VARIARVM LECTIONVM LIBRI. AD IVRIS CIVILIS INTERPRETATIONEM,

PER

D. [illegible]

Tom. I.us et secundus

[illegible]

cum Collatio Juris Civilis, et Canonici

Jo: Oldendorphi.

Quæ uerò contineantur in hoc opere, ſequens pagella monſtrabit.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,
1541.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
NAPOLI

AD LECTOREM.

HOC *uariarum Lectionum Iuris Ciuilis opus, in Enchiridium à nobis contractum, in duos Tomos ſecuimus, ut ſi cui uoluminis moles oneri ſit, alterū quem uolet Tomorum ſeparatum commodius ſecū ferre poßit. Quare & utriusque Indicem titulorum cum Catalogo axiomatum ſeorſim excudimus, arbitratu cuiuſuis utri Tomorum uelit applicandum. In primo autem Tomo habentur,*

Εἰσαγωγὴ Iuris naturalis.

Leges XXII. *Tabularum compoſitæ,*

Actionum loci communes.

In ſecundo,

Formula inueſtigandæ Actionis.

De Vſucapionibus.

De Iure ſingulari.

De Teſtibus.

De Sententia & re iudicata.

IVRIS NATVRALIS, GENTIVM, ET Ciuilis εἰσαγωγὴ, ſeu elementaria Introductio.

QVARE IVRISPRVDENtia præ cæteris artibus tam uideatur obſcura.

LITVLVS I.

SAEPE ego miratus ſum, & uideo paßim multos ambigere, quam ob rem Iuris diſciplina præ cæteris artibus tam uideatur obſcura, ut pleriq; uel à limine ſtatim terreantur, & nonnunquam deſperatione quadam ab hoc ſtudio diſcedant? Tum & illud quæſitum eſſe ſcio, quî eueniat, ut cum Iuriſprudentia peculiariter pertineat ad politiæ cognitionem, quòd iuuentus ad Academias magnis ſumptibus ideo deſtinari ſoleat; ut ſpes eos pulcherrima foueat, poſſe Rempublicam in partibus illis credendis, recte gubernari, ſicut Iuſtinianus dicit in procemio Inſtitu. contingere tamen plerunq; uideamus, quòd domũ tandem redeũtes, nihil ſciant minus quàm quæ ad publicũ pertineãt ſtatũ, uideanturq; cum ad conſultationẽ peruentũ fuerit, ab analphabetis facile uinci: quanquam de priuatis rixis ſexcentas poßint citare Leges uno ſpiritu, ut Eraſmus dixit: ſed tamẽ nec illas recte intellectas. In ſumma, muti ſunt in ſerijs rebus: in argutijs loquacißimi. Quid autẽ eſt cauſæ? Eraſ.

 Ad has

Ad has quæſtiones, quarum altera trahit alteram, ut primum recte reſpondeam: deinde, ut inuidiam euitem, quaſi cuiuslibet nomen ſuggillare uelim, quod longe à me ſit alienum: Ciceronem *ipſum adhibebimus autorem ut nodum ſoluat.* Is *enim de* Legibus *& arte boni & æqui grauiſsimè diſputans (quem locum in hoc libello accipe ſemper, niſi alium citauero nominatim)* Sed Iure *conſulti (inquit) ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire uideantur: ſiue (quod ueriſimilius eſt) ignoratione docendi (nam non ſolum ſcire aliquid artis eſt: quædam ars etiam docendi) ſæpe quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpartiuntur.* Et *infrà:* Nam *ueteres (ait) uerbotenus acute illi quidem, ſed non ad hunc uſum popularem atque ciuilem, de* Repu*blica diſſerebant.*

Audis, quænam ſit cauſa tantarum tenebrarum, quas non Leges *ipſæ, ſed homines offundunt nobis?* Primum, *quia non recte docuerunt ab aliquot annis, partim uana ambitione gloriæ, partim ignorantia ſeducti.* Tum, *id quod in una ac ſimplici cognitione erat, in infinita torſerunt, ut nulla hominis ætas ſufficiat nunc lectioni uel ſolius* Baldi *aut* Iaſonis.Deinde, *quoniam non obſeruarũt forum, hoc eſt, traditiones ſuas non exegerunt ad uſum forenſem, nec perpenderunt quid huic ſeculo conueniret, quid obſeruatum eſſet, quid mutatum aut abolitum uideretur, idq; breuiter.* Deniq;, *quòd non adhibuerunt methodum, ſed omnia confuſe tractarunt. Imò in quibus maxima uis erat gubernandæ* Reipublicæ *&* Legum *interpretandarum, de his aut nihil, aut erronea tradiderunt.* Contrà *quæ obliteranda potius erant, ſcripſerunt ſæpius, ordinem plane inuertentes.* Et *hoc eſt quod* Cicero *deteſtatur:*

ſtatur: Quam ob rem (inquiens) quò me uocas, aut quid hortaris, ut libellos conficiam de ſtillicidiorum, ac de parietũ iure? An ut ſtipulationũ & Iudiciorũ formulã cõponam? Et paulò pòſt: Non ergo (ait) à Prætoris edicto, ut pleriq; nunc: neq; à XII. tabulis, ut ſuperiores: ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam Iuris diſciplinã puto.

Hanc autem admonitionem Ciceronis ſi utcunq; calumniari, quis tentauerit, quaſi non ad recentiores Iuriſperitos, ſed ad ueteres Romanos pertineat: certe is non ibit inficias, homines quidem mutatos eſſe tempore, ſed rem ipſam manere eandem. Quare, ſi grauiſſimi olim uiri apud Romanos omnium ſtudiorum parentes errauerint in arte docendi: cur non multò magis poſteriores Leguleios erroris ſuſpectos facere liceat, quòd totam Iuriſprudentiam genuina quadam ſimplicitate præſtantem, tantis opinionum rixis obſcurauerint?

Vt igitur emendemus hunc errorem, ante omnia fugere oportet uanam rixandi libidinem, ſcilicet res Ciuiles tum publicæ, tum priuatæ, magna grauitate atq; ad captum iuuentutis ſimpliciter & craſſe tractentur. Deinde, methodus ſeruanda fuerit, ut prius fontes, quàm riuuli perſpiciantur: & prius Diuini, quàm humani Iuris formulæ concinna quadam breuitate ſtudioſis proponantur. Refert Atticus apud Ciceronẽ de Legibus diſſerentẽ: Cic. Gellium quendã cum Proconſul ex Prætura in Græciam ueniſſet, & Athenis philoſophos qui tum erant, in locum unum conuocaſſet: ipſis magnopere autorem fuiſſe, ut aliquando controuerſiarũ aliquem facerent modum. Quòd ſi eſſent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, poſſe rem cum eis conuenire, & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſſet inter eos aliquid conuenire. Sed

quid, ſi quis nunc quoq; idem tentaret? Certe ab omnibus derideretur, tametſi nihil eſſet Reipublicæ futurum præclarius, nihilq; utilius, ſi impetrari poſſet. Non eſt autem ſperandum ſine maximorum Principum interuentu.

DE IVRE NATVRALI.
TITVLVS II.

Methodica ratio exigit, ut Iuris interpretationem à Iure naturali exordiamur. Siquidem naturæ norma diſtingui Legem bonam à mala, Cicero rectiſsimè tradit. Et cum palàm ſit, ab infinitis ad finita nullam cognitionem ſubſiſtere: neſſarium fuerit docenti & diſcenti Romanas Leges, ut omnes earum partes, totamq; Ciuilis diſciplinæ cyclopædiam in paruum quẽdam et anguſtum concludat naturæ locũ, à quo reliqua paulatim procedẽtia hominũ ſancita facilimè tractari atq; intelligi poſsint.

Itaq; primum percipiamus uim horum uerborũ, Natura, Lex, Ius, Iuſtitia, ne labamur interdum errore ſermonis, ad quem omnia quæ dicentur, ſunt referenda. Verendum enim eſt committere, ut non bene prouiſa & diligenter explorata principia ponantur.

Natu. *Naturam itaq; hominis ſic intelligi probat Cicero: ut Legem ex ea non opinionibus, ſed ſumma quadam uirtutis ratione metiendam exiſtimemus. Certè, parum aberat à cognitione ueri: lumen duntaxat rationis ſecutus, cum Dei cognitionem non haberet Cicero. Proinde naturam hoc in loco accipi oportet pro Deo ipſo: qui eſt cauſa prima, à quo omnes cauſæ profluxerunt. Porrò, natura φύσις dicta eſt ab eo, quòd aliquid naſci faciat, cuius proprietatem cauſamq; non inuenimus, præterquam quòd ita natura comparatum ſit.*

Cæterum,

Cæterum, Iureconſulti, naturæ uocabulum ſecundum ſubiectam materiam uarijs modis transferunt ad ſignificandam, alias uim ſeu inclinationem, aliàs conſuetudinem ſeu motum neceſſarium in omnibus animalibus, nedum in homine, ut infra dicetur.

Lex magis uidetur Ciceroni à deligendo dici, quàm à diſtribuendo. νόμος Græcis appellatur. Nam ut illi æquitatis (inquit) ſic nos delectus uim in Lege ponimus, & proprium tamen utrunq; Legis eſt. Poteſt autem duobus modis fieri mentio Legis: Altero, ſecundū propriam atq; perfectam ſignificationem. Et ſic Lex eſt notitia naturalis a Deo nobis inſita, ad diſcernēdum æquum ab iniquo. Vnde dicitur alias mens uel ratio recta: aliàs naturæ uis: aliàs regula ſeu norma Iuris & iniuriæ: quæ omnia tamen eòdem tendunt. Altero modo populariter (ut Cicero uocat) nūcupamus Legem, quæ ſcripto ſancit quod uult, aut iubendo, aut uetando. Ita uulgò Lex accipitur in l. Legis uirtus. ff. De Legib. & ferè per reliquos libros Iuris. L.

Ius deniq; idem eſt quod Lex, à iuſſum per apocopen dictum, quoniam propriè nihil aliud eſt, quàm quod natura iubet ſequi aut uitari. Quanquàm uulgò ſicut & Lex, Ius etiam appelletur, quicquid uel Gens, uel Populus, uel Cōſuetudo iubet. Quoties igitur audis has uoces, Lex, Ius, Iuſtitia: ſtatim cogita te Diuinū aliquid atq; excelſum audire, hoc eſt, ueram & à Deo ipſo dictatam honeſtatis formulam. Loquor de propria ſignificatione, & eminentiſſima iſtorum uerborum poteſtate. ius.

Iuſtitiam Cicero interpretatur obtemperationem, primum Iuri naturali, deinde ſcriptis Legibus inſtitutisq; populorum. Ex quo ſatis intelligi poteſt diffinitio, quam tradit Vlpianus in tit. De Iuſtit. et Iur. Et poſt hūc Iuſtinianus iuſti.

nianus Inſtit.cod.tit. Iuſtitia eſt cõſtans & perpetua uoluntas, Ius ſuum cuiq; tribuendi. Quam Philippus plenã eruditionis appellat, ut eſt certè. Nam Iuris nullus eſt uſus, niſi per uoluntatem quæ obtemperat rationi dictanti Legis formulam: ſicq; prodit in medium: nunquàm eſt ociosa: ſemper refertur ad alium: neminem lædit: tribuit cuiq; ſuum conſtanter & perpetuo: abſtinet ab alieno: impartit libenter alijs, unde etiam in diſtributiuam & commutatiuam diuiditur. Profert enim tales ac tam uarios in Republica fructus, ut Iuſtinianus eam meritò præferat omnibus uirtutibus. Nouell. Vt omnes obedi. Iudici. in princ. Quod Accurſius non percipiens, prorſus inuertit. Accur. *Inſtit. De Iuſti. & Iur. dum dicit: Ius eſſe executionem Iuſtitiæ. Imò, Iuſtitia eſt executio Iuris per uoluntatem prodeuntem ad opera honeſtatis.*

Illud ſummopere cauendum eſt: ne cum audis mentionem fieri naturæ, uertas cogitationem ad incorruptam hominis naturam, qualis fuit ante peccatum originis. Nam nos loquimur de præſenti ſtatu poſt lapſum Adæ, & inde exordimur Iuris naturalis formulas, quoniam nec anteà cõgerendis Legibus opus erat, quàm in hac fragilitate & mundi inconſtantia. Quorſum enim attinet ex ſumma perfectione paradyſi, noſtram corruptam metiri politiã? Quod multos ad inſulſas opiniones de cõmunione rerum perduxit.

Videamus itaque nunc quid ſit Ius naturale. Vlpianus in l. j. ff. De Iuſti. & Iur. Ius naturale eſt (inquit) quod natura omnia animalia docuit. Nã Ius iſtud nõ ſolũ humani generis propriũ eſt, ſed omniũ animaliũ quæ in terra, quæ in cœlo, quæ in mari naſcũtur. Hũc ſequitur Iuſtinianus Inſtit. De Iur. natur. Gent. & Ciuil. Sed ualde

abutuntur

abutũtur ibi uocabulo Iuris: cum in brutis nulla ſit ratio. Igitur nullum Ius. Magis autẽ diffinitur adfectus & inclinatio naturalis quàm Ius aut Lex. Itaq; ex tot generibus (inquit Cicero) nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiã aliquam Dei. Et paulò ſuperius: Solum eſt enim (ait) ex tot animantium generibus atq; naturis particeps rationis & cogitationis, cum cætera ſint omnia expertia. Proinde, niſi hanc diffinitionem ſic accipias, tota uia errabis, & nunquàm Iuris cognitionem rectè adſequêris. Neq; uero rarum eſt, ut uerba aliquanto craſsius accipiantur in Iure Ciuili. l. Cũ unus. in princ. ff. De alimen. & cibari. lega.

Cæterum Ius uel Lex naturæ, ſecundũ Ciceronẽ propriè ſic rectè diffinitur: Eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea quæ faciẽda ſunt, prohibetq; cõtraria. Apoſtolus Rom. 11. hoc modo colligit: Eſt in Gentibus conſcientia factũ accuſans uel defendens: Eſt igitur Lex. Quaſi dicat: Conſciẽtia cuilibet indicat, num bene an male fecerit, etiã homini planè agreſti & indocto. Sed tale iudiciũ non poteſt fieri in conſcientia ſine aliqua formula Legis, quæ indicet in corde hominis eſſe iuſtũ aut iniquũ id quod fecit. Ergo eſt in homine Lex, quam etſi nuſquã ex ſcripto legit, habet tamẽ à Deo inſculptã ad formandos mores. Cicero quoq; lumine naturali percepit hãc conſcientiã ſeu Legẽ naturalẽ ferè ſimili argumẽtatione: Itaq; (inquiens) pœnas habent: non tam Iudicijs (quæ quondam nuſquam erant, hodie multifariam nulla ſunt: ubi ſunt, ficta tamen perſæpe & falſa ſunt) quàm ut eos agitent inſectenturq; furiæ: non ardentibus tædis (ſicut in fabulis) ſed angore cõſcientiæ fraudisq; cruciatu. Et hoc eſt quod dici, nec intelligi ab omnibus ſolet: Conſciẽtia, mille teſtes. Cõſciẽtiæ Iudicium

Cic.

Iudiciũ,non fallitur. Noſce teipſum. Et cætera id genus.

Huc accedit, & ueram adfert Iuris naturalis deſcriptionẽ id,quod Iuſtinia. dicit in §.penult.Inſti.De Iur.natur.Gẽt.& Ciuil.Sed naturalia quidẽ Iura(inquiẽs)quæ apud omnes Gentes peræquè obſeruantur:Diuina quadã prouidẽtia cõſtituta, ſemper firma atq; immutabilia permanẽt. Vbi nam ſunt talia Iura per Diuinã prouidentiã conſtituta? Certè in corde & mẽte hominis, uelut in quibuſdam uiuis tabulis ad imaginẽ Dei creatis. Prouidebat enim clemẽtiſſimus pater,nihil æquè in hoc mũdo homini opus eſſe,quàm regulis atq; principijs quibuſdã rectè uiuẽdi, quæ præter eũ nemo dare poſſet. Vnde Paulus rectè in l.j.ff.De adquir.rer.domini.Et quia(inquit)antiquum Ius Gentiũ,cum ipſo genere humano proditũ eſt. Quod Paulus appellat Ius gentiũ, id Iuſtinianus rectè uocat in dicto loco Ius naturale:Cõmodius eſt itaq;(ait)à uetuſtiore Iure incipere.Palã eſt autẽ,uetuſtius eſſe Ius naturale, quod cum ipſo genere humano rerũ natura prodidit. Accurſius interpretatur Ius naturale, hoc eſt, Deus, nec unquã in toto Iure, aut uerius aliqd dixit, aut plura uno uerbo cõplexus eſt,quanq̃ uim nõ intelligeret, diſtinguẽs inter Ius Diuinũ & naturale, quantũ ad mores attinet.

Ex his apparet euidẽter:Iuriſcõſultos appellatione Iuris naturalis multũ abuſos fuiſſe:quemadmodũ etiã Cicer. Nam nec arboris(inquit) nec equi uirtus(quæ dicitur,in qua abutimur nomine) in opinione ſita eſt,ſed in natura. Alioqui,ſi brutis animalibus Legẽ aut Ius tribuas, neceſſariò tribuitur etiã ratio,ac per conſequẽs ex brutis homines,ex hominibus bruta facies animalia.Et hoc quidẽ Doctores noſtri nõ dijudicãt, cũ ineptiſſimè diſtinguũt inter Ius naturale primariũ & ſecundariũ:uolẽtes utiq; ut aliquod Ius habeamus cum brutis cõmune, ſcilicet ut egre=

giè obbruteſcamus: adeò cæcus eſt per omnia captus humanus, niſi Diuino præſcripto tenaciter adhæreat.

Sẽper igitur mẽmẽto (ut iterũ inculcẽ) cũ audis hæc uerba Lex, Ius, Iuſtitia, Iuriſprudẽtia: erigendã eſſe cogitationẽ ad excelſam quandã ſoli homini à Deo donatã uirtutẽ: cætera uerò animalia hominis cauſa eſſe creata, in quibus tametſi inclinatiões quædã ſunt et ſenſus cũ hoĩbus cõmunes: nulla tamẽ ratione prædita ſũt: nulla honeſtatis formula: nihil deniq; Iuris habẽt. Cicer. elegãter, Quibus enim (inqt) ratio à natura data eſt: iiſdẽ etiã recta ratio data eſt. Ergo et Lex, quæ eſt recta ratio ĩ iubẽdo et uetãdo. Si Lex, Ius quoq;. At oĩbus ratio: Ius igitur datũ eſt oĩbus.

Iuriſconſultis uerò, quod aliquãtò in hac materia licẽtius ſint locuti: fortè ut deſeruirẽt teneris ſtudioſorũ ingeniis, & populariter rẽ explicarẽt, facile condonandũ eſt: præſertim, quòd hãc ſermonis inconcinnitatẽ & abuſum, aliis reſpõſis grauiter reſarciũt, & ad uerũ ſenſum reformãt. Sicut ipſe Paulus longè aliter ſentit de Iure naturali in l. Si unus. §. Pactus. ff. De pact. Qua in re cũ ſuperioris temporis interpretes nullã phraſis certam rationem obſeruarent: infinitis erroribus inuoluti ſunt: ſicut ferè ex ignoratione principii, tota ſeries materiæ ſolet obſcurari.

Cæterũ natura hominis ex Adæ lapſu adeò corrupta fuit, ut uix igniculi remanerẽt, ex qbus tã magnifica Diuini et naturalis Iuris bonitas agnoſci poſſet. Obſcurata enim fuit ratio naturalis, et extenuata per inobediẽtiã primi illius parẽtis et impoſturã Sathanæ. Et cũ ratio dominari debeat, ac ſecũdũ formã honeſtatis uoluntatẽ manu ducere: cõtrariũ euenit, uicitq; frequẽter carnalis uolũtas prona ad malũ. Vnde fit, quòd Iuriſconſ. ſæpe, naturã hominũ pro corruptela tali accipiunt. Vlp. in l. Itẽ ſi unus. §. Principaliter. ff. De recep. arb. Quia res (inquit) fere ſine exitu Lapſus Adæ.

futura eſt, propter naturalem hominum ad diſſentiendum facilitatem. Item, Iuſtinianus in l.ij. in princi. C. Quand. & quib. quar. pars debet. lib. x. Naturale quippe uitium eſt (ait) negligi, quod communiter poſſidetur.

Ob hanc autem corruptam naturam introductæ ſunt pœnæ, quibus mali coërceantur, ne peccent ſeu delinquãt faciliter. Qui enim iuſtè agere propter naturalẽ Legem ſummamq́; bonitatem non expetit, quiq́; obtemperare non uult rationi in qua ſunt honeſtatis formulæ, quas intelligit quidem dictante conſcientia, ſed contemnit: is rógo quid ſpectabit, quid timebit, ſi pœnas adimamus? Certè nihil: ſed irruet in omnia flagitia. Nam quid faciet (ait Cicero) is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem uel iudicem? Quid in deſerto loco nactus quem multo auro ſpoliare poſſit imbecillem atq; ſolum? Alioqui uir bonus, qui Iuri naturali obtemperat, & uoluntatem ſuam illi conformem facit, eamq́; ſequitur, unde & Iuſtitia uirtus dicta: is omnibus pœnis exemptus eſt, nec timet, ſed amat Magiſtratum uelut honeſtatis conſeruatorem, Roma. XIII. Ideoq́; nullas bonorum utilitates, æquitati naturæ præfert: neminem ſciens lædit, & uerè iuſtus eſt, quatenus ad politicam uitam attinet. Rectéq; Socrates execrare eum ſolebat, qui primus utilitatem à natura ſeiunxiſſet. Id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium, ut Cicero refert. Et rurſus Iſocrates eleganter Leges appellat cancellos quoſdam flagitijs hominum circundatos, ne tranſiliant mali. Quod ideo toties dico, ut intelligas pœnas, defenſiones legitimas, ex natura eſſe, ſicut & Magiſtratus.

Ex prædictis quoq; ſequitur, ueriſſimũ eſſe quod Cicero dixit, Conſtituẽdi Iuris, ab illa ſumma Lege capiendum

dum exordium, quæ ſeculis omnibus antè nata eſt, quàm ſcripta Lex ulla, aut quàm omnino Ciuitas conſtituta. Errare autem Accurſium cum ſuis, qui uerba Vlpiani in l. j. ff. De Iuſtit. & Iur. pronunciat impropriè accipiẽda: Iuri operam daturum, prius noſſe oportet, unde nomen Iuris deſcẽdat. Oportet (ait Accurſius) id eſt, decet. Profectò ſi ullo in loco Pandectarum ſignificatur neceßitas, maximè omnium hic abſolutam neceßitatem indicare nobis Vlpianus uoluit: uidelicet neminẽ unquam rectè daturũ operã Iuri Romano, niſi prius noſcat fontes & principia eius. Loquitur autẽ ibi quoq; uulgariter: ſentiens Iuſtitiã eſſe uirtutem, quæ cum Lege naturali ſic ſemper cohæreat, ut propemodum Ius à Iuſtitia dici uideatur, neq; ſit operæprecium de temporis (ut dicunt) prioritate, aut de uerborũ ſtructura, tam curioſis argutijs diſputare, ut quidam faciunt. Per ſe igitur (ait Cicero) Ius eſt expetẽdum. Quod ſi Ius, & Iuſtitia. Et paulò ſuperius: Eſt enim (inquit) unum Ius, in quo deuincta eſt hominum ſocietas, & quod Lex conſtituit una. Quæ Lex eſt recta ratio imperandi atq; prohibendi: quam qui ignorat, is eſt iniuſtus, ſiue eſt illa ſcripta uſpiam, ſiue nuſquam. Accur. er.

Breuiter, Lex eſt ſentẽtia, qua tum percipiuntur, tum mala prohibentur. Ius eſt autoritas ſeu facultas agendi ſecundũ Legem. Iuſtitia, eſt uirtus perducens iſta ad exercitationem. Complectitur enim hæc: Adminiſtratorem eſſe & diſtributorem tum publicè tum priuatim, ſecundum uniuſcuiuſq; dignitatem: patrios mores ſeruare: ſcriptis Legibus obſequi: ueritatem colere: Religionem conſeruare ante omnia: & ſingulis ſe æquum exhibere. Hæc enim ſunt præcepta Iuris naturalis reducta in compendium. §. penult. Inſtit. De Iuſtit. & Iur.

Sed dices: Quænam ſunt iſtæ formulæ Legum ſeu notitiæ naturales? Reſpondeo: Tractabuntur in Diuinis tabulis, quas paulò pòſt uidebis, explicato prius Iure Gentium & Ciuil. Et hactenus de Iure naturali.

DE IVRE GENTIVM.

TITVLVS III.

VLpianus in l. j. §. ult. ff. De Iuſti. & Iur. *Ius Gentiũ (inquit) eſt, quo Gentes humanæ utuntur: quod à naturali recedere, facilè intelligere licet: quia omnibus illud animalibus, hoc ſolis hominibus inter ſe commune ſit.* Pomponius *in l. ij. adijcit exempla: Veluti erga Deum religio: ut parentibus & patriæ pareamus.* Iuſtinianus Inſti. *eo. tit. rectiſſimè ſentit: Ius Gentium eadem ratione generaliter dici, qua Ius Ciuile in ſpeciem nuncupatur. Nam ſicut à Populo alicuius Ciuitatis tractum eſt nomen Iuris Ciuilis: ita Ius Gentium ab omnibus Populis uocatur. Quod uerò naturalis ratio (ait) inter omneis Gentes conſtituit, id apud omnes Populos peræque cuſtoditur: uocaturq́; Ius Gẽtium: quaſi quo Iure omnes Gentes utuntur.*

Illud diligentiſſimè obſeruandũ eſt, quod multis errandi cauſam dedit: Ius Gentiũ aliâs accipi apud Iuriſc. pro uero naturæ Iure: aliâs pro eo Iure quod plurima hominũ pars ubiq; recepit. Quod niſi rectè diſcernas, nunquã peruenies ad ueram Iuris cognitionem. Veteres enim rati ſunt, quicquid ab omnibus Gentibus pro Iure ſeruaretur, id quoq; ex naturali ratione productũ fuiſſe. cũ non crederẽt, oẽs homines in deligẽdo Iure, prorſus erraſſe. Hoc modo loquitur de Iure Gẽtiũ Vlpianus *in loco citato, iuxta exẽpla* Pomponij, *et quidẽ rectè in l.* Veluti. *l.* Vt uim. *& l.* Ex hoc Iur. ff. De Iuſt. & Iur. Iuſtinian. *in §.* Venditæ.

ditæ. Inſtit. De rer. diuiſ. *Religio enim erga Deum, pietas in parentes, cognatio inter omnes homines, uerè ſunt Iuris naturalis: quod quia ſolis hominibus commune eſt, Ius Gentiū uocat. Cæterū in l. Manumiſsiones. ff. dict. tit. quatenus loquitur de effectibus, & prædura ſeruitutis forma: ſi accipias Ius Gentiū naturali ratione conſtitutū eſſe, errabis tota uia. Nā ea ſeruitus pugnat cū Iure naturali, recteq́; fuit emendata. Quanquam tolerabilis ſeruitus, quali nūc utimur, ſecundū naturā eſt, ut grauiter probat Ariſtoteles in Politicis: nec id negat Vlpianus in eadē l. Manumiſsiones, ſi ex æquo & bono intelligatur, collatis aliunde ſententijs ſuis. Neq; enim ex uno ſtatim dicto, totus Vlpianus iudicari poteſt, quid ſentiat de Iure naturali. Videndū enim etiam eſt quid alio in loco dicat. Accipitur ergo ibi Ius Gentium pro Iure quod omnium gentiū autoritate paſsim receptum fuit ubiq;.*

Quare cū audis hanc uocē, Ius Gentiū, nō ſemper exaudiēdū eſt Ius naturale: ſed plerunq; Ius humanū, ut Liuius rectè appellat. Neq; enim ſequitur: Gētes id cōſtituerunt, aut in uſum admiſerunt: Ergo eſt Ius naturale aut æquū. Imò, ſæpè iniquiſsimū eſt. Ego ſane multū tribuo humanæ autoritati, ſed non præfero eā naturæ. Audiamus Ciceronē ſic diſſerentē: Iā uerò ſtultiſsimū illud exiſtimare: omnia iuſta eſſe quæ ſita ſint in Populorum inſtitutis, aut Legibus etiā. An ſi quæ Leges eſſent Tyrānorū: ſi triginta illi Athenis Leges imponere uoluiſsēt: aut ſi oēs Atheniēſes delectarētur Tyrānicis Legibus: non idcirco hæ Leges iuſtæ haberētur? Et paulò infrà: Quod ſi tāta poteſtas eſt ſtultorū ſententijs atq; iuſsis, ut eorū ſuffragijs rerū natura uertatur: cur nō ſanciūt, ut quæ mala pernicioſaq́; ſunt, habeātur ꝓ bonis ac ſalutaribus? aut cur, cū Ius

ex iniuria Lex *facere poßit, bonum eadem facere nō poſ-ſit ex malo?* Atqui nos Legē *bonam à mala nulla alia niſi naturæ norma diuidere poſſumus.* Ariſtoteles *li.* Poli. III. Qui Legem (*ait*) *uolunt Ciuitati dominari: hi uidentur* Deum *ac* Leges *dominari uelle.* Qui *uerò hominem domi nari uolūt: hi belluam præficiunt.* Legem *accipi uult, pro naturali ratione* Diuinitus *indita, ex qua ducatur certa ui uendi forma.* Per *hominem intelligi ſolam autoritatē hu-manam, quia ſic placeat, ſic receptum ſit.* Non *uerò quòd* Magiſtratum *damnare uelit, quem mirum in modum ex-tollit ubique.*

Exempla *multa uidebimus in* XII. *tabulis.* Et *ſunt paſ ſim in libris* Pandectarū, *de inhumaniſſima ſeruitutis for-ma, ſcilicet quòd homo ad imaginem* Dei *creatus, compa-ratus ſit planè brutis animalibus, potueritq; olim impunè occidi.* Inſt. De *his qui ſunt ſui uel alien.* Iur. Neq; *enim mirum eſt,* Gentes *aliquando à uero declinaſſe, nec fuiſſe qui faceret bonum, & ne unum quidem, ut* Dauid *dicit: quia affectibus obcæcata fuit ratio naturalis, & ad bellui nam ignauiam tracta.* Magno *igitur iudicio perpende ea quæ de* Iure Gentiū *legis: nec ſtatim opinare,* Ius *naturæ immutatū eſſe, ſicubi uideas ab* Imperatoribus *aut à con-ſuetudine aliquid aboleri, quòd apud* Gentes *ſeruatū com muniter fuerit.* Eſt *enim lōge alia doctrina, quatenus* Ius *naturale ſit immutabile, quam aliàs tractabimus.* Illud *tan tum nūc admonuerim: quòd* Ius *aut* Legem *naturalem ex opinione multorum metiri, docere, aut diſcere, dementis eſt, ut* Ciceronis *uerbo utar: niſi communem rationis in-telligentiam, quam* Deus *nobis indidit, uelut normam ma thematicam ſequamur.*

DE IVRE CIVILI.

TITVLVS IIII.

IVs Ciuile quid ſit & quatenus ualeat, nemo grauius deſcripſit quàm Vlpianus. ff. De Iuſtit.& Iur. Ius Ciuile (inquiens) eſt, quod neq; in totum à naturali Iure uel Gentium recedit, neq; per omnia ei ſeruit. Itaq; cum aliquid addimus uel detrahimus Iuri communi, Ius propriũ, id eſt, Ciuile efficimus. Rectè quidem ille. Nam Ius Ciuile nihil aliud eſt quàm determinatio Iuris naturalis, ut Philippus dicit. Si igitur recedat in totum à naturali ratione, non determinat, ſed magis adfingit aliquid incognitũ natura, hoc eſt, ut Ariſtotelis uerbo utar, quod nullam cauſam in natura habet. Ergo nõ Lex, uerum tyrannis eſt cenſenda. Ex diuerſo, ſi per omnia deſeruiat naturæ, ſi idem dictet quod communis ſenſus & formula, iam non Ciuilis, ſed naturalis Lex eſt.

Hoc modo ſi omnes Titulos Iuris, & ſub Titulis Leges (loquendum enim nunc populariter eſt de Legibus) expendas diligenter: comperies nullam propemodum ſanctionem eſſe, quæ non aliquo modo ad naturæ perpendiculum reſpondeat, quæ non aliquam radicem ex naturalibus notitijs trahat. Et hæc eſt uis & poteſtas Legis Ciuilis, de qua admonet nos Celſus in l. Scire Leges. ff. De Legib.

Papinianus oſtendit Ius Ciuile ex partibus eius. ff. De Iuſti.& Iur. Ius autem Ciuile (ait) eſt quod ex Legibus, Plebiſcitis, Senatuſconſultis, decretis Principum, autoritate prudẽtum uenit. Has partes declarat Iuſtinianus Inſtit. De Iur. natura. Genti.& Ciuil.

Dicet aliquis: Vnde tam diuerſa Iuris conſtituendi formæ? Reſpondeo: Gentes primum omnes, & ſubinde Ro-

mana quoq; Reſpublica, multis ac diuerſis politiæ ſpeciebus uſæ ſunt, quas uarijs Legibus uelut nauem aliter in ſerenitate, aliter in tempeſtate, gubernare oportebat. Inde prodijt Legum uarietas, quantum ad autores & cauſam efficientem attinet. Sed quid eſt Politia? Reſpondeo: Politia eſt legitima ordinatio Reipublicæ, ſecundum quam alij præſunt, alij parent: cuius tres ſunt ſpecies, uidelicet Regnum, Ariſtocratia, Populare imperium: quas in Romana Republica (nam ad illius exēplum omnes alias etiam nunc exigere poſſumus) euidenter oſtendemus in Lege Pomponij. Interim tamen propter tyrones Iuris, ſummo digito rem attingemus.

1 *Regnum, eſt monarchia ſeu unius principatus, adminiſtrantis Rempublicam ad utilitatem communem. Hac politia uſi ſunt Romani primo et poſtremo tempore, nos etiam nunc utimur ſub optimis Principibus. Inde factæ ſunt conſtitutiones, decreta ſeu placita Principum, quæ ſunt in Codice & in lib. Nouellarū. Hæc politia cum degenerat, hoc eſt, cum ad propriam utilitatem tendit, nihilq; adminiſtrās quærit aliud, quàm ſuis adfectibus deſeruire: tunc conuertitur in Tyrannidē, non tam regni quàm Regis uitio, ut dixit Cicero. Tales aliquando Deus orbi dedit, ut interim re ipſa agnoſcerentur boni Principes. Quid enim animaduertiſſent Romani, & quid poſteritas recordaretur, Octauium Auguſtum fuiſſe optimum moderatorem, niſi Neronem quoque peßimum experti fuiſſent?*

2 *Ariſtocratia, eſt paucorum optimatum Principatus, qui adminiſtrant omnia ad utilitatem publicam: qualis fuit Romæ, cum Senatus ſumma autoritate, Ciuitatis ſtatum gubernabat, nihilq; præter Populi dignitatem aut*

domi

lomi aut foris ſpectabat. Quo tempore factæ fuerunt Leges & Senatuſconſulta. Hæc quando corrumpitur, relaxa ſcilicet adminiſtratione ad utilitatem potentium, contemptus tenuioribus, tunc fit ὀλιγαρχία, qualis fuit tempore Syllæ. Syl-

Populare Imperiũ eſt, cum ſumma poteſtas penes Populum ſeu plebem cenſetur, nihilq; niſi eorum ſcitu & nomine fieri poteſt. Qualis ſæpe fuit Romæ, abdicata prorſus omni patrum autoritate. Et eo tempore facta fuerunt Plebiſcita. Hæc ſpecies ferè ſemper degenerare ſolet, ut uulgus autoritatem ſuam conferat ad augendam potentiam tenuiorum ciuium contra optimates, ſub prætextu defendendi: unde tandem ſeditiones naſcuntur & multa mala. Noſtro tempore in ruſticis horribile uidimus exemplum. Ariſtoteles appellat talem ambitionem imperandi & corruptum ſtatum, δημοκρατίαν.

Prætorum uerè Edicta & Reſponſa prudentum prædictis tẽporibus in omni Politia fuerunt. Quanquàm prudentibus ſumma reſpondendi autoritas, à qua recedere Iudicibus non liceret, ſub monarchia conceſſa eſt ab optimo Principe Auguſto, qui pater patriæ meritò appellatus eſt, §. Reſponſa prudentum. Inſtit. De Iur. natur. Gent. & Ciuil. Quẽ tit. ex his rectè percipies. & l. ij. §. Et ut obiter ſciamus. ff. De origi. Iur.

EPILOGVS.

Quid eſt igitur Ius Gentium? Eſt multorum populorum autoritas. Quid Ius Ciuile? Eſt unius populi iuſſus. Quî ſcies an utrunq; rectè ſit receptum? Ex norma naturæ ceu fonte. Vbi eſt illa norma? In corde & conſcientia hominis à Deo inſculpta. Quid ſi multi diſſentiant circa hanc normam, nec rectè de ea iudicent? Recurrendum

eſt ad tabulas Diuinas, *in quibus renouatũ & deſcriptum eſt* I*us uel* Lex *naturæ tam certo teſtimonio, ut uariari nõ poßit.* V*bi ſunt hæ tabulæ?* Extant *infrius.*

Vidén', *quid ſit quod* Vlpianus *dicit,* V*eram (niſi fallor)* Philoſophiam, *nõ ſimulatam adjectantes?* Cicero *lib.* De Orat. 1. *Præpotentẽ & glorioſam* Philoſophiã *nuncupat.* N*am ſic oportet de rebus mundanis & honeſta uiuendi formula autore* Deo *ex certis principijs philoſophari & ueritatem inquirere: non uerò* Sathana *duce de ſtillicidijs ſtatim aut iure parietum rixari, & tandem nimium altercando, ueritatem prorſus amittere, ut dixit* Mimus Publianus.

Bar. C*æterum, ubi hæc principia ſatis intellexeris, tum fuerit oportunum, ut* I*us* Romanum, *et ſi quid boni præterea adferat* Bartolus, *perluſtres, ut certè inter omnes facile* Princeps, *commodas habet factorum & caſuum diſtinctiões, nec immodicè diſputat, niſi* Accurſij *erroneis præiudicijs prouocatus.* Habes *exemplũ inter alia longe pulcherrimum, de* L*ege* Aelia Sentia, *quam* I*uſtinianus grauiter exigit ad normã* I*uris naturalis, uſus his appellationibus, ſcilicet, humanitatis ratione: ualde proſpiciendum erat: mediam uiam eligentes: & alijs id genus uerbis ad æquitatis cenſuram accommodatis.*

Acc. P*ræterea, perpende rogo candide lector, quàm ocioſæ ſint diſputationes* Doctorum, *de actionibus, de nuptijs, alijsq́; multis ſpeciebus humanarum functionum: utrum ſint de* I*ure naturali, an gentium, uel ciuili.* Q*uorſum enim attinet iſta tam nudis argutijs controuertere? an nõ totum* I*us* Ciuile *habet cauſam in natura poſitam per omnes ſanctiones? Certè fatuus fuerit aut impudentißimus, qui id neget.* I*gitur hoc erat potius quærendum: quo modo*

do quælibet Ciuilis determinatio uel cõſtitutio, aut mos, conueniat cum aliquo capite Iuris naturalis, & ceu ſtructura reſpondeat ad perpendiculum. Num adeò recedat à natura, ut nullam eius certam rationem inire poſſimus, an tolerãdum ſtatutum ſit, uel non ſit. Item, quænam Leges propè accedant ad formulam naturalis honeſtatis, uel ad notitias mentis, ut hæ ſint aliarum legum duces, utq; ex his conſequentias trahamus latè patentes: reliquas uerò in ſuis tãtum ſeruemus repagulis. Hic eſt fructus quem tractare debebant Doctores noſtri. Sic enim uerè intelligendus eſt Vlpianus in l. Nam ut ait. cum iij. ll. ſeq. ff. De Legib.

Deniq; ex his intelligere poteſt, quid ſit quod dicit idẽ Vlpianus in l. j. ff. de Iuſti. & Iur. Ius eſt ars boni & æqui. Si ars: ergo cõſtat ex præceptis. Sed præcepta oportet eſſe certa: Igitur nõ ex opinione hominum uaga, quæ neq; bonum neq; malũ facere poteſt eum, qui non eſt: ſed ex præſcripta Diuinitus ratione naturali colligẽda ſunt. Nam ubi id factum fuerit: tunc per ſe conſequitur bonum & æquum. Natura enim non poteſt non eſſe bona Lex, quæ ad honeſtatem accedit, nec poteſt non eſſe iniqua quæ cum honeſtate pugnat.

Eam profectò artem multis in locis depictam habemus ob oculos, nec tamen uidemus: adeò nos ſtatim delectant rixæ de ſtillicidijs & parietibus: quarum ſicut principium ignoramus, ita nec finem aut exitum inuenimus. Iuſtinianus Inſti. De Iuſtit. & Iur. quid aliud facit, quàm quòd artem quandã nobis explicat? His igitur (inquiens) generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere Iura populi Romani: ita uidẽtur poſſe tradi commodiſſimè, ſi primò leui ac ſimplici uia, pòſt deinde diligẽtiſſima atq;

exactiſſima interpretatione ſingula tradantur. Quænam eſt iſta leuis & ſimplex uia, niſi incipere primum à naturalibus & diuinis præceptis? Deinde progredi ad capita humanarum Legum, & demum ad propagatas Gentium & Magiſtratuum cōſtitutiones ac mores patrios?

Pudet me anilium fabularum, quibus tam præclari Inſtitutionum loci prorſus obſcurantur. Cicero, Tractabo (inquit) quoad potero eius ipſius generis Ius Ciuile noſtrum: ſed ita, ut locus ipſe notus ſit ex quo ducatur quæque res & ars Iuris: ut non difficile ſit, quæcunq; noua cauſa conſultatio'ue acciderit, eius tenere ius, cum ſcias à quo ſit capite repetendum. Et paulò pòſt, Hoc uno poſito quod ad cognitionē diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur Iuriſconſultorum libri.

Sic Iuſtinianus tractaturus Romanum ius, repetit præcepta naturalis Iuris, pauca admodum, ſcilicet ſecutus artem docendi quam ipſe tradidit. Iuris (ait) præcepta ſunt hæc: Honeſte uiuere, alterum non lædere, Ius ſuum cuiq; tribuere. Videbis autem inferius quàm omnes huc referantur humanæ Leges. Cic. *Cicero de Orato. li. 1. Si enim (inquit) aut mihi facere licuerit, quod iā diu cogito: aut alius quiſpiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit: ut primum omne Ius Ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt: deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpartiat: tum propriam cuiuſque uim diffinitione declaret: perfectam artem Iuris Ciuilis habebit, magis magnā atq; uberem, quàm difficilem & obſcuram.*

Videamus itaq; principia Iuris naturalis & diuini, ex quibus Ius humanum propagatum eſt. [Su]mma Iur. diuiſio. *Summa enim diuiſio Iuris ſcite traditur, ut aut ſit Naturale, aut Poſitiuum. c. ij. Diſtincti. j. Ius enim poſitiuum eſt ſententia magiſtratus*

gistratus

giſtratus,quæ ex uarijs rerum mundanarum circunſtantijs extendit & determinat Ius naturale probabili quadam ratione.Et cum hæ circunſtantiæ uarient,fit quędã diſsimilitudo Iuris poſitiui in diuerſis locis & temporibus. Inde toties in Iure reperies hæc uerba: Inciuile eſt: Item,Neq; Naturale,neq; Ciuile eſt:Hoc Iure hodie utimur:Ciuilis ratio ſuadet:& alia eiuſmodi. Poſitiuũ quippe Ius dicitur,quaſi ab hominibus poſitum,Ciuili quadã & politica argumentatione ad extendendum Ius naturæ,ut eſt pulcherrimum exemplum in l.Bona fides. ff.De poſit. Et in omnibus humanorum negotiorũ, aut formis, aut pœnis obſeruare licet.

Quid igitur dicemus de iure Gẽtium?Eſt'ne tertia ſpecies?Reſpondeo,Si proprie loquamur, aliâs refertur ad Ius naturale, aliâs ad Ius humanum.Per ſe autem ſpeciẽ non facit.Verum craſsius & populariter loquentes,nihil obſtat quo minus docendi gratia quaſi tertiam ſpeciem iam proponamus ſtudioſis, ſicut Iuriſconſulti faciunt Quod cum nonnulli nimis Dialecticè reprehẽdant, fiunt ſycophantæ non dijudicantes uaria hominum negotia, quæ ad normam ſemper mathematicã tractare non licet.

DIVINAE TABVLAE X. PRAECEPTORVM.

QVANDOQVIDEM(utſuperius dictum eſt)obſcurata eſſet in hominibus naturalis notitia, propter originis uitium: uoluit miſericors Deus uiua uoce eam renouari atq; in tabulas lapideas deſcribi:ut certum extaret teſtimonium,has eſſe naturæ Leges uerbo Dei confirmatas,quas in animis

hominum

hominum quoq; inſculpſiſſet. Futurum enim prouidebat, ut imbecillitate quadam in errorē facile lapſuri eſſent homines: niſi certū extrinſecus adijceretur præſcriptum, ad quod hæſitantes confugerent. Enimuerò utcunq; hoc ſit factum, uidemus tamen Gentes falſa perſuaſione à naturali iudicio aliquādo eſſe abductas: quid igitur credamus futurum fuiſſe, ſi nulla extarent literarum monumenta Diuina bonitate nobis de iure naturali data? Perpendamus igitur diligenter has tabulas, ceu fontes ſequentium humanarum XII. *tabularum, & totius Iuris gentium & Ciuilis.*

PRAECEPTVM I.

Non habebis Deos alienos.

Hæc prima naturæ Lex omniumq; maxima eſt, ut uerum Deum noſtrum amemus, & amando timeamus, illiq; ſoli, nec alij confidamus: quam legem Chriſtus ipſe latius explicat Matth. XXII. *Diliges (inquiens) dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mēte tua. Hoc eſt primum & magnum mandatū.*

Eſt autem iſta Lex omnibus modis naturæ cōſentanea. Nam ſemper clamitat cōſcientia hominis, & ratio dictat eſſe Deum conditorem omnium rerum, cui ſit obediendum, qui ſit inuocandus. Inde ſumpta ſunt omnia quæ in duodecim tabulis dicētur Tit.j.ca.j. & ij. Nam & Gentes id intelligebant lumine naturali: quanquam Euangelij gratiam prorſus neſcirent, nec uerè Deum cognoſcerent. Cicero de Legib. De ipſis quidem (inquit) hominibus nulla Gens eſt, neq; tam immanſueta, neq; tam fera, quæ non, etiamſi ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum ſciat. Valde igitur ad rem dixit Pomponius in l. Vt uim. ff. De Iuſtit. & Iur. cum inter exempla

Iuris naturalis (nam ſic ibi intelligi debet Ius Gentium) referret religionem erga Deum.

Hinc propagatæ ſunt omnes Leges de religione, de cæremonijs, & cultu pſeudo Deorum apud Gẽtes. de quibus mira uidebis in duodecim tabulis. Apud nos autẽ ſunt leges de uera pietate erga Deum, deq; cultu Eccleſiaſtico. Rurſus hinc conſequitur: quòd quicquid cum religione noſtra & pietate pugnat, id quoq; cenſendum eſt cum iure naturali pugnare & iniuſtum eſſe: etiam ſi in ſpeciem prima frõte uideatur aliquam præ ſe ferre utilitatem. Idq; ad uarias interpretationes tibi deſeruiet, & Legum & opinionum conciliationẽ ſuppeditabit, ut inſpicias utra ſententia ſit Religioni conuenientior.

PRAECEPTVM II.

Non aſſumes nomen domini Dei tui in uanum.

Hoc eſt: Cũ timendus & amandus ſit Deus: nemini per ſacrũ eius nomen mala imprecaberis: nõ iurabis in uanũ: non falles ſub teſtimonio Dei: non magicã exercebis: ſed nomen eius glorificabis, & in omnibus rebus inuocabis. Accedũt duodecim Tabulæ Titu. j. cap. viij. Inde promanarunt omnes Leges De Iureiurando, tum puniendo periurio. Sunt enim actiones & pœnæ ad hoc conſtitutæ, ut coërceantur periuria, ut religioſæ promißioni ſatisfiat. Exempla ipſe tu adferre potes.

PRAECEPTVM IIII.

Memento ut diem ſabbati ſanctifices.

Præcedentibus Legibus præcipitur dilectio & timor Dei. Verum non poſſumus diligere Deum niſi cognoſcamus eum. Non eſt autẽ poßibile Deum cognoſcere, abſq; uerbo eius, Roma. x. Igitur ut ex auditu uerbi concipiamus

mus fidem & cognitionẽ Dei,ſeponenda ſunt omnia mũdi negotia,quo magis diuino cultui uacemus certis ad hoc conſtitutis diebus,quos hic complectitur ſub appellatione Sabbati.

Magno autem myſterio accipienda ſunt hæc uerba: Diem Sabbati ſanctifices. Nam complectuntur uerbi prædicationem, & omnes cærimonias probatas, ad cultum & honorem Dei nos perducentes,ut eas diligenter conſeruemus, totumq; Sabbatiſmum non niſi in laude & ſanctificatione Diuini nominis tranſigamus, ſepoſitis operibus ciuilibus.

Sab- Sabbatum enim σάββατον,lingua Hebraica dies quietus dicitur:& eſt ſeptimus dies,quo Deus requieuit ab operibus ſuis.Vnde Hebræi ſeptimanam numerabant,uelu ti primum diem Sabbati:ſecundum,tertium diem Sabbati:ſicut Gẽtes ab elementis Idolisq;, diem Lunæ,diẽ Martis,Mercurij,& cæteros dicebant.

Hos dies ſanctificationibus deſtinatos,ferias in Iure dicunt, de quibus multa in duodecim tabulis Tit.j. cap.iiij. plura in libris Pandectarum & Codice, De ferijs. Pertinent etiam huc quæcũq; de cærimonijs & de templis ſcripta ſunt,uel apud Gẽtes cum ueritatem adhuc ignorarẽt, uel à Chriſtianis Principibus & Pontificibus.Nam complectitur uerbum(Sanctifices) omnes omnino iuſtas cærimonias conſeruandas & defendendas,unà cum ſacerdotibus & miniſtris uerbi Diuini.

Refert Philippus in iureiurãdo quod dabant Atheniẽſes,cum aſcriberentur inter ciues,fuiſſe hæc uerba:Pugnabo pro ſacris,& ſolus,& unà]cũ alijs ciuibus.Quod per omnia conuenit (quantum ad Ius naturale attinet) cum clauſula iuramenti noſtrorum Magiſtratuum. Nouell.

Iuſiuran.

Iuſiurān. quod præſtar.ſolet. Et quod cū ſanctiſſima Dei catholica & apoſtolica Eccleſia communionem habeo: neq; ei ulla unquā in re aut modo aduerſabor, neq; (quantum in me erit) alicui alij permittam.

Et hactenus de tribus Legibus prioris tabulæ, quæ quàm late pateāt, facile uides. Continēt namq; totā Religionis formam à capite uſq; ad finē, & conſequenter potiſſimam publici Iuris partē, de qua loquitur Vlpianus in l.j.§.j.ff.de Iuſti. & Iur. Publicum Ius (inquit) in ſacris, Sacerdotibus, & Magiſtratibus cōſiſtit. Et mediusfidius, præcepta uel autoritates Gentiū aut Populi in hac parte ſpectare nō oportet: ſed ſolum uerbū Dei. Igitur ineptiūt planè in noſtro foro, qui nimis dialecticè accuſant Vlpianum, quòd non etiā Iuris publici præcepta trifariam diſtinxerit: uidelicet Naturalia, Gentium, & Ciuilia. Reor Vlpianū multa de his ſcripſiſſe: quæ tamē rectè prætermiſſa ſunt, cū haud dubiè ad nos nō pertinerēt ſi haberemus, magisq; expediret ſi ſcripta eius de Iure priuato extarēt integra. Vt interim prædicti reprehēſores intelligāt, ſycophantiā ſeſe potius, quàm artē boni & æqui ſecutos eſſe, ut dicit Paulus in l. Si Seruum. §. Sequitur. ff. de uer. obli.

PRAECEPTVM IIII.

Honora patrem tuum, & matrem tuam.

Quemadmodum prædictæ tres Leges ad primam tabulam pertinent, in qua religio erga Deum nobis ob oculos ponitur, ſecundum formulas menti inditas, ſicut oculo lumen: ita ſequentes Leges ad ſecundam referuntur, de moribus ciuilibus. Et ideo ſunt multò faciliores ad captū humanum.

Præcipit itaq; hæc Lex honorari patrē & matrē, hoc eſt, timere nos uult & amare parētes. Itē, illos qui in nos

autore

autore Deo imperium habent aut quodlibet ius. Non enim debemus eos contemnere, multò minus offendere: ſed habere illis honorem & reuerentiam ſecundum uniuſcuiuſq; conditionem. Hic enim locus probat ex natura eſſe ſtatum, & ordines perſonarũ: ut ſit poteſtas & obedientia: ut alij imperent, alij obtemperẽt: alij ſint ſui iuris, alij ſint alieni iuris: quæ uoces tyronibus ſunt notiores.

Meminiſſe nos oportet: in his tabulis, nõ humanas, ſed Diuinas eſſe uoces, ut uerba earum multò auguſtiore ſenſu debeamus exaudire, quàm ſi hominis ſcriptum multis erroribus ſubiectũ proponeretur. Ex hoc igitur fonte pro manarunt & Deo placent omnes Magiſtratuum gradus & publica imperia. Item, parentum & dominorum, aliorumq; adminiſtratorum priuata poteſtas, dominia & iura, de quibus in duodecim tabulis Tit. ij. per omnia capita, & Tit. iij.

ſeru· *Seruitus quoq; hic probatur, quam Ariſtoteles in Politicis grauißimis rationibus defendit ex natura cauſam trahere, reprehendens eos qui contrarium adfirmarunt. Quanquàm (ait Philippus) quorſum opus eſt tam ſubtili diſputatione? Illa uox, Honora patrem & matrem, ſubijcit omnes homines ſeruituti. Nõ loquor de effectibus illis contra omnem humanitatis rationem corrupta natura introductis: ut ſic facile conciliare poßis Vlpiani ſentẽtiam in l. Manumißionis. ff. de Iuſt. & Iur. cum his tabulis. Intelligendum enim eſt ius Gentium pro iure humano, ut Liuius apellare ſolet: & ſeruitus, pro dura forma et effectu intolerabili.*

Ecce quàm pulchrè huc quadrat, quod Pomponius addens exempla Iuris Gentium naturali ratione conſtituti, hoc eſt, Iuris uerè naturalis & Diuini: Vt parentibus (inquit

quit) & patriæ parcamus. Coniungit parentes & patriam. Complectitur enim in ſe patria, quicquid ad eam gubernandam eſt neceſſarium, id eſt, totam politiæ ordinationem: ſcilicet Magiſtratus, poteſtates, dominia, & cætera huiuſmodi.

Habes ergo unde ſit locus communis totius Iuris Ciuilis, qui tractat de Iure perſonarum, iuxta diuiſionem Caij in l. j. ff. De ſtat. homi. Et §. ult. Inſti. De Iur. natur. Gent. & Ciuil.

PRAECEPTVM V.

Non occides.

Hoc eſt: Non lædes corpus aut famã proximi, nec ulla eum adficies iniuria. Nõ inſidiaberis ei uelut uulpecula: ſed iuuabis potius, et aderis ei in omnibus periculis quoad potes. Cum enim natura ſeu Deus uelit eſſe ſocietatem quandam & cognationem hominum: ea non poteſt conſeruari, ſi nemo aduerſus iniurias tutus ſit.

Ex hac igitur Lege conceditur defenſio Magiſtratui & puniendi poteſtas aduerſus malos: Vt Florentinus quoq; ſentit naturali ratione in l. Vt uim. ff. De Iuſtit. & Iur. Vnde promanarunt omnes Leges de uarijs pœnarum ſpeciebus ſancientes, ne ſint maiores aut minores quàm delicti qualitas exigat. Inter quas nulla ad naturã propius accedit pœna talionis, ut Ariſtoteles quoq; probat: de qua in XII. tabu. Tit. xj. Extat ualde elegans locus. ff. Quod quiſ. Iur. in ali. ſta. De homicidijs eſt. ff. & C. Ad Leg. Cornel. de ſicari. De iniurijs uerò alijsq; delictis, noti ſunt loci. pœna tal.

PRAECEPTVM VI.

Non mœchaberis.

Hoc eſt, non pollues caſtitatem, ac modeſtiam uiuendi

c factis

factis aut dictis: nec admittes adulterium aut ſtuprum. Oſtēdit ergo ſecundū naturam eſſe matrimonia, ut unuſquiſq; habeat ſuam, retineaturq; in uoluptatibus modeſtia quædam & certitudo. Vagi enim concubitus, incertum facerent de ſobole opinionem, eleuarentq; curam alendi partus.

Hinc ſunt aliquot Leges duodecim tabularum Tit. xj. In libris Pandectarum, & C. De ritu nuptiarum: De ſecundis nuptijs: De Iure dotiū: Ad Legem Iuli. de adulter. & aliæ multæ.

PRAECEPTVM VII.

Furtum non facies.

Hoc eſt, non eripies aliorum fortunas, neq; ulla fraude ad te transferes: aut ſi apud te ſunt, non contrectabis inuito domino. Vnde rectiſſimè dixit Paulus: furtum naturali Lege prohibitum eſſe admittere, in l.j. ff. De furt. De quo lex XII. tabularum tractat in Tit. xij.

Obſeruandum autem eſt diligentiſſimè, ex hac Lege nobis oſtendi, rerum omnium communionem pugnare cum natura. Nam ſi omnes res nobis ſecundum naturam eſſent communes, hoc eſt, ita unius ſicut alterius: non poſſet committi furtum contra naturam: quia concederentur Iure occupanti, ut etiam nunc habemus quaſdam res communes, quæ furtum non admittunt, quoniam furtum committitur duntaxat in rebus alienis uel alieni Iuris clam domino.

Statuitur igitur legitima rerum & dominiorum diuiſio, ut unuſquiſq; ſuum habeat, ſitq; ſua ſorte contentus: quod Ariſtoteles eleganter ac omnes Romani Iureconſulti probant, reiecta Platonis falſiſſima opinione, Plat. *quam & nunc quidam phanatici uidentur amplecti, de*

communio

communione rerum inter homines retinenda. Quo nihil pernicioſius ad cõcitandam ſeditionem dici poteſt. Siquidem naturale iudicium facile ſentit, fieri non poſſe, ut homines inſatiabili quadam cupiditate corrupti, fruantur communiter omnibus rebus. Dictat enim iniquum uideri: quòd ignaui & deſides alantur alieno labore, cum quemlibet deceat in ſudore uultus ſui commedere panem ſuum. Ideoq; proſpicit naturæ ratio futurum eſſe, ut nulla pax uel tranquillitas in ſocietate hominũ retineri poſſit, permiſſa communione ſecundum quam rapiat quilibet & abutatur ſuo arbitrio alienis fortunis.

Sic intelligi debet Hermogenianus. ff. De Iuſtiti. & Iur. Ex hoc Iure Gentium (inquiens) introducta ſunt bella: diſcretæ Gentes: regna condita: dominia diſtincta: agris termini poſiti: ædificia collata: commercium, emptiones, uenditiones: locationes, cõductiones: obligationes inſtitutæ: exceptis quibuſdã quæ ex Iure Ciuili introductæ ſunt. Porrò, Ius Gentiũ ibi intelligi oportet, non pro humana tantum autoritate, ut alibi: ſed pro cõmuni ſenſu ſeu intelligentia hominum, ut Cicero appellat, ſeu cõmuni iudicio rationis, hoc eſt, pro Iure naturali & diuino.

Vnde uides ex hac Lege & ſequẽtibus colligi ſecundum locum communem totius Iuris Ciuilis, uidelicet, qui pertinet ad res. Vt interim animaduertas, quàm pulchra ſit methodus, quàm bonus, prudens, pius & clemens ſit Deus naturæ autor. Primum à Religione incepit: & pietatem erga ſe, in qua eſt æterna uita, breuiter tradit. Deinde, ad formandos mores huius mortalis uitæ: oſtendit formulas de perſonis: ut honeſtè uiuant, colantq; maiores: ut neminem lædant etiam ex paribus aut inferioribus. Tum poſteà de rebus quibus ad ſuſtinendum

mortale corpus obiter indigemus, iterat naturæ axiomata: ne in illis abſoluta cõmunio pariat diſcordiam, ne'ue rapiantur paßim aliena. O' altitudinem Diuinæ ſapientiæ. Quis non libenter recipiat Politiam tanti Legiſlatoris?

Præterea, nec illud eſt prætereundum: Quòd cum ad tranſigendam hanc uitam, opus ſit quadam communione rerum in regulas certas redacta, ut unuſquiſq; ad uſum ſuum acquirere poßit res quas uelit, ſine alterius iniuria: conſequens eſt approbari hoc loco omnes contractuum formulas: in quibus ea ſeruatur æqualitas, ut ſine ullo grauamine res ab uno ad alium transferantur: ſicut etiam Pomponius in d. l. Ex hoc iure Gentium, rectè animaduertit.

Sed dicet aliquis: Si communio rerum naturæ contraria ſit: ſi diſtincta debeant eſſe dominia: quomodo ſubſiſtet Iure, quòd & hodie nonnullæ res ſint communes & cõcedantur occupãti? §.j. & §. Feræ igitur beſtiæ. Inſtit. De rer. diuiſio. Aut ergo falsũ eſt quod ibi dicitur: Quædam enim naturali Iure communia ſunt omnium: aut concedenda communio. Argumentum iſtud mehercule multis impoſuit, qui uim Iuris naturalis non percipiebãt.

Reſpondendum itaque ſic eſt: Cum Ius naturæ ſit totum naturale Iudicium, multa continet, in quibus alia ſunt præcepta ſumma, quæ gubernant omnes Leges & ſunt immutabilia: aliæ ſunt Leges inferiores, quæ determinationem & interdum mutationem recipiunt: non propter aliquod uitium quod in ipſis ſit emendandum, quoniam natura nihil habet uitij: ſed ob uarias rerum circunſtantias. Quare id quod dicitur, Ius naturæ immutabile eſſe, de toto iudicio naturæ intelligatur, non de uſu earum rerũ quæ ſua natura ſunt indifferentes, &

aliqua

aliquã uarietatem Iudicio naturali admittunt. Et hos gradus Legũ diuerſas natura facit, tametſi ipſa in ſe ſit ſimpliciſſima: ut noſtris defectibus deſeruiat, et ſingulis morbis ſingula remedia generaliter accommodet, ac uiam commonſtret nobis, qua liceat diligentia in ſpeciem per ſingulas rerum circunſtantias Ciuili autoritate Leges ferre. Iam ad quæſtionem. Lex ſumma eſt, Hominem ad cognitionem Dei, & ad ſocietatem quandam creatum eſſe. Item omnes res ad uſum hominis datas. Item tollendum, quicquid humanam ſocietatem dirimere poſſit, aut corrumpere. Hæ Leges ſupremæ & immutabiles ſunt. Aliæ uerò inferiores aut (ſi ita dicere libeat) ſpecialiores cenſentur. Vt ecce: Communio rerum (quoad fieri poteſt) retinenda eſt, ut omnes homines omnibus Dei donis fruantur. Item: Quoniam ſine corruptione ſocietate abſoluta communio inter fragiles homines retineri non poteſt: adhibenda eſt aliqua forma conueniens. Item diſtinguenda rerum dominia multis modis. Hæ Leges recipiunt determinationem, tum naturali, tum Ciuili ratione, ut diſcernamus quænam poſſint aliquo modo manere communes ſecundum generalem naturæ regulam, & quatenus poſſint: quæ uerò nullam admittant communionem abſolutam, niſi adhibita forma Ciuili. Ergo cum de feris beſtijs, piſcibus maris, auibus cœli, nullum uidebatur (ſcilicet cum cõmuni ſenſu utimur) controuertendi periculum; meritò hæ res & aliæ id genus, communes manent, reliquæ uerò diſtinctæ ſunt. Et ex his apparet uerus ſenſus dict. §. j. & §. Sed naturalia. Inſtit. De Iur. natural. Gent. & Ciuil. quem cum Accurſius cum alijs non adſequatur, torquet ac uoluit ſe, & lectorem, non aliter, quàm mus in pice.

Rurſus, nonnulli ſunt qui ad probandam communionem rerum, citant Euangelium Chriſti, toto errantes cœlo. Nam Euangelium tractat de æterna uita & Iuſtitia ſpiritus, quam per fidem gratuitæ gratiæ adſequimur. Interim non abolet Ius naturæ de hac corporali ac momentanea uita honeſtè tranſigenda legitimis formulis. Et propterea falſiſsima eſt ſentētia Accurſij & aliorum, qui dicunt ſuperiorem diffinitionem Iuſtitiæ, poſſe intelligi de Diuina, hoc eſt, Euangelij Iuſtitia, quæ conſtat ex fide & fiducia in Chriſtum: Neque enim aliam dicimus Iuſtitiam Diuinam, quæ diſcerni poſsit ab humana Iuſtitia, quàm quæ ex Euangelio nobis reuelatur. Igitur locus ille diffinitionis accipiendus eſt de naturali & diuina Iuſtitia hominibus indita, quæ ad mores Ciuiles huius uitæ formandos pertinet, & uirtute quadam diſtribuit ſingula mundana. Ecce, quàm longe abſunt à ueritate cognoſcendi Iuris naturalis, qui non dijudicant inter cœlum & terram: inter cœleſtia & terrena: inter ſpiritum & corpus, ac uerè dixerim, inter album & nigrum: miſcentes omnia ſurſum ac deorſum.

Ex hoc itaq; fonte promanarunt in duodecim tabulis Leges Tit. iiij. & ix. Item, in Pandectis & Codice De rerum diuiſione & adquiſitione: De contractibus: De furtis: De ui bonorum raptorum, & cæteræ huiuſmodi.

PRAECEPTVM VIII.

Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium.

Hoc eſt: Fugies mendacium: non deferes falſo aliquem in Iudicio: non denigrabis famam eius extra Iudicium: ſed ueritatem ubiq; profiteberis, & (quoad de nullius detrimento tractatur) omnia in meliorem ac benigniorem partem

partem interpretaberis. Sicut enim ratio colligit, mendacium infinitis modis humano generi pernicioſum eſſe: ita rurſus certò ſtatuit, ueritatem ſimpliciter eſſe retinendam in omnibus conuentionibus & Iudicijs, ubi ſacroſancta Iuſtitia tractatur.

Itaq; hic eſt fons Iudiciorum & actionum, de quibus anxiè diſputatur apud Doctores, quaſi nulla Lex naturæ ſcripta ac renouata in iſtis tabulis eſſet, quæ originem & cauſam earum promptiſsimè nobis ad memoriam reuocaret. Pauci autem id animaduerterunt: quia relegatæ prorſus erant à ſcholis Iuriſperitorum hæ tabulæ, admiſſis potius immenſis Baldi & aliorum commentarijs. Videbatur enim ad theologos pertinere, nec quicquam cõferre ad Iuriſprudentiam Decalogus.

Huc pertinent Leges XII. tabularũ Tit. vij. & viij. Item, quæcunq; extant in reliquo Iure: De Iudicijs: De actionibus: De probationibus: De teſtibus: De calumniatoribus: & pulchra illa Lex Diffamari. C. De ingenu. manumiſſ. Quam uix ſummo digito attingunt interpretes: ſed ego cum pleriſque bonis uiris expertus ſum, quàm opus hic eſſet diligentiſsima interpretatione & nomophylacia. Et profectò niſi calumniarum ac diffamationum aliquando finem faciant æmuli quidam: cogent me ad orbis tribunal confugere, Deo autore, cauſam meam agere aduerſus illos impudentes, certè nec à me unquam laceſsitos. Interim uides, bone lector, in his uerſari tertium locum ſubiectæ materiæ communem, De actionibus. Vt intelligas Ius naturale eòdem pertinere, quò pertinet Ius Ciuile: ſcilicet aut ad perſonas, aut ad res, aut ad actiones.

PRAECEPTVM IX.

Non concupiſces domum proximi tui.

Hactenus nulla humanæ eloquentiæ ui poſſet ſatis explicari, quanta grauitate nobis ob oculos poſuerit Deus Opt. Max. Legem naturæ de honeſtate uiuendi: de non lædendo proximo: de tribuendo cuiq; ſuum. Nunc rurſus duo mãdata tractat, quibus & præcedentia repetit, & inculcat ſeruãda eſſe per omnem omnium hominum ſucceſſionem. Vetat enim nos concupiſcere domum proximi noſtri, hoc eſt, ne ulla fraude aut dolo in proximi hæreditatem uel fortunas irrepamus, cognatis illius paulatim ad egeſtatem protruſis: etiamſi quædam ſummi Iuris ſpecies nobis ſtipulari in hoc uideatur. Imò potius quiſque ſua ſorte contentus, diuitem ſe, domumq; ſatis amplam habere exiſtimet: ſciens extremam reuera paupertatem eſſe, auaritiam & alieni Iuris inuaſionem.

Age ergo, quàm pulchrè depingit hic Deus notitiam naturalem de conſeruanda ſucceſſione cognatorum & familiarium? Et ne per cõcupiſcentiam carnis corruptæ, ſimus acribodicæi ſeu præduri Iuris interpretes, ad expilandas uel in totum transferendas hæreditates alienas, neque propcnamus (ut indocti quoq; ſolent dicere) rapere capere. Item, ne callidi cauſarum patroni ad hoc operam elocent. Quò & hoc pertinet: Summum Ius, ſumma iniuria, tritum ſermone prouerbium.

Huc quadrat regula quam Pomponius tradit. ff. De condictio. indebit. Loquẽs de pupillo qui ſine autoritate tutoris mutuum accipiens, locupletior factus ſit: Nam hoc natura (ait) æquum eſt, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem. Quaſi dicat: Poſſet quidem tentari ſummo Iure, hunc pupillum repetere debere pecuniam

*cuniam ſi ſoluat, quia ſcilicet mutui contractus non ua=
luerit: attamen naturalis ratio dictat ceſſare repetitionē,
quia ditaretur aliena iactura.*

Item ualde accedit Annus Iubilæi, *quem olim obſer=
uabant, ut quæque familia ſuam poſſeßionem reciperet,
ceſſantibus interim omnibus de alienatione factis* Legi=
bus, Num. 25. E*t propterea puto l.* Dudum. C. De *con=
trahen. emptio. ſi ad naturam exigatur, defendi* Iure *non
poſſe; quanquàm & poſteriores* Imperatores *aliter con=
ſtituerint: &* Ciuitates *ea de re ſibi ſoleāt ordinare. Cer=
tè* Apoſtolus 1. Timo. v. *uocat infideli deteriorē cū, qui
ſuis nō prouidet.* E*t* Iuſtinia. Nouell. De *trient. & ſemiſſ.
in prin.* E*t natura (ait) prius, quo decet modo, curata, tum
demum ad liberalitatē in extraneos exercendā deuenire.*

Hinc *ſunt* Leges *duodecim tabularum* Titul. *iiij.* Et
omnia Romani Iuris *ſtatuta:* De *ſucceßionibus teſtatis
& inteſtatis:* De *gradibus hæredum, & cæteræ huiuſmo=
di.* Diligenter *autem perpende has uoces:* Non *concu=
piſces: non deſiderabis.* Quia *per corruptam concupi=
ſcentiam, facile ſolet inueniri uia ad iniquitatē: cum non
deſint regulæ ſummi* Iuris, *quarum prætextu res alienæ
poſſent occupari, præſertim apud* Iudicem *qui libenter
obſequitur.* E*rgo concupiſcentiam natura prohibet: ſci=
ens actum eſſe de non facienda iniuria, ubi proceſſum fu=
erit uſq; ad concupiſcentiam.*

PRAECEPTVM X.

Non deſiderabis uxorem eius, non ſer=
uum, non ancillam, non bouem, non aſi=
num, nec omnia quæ illius ſunt.

Declarat *hæc poſtrema* Lex *omnia præcedentia, ne
ambiamus alienas fortunas.* E*t ſemper meminiſſe oportet,*

quòd Lex Diuina uetando aliquid, breuiſsimis quidem uerbis utitur: ſed longa rerum ſeries ſubeſt prohibitioni, ſi ordinationem ſpecies propter quam prohibet.

Vt ecce: Prohibet Lex naturæ deſiderari uxorem, ſeruum, ancillam, iumenta aliena. Ergo probat ſecundum naturam eſſe, quòd paterfamiliâs habeat domum ex omnibus partibus inſtructam, quiq; in ea ſit (ut ita dicam) paruus Rex. Confirmat igitur totam Oeconomicam uitam. Et profectò potes uel ex his ſolis tabulis præclaram Ciuitatem conſtituere. Optimũ enim Reipublicæ ſtatum dicit Ariſtoteles, qui proxime ad naturam accedit.

SVMMA PRAECEPTORVM.

Omnia quæcunque uolueritis ut faciant uobis homines, ſic & uos facite illis. hæc enim eſt lex & prophetæ. *Matthæi* VII. *Luc.* X. *Roma.* XIII. I. *Timoth.* I.

Cum inſculpſerit nobis Deus per creationem notitias & Leges naturales, remittit nos ad conſcientiam, quam ſcit ita ſe formaſſe, ut dictaret omnia facienda & uitanda, incipiẽs primum à ſe ipſa. Hoc Gentes etiam per induſtriam innatam cognouerunt. Vt. ff. Quod quiſq; Iuris in alium ſtatuit. Item, Noſce teipſum. Cuius ſententiæ uim Cicero latiſsimè & grauiter tractat.

POENA ET PROMISSIO DE *præceptis.* Exod. XX.

Ego ſum dominus deus tuus fortis, zelotes, uiſitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, eorum qui oderunt me: & faciens miſericordiam in milia, his qui diligunt me & cu-

ſtodiunt

ſtodiunt præcepta mea.

Grauiter interminatur Deus pœnam trãſgreſſoribus: & contrà gratiam promittit obſeruatoribus mandatorũ eius. Quare apparet, maximè ſecundum naturam eſſe id, quod Solon dicit: duabus potiſſimũ rebus conſtare Rempublicam, ſcilicet pœna & præmio. Pœnas utcũq; ſeruat Magiſtratus præſertim pecuniarias: uirtutis uerò rara nunc ſunt præmia apud multos, atque utinam ab æmulatione ſaltem tuta eſſet.

QVOMODO REGVLAE IVRIS *ex naturæ præceptis collectæ ſint, aliquot exempla pro tyronibus. Ex tit. ff. De regul. Iur.*

EX PRIMO PRAECEPTO.

Iuſtinianus in l. j. C, De ueter. Iur. enucleã. Et Nouell. De priuileg. doti. loquens de fiducia in Deum: Vnde conuenit (ait) ut & Legiſlationes noſtræ inde pẽdeant, & hoc earũ principium ſimul, & medium atq; finis ſit. Porrò diſciplina Ciuilis, pædagogia eſt ad Chriſtũ, Gal. 3.

Principium omnis traditionis, à timore Dei ſumendũ eſt. Nouell. Quomo. opor. Epiſc. in princ.

Huc pertinent omnia ſtatuta, quæ aut olim, aut hoc ſeculo introducta ſunt, certe omnium maximè nunc neceſſaria: De falſo cultu Deorum aut potius dæmoniorum, in lib. Codicis j. Item, inuocationes Diuini nominis, quibus utuntur profitentes bonas artes, Iudices, Notarij, confirmatæ hic ſunt. Dilectio enim Dei, complectitur his tribus capitulis in prima tabula totum Religionis negociũ latiſſimè patens, quod (quantum ad externam politiam attinet) Iuris pars eſt, & cum primis Magiſtratus officio incumbit: interna ad Theologos reijciuntur.

Ex ſecun

EX SECVNDO PRAECEPTO.

Vlpianus in l. Non erit. ff. De iureiuran. Omne enim licitum Iuſiurandũ per quod uoluit quis ſibi iurari, idoneum eſt, & ſi ex eo fuerit iuratum, Prætor id tuebitur.

EX TERTIO PRAECEPTO.

Vlpianus in l. ij. ff. De in ius uocand. Neq; põtificem, dum ſacra facit: nec eos qui propter loci Religionem inde ſe mouere non poſſunt: Videlicet, licet in Ius trahere.

Leo & Anthemius Imperatores in l. ult. C. De feri. Dies feſtos, dies maieſtati altißimæ dedicatos, nullis uolumus uoluptatibus occupari.

EX QVARTO PRAECEPTO.

Iabolenus: Non poteſt dolo carere, qui imperio Magiſtratus non obtemperat.

Paulus: Qui non facit, quod facere debet, uidetur facere aduerſus ea quæ nõ facit. At qui facit quod facere non debet: non uidetur facere id, quod facere iuſſus eſt.

Vlpianus: Non eſt ſingulis concedendum, quod per Magiſtratum publicè poßit fieri, ne occaſio ſit maioris tumultus faciendi.

Idem in l. Iuſſu: Qui iuſſu Iudicis aliquid facit, nõ uidetur dolo malo facere: quia parêre neceſſe habet.

Idem: Nihil conſenſui tam contrarium eſt, qui & bonæ fidei iudicia ſuſtinet, quàm uis atq; metus: quem comprobare, contra bonos mores eſt.

Calliſtratus in l. v. ff. De Iur. immuni. Semper in Ciuitate noſtra ſenectus uenerabilis fuit. Namq; maiores noſtri penè eundem honorem ſenibus, quem Magiſtratibus tribuebant.

Vlpianus in l. j. ff. De obſequi. à liber. Si filius patrem & matrem, quos uenerari oportet, contumelijs adficit,

uel impias manus eis infert: Præfectus urbis delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius uindicat.

Indignus militia iudicandus eſt, qui patrē & matrē à quibus ſe educatum dixerit, maleficos appellauerit.

Idem ſub eodem titulo: Liberto & filio ſemper honeſta & ſancta perſona patris, ac patroni uideri debet.

Omnes iſtæ atq; his ſimiles regulæ huc pertinent: quia Lex naturalis, & Magiſtratuū, & dominorum patronorumq; ordines approbat ſub appellatione parentū, ſtatuendo omnem publicæ honeſtatis obedientiam, quæ uirtus eſt ad retinendam hominum ſocietatem neceſſaria.

EX QVINTO PRAECEPTO.

Paulus: Fere in omnibus pœnalibus Iudicijs, & ætati, & prudentiæ ſuccurritur.

Claudius Saturninus elegātiſſimè diſputās, multas regulas tradit de cæde & furto, in l. Aut facta. ff. De pœn.

Florētinus in l. Vt uim. ff. De Iuſti. & Iur. Et cum inter nos cognationem quandam natura conſtituit, conſequens eſt hominem homini inſidiari nefas eſſe.

Omnem enim læſionem comprehendit, quæ hominum ſocietatem quomodolibet corrumpere aut turbare poſſit.

EX SEXTO PRAECEPTO.

Paulus: Non omne quod licet, honeſtum eſt.

Modeſtinus: Sēper in cōiunctionibus non ſolum quod liceat conſiderandum eſt: ſed & quod honeſtum eſt.

Vlpianus: Nuptias, non concubitus, ſed cōſenſus facit.

Porrò, iſta Lex omnē nuptiarum conſeruandarū materiā, & quicquid matrimonijs accedit à maximo ad minimum continet. Inſuper omnem ſtatuit uiuendi modeſtiam & publicam honeſtatem. Semper enim meminiſſe oportet (quod ſæpè inculcandum eſt) Deum ſeu uniuerſam

rerum

rerũ naturã loqui, cõprehendentem certò omnia: nõ mortalẽ hominem, qui tradat aliquid errore uel prætermittat.

EX SEPTIMO PRAECEPTO.

Vlpianus in l. Non *fraudantur: Nemo ex ſuo delicto, meliorem ſuam conditionem facere poteſt.*

Pomponius: Id quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt.

Vlpianus. ff. De *furt.* Q*ui ea mente alienum quid contractauit, ut lucrifaceret: tametſi mutato conſilio id domino poſteà reddidit, fur eſt.* N*emo enim tali peccato, pœnitentia ſua nocens eſſe deſijt.*

Furtum quoq; impium eſt, occupare bona naufragorum, quod quidam faciunt impudenter, ſicut apparet ex conſtitutione Federici N*auigia.* C. De *furt.*

Enimuero *non ſolum hic cõtrectatio rei alienæ clandeſtina, ſed omnis iniqua occupatio prohibetur: & habet hæc naturæ* Lex *radices latiſſimè patentes aduerſus hominum auaritiam nihil non machinantem.*

EX OCTAVO PRAECEPTO.

Vlpianus: R*es iudicata pro ueritate accipitur.*

Marcellus: In re dubia benigniorem interpretationem ſequi, non minus iuſtius eſt, quàm tutius.

Vlpianus in l. I*n contractibus:* D*olo facit, qui petit quod reſtituturus eſt.*

Idem: Capienda occaſio eſt, quæ præbet benignius reſponſum.

Caius: Semper in dubio, benigniora præferenda ſunt.

Iulianus: E*a eſt natura cauillationis, quam Græci* σώφισμα *appellant, ut ab euidenter ueris, per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea quæ euidenter falſa ſunt, perducatur.*

Papinianus:

Papinianus: *Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.*

Nemo enim exiſtimauerit hanc naturæ Legē ſic loqui de falſo teſtimonio,ut uulgus ſolet,quod in Iudicio ſolum feratur.Omnis enim uox lædens proximū:omnis prædura & ſummi Iuris interpretatio refragante æquitate, falſum teſtimoniū eſt in natura, quæ & ſic præcipit: Eſtote miſericordes,ut pulchrè declarat c.j.De uerbo.ſignifica.

EX NONO PRAECEPTO.

Vlpianus,Iure naturæ æquum eſt,neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem.

Paulus in l.Factum:Non uidetur uim facere,qui Iure ſuo utitur.

Idem: Nemo damnum facit, niſi qui id facit quod facere Ius non habet.

Celſus:Omnia ferè Iura hæredum perinde habentur, ac ſi continuò ſub tempore mortis hæredes extitiſſent.

Pomponius: Iura ſanguinis, nullo Iure Ciuili dirimi poſſunt.

Caius:Bona fides non patitur ut bis idem exigatur.

Hæ regulæ omnes ex iſta naturali Lege & ſequente promanant.Statuta enim ſemel diſtinctione dominiorum, prohibetur omnis iniuſta inuaſio uel expilatio alieni. Rurſus admittitur legitima perſecutio rerū & defenſio.

EX DECIMO PRAECEPTO.

Papinianus: Nemo poteſt mutare conſilium ſuum in alterius iniuriam.

Idem:In totum,omnia quæ in animi deſtinatione agēda ſunt,non niſi uera & certa ſcientia perfici poſſunt.

Idem:Fraudis interpretatio,ſemper in Iure Ciuili nō ex euentu duntaxat, ſed ex conſilio quoque deſideratur.

Vides,

Vides, Papinianum codem .ſpexiſſe, quò reſpexit natu-ralis Lex, dũ dicit: Nõ cõcupiſces: Nõ deſiderabis aliena.

COMMVNES REGVLAE
ex omnibus præceptis.

Celſus in l. Vbi repugnantia: Quæ rerum natura pro-hibentur, nulla Lege confirmata ſunt.

Marcellus: Impoßibilium nulla obligatio eſt.

Paulus in l. Cum amplius: Is natura debet, quem Iure Gentium dare oportet, cuius fidem ſecuti ſumus. Ecce, Ius Gentium accipit pro Iure naturali.

Idem: In omnibus quidẽ, maximè tamen in Iure æqui-tas ſpectanda eſt. Obſerua phraſim: In Iure reſpicitur æquitas: hoc eſt, in Iure Ciuili, Ius naturale: In Lege hu-mana, Lex naturæ: breuiter, in Iure, Ius ſpectatur.

Vlpianus: Non capitur, qui Ius publicum ſequitur.

Idem in l. Neq; pignus: Priuatorum conuentio, Iuri publico non derogat.

Reliqua id genus exempla ipſe tu, bone lector, inter-legendum obſerua. Ego enim non hoc inſtitui, ut omnia congererem quæ eôdem pertinent: ſed ut ex multis oſten-derem pauca quæ te ad cognitionẽ huius artis boni & æ-qui perducerent. Proinde, nemo accedet ad iſtam diſci-plinam fœliciter, niſi prius principia Iuris naturalis & diuini diligenter proſpexerit.

Itaq; poſt naturales notitias & principia Iuris, uide-amus nunc humanas Leges, easq; exordiamur à XII. tabulis, ut Iuriſconſulti quoq; faciunt rectè, cum de Iure Romano tractant, quod à Græcis primum ſunt mutuati, ſicut Græci ab Hebræis. Idq; facilè ex collatione ani-maduertere licet.

LEGES

LEGES DVODECIM TABVLARVM.

DE RELIGIONE.

TITVL. I.

QVAS reliquias harum Legum habemus, eas Ciceroni acceptas ferre oportet. Nam is in libro De Legibus ſic ait: Leges autem à me edentur, nõ perfectæ (nam eſſent infinitæ) ſed ipſæ ſummæ rerũ ac ſententiæ. Verbis autem uſus eſt Cicero, non ita priſcis, ut in ueteribus Legibus: & tamen quò plus autoritatis haberent, paulò antiquioribus, quàm ſermo tum eſſet apud Romanos certè politiſsimus.

Quoties igitur in his ſcholijs Ciceronem citabimus, nõ adiecto loco, intelliges ſemper libros tres, quos de Legibus incredibili quadam grauitate ſcripſit: ut ſemel in uniuerſum id admoneamus, quod alioqui ſæpe repetendum eſſet.

Rectiſsime autem ſecundum Græcos autores exorſus eſt à Religione & cultu Deorum, uelut felici quodam auſpicio: ut interim admoneamur, quantò magis nos deceat primum quærere regnum Dei, qui non ſolum Decalogo meliorum olim tabularũ, ſed etiam per filium ſuum Chriſtũ & Apoſtolos eius fideliter nos docuit, Matth. 6. Qua ratione in Codice Imperatorio, illucente iam Euangelica ueritate, De ſumma Trinitate & fide Catholica, primo loco tractatur.

DE CVLTV DEORVM. CAP. I.

AD diuos adeunto caſte: pietatē adhibento: opes amouento.

Qui ſecus faxit, Deus ipſe uindex erit.

Videamus nūc uerborum & rerum interpretationem ſigillatim.

Ad diuos adeunto caſte.) *Cicero ſic explicat: Caſtè iubet* Lex *adire deos, animo uidelicet, in quo ſunt omnia.* Neç *tollit caſtimoniā corporis: ſed hoc oportet intelligi,* Cum *multū animus corpori præſtet, obſerueturq́; ut caſta corpora adhibeantur, multò eſſe in animis id obſeruandum magis.*

Nos *uerè ſcimus, animum* Deo *adferēdum contritum & humiliatum,* Pſal. 50. Et 101. Matt. 6. Ioan. 4. Et 1. Corin. 14. Quocirca *Paulus circunciſionem cordis grauiter tractat* Rom. 2.

Pietatem adhibento.) *Quid eſt pietas? Cicero de* Natura *deorum lib.* 1. *diffinit pietatem eſſe iuſtitiam erga* Deos, *quam* Religionem *dicimus, qua ſublata, non poßit conſtare fides humaniq́; generis ſocietas.* Rectè *quidē, ſi uerum* Deum *per fidem cognouiſſet, ſicut nobis reuelatus eſt à Chriſto ſeruatore noſtro. Auguſtinus:* Pietas *uera (inquit) eſt uerax* Dei *cultus, non cultus falſorum tot deorum, quot dæmoniorum.*

Pietas *quoq; eſt ſubiectorū erga maiores & cognatos obſeruatio quædam, naturæ conſentanea.* Et *contrà, maiorum erga ſubiectos clemētia ſeu benignitas.* Vt *in l. penulti. ff.* De *oper. liberto. l.* Imperialis, *in princip. & §. j.* C. De *nupti.* Vlpianus *in l.* Et *eleganter. §.* Idem Labeo *quærit. ff.* De *dol. mal.* Et *in l. Si hominem. in princip. ff.* Depoſit. *Pietatē accipi uult pro miſericordia quam alter exercet*

exercet erga alterum qui ſe iuuare non poteſt. Nam & Chriſtus autor naturæ, uult nos eſſe miſericordes. Sed de hac pietate, & ſuprà dictum eſt, & infrà dicetur.

Opes amouento.) *Quod autem Pietatem (ait Cicero) adhiberi, opes amoueri iubet: ſignificat pietatem gratam eſſe Deo, ſumptū eſſe remouēdum. Videlicet, ne ſumptu ſacris adhibito, paupertas quæ illi cum primis placet, arceretur ab aditu eius. Quippe nihil Deo ingratius eſſe Cicero ſubdit, quàm non omnibus patere ad ſe colendum uiam. Certè non contemnenda uox eſt, nec à Chriſtiana ueritate abhorrens: præterquam quòd Gentes ante cognitionem ueritatis, omnia ferè referebant ad res externas: cū Deus noſter, pauperes ſpiritu uelit etiam in medijs diuitijs, Matth. 5. & Luc 1.*

Deus ipſe uindex erit.) *Quòd autem non Iudex, ſed Deus ipſe uindex conſtituitur, præſentis pœnæ metu Religio cōfirmari uidetur, inquit Cicero. Quaſi dicat: Videtur Dei uindicta plus pōderis adferre ac timoris, quàm hominum pœnæ, ut qui uideat omnia, quo quiſq; animo Religionem colat. Quare paulò pòſt ſubiungit: Et quod uult Thales, qui ſapientiſsimus inter ſeptem fuit: homines exiſtimare oportere, Deos omnia cernere: Deorū omnia eſſe plena. Sic & Alexander Imperator. C. De reb. credit. & Iureiura. Iuriſiurandi (inquit) contempta Religio, ſatis Deum ultorem habet. Non tamen, aut Lex XII. tabularum, aut Imperator negauit, pœnis humanis eſſe ſubdendos Religionis contemptores uel periuros, ut infrius dicetur. Quod non ſatis intellectum, multis negocium fecit in materia puniendi periurij.*

Hæc ſanè, cum Religione noſtra conueniunt. Primum enim, omnia facimus ſub oculis omnipotentis Dei, Gal. 3.

Coloſſ. 3. *Eccle.* 39. *l.* j. *in prin.* C. *De ueter. iur. enuclea.* Et *Nouell.* *De priuileg. dot.* Deinde, *tranſgreſſorum delicta non fore apud Deum impunita, etiamſi hominibus utcunque imponant: teſtimonia ſunt ſcripturæ ſacræ admodum horrenda. Adam obliti præcepti pœnam luit expulſus Paradyſo, & ad nos tranſmiſit, Gene.* 1. *Iſrahelitæ parantes expeditionem contra præceptum, occiſi ſunt, Nume.* 14. *Item Saul tranſgreſſor, deſtituitur regno,* 1. *Reg.* 15. & 1. *Corinth.* 6. *Ne erretis (inquit Paulus) Deus nõ irridetur.*

DE TEMPLIS ET LVCIS. CAP. II.

SEparatim nemo habeſſit Deos: ne'ue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice aſcitos, priuatim colunto.

Conſtructa à patribus delubra habento, lucos in agris habento.

Et Larium ſedes, ritus familiæ patriæq́; ſeruanto,

Impia hæc & pleraq; ſequentia ſunt, quare uerba legis obiter & antiquitatis ritus nõ ob aliud enarrabimus, quàm ut alieni errores ad ueram Religionem amplectandam nos inuitent, & ardentiores reddant: utq́; nonnulla ad forum noſtrum exigamus, quæ ad formandos mores pertinent.

Niſi publice aſcitos.) *Cicero exiſtimat proprios Deos, aut nouos, aut alienigenas, ideo prohiberi, quia ignotæ cærimoniæ confuſionem habeãt religionum, quibus proinde hominum animi uarijs motibus diſtrahi ſoleant. Quo concilio conſtat Romanos Pontifices, Alexãdrum* III. & *Innocentium* III. *fuiſſe motos, ut interdicerent omnem Sanctorum uenerationẽ, & reliquiarum expoſitionem,*

poſitionem, quam non autoritas Eccleſiaſtica præcederet. Vnde eſt Tit. De reliqui. & uenerati. ſancto.

Delubra habento.) Hoc eſt templa, inde dicta delubra, quòd uno tecto plurima complectebãtur numina, teſte Seruio. Sunt phanatici quidam, quibus ne nunc quidẽ placent templa, campanæ, ueſtes, organa, linguarum dona, & neſcio quid non improbent, quorum falſas opiniones uideo à doctis & pijs uiris reijci.

Patrum delubra (inquit Cicero) eſſe in urbibus cẽſeo: nec ſequor Magos Perſarum, quibus autoribus, Xerxes inflammaſſe Templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent Deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera, quorumq́; hic mundus omnis, templum eſſet & domus. Melius Græci atque noſtri, qui ut augerent pietatem in Deos, eaſdem illas urbes, quas nos, incolere maluerunt.

Hodie ueri Dei templa habemus, ut ad audiendum uerbum eius Populus Chriſtianus ſtatis temporibus conueniat: ſuntq́; donata multis Priuilegijs. Quò pertinẽt Tit. Iuris De ſumma Trinita. & fid. catholic. De ſacroſanct. Eccleſi. De immunita. Eccleſi. Et alij id genus. Item, Interdicta Prætorum. ff. Ne quid in loc. ſac. Nam Eccleſiæ uerbo ibi, pro templo utuntur Imperatores, populariter loquentes, ut ſæpe alibi.

Lucos in agris habẽto.) A' luceo dici, lucos inter omnes quidẽ cõuenit: ſed nõ per antiphraſin, ut Priſcianus opinatur, quia minimè luceant propter arborum denſitatem: Imò magis ideo, quòd ſacrificiorum luminibus quæ ibi per noctẽ habere ſolebant, quoquouerſus luceret. Vnde Lucraria feſta ſunt dicta, quæ Feſtus tractat. Lucus,

Rationem autem lucorum tractans Cicero, Neq; enim

(ait) ea quæ à maioribus prodita eſt, tum dominis, tum famulis poſita in fundi uillæq; conſpectu, Religio patrũ repudianda eſt. Scilicet, ut ubiq; homines rebus diuinis operam dantes, ipſo aſpectu frequenti, Deorum Religionem, & uiuendi caſtitatem animis infigerent. Præclara certe uerba, ſi ex uera Dei cognitione proceſſiſſent.

Chriſtiani nunc ruri quoq;, non luco, ſed templis utimur, propter loci diſtantiam. c. iij. De Eccleſi. ædifican. uel reparan.

ares,

Et Larium ſedes.) *Lares à Lare Nympha, reputabantur apud cæcas Gentes, gemini dij familiares, alter bonus, alter malus, unicuiq; homini deſignati, ut curam eius peculiarem haberent: ideo Genij & Penates appellati. Hos enim domi colebant, quaſi peculiares Deos in Larario, hoc eſt loco & ſacrario domeſtico. Refert Lampridius, Alexandrũ Seuerum Imperatorẽ, primũ in Larario ſuo coluiſſe Habraamũ & Chriſtũ: ſed Philippus deinde Imperator, Religionem Chriſtianam planè ſecutus eſt.*

Ex his facile accipitur id quod Vlpian. in l. Si duo patroni. §. ult. ff. De iureiuran. Si quis (ait) iurauerit in re pecuniaria per Genium Principis, ſe dare non oportere, & peierauerit. Et paulò pòſt: Imperator noſter cum patre reſcripſit, fuſtibus eum caſtigatum dimittere. De periurio autem inferius plura.

Ritus familiæ, patriæq; ſeruanto.) *Iam ritus (inquit Cicero) familiæ patrumq; ſeruari, id eſt, quoniã antiquitas proximè accedit ad Deos, à dijs quaſi traditã Religionẽ tueri. Porrò in qualibet familia proprijs utebantur ſacrificiorũ ritibus: ad quod reſpiciẽs Modeſtinus in l. j. ff. De ri. nupt. Nuptiæ autem ſunt cõiunctio maris & fœminæ, conſortium omnis uitæ, Diuini & humani Iuris*

ris communicatio.

DE DVPLICI DEORVM GENERE. CAP. III.

Diuos, & eos qui cœleſtes ſemper habiti, colunto.

Illos, quos in cœlum merita uocauerũt, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum.

Et illa propter quæ datur huiuſmodi aſcenſus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earum laudũ delubra ſunto.

Nec ulla uitiorum ſacra ſolennia obeunto.

Ea ab initio fuit poſt lapſum Adæ & corruptam hominum naturam, cæcitas & amentia: ut nunquam ceſſarent ſimulachra ſibi & deos fingere, modo hos, modò illos: aliàs publicè, aliàs priuatim. Scilicet, quia Religio erga Deum ſecundum naturam eſt, ſicut intelligi debet Pomponius in l. ij. ff. De Iuſti. & Iur. Et cum uerum Deum ignorarent, imaginati ſunt ſecundum carnem falſos Deos, aut potius dæmones, quos depingit ſuis coloribus Dauid Pſal. 38. Horum genera duo hæc tractat Lex.

Hinc ſacra ſcriptura nihil ſeuerius prohibet ac puniẽdũ dicit, quàm Idololatriã, Exod. 20. Et Deut. 5. Non habebis Deos alienos in cõſpectu meo. Et 17. Item 27. Adorans Deos alienos interficiatur, maledictus ſit. Itẽ 1. Corinth. 10. Fugite à cultura Idolorũ. & 2. Corin. 6. Galat. 5. Opera carnis ſeruitus Idolorũ. Obſeruemus igitur hoc loco & fugiamus Gentiũ ueſaniam: inſpicientes interim

ſi quid in foro nobis ſignificatio uerborum deſeruiat, ad cognitionem Legum Romanarū,*quas antiquitatis ignorantes, non rectè intelligimus.*

Diuos & eos qui cœleſtes ſemper habiti.) Hi *nuncupabantur maiorum* Gentium Dij *& ſelecti: ſicut ſequente loco enumerati, minorum* Gentium Dij, *tanquā adſcriptitij dicebantur, & adlecti in* Deorum *numerum. Sic olim* Imperatores Diuos *appellabāt, neſcientes tamen rationem quare id facerent.* Nos *uerò* Deo *autore, poſſumus dicere* Diuos Imperatores *etiam dum uiuunt, quia in adminiſtranda Sacroſancta* Iuſtitia, Dei *miniſterium agunt, ut qui eos contemnat,* Deum *cenſeatur contemnere,* Roman. 13. Item *ego dixi dij eſtis & filij excelſi omnes. Quam ob cauſam cum* Ioas *coronaretur in templo, tradebatur ei* Lex Domini *in manus.* 2. Paralip. 23. *Quem morem in hodiernum diem rectè imitātur* Chriſtiani. Dauid *enim beatos pronunciat eos, qui meditantur in lege* Domini *die ac nocte.* Pſalm. 1. *Proinde merito* Diuos *fratres dixerimus* Carolum V. A. Et Ferdinandum C. Optimos Maximosq; Principes *noſtros.* Vnde *diligentiſſimus* La- *tinæ linguæ interpres* A. Calepinus, *Cum autem dicimus* (*inquit*) *Diuam fœminam, intelligimus eam, quæ ſua uirtute* Diuinitatem *meretur. Sic dicimus,* Diuos Imperatores, *etiam dum ſunt in uita.*

Herculem, Liberum, Aeſculapium.) *Quòd autē* (*ait* Cicero) *ex hominum genere conſecratos, ſicut* Herculem *& cæteros coli* Lex *iubet: indicat omnium quidem animos immortales eſſe: ſed fortium bonorumq;,* Diuinos. Ecce, *quàm fallax ſemper eſt humanus captus, ueris falſa miſcens, niſi ſcopum teneat* Diuinæ *ſcripturæ. Sicut enim uerum eſt, animos immortales eſſe, uitamq; futuram omnibus*

buſmodiq́; æternam,ut eſt in Symbolo fidei catholicæ: ita rurſus falſiſſimum eſt,fortitudine aut bonitate,maioré aliquam Diuinitatem donari: ſed omnes ex æquo per fidem in Chriſtum,ſeruabimur ad perpetuam cœleſtemq́; beatitudinem,Ioan. 3 Roma. 4.

Horum autem hominum & pſeudo Deorum nomina, geſta,& cærimonias quibus inter Diuos *relati ſunt,nihil moror.*N*imis enim impia ſunt, nec deſeruiunt ad forum.* De Quirino *autem ut ſciamus eum uelut conditorem* Vrbis Romæ *conſecratum,ac ita nuncupatum eſſe,cum antea* Romulus *diceretur,& mortuo fratre ſolus aliquot annis regnaſſet:deſeruit nobis ad intelligendum id, quod* Iuſtinianus *dicit* Inſtit.De *iur.natura.Gen.&* Ciuil.*§.*Sed Ius *quidem.Sic enim(inquiens) &* Ius *quo* Romanus Populus *utitur,*Ius Ciuile Romanorum *appellamus:uel* Ius Quiritum,*quo* Quirites *utũtur.*Romani *enim,à* Romulo : Quirites , *à* Quirino *appellantur . Cæterum , huic* Quirino *ſiue ab haſta,ſiue à* Marte,*quem &* Quirinum *uocabant, dicto, templum ædificatum erat in colle* Quirinali.

Mentem,Virtutem,Pietatem.)Bene *uerò(ait* Cicero)*quòd* Mens, Pietas,Virtus,Fides, *conſecratur manu, quarum omnium* Romæ *dedicata publicè tẽpla ſunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes boni)* Deos *ipſos in animis ſuis collocatos putent.*

Rectius autem nos cogitamus,has uirtutes à Deo *creatore noſtro,omnibus ſanè inſitas nobis eſſe , uelut pretioſiſſima dona ad ſui imaginem, ut in hac hominum ſocietate fruamur illis:*Primum *ad ipſius* Dei *cognitionem:*Deinde,*ad charitatem proximi,glorificantes tam omnipotentem,benignum, æternum patrem & creatorem noſtrum:*

d 5 qua

qua de re ſuprà latius dictum eſt. Romano. 1. Et 1. Ioannis 111.

Nec ulla uitiorum ſacra ſolennia obeunto.) *Obibant'ne igitur Gentes uitiorum ſacra? Hoc eſt, ſacrificabant'ne uitijs & turpitudini ante hanc latam Legem? Vtiq;, ut uel hinc uideas, modò ſi oculos uidēdi habes, num cæca ſit hominum induſtria, num tota uia omnes Gentes facile aberrent, ſi non ſequātur Diuinas illas naturalis honeſtatis præſcriptas formulas. Hoc enim quò magis urgeamus, perſuade tibi, non carere utilitate maxima, ut exemplo nobis eſt iniquiſſimum aliquando ius à Gentibus conſtitutum, de quo ſuprà dictum eſt.*

Proinde, tam inſaniebant olim Gentes, & ne quidem communi ſenſu utebantur, ut non ſolum Febris templum haberēt, & malæ Fortunæ, ſcilicet ne noceret: uerū etiam turpiſſimarum rerum, quas me pudet referre, delubra conſtituerent: quod & Ciceroni uitioſum uidetur.

DE FERIIS. CAP. IIII.

FErijs iurgia amouento: eaſq; in famulis, operibus patratis, habento.

Itaque ut ita cadat, in annuis anfractibus deſcriptum eſto.

Certaſq; fruges, certaſq; baccas, ſacerdotes publice libanto.

Hoc certis ſacrificijs ac diebus; itemq; alios addes.

Vbertatem lactis fœturæq; ſeruanto.

Idq; ne committi poſſit, ad eam rem & rationem, curſus annuos ſacerdotes finiūto.

Ferijs

Ferijs iurgia amouēto.) *In liberis hominibus ſic eſt habēda ratio feriarum feſtorūq́; (nam de ſeruis paulò pòſt dicetur) ut requiem habeant litiū & iurgiorū.* Hinc promanauit Tit. ff. De feri. *in quo Vlpianus ad aliquam huius antiquitatis partem reſpexit in l. v.* Pridie (inquiens) *Kalēdas Ianuarij, Magiſtratus nec ius decernere, ſed nec ſui poteſtatem facere conſueuerunt.* Et *quanquàm incredibili Gentium uanitate feriarum rationes ab olim uariatæ ſint: res ipſa tamen manet: hoc eſt, ut nunc quoq; ferijs ceſſent lites & Iudicia.* Eleganter Imperatores Leo & Anthemius: Dies *feſtos (inquiunt) dies Maieſtati altiſſimæ dedicatos, nullis uolumus uoluptatibus occupari, nec ullis pactionum uexationibus prophanari.* Dominicum *itaq; diem, ita ſemper honorabilem decernimus uenerandū, ut à cunctis exactionibus excuſetur.* Nulla *quenquam urgeat admonitio: nulla fideiuſſionis flagitetur exactio. Taceat apparitio: aduocatio deliteſcat: ſit idem dies à cognitionibus alienus. Præconis horrida uox ſileſcat: reſpirent à controuerſijs litigantes, & habeant fœderis interuallum. Ad ſeſe ſimul ueniant aduerſarij, non timentes. Subeat animos uicaria pœnitudo. Pacta conferant: tranſactiones loquantur. Nec tamen huius religioſæ diei ocia relaxantes, obſcœnis quenquam patimur uoluptatibus detineri.* l. Dies *feſtos.* C. De *feri.* Pudet *autē me referre, præterquàm quòd inter ſurdos fruſtra canam, quibus uoluptatum ineptijs dies hodie feſtos tranſigamus.* Leo, et Ant

Eaſq́ in famulis, operibus patratis, habento.) *Sicut in liberis hominibus, requiē litium: ita in ſeruis, operum & laborum, feriæ præſtant.* Operibus *autem patratis, hoc eſt, perfectis. Nā ſic cōferri debet anni cōpoſitio, quantum ad ferias attinet, ut opera ruſtica poſſint perfici*

commodis

commodis temporibus.

Et quoniam hoc quoq; ſeculo diuerſimode colimus ferias, tam eas, quæ propter meſſem & uindemiā ſunt, quàm illas, quas in honorem Dei ſanctificamus: ideo Paulus in l.iiij.ff.de feri. Præſides (inquit) Prouinciarum, ex conſuetudine cuiuſq; loci ſolēt meßis uindemiarumq́; cauſa tempus ſtatuere.

Cæterum, neceßitas non habet ferias, ut dici ſolet: ſicut nec pietatis exercitium ferijs impeditur. Scitè ergo Scæuola interrogatus olim, quidnam ferijs agi liceret: Quod noceret (inquit) prætermiſſum. Vlpianus in l.j.§.Sed excipiuntur. & duabus ll.ſeq.ff.de feri. tractat multas id genus ſpecies. Sic & in c.ij.& ult. eod. titu. Romanus Pontifex non uult ligari neceßitatem & pietatem. Qua in re Iudæi cum planè cæci eſſent, à Chriſto reprehendūtur Luc.13.& 14.

Itaq; ut ita cadat.) *Hoc eſt, quo magis ratio temporum diligenter obſeruetur, ut ſingulæ feriæ, ſingulis diebus commodè incidant. Eſt enim antiqua loquendi phraſis, qua nunc quoq; uulgus utitur, rem ita cadere. Quocirca admonendi ſumus hoc uerbum, multas egregias & uetuſtas translationes habere.* I. *Cadere pro Republica, hoc eſt, occidi, mori.* II. *Cadere commodè, pro contingere, euenire, ut hic.* III. *Cadere in ſuſpicionem, in deliberationem, pro incidere, uenire.* IIII. *Cadere cauſa, pro amittere.* V. *Cadere animos, cadere uultus, uerba, pro frangi, perire, debilitari. Cadere in poteſtatem, pro redigi, ut Inſtit. Quib. mo. Ius patri. poteſt. ſolui. §.j. Tunc hi (inquit Iuſtinianus) qui in poteſtatem eius cadere nō poſſunt, ſui Iuris fiunt.*

In annuis anfractibus deſcriptū eſto.) *Numa Pom*

pilius

pilius peritè deſcripſit anfractus annuos, ſeu circunſtantias omnium dierum: Videlicet, ut quidam eſſent dies feſti, quidã interciſi, reliqui omnes profeſti. Dies feſti cõtinebant ferias publicas & priuatas, ludos, epulas, & ſacrificia Deorũ: Interciſi dies erant, quaſi Dijs & hominibus cõmunes. Nam quibuſdã horis fas erat Ius dicere: quibuſdã uerò nefas erat, ut cũ hoſtiæ cæderẽtur. Oui. in Faſt. feſti

Nec toto perſtare die ſua Iura putaris.

Qui iam faſtus erit, mane nefaſtus erat.

Profeſti deniq; dies, rebus tum publicis tum priuatis deſtinabantur. Qua ratione horum dierum, alij erant Faſti, in quibus Prætori licebat ſolennia hæc uerba fari: do, dico, addico: alij Comitiales, quibus cum Populo rectè agebatur: alij Comperẽdini, quibus uadimoniũ dicere permittebatur, hoc eſt, ſponſionẽ decernere, Iudicio ſiſti: alij Stati, quos iudicij cauſa cum hoſte inſtituebant: alij Præliares, quibus repetere res, uel laceſſere hoſtem licebat. profeſti

Certasq; fruges.) Nam nõ omnẽ fructum libare fas erat, ut, uites non putatas, uel fruges ſine farina, aut reliqua id genus. Porrò, fruges dicũtur generaliter, quicquid ex fructu terræ, in alimoniam uertimus.

Certasq; baccas.) Erat nãq; et in baccis delectus. Sũt autẽ baccæ fructus minutiores diuerſarũ arborum: ut lauri, oliuæ, myrti, & ſimilium. Ecce autẽ ſuperſtitioſam Gẽtium curioſitatem in ſacrificijs pſeudo Deorum. baccæ

Sacerdotes publice libanto.) Hoc quippe erat munus Sacerdotum arualium, ut Dijs publicè libarẽt, id eſt, ſacrificarent. Nam ſic accipitur uerbum libo. Lact. lib. 1. Nihil enim ſancta & ſingularis illa Maieſtas aliud ab homine deſiderat, quàm ſolam innocentiã: quam ſi quis obtulerit Deo, ſatis piè, ſatis religioſe libabit.

Hoc

Hoc certis ſacrificijs.) *Præſcripta enim erāt tēpora, q̄bus tamē ſacerdotes pro re nata addebāt aliquot dies ad ſacrificādū. Sed hæc fructū nō habēt, ut latius tractemus.*

Vbertatē lactis fœturæq; ſeruanto.) *Lac & fœtum ſacrificaſſe paſtores, autor eſt Varro. In omni enim rerum & animaliū genere, aliquid erat deputatum, quod Dijs immolaretur pro fœlici ſucceſſu impetrando. Cæterū, quilibet fœtus à natiuitate ſtatim non cenſebatur idoneus ad ſacrificium, niſi poſt aliquot dies.*

Idq; ne cōmitti poſſit.) *Hoc eſt, ne q̄s ea in re delinquat: Sacerdotes, non ſolū cuiuslibet fœtus ætatē: uerūetiā intercalādi ſeu interponēdi tēporis rationē obſeruare debent, ſcilicet quod animaliū fœturæ cōueniat, utpote quo tēpore haberi poßit. Cicero: Quod tēpus (inquit) ut ſacrificiorū libamenta ſeruentur fœtusq; pecorū quæ dicta in Lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt.*

DE HOSTIIS ET OFFICIIS SACERDOTVM. CAP. V.

QVæq; cuiq; Diuo decoræ, gratæ ſint hoſtiæ, prouidento.

Diuisq; alijs, alij ſacerdotes: omnibus Pōtifices: ſingulis Flamines ſunto.

Virgines ueſtales in urbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum.

Quoq; & priuatim et publice modo ritu q; fiāt diſcūto ignari à publicis ſacerdotib9.

Proſequitur Lex officia ſacerdotū, ritū & ſolennitatē ſacrificādi, cuius exēplū cū Gentes primū apud Hebræos uidißēt, uelut ſimiæ ſunt imitati, ac propriæ innitētes prudētiæ, addititijs erroribus auxerūt et uariarūt. Nā ſic eſt humana cæcitas & philautia, ſemper adijcere aliq̄d uult

& emendare. Sic & Hebræi quāquā autore Deo ſatis in ſtructi, tranſilierunt tamen ad Idololatriam, Exod. 32.

Quæq́; cuiq; Diuo decoræ.) *Iā illud (inquit Cicero) ex inſtitutis Pontificū & Aruſpicū non mutandū eſt: quibus hoſtijs immolandum cuiq; Deo: cui maioribus: cui lactētibus: cui maribus: cui fœminis. Porrò ſicut Numa tēporis obſeruationē: ſic Pontifices & Aruſpices hoſtiarū genera diſtribuerunt. Puta, ut Ioui Maximo, oue: ut Apollini, Neptuno, tauro: Marti, æquo: Baccho, capro, qui uitibus obeſt: Cereri, porca, quæ frumentis nocet: Aeſculapio, capra, quæ nunquam febre caret ſacrificaretur.*

Aruſpices autem apud Ciceronem potius intelligendi ſunt, qui à uictimis in ara inſpiciendis ut futura prædicerent, nuncupabantur: quorum magna erat autoritas. Vnde ſine aſpiratione ſcribendum fuerit. Victima autē omne animal, quod Dijs immolabatur, dictum eſt. Hoſtia ab hoſtiendo, id eſt, feriendo. Ouidius:

Victima quæ dextra cecidit uictrice uocatur.
Hoſtibus à domitis, hoſtia nomen habet.

Illud nequaquā prætereūdū eſt: Quod Galli in cōſtituēdis Deorū ſacrificijs ad tantā ueſaniā perducti ſunt, ut etiam grauioribus malis adflicti, homines immolarent. Sed Romani Galliarū potiti, utiq; in hoc ſobriores fuerūt, & Senatuſconſulto quod Cn. Cor. Lentulo, & P. L. Craſſo Coſs. factum eſt: id genus ſacrificādi rectiſsimè ſuſtulerūt.

Diuiſq; alijs alij ſacerd.) *Numa ſacerdotū genera ſic introduxit, ut ſinguli Dij, ſingulos haberēt ſacerdotes utq́; nō ſecundū cuiuſq; arbitriū uarijs modis, ſed ad formam inſtitutā ſolenniter fierēt immolationes & ſacrificia. Cū enim in rebus prophanis formulæ multæ obſeruarentur: multò magis eas putabant in ſacris adhibēdas eſſe.*

Omnibus Pontifices.) *His idē Numa primū omnē*

autoritatem tribuit, non ſolum cœleſtium cærimoniarũ: uerumetiam totius ſtatus Publici *&* Priuati. Adeo, *ut* Iu*ris quoq; Ciuilis interpretandi ratio, & agendi in* Iudi*cio facultas, ab eis peteretur.* Quò *reſpexit* Pomponius *in* l.ij. §. Ex *his legibus.* ff. De origi. Iur. Omnium *tamen ha rũ (inquit) & interpretãdi ſcientia, & actiones apud collegium* Pontificũ *erãt: ex quibus cõſtituebatur quis quoquo anno præeſſet priuatus.* Et *populus propè cẽtum annis, hac cõſuetudine uſus eſt.* Poſtea *uero cũ tam magna poteſtate abuterentur* Pontifices, *merito translata fuit ad* Prætorem. Nimia *enim ambitio, ſemper tranſtulit* Imperia, *ut alibi diximus.*

Singulis Flamines eſto.) *Cum non haberent* Gentes *uerbum* Dei, *cuius ductu* Religionem *conſtituerent, hæc ſacerdotum genera ſibi receperunt, uidelicet* Pontifices, Flamines, Virgines Veſtales, Augures, *& cæteros id genus.* Flamines *autem ex eo dicti ſunt, quòd filo caput cinctum haberent, quaſi filamines.* Et *cognominabantur à* Dijs *quibus ſacra faciebant, ut* Flamen Martialis: Flamen Dialis, *hoc eſt* Iouialis, *qualis* Iulius Cæſar *adoleſcens adhuc fuit.* Erant Flamines *in magna ueneratione, primumq; locum poſt* Regem *ſacrificulum, in conuiuijs tenebant.* Flaminis *item matrimonium, ſola morte ſoluebatur, non alio diuortij genere.* Cæteras *ineptias quid attinet referre?*

Virgines Veſtales in urbe.) *Veſta quaſi focus urbis,* Dea *reputabatur, cui colendæ uirgines præerant, ut uigilaretur diligenter ad cuſtodiã ignis, autore* Cicerone: Inde *enim* Virgines Veſtales *dictæ ſunt: quibus magnus habebatur honor, præcedentibus etiam facibus cum prodirent:* Adeò, *ut damnatũ ad mortẽ, fortè fortuna obuium,*

uium, liberarent à pœna. Triginta autē annis uirginitatem ſeruabant, exinde ad quancunque uitæ conditionem liberæ.

Cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum.) *Cum Veſtam, Deam ignis putarent miſeri homines, iuxta illud Ouidij,*

Nil aliud Veſtam, quàm puram intellige flammam:
Ideo ex uno errore ad aliū perducebantur. Quam ob cauſam inextinguibilem ignem in foco publico adſeruabant per Virgines Veſtales, quarum negligentia ſi fortè extingueretur, à Pontifice cædebantur. Nec reparari hunc ex igne, hominum manibus elaborato, fas erat: ſed accenſa per fomites ex ſole flamma, purus & cœleſtis ignis eliciebatur. Sic autem facit cæcitas carnis ſemper: non quieſcit adfectus ad nouitatem procliuus.

Quoque & priuatim & publice.) *Hoc eſt, Quicunque dubitauerit circa Religionis obſeruationem, publicā uel priuatam, is confugiat ad Sacerdotes: quorum munus eſt Dijs ſacrificare: hominibus uerò ſcientiam impartiri. Et hoc eſt quod Cicero dicit: Sacerdotibus & reſpondendi Iuris, & conſtituendarū Religionum, facultatem fuiſſe conceſſam.*

DE DVOBVS SACERDOTVM GENERIBVS. CAP. VI.

EOrum autem duo genera ſunto: unum quod præſit cærimonijs & ſacris: alterum quod interpretatur fatidicorum & uatum effata incognita, cum Senatus populusque aſciuerit.

Interpretes autem Iouis Opt. Max. pu-

blici Augures,ſignis & auſpicijs poſteà ui dento,diſciplinam tenento.

Sacerdotes uineta uirgetaq́;, & ſalutem populi auguranto: quiq́; agent rem duelli, quiq́; populare auſpicium,præmonento, il liſq́; obtemperanto.

Diuorumq́; iras prouidēto, ijſq́; parēto: cœliq́; fulgura Regionibus ratis tēperāto.

Vrbemq́; & agros, & templa liberata & effata habento.

Quæq́; augur iniuſta,nefaſta,uitioſa,dira'ue dixerit,irrita infectaq́; ſunto.

Quiq́; non paruerit,capitale eſto.

Fœderum,pacis,belli,induciarum, Ora tores, Feciales, Iudices'ue ne ſunto.

Bella diſceptanto:prodigia,portenta, ad Hetruſcos & Aruſpices,ſi Senatus iuſſerit, deferunto.

Hetruriæq́; Principes diſciplinā docēto.

Quibus Diuis creuerint procurātor: Iiſdemq́; fulgura & oſcina pianto.

Hunc locū generaliter explicans Cicero ſic ait: Quod ſequitur uerò,nō ſolum ad Religionē pertinet: ſed uel etiam ad ciuitatis ſtatū, ut ſine his qui ſacris publicè præſunt,Religioni priuatæ ſatisfacere non poßint. Continet enim Reipublicæ conſilio & autoritate Optimatum,ſem per Populum indigere, deſcriptioq́; Sacerdotum nullum iuſtæ Religionis genus prætermittit: Quaſi uerò ſic di-

cat

cat Cicero: Religioni cohærent omnia: nihil eſt quod ex ea non accipiat decentem formam in hac uita. Itaq; conſequitur, quòd quibus maxima Religionis Maieſtas concreditur, eorum quoq; autoritati reliqua hominum negotia tutò committantur.

Nobis ſic eſt dicendum, Habemus Dei uerbum quod nos omnem ueritatem docet, ex quo dependet Publica priuataq; ſalus, eoq; ſublato nihil præter tenebras manet, Matthæ. 2. 1. Corinth. 6. & 1. Timoth. 1.

Cicero ſecutus Platonem, ſenſit quidem umbram huius rei lumine quodam naturali: uerum ipſam ueritatem ſine Chriſtiana doctrina apprehendere ſuis uiribus non potuit. Accedit Ciceroni Iuſtinianus Nouell. De non alienan. aut permutan. §. Sinimus igitur. Vtiq; (inquiēs) cum nec multū differāt ab alterutro Sacerdotiū & Imperiū: ac Sacræ res à communibus & Publicis. Eodem modo accipiendum eſt id, quod dicit Iſidorus xxj. diſt. c. Cleros. Anteà autem Pontifices, & Reges erant. Nam maiorum hæc conſuetudo fuit, ut Rex eſſet Sacerdos & Pontifex.

Eorum autem duo genera ſunto.) *Paulò antè diximus quinq; & plura genera Sacerdotū olim fuiſſe. Sed hæc diuiſio ſumma eſt, ut Iuriſconſulti dicere ſolent. Habet enim generaliſſima Sacerdotū genera, quæ ſub ſe continent reliqua omnia.*

Alterum, quod præſit cærimonijs.) *De quorum officijs & uario ſacrificandi ritu, ſuperius multa ſunt dicta. Proinde, uideamus de altero genere.*

Alterū, quod interpretatur fatidicorū & uatum effata.) *Sicut enim præcedētis generis Sacerdotes ad placādos Deos conſtituebantur, ut ſacris præeſſent ſolennibus:*

bus: ita hi prædicta uatum ſeu reſponſa, in quibus arcanũ aliquid ſemper putabant latere, interpretabantur ijs quorum ſcire intererat. Sic autem dij uel reuera dæmones, ſtupidis Gentibus multifariam imponebant. Quãdoquidem ipſe Sathanas (inquit Paulus 2. Corint, 11.) tranſfiguratur in Angelum Lucis,

Sicut autem à fato & dico fatidici dicuntur: ita à fando quoq; Vates appellati ſunt, quaſi fates. Nam utriq;, decreta Deorum exponebant, quæ rurſus ſacerdotes enarrare conſueuerunt craßius, ut rectè intelligerentur pro re nata, cum Senatus faciendum aliquid aut intermittendum decreuiſſet. Hoc enim eſt quod Lex dicit: Cũ Senatus Populusq; aſciuerit. Siquidem aſciſco aſciui, ſignificat, aliàs accerſo, aliàs ſubſcribo, approbo, decerno, ut hic.

Interpretes autem Iouis Opti. Maxi. publici Augures.) *Ab auium garritu, Augures dicti ſunt. Porrò, trifariam augurari auibus ac futura prædicere ſolebant: Primum uolatu: Deinde cãtu: Tertio guſtatu obſeruato. Nã cum pulli gallinacei ex cauea deprompti, porrectam eſcã non guſtarent, pernicies portendebatur.*

Erat autem huius ſacerdotij magnus honor apud Romanos, qui nihil publicè aut priuatim, in quo periculum eſſet, ſuſcipere ſolebant, niſi ſumpto prius auſpicio, præſertim ex pullis, quod frequens admodum erat.

Diſciplinam tenento.) *Quẽadmodũ id, quod Senatus uel Populus aſciuerit, poſteà uidẽdũ et augurãdũ erat diuinationũ ſignis: ita diſciplinam tenere Lex præcipit, ne quid in tã ardua re leuiter aut imperite cõmitteretur.*

Sacerdotes uineta uirgetaq; & ſalutem Populi auguranto.) *Vt etiã periculis quæ aut uitibus, aut arbuſculis, aut Populo, fortè imminerẽt, occurretur per immolationes*

lationes & ſacrificia: uult Lex quòd hoc nomine augurarēt ſacerdotes ad auſpicia deputati. A' ſacerdotibus enim Augures conſtituebantur uiri illuſtres, ut fuerunt Marcellus, Cicero, & alij ſimiles.

Vinetū autē, eſt locus ubi multæ ſunt uineæ. Columel. lib. 1. Cui uineta facere cordi eſt, faciat uitiarium ex quo poßit agrum uineis ueſtire. Virgetum, dicitur locus uirgis conſitus.

Quicq; agēt rē duelli.) *Sed et cū de duello tractatur, aut quocūq; populari auſpicio, ſi q̄d periculi ſubſit, præmonere debent Augures, ut euitetur pernicies futura.*

Duellum uerò dicitur bellū, quod duabus partibus de uictoria contendentibus dimicatur. Vnde conſtat in ſignificatione rei, errare eos, qui duorū duntaxat duellum priuatim accipi putant, cum & multorum ſit publicè, ut apud Horatium,

Græcia Barbariæ lento colliſa duello.

Vnde perduellio nuncupatur is, qui crimen læſæ Maieſtatis admiſit, uel contra Rempublicam hoſtiliter machinatus eſt: quanquàm Vlpianus pro ipſo crimine accipiat in l. ulti. ff. Ad Leg. Iuli. Maieſta. Sed qui perduellionis (inquiens) reus eſt, hoſtili animo aduerſus Rempublicam uel Principem animatus. Et perduellis olim pro hoſte intelligebatur. Caius in l. Quos nos. ff. De uerbo. ſignifi. Quos nos (ait) hoſtes appellamus, eos ueteres perduelles appellabant: per eandem adiectionem indicantes, cum quibus bellum eſſet.

Neq; uerò hæc Lex duodecim tabularum loquitur de bello duorum duntaxat hominū priuato, tametſi frequens hoc dimicādi genus apud Romanos eſſet, & (ſicut hic uidemus) non improbabatur etiam gloriæ tantum cauſa inſtitutum,

ſtitutũ,multò minus cum de purgando crimine tractaba-tur. Imò,intelligendus eſt iſte locus de omni duello, quod magno ſemper diſcrimine ſuſcipiebatur.

Hodie uerò duella priuata (ut publicas excipias cauſas & Iure probatas) aliaq; cruenta ſpectacula quibus olim utebantur,omnino ſunt prohibita. l.unica. C.De gladiato.lib.XI. Vbi id colligitur. Et ſic non uidetur hodie locũ habere,quod Vlpianus in l.Qua actione.§.Si quis in colluctatione.ff.Ad Leg.Aquil.Si quidẽ (ait) in publico certamine alius alium occiderit, ceſſat Aquilia: quia gloriæ cauſa & uirtutis, non iniuriæ gratia uidetur damnum datum.

Fredericus Imperator duellorum meminit in Conſtit. De pac.tenend.& eius uiolato. Niſi (inquit) per duellum hoc probare poßit. Quo loco nobis apparet, duellorum certamina id temporis admodum fuiſſe frequentia, ad inueſtigandam ueritatem rerum geſtarum etiam priuatim.

Illiſq; obtemperanto.) *Fruſtra enim admonuiſſent Augures, niſi dicto audiẽtes eſſe admonitos iuberet Lex.*

Diuorũq; iras prouidento.) *Inter alias cauſas hæc uidebatur maxima, ut ex diuinationũ auſpicijs prouiderent ipſi Sacerdotes,aliosq; rurſus admonerent, num Dij fortè irati eſſent,& ob quam cauſam:ut tum emendato uitio, placarent eos, nec ſinerent ad uindictam progredi, lento quidem gradu, ſed certè ſupplicijs grauißimis tarditatem compenſantes,ut Valerius monet. Hanc enim emendationem hæc Lex paucis uerbis iterum inculcat: Iiſq; (inquiens) parento.*

Nobis hodie cũ uerbũ Chriſti ſalutare proponitur, uitia quoq; noſtra ex Lege ſunt ob oculos ponẽda, ut emẽdemur,

demur, ne omnipotentem Deum tandem intolerabilium peccatorum ultorem excitemus. Sic enim in timore, Legẽ eius die ac nocte meditari debemus, & agere pœnitẽtiam, Matthæ. 2. & 4. Marc. 2. Epheſi. 1. Sæpe conqueritur Apoſtolus, quòd Gentes, lumine tantum naturali ad quandam falſam pietatem ducti, ſuperent nos compoſitis uiuendi moribus.

Cœliq́ fulgura Regionibus ratis temperanto.) *Putabant enim omnia in omnibus locis nocumenta colligi poſſe, uel ex animalium ſignis, uel cœleſtibus prodigijs, uidelicet ut obſeruationibus quibuſdã ſolennibus ac cæri monijs, anteuerterent futuram perniciem. Nam baculum manu tenentes Augures, certos ſibi fines, quoad poterant oculis, reliquos animo finiebãt, intra quos rogabãt Deos, ne fulgura nocerent agris, eoq́; nomine ſigna diligenter obſeruabant. Eodẽ modo & urbem, agros, & templa liberabant, effabanturq́; ſine periculo ſalua fore.*

Bella diſceptanto.) *Hoc eſt, Augurum cognitio ſit, nũ iuſta cenſeantur bella, quæ Senatus Populusq́; Romanus meditatur gerere.*

Prodigia, portẽta, ad Hetruſcos & Aruſpices.) *Hetruria Italiæ Prouincia eſt, ad alteram ripam Tiberis, cum Roma in altera ſit, Plinio teſte. Huius Populi cæteris omnibus obſeruatiores erant ſyderum, & quid quæq́; prodigia uel portenta ſignificarent, interpretari diligenter ſolebant. Proinde Aruſpices ex illis peritiſsimi reputabantur, hoc eſt, qui aras ſeu uictimas in ara diligenter inſpicientes, uaticinari ſolebant & futura prædicere, à quibus Romani fatidici diſcere ſolebant, ut ſequitur.* *Hetr.*

Ab his Hetruſcis Aruſpicibus itaq́;, prodigiorum & portentorũ myſteria inueſtigabãt: Sed non niſi decernẽte

Senatu, ne ea ipſa grauiſsimarũ rerum negocia, quæ obeſſe poſſent Vrbi, ſcirent paſsim omnes.

Prodigia autore Feſto, dicũtur quaſi Proditia, & porrò dicentia aliquid futurum eſſe. Nam litera quæ nũc C, uocatur, apud Veteres G, dicta eſt. Quod & nunc multi pronunciando ſequuntur in Italia.

Portenta eodem modo à portendo, hoc eſt, præoſtendo dicuntur, cum præter morem incidentia, oſtendãt aliquid futurum eſſe. Vlpianus eleganter duo genera oſtentorum explicat in l. Oſtentum. ff. De uerbo. ſignifica.

Sed cognita poſtmodum Euãgelij ueritate, omnes iſtæ Diuinationes ſunt prohibitæ. C. De malefic. & mathe.

Quæq; Augur iniuſta, nefaſta, uitioſa dira'ue dixerit.) *Magnam hic uide autoritatem Augurũ, quam poſteà uerbis Ciceronis aliquantò apertius intelliges.*

Quiq; non paruerit, capitale eſto.) *Pœnam quoq; pro rei dignitate adijcit Lex. Porrò, qui maximam autoritatem contemnebat, is maxima capitis pœna adficiendus uidebatur. Et obſerua hic, quàm curioſæ fuerint Gentes ad tuendam ſalutem uitæ, cuius tamen uerum finem neſciuerunt.*

Fœderum, pacis, belli.) *Ne à neceſſario omniumq; maximo (ſicut opinabantur) augurandi negocio diſtraherentur id genus Sacerdotes, prohibet Lex ne eſſent Oratores, Feciales, uel Iudices fœderum, pacis, uel induciarum. Requirunt huiuſmodi functiones aliquando longiorem abſentiam, quam augurandi inopinata rerum neceſsitas ac ſubito eueniens, non admittebat.*

Feciales autẽ erãt, quibus ad indicẽda bella, quæ alioqui iuſta nõ credebãtur, uti ſolẽniter ſolebãt. Neq; rurſus alijs aut de inducijs, aut de fœdere percutiendo tractandi

Ius erat, quàm Fecialibus. Formulam uerborum indicendi belli hãc refert Liuius lib. 1. Tribus enim puberibus Romanis præſentibus ſic dicebat Fecialis: Quòd Populi priſcorum Latinorũ, hominesq́ priſci Latini, aduerſus Populum Romanũ Quiritium fecerunt, deliquerunt: Quòd Populus Romanus Quiritium bellũ cum priſcis Latinis iuſsit eſſe: Senatusq́ Populi Romani Quiritiũ cenſuit, cõſenſit, cõſciuit, ut bellũ cum priſcis Latinis fieret: ob eam rem ego Populusq́ Romanus, Populis priſcorũ Latinorũ hominum, hominibusq́ priſcis, bellum indico facioq́. Id ubi dixiſſet, haſtam in fines eorũ emittebat. Hoc tum modo (inquit Liuius) ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moreq́ eum poſteri acceperunt. Poſterius ſeculum, quod ad nos ferè deuenit, corrumpens omnia, diffidationem appellauit. Vnde eſt Tit. De diffidationib. inter recẽtiores Imperatorum Conſtitutiones.

Hetruriæq́ Principes, diſciplinam docento.) Priſcus modus loquendi eſt, diſciplinã docere. Eſt enim diſciplina media dictio inter ſcientiam & doctrinã, uidelicet quatenus à diſcipulo percipitur: cum ſciẽtia abſolute cenſeatur per ſe: doctrina autem quæ à doctore traditur. Sic ſæpe hæc Lex utitur tali Phraſi, diſciplinam ſeruare, ut ſuprà, diſciplinam docere, ſicut hic.

Docebant Hetruſci autem inter alia, tum ſuos tum Romanos, ſignificationes fulminũ: quòd alia eſſent diurna, alia nocturna. Quòd item quædam eſſent fulgura poſtularia, quibus dij inſinuarent ſpretam eſſe aliquam Religionis partem, poſtulabantq́ emendationem. Quædam peſtifera, ad denotandam futuram peſtem, cladem, mortem primatum. Quædam deniq́ peremptalia, ex quibus augurabant, Dijs placatis ademptam eſſe ultionem præcedentiũ

fulminum.Nulla planè Gens in prænoſticationibus ſuperabat Hetruſcos.

Hinc Senatus Romanus,*ne tãtus diſciplinarum (ſicut illi falſo putabant) theſaurus quandoq; periret, decreuit, ut decem* Principum *filij ſingularis* Hetruriæ *populis in diſciplinam traderentur,à quibus rectè diſcerent,& tum poſtea docerent alios ac publicè reſpõderent.*Ecce,*quàm incredibilis ſit homunũ ueſania, qui uerbo* Dei *nõ manu ducũtur ad rectam uiam: & quàm ſit ueteranus impoſtor* Sathan,*qui & nos tentare nunc non deſinit.*

Eôdem pertinet, *quod* Lex *ſubdit procurãdum eſſe ſacrificiũ ijs* Diuis,*quibus* Hetruſci *Aruſpices decreuerint, quoniam ipſi credebantur rem intelligere,& Deorũ naturam,quam* Cicero *late tractat.*

Iidemq; fulgura atq; oſcina pianto.)*Illi ipſi Aruſpices piare, hoc eſt, colere debent fulgura,& oſcina, id eſt,auium auguria.*

Spurina Aruſpex(ut multi ſcribũt)Iulio Cæſari prædixit periclitaturum eum Idibus Martijs.Cum autẽ Idus Martiæ adeſſent,Cæſar aditurus Senatum, Spurinæ ſubridens dixit: Idus Martias ſine ulla ſua noxa ueniſſe. At Spurina,Venerũt quidem(ait) ſed nondum præterierũt. Nec fefellit:Nam eo die Cæſar cũ inter eundũ,porrectam cuiuſdam amici admonentis epiſtolam non legiſſet,in Senatu eſt interfectus.Hic tanti Principis exitus fuit nulli nõ formidabilis.

Nũc adſcribẽda duxi uerba Ciceronis, quæ prædictis omnibus de officio Augurum lumen adferunt. Maximum autem (inquit) & præſtantiſſimum in Republica *Ius eſt Augurum,cum eſt autoritati cõiunctum.* Neq; *uerò hoc, quia ſum ipſe augur,ita ſentio:ſed quia ſic exiſtimare nos*

eſt

eſt neceſſe. Quid enim maius eſt, ſi de Iure quærimus, q̃ poſſe à ſummis imperijs, & ſummis poteſtatibus comitia tollere: & conſilia, vel inſtituta dimittere, uel habita reſcindere? Quid grauius, quàm rẽ ſuſceptã dirimi, ſi unus Augur aliter dixerit? Quid magnificẽtius, quàm poſſe decernere ut Magiſtratu ſe abdicent Conſules? Quid religioſius, quàm cũ Populo, cũ Plebe agendi Ius, aut dare, aut nõ dare? Quid, Legem ſi nõ Iure rogata eſt, tollere? Et poſt multa quæ ad probandam diuinationem diſputat, ſic concludit: Sed dubium non eſt, quoniã hæc diſciplina & ars Augurũ euanuerit iam, & uetuſtate, & negligentia. Hæc ille. Veritas autem eſt, quare iſta paulatim deſierint. Quia ſcilicet appropinquante tum regno uerbi Diuini, cedendum erat Sathanæ. Quod Cicero ſecundum carnis prudentiam intelligere non potuit.

DE NOCTVRNIS MVLIERVM SACRIFICIIS, AC LVDIS. CAP. VII.

NOcturna mulierũ ſacrificia ne ſunto: præter illa quæ pro populo ritè fient: ne'ue initiãtor, niſi (ut aſſolet) Cereri Græco ſacro.

Sacrum commiſſum, quod neq; expiari poterit, impie commiſſum eſt.

Quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto.

Ludis publicis, *ſiue curriculo, ſiue certatione corporis *fiãt, popularẽ lætitia in cantu, & fidibus, & tibijs moderãto: eamq; cum Diuum honore iungito. **aliàs, quod ſine.* **aliàs fuit.*

Sic enim legendum eſſe Ciceronis uerba oſtendũt: Iam

ludi (inquientis) publici, cũ ſint cauea circoq́; diuiſi: ſint corporum concertationes, curſu, & pugillatione, luctatione, curriculisq́; equorum, uſq; ad certam uictoriam circo conſtitutis: cantu, uoce, ac fidibus: dummodo ea moderata ſint ut lege præſcribitur. Dauid *dixit, in tympano, choro, chordis, & organo laudandum eſſe dominum.*

Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto.) *Diagõdas* Thebanus *(ut ſcribit* Cicero*) primus apud Græcos perpetua lege ſuſtulit nocturna ſacrificia. Quod in his tabulis à* Romanis *translatum uidemus: Et merito: diligentiſsime nanq; prouidendum fuit, ut mulierum famam atq; pudicitiam, multorum oculis lux clara cuſtodiret. Magna ſanè cauſa delinquendi dabatur mulieribus nocturnis ſacrificijs, cum ſint fragiles, & caſta eſt quam nemo rogauit, ut dixit ille.*

noct. ſacr.

Quocirca noſtro quoq; ſeculo crudeliſsima hæreſis alicubi dicebatur introducta nocturnis ſacrificijs illorũ, qui luminibus extinctis libidinem exercebant paſsim ſine ullo perſonarum diſcrimine.

Ne'ue initiantor, niſi (ut aſſolent) Cereri Græco ſacro.) *Hoc eſt, Sacris non imbuantur. Sic & nunc dicimus, initiare uel initiari ſacris ordinibus eum, qui ſacris imbutus, ad ordines deputatur:* Hoc enim in clerico requiritur, *ut tractatur* xxxviij. *diſtinctio.* Mulieres *autem propter conditionem ſexus prohibentur.*

+. ſac.

Excipit *tamẽ hæc* Lex Cereris *ſacrificia, quæ poſſent mulieres ueteri ritu peragere alba ueſte.* Ouid. *in* Meta.

Feſta piæ Cereris celebrabant annua matres.
Illa quibus niuea uelatæ corpora ueſte,
Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum.

Hodie quoq; ſecundum ordinationem Apoſtoli, *mulieres*

res non initiantur ſacris. Qua ratione & à Ciuilibus offi cijs arceri mulieres receptum eſt moribus. ut dicit Vlpia*nus in l. j. ff. ad Senatuſcon.* Velleia.

Sacrū commiſſum quod neq; expiari poterit.) Cicero: *Publicus autem (ait) Sacerdos imprudentiam con ſilio expiatam, metu liberet: audaciam in admittendis* Re*ligionibus fœdis damnet: hoc eſt, culpam dijudicet à dolo, & (ut alibi) lepram à lepra. Culpæ enim delicta expiari poſſunt ſeu purgari:* Contumacia *uero, planè damnanda eſt uelut impia, præſertim circa religionem.*

Ex *hac uerò diſtinctione quæ ſecundum naturam eſt, multa ſtatuuntur in* Iure Ciuili, *tum de contractibus, tum de pœnis maleficiorum. l.* Aut *facta. ff.* De pœni. Et *profe ctò hic eſt fructus* Legum *ex* Græcia *tabulis* Romam *alla tarum, præcipue circa* Religionem: *quòd uitam reddide runt expolitiorē.* Nā *mihi (ait* Cicero*) cū multa eximia di uinaq; uideantur* Athenæ *tuæ peperiſſe atq; in uita homi num attuliſſe: tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex a greſti immaniq; uita, exculti ad humanitatem & mitiga ti ſumus: initiaq; ut appellantur, ita reuera principia uitæ cognouimus.* His *uides quid* Cicero *tacitè iudicauerit de noſtro* Decalogo, *cuius umbra quædam relucebat in* Græ*cis tabulis: & quid nobis de iſtis* Diuinis *tabulis iudican dum ſit: quantum pondus adferant uitæ inſtituendæ.* cic.

Ludis publicis ſiue curriculo, ſiue cōcertatione.) Si *legas: quod ſine concertatione, neq; ſenſus cohærebit, neq; mens* Legis *explicabitur, ſicut paulò antè uerbis* Ci*ceronianis probauimus.* Hoc *enim uult* Lex: Q*uandoqui dem ad* Deorum *honorē, & popularem lætitiam ludi pu blici pertinent:* Ideo *& feſtis diebus, & uarijs muſices in ſtrumentis agi debēt.* Adſ*entior enim (inquit* Cicero*)* Pla*toni*

toni nihil tam facile in animos teneros atq; molles influe-re, quàm uarios canendi ſonos: quorum dici uix poteſt, quanta ſit uis in utranq; partem. Nanq; & incitat languentes, & languere facit excitatos, & tum remittit, tum contrahit. Valerius lib. II. pulchre tractat.

Qua ratione apud omnes increbruit uſus, ut in bellicis quoq; expeditionibus, tibijs militum animos ad cogitationem uictoriæ ac laudis inflammarent, ſicut iam nũc fit. Verum eſt, quod ludi quoq; Scenici, peſtis gratia ex Senatuſconſulto ſine curriculo aut concertatione inſtituti ſint T. Sulpitio Potito, & C. Licinio Stolone Coſſ. De quibus hic non loquitur.

Cicero autem mentionem facit caueæ, ſignificans areã quæ in medio Theatri uelis tecta, caueæ ſimilitudinem referebat: in qua equitum uelut honoratiorum ſubſellia cõſtitui ſolebant. De his tractatur in Tit. C. De Spectac. & Scenic. & de expenſ. ludor. libr. XI. l. Ciuitatibus. in princi. de lega. j. l. Annuam pecuniam. ff. De annu. lega. Et l. Septitia. ff. De pollicita. l. Legatam. §. Si municipio. ff. de adminiſt. rer. ad Ciuita. pertinen. Quo in loco Spectacula non improbantur, ſicut Accurſius putat: ſed municipibus extra Vrbem Principem Romam, prorſus inutilia cẽſentur. Nam & apud Romanos multum diminuta fuit ludorum celebritas.

Eamq; cum diuûm honore iungito.) *Sic inſtituẽda eſt Popularis lætitia, ut interim ad Deorum quoq; uenerationem pertinere uideatur.*

Hanc Legem multò magis nos imitari oportet: ut nullum lætitiæ genus exerceamus, quod ab honore Chriſti, uel à publica honeſtate alienum uideatur. Sed ô utinam, non etiam nomen Dei blaſphemetur, omniſq; humana

ratio

ratio uertatur plane in furiam, noſtris conuiuendi moribus.

DE SACRILEGIO, PERIVRIO, INCESTV. CAP. VIII.

EX patrijs ritibus, colunto optima.

Præter Ideæ matris famulos, eosq́ iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito.

Sacrũ ſacro'ue commendatũ, qui clepſerit rapſeritq́, parricida eſto.

Periurij pœna: diuina exitium: humana dedecus.

Inceſtum, Pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto.

Impius ne audeto placare donis irã Deorum.

Sancte uota redduntoː pœna uiolati Iuris eſto.

Quocirca ne quis agrum conſecrato.

Auri, argenti, eboris, ſacrandi modus eſto.

Sacra priuata, perpetua manento.

Deorum manium Iura ſancta ſunto.

Hos leto dato, Diuos habento: ſumptũ in illos luctumq́ minuunto.

Ex patrijs ritibus colunto optima.) *Deinceps (inquit Cicero) in Lege eſt, ut de ritibus patrijs colãtur optimi. De quo cum cõſulerent Athenienſes Apollinẽ Pythiũ,*

quas

quas potiſſimum Religiones tenerent: Oraculum editum eſt, eas quæ eſſent in more maiorum. Quò cum iterum ue niſſent, maiorumq; morem dixiſſent ſæpè eſſe mutatum, quæſiuiſſentq; quem morem ſequerentur potiſſimum è ua rijs, reſpondit, optimum. Et profectò ita eſt: ut id habendum antiquiſſimum ſit & Deo proximum, quod ſit optimum.

Multa autem ſunt quæ per experientiam magis, quàm ulla deliberatione in legem redigi & probari poſſunt an ſint optima. Nouell. De Mona. §. Ordinatione uerò. Vnde Apoſtolus: Omnia probate, quod melius eſt tenete.

Ne quis ſtipem cogito.) *Stips aut Stipis dicitur pecunia, quam olim ad ſacrificia deorum, uel etiam ad porrigendam mendicis, ſtipabant, hoc eſt, componebant. Itaq; Lex non uult, ut quis cogat ſtipem, præter famulos Ideæ matris. quibus iuſtis & ſtatis diebus, non quādocunq; uellent, id permittebatur. Stipem (inquit Cicero) ſuſtulimus, niſi eam quam ad paucos dies propriam Ideæ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos.*

Sic & hodie quidā miniſtri Eccleſiarū ſtipem cogūt, & ex qualibet in Parochia domo certam pecuniam iuſtis diebus pro more colligūt. Aliòqui, nō ſunt admittendi mēdicantes ualidi, quorū nunc nemo rationem habet in pleriſq; Ciuitatibus. Boni ſæpè uiri cum uxore et liberis pereunt fame: reliqui nequam mendicantes ditantur. Vnde proceſſit Tit. C. De mendicanti. ualid. lib. x i.

Sacrum ſacro'ue commendatum.) *Solebant Veteres pecunias ſuas in fana ſeu templa deponere, uelut tutiſſimum locum, quod nunc quoq; multi faciunt. Vnde refert Cicero: Alexandrū in Sicilia depoſuiſſe apud Solē in*

Delubro

Delubro pecuniam. Et Cliſthenem egregium ciuem, cum rebus timeret ſuis, Iunoni Samiæ filiarũ dotes credidiſſe.

Is itaq; ſacrilegium admittit ſecundum hanc Legem, qui huiuſmodi res clepſerit aut rapſerit, nedum Sacras. Clepſerit enim à clepo clepſi eſt, quod furari aut furto ſurripere ſignificat: ſicut rapſerit à rapio, quòd per uim aufero denotat, & aliquando rapſi in præterito habet. Cicero de Repub. Vbi & pueri (inquit) clepere diſcunt. Loquitur autem de Spartis. clepo,

Sed poſterioribus ſeculis hoc Ius, in ea ſpecie quæ ad res depoſitas in Aedem ſacram pertinet, mutatum eſt. Martianus in l. v. ff. Ad Leg. Iul. pecula. Diui Seuerus & Antoninus (inquit) Caßio Feſto reſcripſerunt: Res priuatorum ſi in Aedem ſacram depoſitæ, ſurreptæ fuerint: furti actionem, non ſacrilegij eſſe.

Sed quare Lex dicit, parricidam cenſeri ſacrilegum? non'ne ſunt diuerſa delicta? Reſpondeo: Sunt quidem diuerſa delicta: ſed tamen quæ magnam habent adfinitatem. Nam ſicut parentibus natiuitatem debemus in hoc mundo: ita intelligebant Gentes lumine naturali, omnia deberi Dijs uelut ſummis parentibus. Vnde Pomponius in l. Veluti. ff. De Iuſtit. & Iur. Religionem cum obedientia erga patriam, & parentes coniungit.

De pœna ſacrilegij, haud dubie aliquid adiectum fuit in duodecim tabulis: ſed Cicero ſummas rerum tantum nobis exhibuit. Paulus in l. Sacrilegi. ff. Ad Leg. Iul. peculat. capite puniendos eſſe dicit. Vlpianus in l. Sacrilegij, ibidem, reſpondit: pro qualitate perſonæ, pro rei conditione, & temporis, & ætatis, & ſexus, uel ſeuerius, uel clementius ſtatuendam eſſe pœnam. Huc pertinet l. Pergit. C. De ſepulc. uiola.

Periurij pœna Diuina, exitium.) *Pœnam infamiæ quam hæc Lex introducit, omnibus modis uſus recepit inter bonos uiros, quibus periuri non adnumerantur, nec ullam fidem merentur. Præterea & extra ordinem puniri ſolent, ſi manifeſtam adferant publicam uel priuatam læſionem. Et ſic intelligendum eſt quod dicitur in l. ij. C. De reb. credit. & l. ulti. ff. De in lit. iuran. alijsq́; locis. Declarat non inconcinne gloſſ. vj. q. j. c. Quicquam. Accedit l. ij. §. ulti. C. De indict. uiduita. tollend. Cum ſatis (ait Iuſtinianus) eſſe inhumanum uidetur: per Leges quæ periuria puniunt, uiam periurijs aperiri.*

Inceſtum Pontifices.) *Inceſtus propiè dicitur flagitium cum cognatis & adfinibus admiſſum. Vnde ſunt Tit. C. & Nouell. De inceſt. & inutilib. nupti.*

Stuprum autem generaliter coitus eſt Lege uetitus, isq́; duplex. Vnus, cum nupta, quem dicimus adulterium, uel cum cognatis, uel ſacris uirginibus: Alter, cum qualibet perſona cui uis infertur, etiam ſi ancilla ſit. Cicero Tuſc. IIII. Omnibus enim ex animi perturbationibus nulla uehementior, ut ſi iam ipſa illa accuſare nolis: ſtupra dico, & corruptelas, & adulteria: inceſta deniq́;, quorum omnium accuſabilis eſt turpitudo.

Seruius quoq; docet inceſtum eſſe quancunq; pollutionē. Quare ex fonte huius Legis generaliter loquentis, profluxerunt Tit. ff. Ad Leg. Iul. de adulteri. Sed pœnæ harum pollutionum poſterioribus ſeculis ſunt uariatæ, ut eſt uidere in l. Qui contra. & l. Si quis inceſti. C. De inceſt. nupt. Et. C. De rapt. uirg. ſeu uidua.

Impius ne audeto placare.) *Quare impij olim non admittebātur, ut tētarent placare iram Deorū, Cicero ex Platonis ſententia rationem ſcribens: Platonem (inquit)*

audiant,

audiant, qui uetat dubitare qua ſit mente futurus Deus: cum uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit.

Sed hic, quando Plato & reliquæ Gentes ante cognitionem ueritatis, omnia Diuina metiti ſunt ex hominis natura & induſtria, lapſi fuerunt fœdiſsime in multos errores. Fingebant enim modo iratos Deos, modo propitios, humano more: cum neſcirent planè pœnitentiã, & quomodo per ueram Iuſtitiam fidei placandus eſſet Deus, cuius miſerationes ſine numero ſunt, dicente Dauide.

Nos autẽ ſic docemur Marc. 11. Matt. XVIII. & V. Itaq; ſi attuleris munus tuum ad aram, & illic recordatus fueris, quòd frater tuus habeat aliquid aduerſum te: relinque illic munus tuum coram altari, & abi: prius reconcilieris fratri tuo, & tum ueniens, offer munus tuum. Certè manifeſte impij, qui uel uerbis palàm fidem Chriſti negant, uel operibus ſceleratis facto ſe incredulos declarant, admitti ad Eccleſiam non debent. Qua ratione introducta eſt excommunicatio, cuius umbram hæc Lex tractat. Adi I. Corin. V. Et II. Corin. VI. Itẽ Ephe. V. Matt. XVIII. Et eſt Tit. De ſenten. excommunicatio.

Sancte uota reddunto.) Eleganter Cicero, uotum, ſponſionẽ qua Deo obligamur, diffinit, cui optimo Iure in hac Lege adijcitur pœna: quoniam uiolatæ Religionis iniuria, non habet iuſtam recuſationem pœnæ.

Olim autem, tum uotis, tum precibus putabant placari Deos. Vergil. Cecidere animi, nec iam amplius armis, Sed uotis precibusq; iubent expoſcere pacem. Vnde ſecuti plane cæcum carnis iudicium, aut ludos uouebant, aut donaria, aut aliam Idololatriam.

Nobis præcipuũ uotũ eſt, quod in baptiſmate fecimus, ut credamus, & renũciemus impoſturis Sathanæ. De quo

 cum pri

cum primis loquitur David: *Vouete & reddite domino. De uotis extat* Tit. *De uot. redempti.*

Quocirca ne quis agrum conſecrato.) *Vetat* Lex *planè, agros conſecrari* Dijs: *At in auro, argento, ebore, modum uult ſeruari, qui omnibus in rebus optimus eſt. Fuerunt enim homines ſemper ad ſacrificandas res proni, quibus ſe ſperabant pro uoto conſecuturos omnia: interim tamen mores ſuos & proximi charitatem nihil expendentes.* Platoni *(inquit* Cicero*) prorſus adſentior, qui (ſi modo interpretari potuero) his ferè uerbis utitur:* Terra *igitur ut focus, domicilium ſacrum,* Deorum *omnium eſt. Quocirca ne quis iterum idem conſecrato. Aurum autem & argentum, in* Vrbibus *& priuatim: in* Fanis *inuidioſa res eſt.* Tum Ebur *ex inani corpore extractum, haud ſatis caſtum donum* Deo. Iam *æs atque ferrum, duelli inſtrumenta, non* Fani. *Quaſi uero dicat:* Domini *eſt terra & plenitudo eius: non eſt conſecrandum* Deo*, quod iam ſatis ei conſecratum cenſetur. Veruntamen* Cicero *ignarus ueræ* Religionis*, non eſt rectè adſecutus quid conſecrandum eſſet, ac gratum* Deo *uero:* Videlicet*, ſacrificiū ſpirituale, quod eſt fides & mortificatio.* Pſalm. IIII. Et *Philip.* II.

Sacra priuata perpetua manento.) *Hæc una ſententia pertinet ad omnia ſacra in hac* Lege *poſita: ut cōſeruentur ſemper, & deinceps familijs prodantur. Sic enim perpetuo mãſura putabant, ſi priuatim ſinguli ſingulis uelut per manus ea traderent ſucceſſoribus hæreditario* Iure. *Vt ne morte (ait* Cicero*) patrisfamiliàs, ſacrorum memoria occideret, & ijs eſſet adiūcta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit.*

Deorum manium Iura ſancta ſunto.) *Manes olim,*

olim,hoc eſt,animas,è corpore uolantes, quod ubiq; manerent,quaſi Deos colebant. Ideo Iura *eorum uoluerunt eſſe ſancta, id eſt, ab iniuria hominum defenſa atq; munita,ut inferius ſequitur.*

De *ueteri autem exequiarum ritu,unde Iuſta dicebãtur: nempe quòd ſacrificia quædam iuſte deberi cenſebãtur mortuis,qui uiuentes ipſi bene meriti fuiſſent de alijs: quid attinet dicere?* Res *erat ſuperſtitioſa,& falſæ* Religioni *omnibus numeris reſpondens.*

Illud uerò nobis etiam nunc deſeruit, quòd defunctorum funus & nomen, omnibus iniurijs (præter grauiſſimas cauſas) exemptum eſſe debet. Nam *ex hoc fonte ſunt* Tit. *ff. &.* C. De *ſepulc. uiola.* Nouell. Ne *defunct. ſeu reliq. eor.* Item Tit. *ff.* Ne *de ſtat. defunct.* Et *quæcunque de mortuis inferendis ſunt ſcripta inferius.*

Deniq; *quod dicit* Lex,*ſumptum in illos luctumq; eſſe minuendum, certa quadam forma faciendi ſepulchri olim cõſtituebatur (licet fruſtra) apud* Romanos. Cicero, Sed *pòſt aliquanto (inquit) propter has amplitudines ſepulchrorum quas in* Ceramico *uidemus,* Lege *ſancitum eſt,* Ne *quis ſepulchrũ faceret operoſius, quàm quod decem homines effecerint triduo.*

DE SVMPTIBVS FVNERVM, ET SEPVLCHRIS. CAP. IX.

IN urbe ne ſepelito:ne'ue urito:ne facito rogum:aſcia ne polito.

Mulieres genas ne radũto : ne'ue leſſum funeris ergò habento.

Homini mortuo,ne oſſa legito.

Rogũ buſtum'ue nouũ, inuito domino

rogari ſolerent. Eſt autem ratio huius prohibitionis, ut euitentur incendiorum pericula, quæ ex circumuolantibus flammis poſſent contingere.

Aſcia ne polito.) *Hoc eſt, ne expolias ſepulchra quibuslibet artificioſis ſtructuris. Solebant enim nimio quodam faſtu nimioq; ſumptu exornare ſepulchra. Quod Chriſtus quoq; cum Iudæis expoſtulat, qui Prophetarum ſepulchris ornamenta addebant, cum corpora nequiter occidiſſent, Matth. XXIII.*

Aſcia quippe dicta ab abſcindendo, inſtrumentum eſt quo fabricæ materiæ dolantur. *Aſc.*

Mulieres genas ne radunto.) *Vetat Lex mulieres radere genas, id eſt, eam partem faciei quæ oculis ſubiecta eſt: id quod in funeris pompa fieri ſolebat.*

Ne'ue leſſum funeris ergò habento.) *Cicero refert ueteres interpretes Sext. Aelium & L. Accilium, nõ ſatis intellexiſſe hæc uerba, ipſis ingenue id fatẽtibus. Secutus tamen Læliũ, interpretatur Leſſũ, quaſi lugubrẽ eiulationem, ut uox ipſa ſignificat. Quod eò magis (inquit) iudico uerũ eſſe, quia Lex Solonis id ipſum uetat.* *Leſſú.*

Ergò autem aduerbium hic eſt, & ponitur pro cauſa. Vt funeris ergò, hoc eſt, funeris cauſa, uel gratia. Quomodo frequenter priſci utuntur. Vergil. li. VI. Illius ergò Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.

Homini mortuo, ne oſſa legito.) *Prohibet Lex hominis mortui oſſa colligi, quæ commendari terræ uolebat. Excepit tamen Solonis ſententia bellicã peregrinãq; mortem, ut tum oſſa legi ac domum perferri poſſent.*

Rogum buſtum'ue nouum.) *Cicero putat buſtum appellari Tymbon, quod Latine ſepulchrũ uel monumentum dicimus: idq; huic loco magis cõgruit. Seruius*

autem ſic diffinit apud Vergil. Aeneid. x I. *Pyra, eſt lignorum congeries:* Rogus, *cum ardere cœperit, dicitur: Buſtum uero, iam exuſtum uocatur.*

Prohibet igitur Lex: *ne quis propius alienas ædes, quàm ſexaginta pedibus ſepulchra faciat aut rogos.*

Veſtibulum ſepulchri buſtum'ue uſucapito.) *Hoc eſt, neq; aditus ſepulchri, neq; monumentum ipſum uſucapi poſſit. Sicut enim locus ante ianuam domus, per quem à uia ad ædes itur, dicitur ueſtibulum: ita aditum ſepulchri nuncupat eodem uerbo* Vlpianus *in l. iij. §. Sepulchri autem. ff.* De ſepul. uiolat. *Et in l. ij. §. Purus autem. ff.* De Religio. *& ſumpti. fune. Sepulchrum eſt (inquit) ubi corpus mortui oſſa'ue hominis condita ſunt.*

Cum autem locus ille fiat religioſus, conſequens eſt uſucapionem in eo ceſſare, iuxta regulam l. Vſucapionem. *& l.* Vbi Lex. *in princi. ff.* De uſucap. *In ſacris enim & religioſis rebus, non admittitur uſucapio.*

Ploratus & lamentationes in funere ſuo latæ ſunto.) *Sunt ſublatæ ploratus funebres, quoniã modum excedebant, nec proderat aliquid, præſcripſiſſe formam intra quam fieret.* Refert *enim* Cicero *circa exequiarum ſolennitatem præter ea quæ in duodecim tabulis ſcripta eſſent, quædam fuiſſe in more.* Honoratorũ *(inquit) uirorum laudes in concione memoranto, easq; etiam ad cantus, ad tibicinem proſequantor. Cui nomen* Neniæ: *quo uocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant.* Et *paulò pòſt: Sequebantur epulæ, quas inibant propinqui coronati: apud quas de mortui laude, cum ne quid ueri erat, prædicatum.* Nam *mentiri nefas habebatur. Attamẽ cum id, quod tum lege ſcripta ſecundum naturam ordinatum, tum, quod per morem adiectum eſſet iuſtis, in nimiam pom*

miam pompam traheretur: contigit, ut quod altera Lex præcepiſſet, altera uetaret. Poſteaquàm enim ſumptuoſa fieri funera & lamentabilia cœpiſſent: hac Solonis Lege ſublata ſunt. Quam eiſdem propè uerbis (ait Cicero) noſtri uiri, in decimam tabulam coniecerunt.

Ex his fontibus ſunt Tit. ff. & C. De ſumpti. fune. De mortu. infer. Item in Iure Pontificio, De ſepultu. Et reliquæ paßim Leges in hanc cauſam latæ: primum, ut pietatem retinerent homines erga morietes: deinde, ne modũ in ſumptibus excederent & funerum pompis.

Hactenus itaq; de religione ſanciuit Lex duodecim tabularum, quæ potißima pars eſt Iuris publici: uideamus nunc de Magiſtratibus, ut abſoluatur de Iure publico diſputatio ſiri. Et ſic quidem apparebit, quid ſit quod Vlpianus in l. j. §. Huius ſtudij. ff. De Iuſtit. & Iur. Publicum Ius (inquit) in Sacris, Sacerdotibus, & Magiſtratibus conſiſtit. Cicero: Si ergo (ait) quod cum Religione coniunctum eſt: id autem quantulum eſt? De ſacris credo: de uotis: de ferijs: de ſepulchris: & ſi quid eiuſmodi eſt.

DE MAGISTRATIBVS.

TITVLVS II.

OPTIMO *ordine poſt Religionem, Lex tractat de Magiſtratu. Deus enim approbat Imperia, ſine quibus nec domus ulla, nec Ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mũdus poteſt, ut Cicero dicit. Porrò, nõ magis ſine Magiſtratu Ciuitas, quàm nauis ſine gubernatore, ſalua eſſe poteſt.*

Magiſtratuum itaq; hæc eſt uis: ut præſint, præſcribant quæ ſunt recta & utilia, & cõiuncta cum Legibus. Vt enim (ait Cicero) Magiſtratibus Leges: ita Populo

præſunt Magiſtratus, uereq́; dici poteſt, Magiſtratum, Legem eſſe loquentem: Legem autem, mutum Magiſtratum. Et profectò quid profuerit multas habere Leges, niſi ſint qui moderentur ac rectè diſtribuant? Quocirca Pōponius in l.ij.§.Poſt originem.ff.De origi.Iur.loquens de Magiſtratibus: Quia (inquit) ut expoſuimus, per eos qui Iuri dicẽdo præſunt, effectus rei accipitur. Parũ eſt enim Ius in Ciuitate eſſe, niſi ſint qui Iura reddere poßint. Vide quàm pulchrè accedant hæc ſententiæ Apoſtoli Roma. XIII. qui tradit, poteſtatẽ, ordinationem Dei eſſe.

Quis igitur non obtemperet Ius dicenti autoritate omnipotentis Dei? Nec uero ſolum ut obtemperent obediantq́; Magiſtratibus: ſed etiam ut eos colant diligantq́; requiritur, teſte Cicerone. Nam (ait) & qui imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt: & qui modeſte paret, uidetur, qui aliquãdo imperet, dignus eſſe. Bone Deus quàm ſunt iſtæ uoces dignæ ut ſemper meditemur. Plus enim conferunt lucis ad Ciuilem diſciplinam, quàm omnes Doctorum Iuris uerboſi commentarij.

DE MAGISTRATIBVS CIVILIBVS. CAP. I.

IVſta Imperia ſunto, iiſq́; Ciues modeſte ac ſine recuſatione parento.

Magiſtratus nec obediẽtem & nocuum Ciuẽ, mulcta, uinculis uerberibus'ue coërcento: ni par maior'ue poteſtas Populusq́; prohibeſsit, ad quos prouocatio eſto.

Cum Magiſtratus iudicaſſit irrogaſſit'ue: per Populum mulctæ, pœnæ certatio eſto.

Quodcunq;

Quodcunq; poſtremum Populus iuſſerit, id Ius ratumq; eſto.

Ecce, quàm breui grauitate, in conſpectu poſita eſt omnium Magiſtratuum deſcriptio, quatenus ad Ciuitatem orbis principem Romam attinet. Nam ſic habitote (inquit Cicero) Magiſtratibus, ijsq; qui præſunt, contineri Rempublicam: & eorum compoſitione, quod cuiuſq; in Republica genus ſit, intelligi. Porrò, nihil grauius dici potuit & naturæ conuenientius, quàm neceſſarium eſſe magiſtratum, cui omnes obtemperent.

Huic conſequens eſt, non cenſeri hominem, cui legitima poteſtas diſpliceat. Nec ulla Gens tam impudens fuit unquam, quæ prorſus Imperium repudiaret, quanquàm ſæpe mutatum ſit, non tam Regni, quàm regis uitio. Quibus autem regia poteſtas, qua omnes gentes ab initio ſunt uſi, non placuit: non ij nemini, ſed non ſemper uni parêre uoluerunt, teſte Cicerone.

Iuſta Imperia ſunto.) *Maximam habent Emphaſin iſta uerba, quæ ſicut & reliqua, non ſic legenda ſunt, quaſi hiſtoriam aliquam legas ſenſu ſuperficiario, ut ſic dicam: ſed intus eſt reſpicienda uis atq; poteſtas, admonēte Celſo in l. Scire. ff. De Legib. Cicero quoq; otioſam lectionem improbans: Nam ueteres (inquit) uerbotenus, acute quidem illi, ſed non ad hunc uſum popularem atq; Ciuilem, de Republica diſſerebant.*

Itaq; iuſta Imperia Lex ſtatuit, hoc eſt, ſecundum naturalem rationem uera, & in omnibus Reipublicæ partibus abſoluta, receptaq; à ſapientiſsimis hominibus communi conſenſu: quibus proinde uelut bonorum morum ac inſtituendæ uitæ parentibus, Ciues libēter pareāt, non tam metu pœnarum, quàm honeſtatis amore. Hæc omnia

enim

enim ſub appellatione huius uerbi(Iuſta) comprehendit Lex. I*nterim reijciẽs planè* T*yrannidem, quæ neq; diuturna eſt,neq; felicem habet exitum.*

E*t quamuis olim inter* T*yrannidem & Iuſtum* I*mperium nihil intereſſet,cum* T*yranni dicerentur* D*omini &* R*eges,qui plenam haberent in ſubditos poteſtatem, quales erant plerunque uiri ſpectatæ uirtutis: ut apud* V*ergilium:*P*ars mihi pacis erit, dextram tetigiſſe* T*yrãni: tamen cum poſtea creſcente hominum malicia, ui quadam & ex animi libidine,non uerò Iure aut* L*egibus pleriq; regnare cœpiſſent, ad eos tantum* T*yranni nomẽ reſtrictum eſt.& quò magis patella dignũ haberet operculum, quale fuit* I*mperium, talis erat ſubditorum amor & obedientia.*E*xemplis ſcatent omnes hiſtoriæ.*

H*inc ſunt omnes* T*ituli ac* L*eges quæ de magiſtratibus,eorumq́; officio tractant in Iure* C*iuili &* P*õtificio: ut.ff.&.*C. D*e* S*enatori.& offici.*C*onſu.*D*e offici.* P*ræſid.* D*e Iuriſdict.omni. Iudic.*S*i quis Ius dicent. non obtempe.*D*e maiori.& obedien.*E*t cæteri id genus.*

Magiſtratus nec obedientẽ & nocuum Ciuem mulctis.) H*ic tradit* L*ex uſum gladij, quem* A*poſtolus mira grauitate tractat* R*oma.* XIII. C*oërcet enim malos, mulctis,uinculis,uerberibus:ut qui nulla Iuris &* A*equitatis ratione moueri ad obediendum uolunt.*

Q*uid autem diſtet mulcta à pœna, tractant* V*lpianus in l.*A*liud eſt fraus.§.j.*E*t* P*aulus in l.*S*i qua pœna.ff.* D*e uerbor.ſignifica.*

Ni par maior'ue poteſtas.) S*ancit his uerbis poteſtatẽ* T*ribunorũ plebis,quam primũ* D*ecẽuiri ex* S*olonis* L*egibus* R*omam attulerunt, quæ poſtea à* V*alerio* P*ublicola,*S*ylla,multisq́; alijs moderationẽ accepit.*M*agna enim*

enim orta fuit ſeditio inter patres & plebem, quo nimiam quandam dominationem in Ciues exercere uiderentur. Neceſſariò igitur inuentum eſt temperamentũ quoddam Tribunitiæ poteſtatis, de qua inferius nominatim dicetur. Quamobrem (inquit Cicero) in iſta quidem re uehementer Syllam probo, qui Tribunis Plebis ſua Lege, iniuriæ faciẽdæ poteſtatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit.

De poteſtate autem Tribunitia quid ſentiendum ſit: ſalutaris'ne, an ad ſeditionem in Republica olim nata uideri debeat: Cicero longe pulcherrima diſputatione tractat, recenſens multa uitia quæ ſub Tribunis accidiſſent. Cic. *Tandem diffinit, pro ratione temporum fuiſſe neceſſariam, adeoq; in ea una fuiſſe Ciuitatis ſalutẽ. Vitia quidẽ (inquiens) Tribunatus, præclare, Quinte, perſpicis: ſed eſt iniqua in omni re accuſanda, prætermiſsis bonis, malorum enumeratio uitiorumq́; ſelectio. Nam iſto quidem modo, uel conſulatus uituperabilis eſt, ſi Conſulum quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali: ſed bonum quod eſt quæſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus. Nimia poteſtas eſt Tribunorum plebis: quis negat? Sed uis populi multò uehementior multoq; ſæuior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior eſt, quàm ſi nullum haberet. Dux enim ſuo periculo progredi cogitat: Populi impetus, periculi rationem ſui non habet.*

Rectè quidem hunc Magiſtrum Cicero intelligi uult, non de Tribunitio furore, qualem triginta illi Athenis exercuerunt, qui ſublatis peſsimo exemplo Iudicijs, quaſi publicã carnificinã exhibuerunt: ſed de moderata quadã interceſsione ne quis iniuſte læderetur per Senatũ, à quo propterea Ius prouocandi ad Populum, hac Lege conceditur.

ceditur. De his omnibus inferius plura.

Per Populum mulctæ, pœnæ certatio eſto.) Sic enim priſci plerunq; ſine coniunctione multa proferebāt, ut æquum bonum, mulctæ pœnæ. Certationem autem pro cognitione ſuprema dixit. Certat enim is, qui punire uult, cum eo, qui defenſione dignum ſe contendit extremo apud Populum periculo.

Quodcunq; poſtremum populus iuſſerit.) Cum Senatus aut Populus Romanus multa iuſſerit, quæ ſimul ſeruari non poſſunt, quoniam ex diametro inuicem pugnant: tunc poſtremum pro Iure ſeruandum eſt. Sic ubi Leges ſunt ſcriptæ, quæ nullo modo conciliari poſſunt: ſemper ultimam ſequi debemus. Vt ſunt nouißimæ Imperatorum Conſtitutiones.

Alioqui ſi prima quidem facie uideatur repugnantia, quæ tamen facili negocio, circumſpectis rerum & perſonarum circunſtantijs, placari ac in concordiam reduci poßit, certè non protinus eſt pronuncianda Legum correctio uel mutatio. Quia ſæpe priores accommodantur ad determinationem poſteriorum: & contrà, poſteriores interpretātur priores, non tamen tollunt. Paulus in l. Non eſt nouum. Et in l. Sed & poſteriores. ff. De Legib.

Rectè igitur Bartolus in l. Marcellus. in princ. ff. Ad Senatuſc. Trebellia. alijsq; locis probat: etiam ex eadem ratione, non poſſe colligi correctionem Legum, per interpretationem, niſi & uerba accedant expreſſa. Ratio eſt: Quia mutationem Legum, ſequitur mutatio morum & nouitas, quæ mouere ſolet & conquaſſare Rempublicam. Quare Ariſtoteles lib. Politico. II. probat, receptas Leges non eſſe mutandas, etiamſi quid incōmodi habeāt. Et Vlpianus in l. ij. ff. De cōſtitu. Princ. In rebus (inquit)

nouis

nouis cõſtituendis,euidẽs eſſe utilitas debet. E*uidẽs autem utilitas diffiniri rectè poteſt:ut ſi* Lex *uel cõſuetudo, niſi mutetur,aut tollatur,paulatim ſit occaſionem datura ad corrumpendam naturæ rationem:ſicut in prædura ſeruitutis forma,alijsq́; multis rebus immutatis uidemus.*

DE MAGISTRATIBVS MILITARIBVS, CAP. II.

Militiæ ab eo qui imperabit,prouocatio ne iſto.

Quodq; is qui bellum gerat imperaſsit, Ius ratumq; eſto.

Minores Magiſtratus periti Iuris plures in prælio ſunto.

Militiæ quibus iuſſi erunt, imperanto, eorumq; Tribuni ſunto.

Domi pecuniam publicam cuſtodiũto.

Vincula ſontiũ ſeruanto: capitalia * iudicanto. **aliàs uindicanto.*

Aes, argentũ, aurum publice ſignanto.

Lites contractas iudicanto.

Quodcunq; Senatus decreuerit, agũto.

Militiæ ab eo qui imperabit.) *Multis olim magiſtratibus,aut rectius, multis magiſtratus militaris appellationibus,*Romani *utebantur in re militari,ueluti in arduo* Reipublicæ *negocio:quibus exercitum totum committerent.* N*am aliàs* I*mperatores deſignabant, aliàs* C*onſules, aliàs* D*ictatores.* I*taq; ab his prouocari, uetat hæc* Lex*:quia res bellica uult expeditionem celerem,nullamq́; moram admittit,quæ per prouocationẽ contingere ſolet.*

Quodq; is qui bellum gerat.) Q*ua ratione pau-*

aliàs ab ipſo Populo Romano *creari. Horum officiũ tra=ctans* Macer *in l.* Officiũ. *§.ult.ff.* De re milita. *Officium (inquit) tribunorũ eſt,uel eorũ qui exercitui præſunt,mi=lites in caſtris cõtinere:& ad exercitationẽ perducere:cla ues portarũ ſuſcipere:uigilias interdũ circumire:frumen=tationibus cõmilitonũ intereſſe:frumentũ probare:fraudẽ menſuræ coërcere:delicta ſecũdũ ſuæ autoritatis modũ ca=ſtigare:principijs frequẽter intereſſe:querelas cõmilitonũ audire:ualetudinarios inſpicere. Quomodo autem irreue=rentes milites,qui* Tribunis *nõ obtẽperabant, puniẽdi eſ=ſent, idem* Macer *in l.ſeq.§.* Irreuerens. *elegãter adijcit. Alij quoq;* Tribuni *poſt* Leges XII. *tabularũ,* Conſulari *propemodum poteſtate creari cœperunt, de quibus infrà dicetur. Nã ſinguli magiſtratus minores, ad excelſiorem paulatim dignitatẽ aſcenderũt,donec omnes ferè mutaren tur in aliam formam,ut ex* Pomponio *uidebimus.*

Domi pecuuiam publicam cuſtodiunto.) *Ea ferè quæ ad officiũ* Tribunorũ *militũ pertinebãt,ex his in=telliges,quæ paulò antè ſecũdũ* Macrũ Iuriſc. *retulimus.* Hic *adijcitur (ut uides) munus cuſtodiẽdæ pecuniæ publi cæ,domi ſcilicet,nõ in caſtris.Itẽ, æs,argentũ, & aurum publicè ſignabat* Tribunus. *Quocirca ne fallamur, admo nẽdi ſumus,* Aeris *ſignãdi quidẽ uſum,nondũ perueniſſe ad* Romanorũ *rempublicam,cum ex* Græcia *adferrentur* XII. *tabulæ,ut ex l.j.ff.* De contrahen.empti. *liquidò ap=paret:Olim enim (inquit* Paulus*) nõ ita erat nummus.* Ve*runtamen cum poſteà uſus hominum ipſaq; rerum neceſſi tas materiam forma publica percuti poſtularet (quam nũc monetam dicimus) adiectum id muneris fuit* Tribunis *mi=litum:ideoq; de eo facta eſt mentio in tabulis: non à* Solo=*ne,ſed à* Romanis,*ſicut de pleriſq; alijs rebus.* Idq; Cice=

ro inſinuans: De ſepulchris autem (inquit) nihil eſt apud Solonem amplius, quàm ne quis ea deleat, ne'ue alienum inferat. Quaſi uerò dicat: Reliqua ſunt à noſtris adiecta.

Quodcunq; Senatus decreuerit, agunto.) *Hæc eſt generalis clauſula, per quam omnia rectè cõcludũtur. Quando enim non omnia in ſpeciem de officijs magiſtratuum militarium tradi poſſunt: una fuerit ſumma ſententia, ut agant ſinguli quicquid Senatus Romanus pro re nata conditioneq; temporis, decreuerit.*

DE AEDILIBVS.

CAP. III.

SVnto'q; Aediles curatores Vrbis: annonæ: ludorum'q; ſolennium.

Ollis'q; ad honoris amplioris gradum, is primus aſcenſus eſto.

Sunto'q; Aediles curatores Vrbis.) *Aedilitas, Prætura, Tribunatus, Quæſtura, & aliæ id genus, dignitates erãt minores, adeoq; primum plebeiæ, ut Plutarchus ſcribit: ſed temporis ſucceſſu ad magnam honoris faſtigiũ perductæ. Aedilium itaq; officium erat, curare Vrbem publicè, ſicut paterfamilias priuatim curat familiam: præſertim, quatenus ad annonam, hoc eſt, prouentum frugum aliarumq; rerum cuiuslibet anni pertinebat, in quibus ſanè alimonia uitæ conſiſtit. Ludos quoq; curabant, quoniam his frequenter utebantur ueteres, partim ad lætitiã populi publicam, partim ad placandos Deos, ut ſuprà dictum eſt. De his Aedilibus, & deinde factis Curulibus, ex Pomponio quæ hic deſunt, infrà ſupplebuntur.*

Ollis'q; ad honoris amplioris gradum.) *Optima*

ratione

ratione Romani certè uiri prudentes, in deferendis magiſtratibus ordinem obſeruabant, ab inferiore ad ampliorē. ord. in def. mag. Rom. *Porrò omnibus quidem in rebus, ordo ſecundum naturam neceſſarius eſt: ſed tamē in magiſtratu deferendo maximā ac peculiarem quandam uim habet. Primum, ut hominis ingenium rectè cognoſcatur: cū magiſtratus qualis quiſque ſit, ſtatim indicare ſoleat. Deinde, ut expoliantur ciues negocijs uulgaribus ad arduas res agendas: quoniam pulchrius eſt parari, quàm creari nobilem. O uenerandā antiquitatem, ut Iuſtinianus rectè uocat, à qua & eruditum ſe fatetur in §. ult. Inſti. De adopti. Nam uarijs & grauibus omnium rerum exemplis ſcatet. Quid rogo ſalubrius Reipublicæ fuerit, quàm hūc ordinem in omnibus Ciuitatibus imitari, ut non ſtatim rudes ac nullo geſti officij argumēto probati, rapiantur ad ſummum adminiſtrandæ reipublicæ gradum & ordinem?*

Non poſſum me hoc loco continere, quin expoſtulem cum criticis quibuſdam, qui tam ſunt amentes, ut utilem illum longéq; pulcherrimum in omnibus Academijs receptum ordinem titulosq;, aut contemnere, aut etiā improbare non erubeſcant. Quaſi uerò uani ſint omnium literatorum ordines. Quid (inquiunt) eſt Doctoris titulus, quid Licentiati, quid Baccalaurei, niſi pecuniarum nundinationes? & reliqua id genus ineptiarum multa effutiunt.

Verum legant inſulſi homines, quid ſcribant eruditi omnium ſeculorum in bonis artibus anteſignani. Quomodo præparandi ſint per ordinem ſtudioſi, ab incunabulis literarū ad grauiores diſciplinas: in quas ne tanquā ſus in roſas irruerēt, quàm diligēter ſint à Præceptoribus uires ingenij perpendēdæ. Et quàm tale in bonis artibus iudiciū

nullo poſsit fieri modo, niſi in claſſes diuidantur ſtudia, & ſingulis claſsibus tituli accõmodentur, quibus alij ab alijs in ſcholaſtica ratione diſcernantur. Quales ſunt à Lauri bacca, baccalaureatus, magiſterij, Licentiæ & doctoratus. Hæc inquam perpendant, ſi uoluerint, iniqui cẽſores, & facile uidebunt errorem ſuum uel conſciẽtia dictante. Interim redeamus ad magiſtratuum ordines.

DE CENSORIBVS,
CAP. IIII.

CEnſores Populi, Ciuitates, ſoboles, familias, pecuniasq́ cenſento.

Vrbis templa, uias, aquas, ærarium, uectigalia tuento.

Populiq́ partes in tribus diſtribuunto.

Exinde * pecunia, ciuitatis ordines partiunto.

**Aliás, pecunias per ciu.*

Equitum peditumq́ prolẽ deſcribunto.

Cœlibes eſſe prohibento.

Mores populi regunto.

Probrum in Senatu ne reliquunto.

Bini ſunto: Magiſtratus quinquennium habento.

Reliqui Magiſtratus annui ſunto; eaq́ poteſtas ſemper eſto.

Exiſtimat Liuius Cenſorum ordinem poſt XII. tabulas Romæ cœpiſſe, de quibus multa ſcribit. Fuiſſe autem hunc magiſtratum, quatenus ad honeſtam uiuendi cognitionẽ attinebat, omnium principẽ, uel hinc apparet: quòd

Senatu mouebāt Cēſores: Item publicorū ac priuatorum locorū, nuptiarum, conuiuiorum, equorumq́; rationē habebāt: quid deniq; quiſq; ageret, diligenter inquirebant.

Cenſores autem quaſi magiſtri morū, dicti ſunt à cenſendo, hoc eſt, arbitrādo, quoniam (ut dicit Feſtus) quiſq; tanti ſua æſtimabat, quantum illi cenſuiſſent: erantq; & rerum & morum Cenſores. Plutarchus in Aemilio: Cenſura (inquit) maxime omnium magiſtratuū reuerentiæ, plurimæ poteſtatis: tum in alijs rebus, tum maximè ad morū emendationem. Nā Senatores è Senatu remouere poteſt: Equitibus equos adimere: ex Plebeijs ærarios facere, notare infamia, cenſum agere, luſtrum condere.

Reliqua ferè huius loci, nō indigent explanatione, uel mediocriter eruditis non ignota.

Populiq́ partes in tribus diſtribuunto.) *Crebrior ſentētia eſt, Tribus dictas à tributo dādo, & uarijs modis Populum Romanum in partes diſtributum fuiſſe. Iſraëlitæ duodecim tribus habebant, de quibus multa in ueteri teſtamento.*

Exinde pecunia, Ciuitatis ordines partiunto.) *Corruptè hic locus circūfertur. ſic in quibuſdā codicibus: Exinde pecunias per ciuitatis ordines partiūto. Quaſi uerò Romani unquam admiſerint cōmunionem rerum, ſcilicet ut alterius fortunæ alteri diuiderentur. Hic igitur eſt ſenſus, Ad Cenſores pertinebat diſtribuere Populū in ordinē, ſecundū uniuſcuiuſq; pecuniā & rei familiaris qualitatem: ne & ſibi, & ſuis, totiq; Reipublicæ dedecori eſſent: Cœperunt autem tandem tres ordines Romæ: Senatorius, Equeſtris, & Plebeius, de quibus infrà.*

Cœlibes eſſe prohibento.) *Magnā ueteres curam egerunt, ut urbē Romanā ciuibus replerent ampliorémq;*

Probrum in Senatu ne reliquunto.) *Hoc eſt: Id curent Cenſores, ne quis in Senatu ſit, qui probro & infamia notandus uideatur. Vnde in hiſtorijs paßim legimus multos Senatu motos fuiſſe, multis ademptos equos, ut in plebeium ordinem redigerentur.*

Eaq́ poteſtas ſemper eſto.) *Nam & uitia morum nunquã ceſſabunt, quæ Cenſuræ cauſam præbuerunt: Ergo nec cenſuram oportet ceſſare. Nec etiam deerat ratio, quare hic magiſtratus quinquennalis eſſet, cæteris ultra annum non permißis. Nam munus iſtud cenſendi, maiorẽ libertatem requirebat quàm aliæ functiones, quæ non tantum inuidiæ habebant.*

Transfertur autem hoc uerbum ad alias ſignificationes, quæ tamen ex iſta cauſam trahunt: Vt cenſura accipiatur pro ſeueritate, correctione, & decreto. Vnde cenſuram Eccleſiaſticam dicimus.

DE PRAETORIBVS. CAP. V.

IVris diſceptator, qui priuata iudicet iudicari'ue iubeat, Prætor eſto.

Is Iuris Ciuilis cuſtos eſto: huic poteſtati parento.

Quotcunque Senatus creuerit, Populus'ue iuſſerit, tot ſunto.

Iuris diſceptator.) *Qualem Lex hoc loco deſcribit Prætorem, Romani ante Leges duodecim tabularũ prorſus ignorarunt. Quilibet enim magiſtratus cum exercitui præeſſet, Prætor dicebatur, à præeundo ſecundum Varronẽ: quòd in re militari præiret. Vnde & Imperatores aliquãdo dicti ſunt Prætores. Cicero ad Heren. Epaminũdas Thebanorum Imperator ei, qui ſibi ex Lege ſucceſſerat*

 Prætor,

Prætor, exercitum non tradidit. Verum, cũ aucta iam mirum in modum Ciuitate Romana, opus eſſet præter Senatum aliquo Magiſtratu, qui in Vrbe, tum Ciuibus, tum peregrinis Ius diceret: appellabãt hanc functionem Præturam: quoniam ſignificatio uerbi à præeundo, uidebatur admodum quadrare.

Fur. Camil. *Fuit itaque primus Prætor Vrbanus, Furius Camillus. De hoc inferius plura ex Pomponio.*

Interim meminiſſe oportet, qđ ſuprà quoq; admonuimus: hoc caput à Romanis fuiſſe adiectũ Græcis tabulis.

DE DICTATORIBVS. CAP. VI.

REgio Imperio duo ſunto: ijq; præeundo, iudicando, conſulendo: Prætores, Iudices, Conſules appellantor.

Militiæ ſummum Ius habento: nemini parento: ſalus Populi ſuprema Lex eſto.

Regio Imperio duo ſunto.) *Hunc locum intelligi oportet de Dictatoribus, de quibus infrà dicemus. Appellat eos uarijs nominibus, ſed non Dictatores. Vnde conijciendum eſt: rem ipſam eſſe uetuſtiorẽ nomine, ut pleraq; alia. Cæterum uerba,* Regio Imperio, *ſatis oſtendunt Dictatores deſcribi.*

Dicti autẽ ſunt Prætores, quòd Militiæ ſummum Ius haberent. Itaq; nec alibi, quàm in exercitu, eis hæc appellatio conueniebat, cum in Vrbe longa eſſet differẽtia inter Dictatores & Prætores. Idq; eſt quod Lex dicit præeundo, iudicando. In exercitu enim, & præibant & iudicabant ſine ulla prouocatione.

Militaris igitur res hãc appellationem peperit. Sic & porta in caſtris, qua exercitus ad prœliũ educebatur, Prætoria

toria dicta fuit. Item, tabernaculum in quo Conſules dege bant, Prætorium fuit appellatum. Et Prætoria cohors, quæ à Prætore, hoc eſt, à Conſule nunquàm diſcederet in bello, ob cuſtodiam corporis, teſte Feſto. Africanum autē inter omnes primum delegiſſe ſibi aliquot fortiſsimos, qui lateri eius adhærentes, omnibus alijs muneribus uacarēt, ſtipēdioq́; maiore honorarentur, literis proditum eſt: quāquàm apud alios multi id anteà quoq; fecißent. Quē morem ſecuti ſunt omnes, tum in bello, tum domi, præſertim ortis ciuilibus diſcordijs. Iulius Cæſar propter inimicos aliquādiu uſus eſt cuſtodia corporis, & Prætoria cohorte Hiſpanorum. Tandem nimia quadam confidentia, maluit ſemel inſidias undiq; imminentes ſubire, quàm cauere ſemper: ideoq́; cuſtodiam remouit, & haud dubiè inimicis maximam inſidiandi anſam præſtitit: ut euentus tanti uiri nos admonere debeat, ne uitioſa ſecuritate periculum ſubeamus, quod euitare licet. vt cōtigit P. Alouisio Far. p.° duci Par. et Plac.

Vtuntur & hodie Principes noſtri cuſtodia corporis, optimo Iure & exemplo.

Militiæ ſummum Ius habento.) *Hic locus accedit, adeoq́; lucem adfert illi, qui eſt ſuprà in ca. 11. Militiæ ab eo qui imperabit, prouocatio ne eſto. Quodq́; is qui bellum gerat imperaßit, Ius ratumq́; eſto. Per hoc enim diſciplinam militarē ad amußim obſeruabant maiores, quòd à præſcripto Ducis, ne digitum quidem latum diſcedere liceret. Modeſtinus in l. iij. §. penult. ff. de re milita. In bello (ait) qui rem à Duce prohibitam fecit, aut mādatum nō ſeruauit: capite punitur, etiamſi res bene geſſerit. Quare Macer in l. Officium. ff. eod. tit. Officium (inquit) regētis exercitū, non tantum in danda, ſed etiam in obſeruāda diſciplina conſiſtit. Extant in hiſtorijs exempla: Cōſules ne*

filijs quidem ſuis pepercisſe, quòd ſine iuſſu eorum conſe ruiſſent manus cum hoſte.

Salus populi, ſuprema Lex eſto.) *Omnes Leges quæ ad priuatam utilitatē pertinent, inferiores eſſe debēt publica ſalute Populi: præſertim, finis inſtituti belli, & quæcunq; militiæ aguntur, non aliò referenda ſunt, quàm ad reipublicæ commodū ac defenſionē. Sicut enim omniū nautarum finis eſt incolumitas nauis, tametſi diuerſa ſint officia, & utilitas proinde ad unumquēq; reditura ſit ſigillatim, ut ſalui perueniant in portū: ita finis omniū ciuium domi & militiæ, eſt publica ſalus ſeu defenſio Reipublicæ, qua pereunte, nemo poteſt eſſe incolumis. Tractat elegāter Cicero, De finib. lib. v. Iulianus in l. Ita uulneratus. §. ult. ff. Ad Leg. Aquil. Et l. j. §. ul. C. De caduc. tollen. Nouell. De hæredi. & Falcid. in princ.*

Huc pertinent omnes Leges, quæ tractant de publicis rebus non alienandis, nō uſucapiendis, non intercipiēdis, cæteræq; id genus. Latè enim patet hic fons publicæ ſalutis, unde ſuprema Lex in Ciuili ſtatu promanauit.

DE TEMPORIBVS MAGISTRATVVM CAP. VII.

EVndem Magiſtratum, ni interfuerint x. anni, ne quis capito.

Ciuitatem annali Lege ſeruanto.

Eundem Magiſtratum). *Grauiſſima ratione ſtatutum hoc fuit, ne quis eundem magiſtratum intra x. annos repeteret: uidelicet, ut euitaretur occaſio per diuturnum magiſtratum occupandæ Reipublicæ: quod multos ſæpe tentaſſe, literis proditum eſt. Tametſi tandem Iulius Cæſar contempto Iure, perpetuos honores totūq; Imperium,*

rium,ſed certè infœliciter,arripuit.

Hanc Legem *ſecuti ſunt* Imperatores,*mutato tamē de cennio in quinquenniū, ad repetendos eoſdem honores.* Iuriſconſulti *atq;* Iuſtinianus,*cæteris Ciuitatibus idē Ius diffiniunt uelut optimū,in* Tit. *ff.De muneri.& honori.* Vbi *Calliſtratus in l.*Honor.*multa de honorū ordine eleganter tractat.*Item *in* Tit.*ff.* De *uacati.& excuſa.muner.*Et.C.Ad Leg.Iul.De *ambit.*Item,De *honori.nō con tinuan.l.ij.libr.*x.Nouel.De *deſenſori.Ciui.in fi.*Ne *perpetua(inquit* Iuſtinianus*)eius ſolicitudinis cōtinuatione, & fraudulēta per ſingula biēnia renouatione, aliquibus prædicta adminiſtratio uſq; in infinitum extendatur.*

Extāt *exēpla uenerādæ uetuſtatis, quibus intelligi po teſt,multos prudentes ac certè bonos uiros,recuſaſſe per petuum magiſtratū,etiā cum offerretur.*Fabius *enim* Ma xi.*Cōſulatu à patre ſuo,auo,ac proauo ſæpiſſimè:à ſe au tem quinquies geſto:deinde filio eius omniū conſenſu ob lato, diligēter cum* Populo *agebat,ut aliquādo uacationem huius honoris gēti* Fabiæ *daret:ne maximū* Imperiū *in una familia cōtinuaretur.*Eadem *ratione* Q. Cincinna *tus continuationē Conſulatus oblatam,recuſauit.*Et *mirū dictu,quàm feſtinanter optimus ille uir,* Dictaturæ *à ſe fœ liciter geſtæ inſignia,reiecerit potius q̄ depoſuerit.*M.*itē* Rutilius,*iterū Cēſor creari noluit:lōga oratione reprehē dens* Populū,*q; tantā poteſtatem uni uellēt eſſe perpetuā.*

Quatenus *autem iſta magiſtratuū & annuæ* Legis *obſeruatio in forum perduci poßit ac debeat: cuiuſq; loci mores,conditio,temporisq; ratio facile commonſtrabit.*

DE DICTATORIS OFFICIO. CAP. VIII.

ASt ſi quādo duellū grauius,diſcordiæ ciuiū; eſtunto ne amplius ſex mēſes, ſi Se-

ſi Senatus creuerit.

Idem Iuris quod duo conſules, tenento.

Isq; aue ſiniſtra dictus, Populi magiſter eſto.

Aequitatē quicūq; regat,habeto pari iure cum eo quicunq; erit Iuris diſceptator.

Aſt quādo Conſulis eſt, Magiſtratus'ue Populi, nec reliqui Magiſtratus, ne ſunto.

De Dictatoris munere proſequitur,quāto tēpore durarct olim:quo ritu creādus:qua deniq; præditus eſſet poteſtate.

Aſt ſi quando duellum grauius.) *Quaſi ſic dicat: Non oportet ſemper in Republica eſſe Regium hoc Imperium penes duos duntaxat, qui ſummum Ius habeant, neminiq́; obtemperent: Verū tunc duntaxat,cum grauius inopinatumq́; bellum, aut implacabiles ciuium diſcordiæ inciderint,quorum utrumq; ſummam autoritatē requirit.*

Dictaturam autem, Albanos prius quàm Romanos habuiſſe,Feneſtella teſtimonio Liuij refert,& eſt ueriſimile: quoniam in his tabulis nō niſi uetuſta, & quæ ab alijs gētibus exemplo didicerunt Romani, tractantur. Erat itaq; extraordinarius & ſummus magiſtratus,ad quem non niſi in maximo periculo, uelut ad ſacram anchoram & ultimum remediū,confugiebatur. In hunc enim quicquid Romanæ ditionis eſſet, transfundi cōſueuit, adeò ut non alij magiſtratus interim eſſent. Qua ratione, & duæ ſecures præcedentibus lictoribus,& cætera regia inſignia illis attribui ſolebant.

Pærtextu huius ſummi Magiſtratus,primū Sylla,deinde

Syl. et Iul. Cæs. ſemp. nominis dictat.

de Iulius Cæſar, Romanam Rempublicam oppreſſerunt: cum non ſex menſes, ſed ſemper retinerent, ſcilicet ut ſic Dictatores dicti, euitarent nomen Tyrãnidis. Hanc autẽ arripiendi Imperij occaſionem, ut euitarent Romani, Semeſtrem eſſe uoluerunt tantam poteſtatem, nec aliter, niſi Senatus decreuiſſet eſſe neceſſarium, admittebant.

Idem Iuris.) Diffinit poteſtatem Dictatoris, quæ tanta fuit, quanta Conſulis, id eſt, ſumma.

Iſq; aue ſiniſtra dictus.) Hoc eſt, proſpera aue. Nã auſpicium ſi uidebatur aduerſum, prohibebat ſuſcipere dictaturam. Vnde iam nunc dicimus, bonis aut malis auibus aliquid fieri. Et hac ratione Dictator appellatus eſt, quia creabatur uiua uoce, non ſuffragijs.

Magiſter ciuium autem uocatus eſt, quia in caput ciuis animaduertere ei licebat, à quo nec prouocabatur. Hinc qui poteſtatem aliquam de publico haberet, Magiſtratus eſt appellatus. In ſumma, Regiam planè poteſtatẽ habebat, ſolo nomine à Rege diſtans, & tẽporis ſemeſtris ratione, teſte Feneſtella.

Aequitatem quicunq; regat.) Hoc eſt, Qui ad talem dictus fuerit ſummam regendi poteſtatem, is Aequitatis & Iuſtitiæ religioſus ſit ſimili modo, atq; omnes Iudices æquum & bonum ſemper præ oculis habere debent.

Et tacite Lex inſinuat differentiam inter Dictatorem ex corpore Patrum, uel Plebe creatum (nam & ex plebe creari mox cœperunt in bello cum Faliſcis, teſte Feneſtella) & eũ qui ex Cõſule Dictator ſalutaretur. Ideoq; ſubiungit, Aſt quando Conſulis: quæ dictio diuerſitatem ſenſus ſignificare ſolet.

Aſt quando Conſulis eſt.) Quaſi dicat: Hoc peculiariter obſeruandum, ut quãdo Conſulis eſt, ſeu quãdo ex

ſe putabant miſeri, quid faciendum utiliter, quid'ue fugiẽdum ob perniciem futuram eſſet. Ideoq; cum omnia ab auſpicijs inciperent, uulgo nunc auſpicari dicimus pro incipere. Et Auguſti appellantur Imperatores, quaſi religioſa ueneratione ac obſeruatione digni, & bonis augurijs admodum profuturi Romanæ ditioni gubernandæ, ſicut ubiq; in Titulis Iuſtiniani, & apud Iuriſcõſultos intelligendum eſt: non ab augendo, ut Accurſius totius antiquitatis ignarus, comminiſcitur. auſpi. auguſti

Hinc Quintilianus auſpicatiſſimum exordium dixit, pro feliciſſimum: & augurari pro diuinari uſurpamus. Cicero de Diuinatio. lib. I. Calchas (ait) ex paſſerũ numero, belli Troiani annos auguratus eſt. Item, Inaugurari, pro cooptari atq; conſecrari in aliquem ordinem: à quo rurſus cõtrario modo ſecludi, recte nũcupamus exaugurari. Adi Gell. lib. v. cap. III. auſpicat.

Itaq; auſpicia & diuinationes earum rerũ quæ in Republica, aut facienda, aut fugienda eſſent: quiq; in Senatorium ordinem eligere & eligi deberent, ad Patres Iure Senatorio uult Lex pertinere: quãquam id multis modis immutatum ſit, ut ex Pomponio accipiemus.

Comitia autem quorum hic ſit mẽtio, à ſimul itando dicta: conuentus ſunt populi ad eligendos Magiſtratus. At conſilia cenſentur, cum Populi pars conuenit. Vnde comitia conſularia, Prætoria, Tribunitia, Aedilitia, & deniq; omnium magiſtratuum creandorum nuncupabantur iſtæ populi coitiones. comit.

Cæterum, tres differentiæ comitiorum fuerant. Nam quædam calata: quædam curiata: quædam centuriata uocabantur. Calata comitia, pro collegio Pontificum habebantur inaugurandi Regis uel Flaminis cauſa: alioqui

ſemper

ſemper in foro. Curiata ex curijs, hoc eſt tribubus conſtabant. Erant autem Romæ tribus initio tres: tandem cœperunt eſſe trigintaquinq;, manente tamen nomine, ut de centurijs agrorum dicit Columella lib. VI. Ex his enim pro conditione cenſus & ætatis, per lictorem conuocabantur. Centuriata deniq; comitia erant, cum per ſingulas centurias calculus unus pro ſuffragio ferebatur. Sic enim ciues ob multitudinem, centenario numero diſtribuebantur in creandis Conſulibus.

Imperia, poteſtates, Legationes.) Nō ſolum illud publicè intereſt, ut Imperia & Legationes Senatus decreto, iuſſuq; Populi deſignentur ad obeundam huiuſmodi functionem: Verumetiam hoc cum primis expedit, ut quo tempore Senatui uiſum fuerit, pro cōditione rerum, modò celerius, modò tardius, Vrbē exeant. Sunt enim multa, quorum conficiendorum maxima ſpes eſt in celeritate: & contrà, pleraq; cunctationem quandam requirunt. Hanc igitur cenſuram & cognitionem, penes Senatū Populumq; eſſe oportet.

Ex hoc Iure Tituli prodierunt. ff. & C. de offici. Conſul. & lega. Item. ff. De legationi. Et. C. lib. x. Vbi de conſenſu quoq; publico, qui in Legationibus rerum maiorū exigitur, multa ſunt ſtatuta.

Duella iuſta, iuſte gerunto.) Grauis ſententia eſt. Porrò, multum diſtant, bellum eſſe iuſtum: & iuſtè geri. Poteſt enim iuſtum eſſe bellum, cum tamē non rectè geratur: quemadmodum dixit ille, Non tam uincere, quàm uictoria rectè uti oportere. Et ex diuerſo, nōnunquam belli cauſa iniuſta eſt, cum interim in militari diſciplina nihil delinquatur à Ducibus. Vtrunq; iſta Lex complectens, Iuſta bella, uult iuſtè geri.

Quid

Quid igitur eſt iuſtū bellum? Vlpianus ſic diffinit in l. Hoſtes. ff. De capti. & poſtlimi. reuerſ. Hoſtes (ait) ſunt, quibus bellū publicè Populus Romanus decreuit: uel ipſi, Populo Romano. Cæteri uerò, latrūculi uel prædones appellantur. Cicero autem in Officijs, inſpecta penitius bellorum cauſa, pulchrè diſputat: ob cā tantum cauſam bellū eſſe ſuſcipiendū, ut in pace uiuatur. Profectò Iuſtitiā belli, ex Iure naturæ metiri oportet, hoc eſt, ex defenſione neceſſaria, per l. Vt uim. ff. De Iuſtit. & Iur.

Iuſte autem tunc geritur bellū, ut deſcribit Cicero ibidem, cum parta uictoria conſeruantur illi, qui nec crudeles, nec immanes in bello fuerunt. Idq́; eſt quod hic dicit Lex: Socijs parcendum, eosq́; cum rebus omnibus ſeruandos eſſe. Quod Romani ſemper ferè ſecuti ſunt.

Pacere ſubiectis, et debellare ſuperbos. Tuſculanos enim, Sabinos, Hernicos, & Faliſcos, in prælio uictos: nō ſolum ſeruarunt, ſed & in Ciuitatem acceperunt. At contrà, Carthaginem & Numantiam perfidas Ciuitates, funditus euerterunt. In ſumma, plures propemodum prouincias & Ciuitates, uirtute & liberalitate, quàm armorum ui ad Imperium ſuum redegerunt.

Domum cum laude redeunto.) *Rebus militaribus feliciter geſtis, Lex uult eos domū cū laude uenire. Quæ clauſula haud dubiè ſumpta eſt ex Solonis inſtituto, q ſemper dicere ſolebat: duabus potiſſimum rebus Rempublicā cōtineri: præmio, & pœna. Nihil, profectò Romanos ad res magnas ſtrenuè ſubeundas æquè commouit, quàm gloriæ præmium, quod plurimis modis, tum in uita, tum poſt mortem à maioribus propoſitum eſſe uidebant.*

Et hinc primum illud eſt factum, quòd Dux exercitus re feliciter geſta, Imperator diceretur etiā poſt bellū: Sci- Imperat.

licet reſtrens hoc honoris nomen, quoniã optimũ militiæ ſuæ exemplum dediſſet. Idem obſeruabatur de ijs, qui fœderis ſtriendi prouinciã utiliter expediuiſſent. De hoc enim Plinius accipi uult lib. VII. *cap.* XXVI. *dum laudes Pompeij recẽſens, Toties (ait) Imperator, antequam miles. Cicero Philip. 4. Faciã igitur (inquit) ut Imperatores inſtructa acie ſolent, quanquàm paratiſſimos milites ad præliandũ uideant, ut eos tamen adhortentur. Nunc uerò nomen Imperatoris translatũ eſt ad ſignificandã ſacroſanctum Romani Principis dignitatem, ut in Titulis Iuſtiniani Cæſaris & noſtrorum Principum maximorum.*

Deinde, mos triumphandi, honor qui à Senatu decerneretur omnium maximus, ſequebatur uictores. Solenniter autem decernebatur, & cauſa cognita, ſecundum Leges triumphales, quarum prima erat: Ne quis triumpharet, niſi quinq; milia hoſtium una clade cecidiſſent. Secunda: Vt huius rei ueritas apud Quæſtores Vrbanos aſſereretur iureiurando. Tertia: Ne quis ad triumphãdum admitteretur, niſi auxiſſet Imperium, non etiam ſi recuperaſſet amiſſam Prouinciam.

Modus autem triumphãdi talis erat. Victores corona, primum laurea, deinde aurea redimiti, curru inaurato, quem quatuor equi albi trahebant, Romam inuehebãtur. Præcedebat Senatus: ſequebatur Populus: poſt hunc ordo militaris. Ante currum uictoris, ibant Duces uicti, catenã ferream collo geſtantes. Et primum omnium ad templum Iouis Capitolini, deinde per Vrbem atq; domum reducebantur. Cicero in Piſonem: Quid tandem (inquit) habet iſte currus? Quid uicti ante currum Duces? Quid ſimulachra Oppidorum? Quid aurum? Quid argẽtum? Quid Legati in equis & Tribuni? Quid clamor militũ? Quid

tota

tota illa pompa? Quid uehi per Vrbem? Vnde ſunt qui triumphum à tribus ordinibus, Senatus, Populi, & militum, dici exiſtimant.

Eôdem pertinet ſtatuarũ laus, quas & poſt mortẽ Senatus ei, qui de Republica optimè meritus eſſet, decernere ſolebat. Vides'ne igitur, quot præmiorum genera produxerint uerba huius Legis, Domũ cum laude redeunto: ſcilicet ut cæteri ad imitationem uirtutis allicerentur?

DE TRIBVNIS PLEBIS. CAP. X.

PLebes, quos pro ſe contra uim auxilij ergò, creaſſit, Tribuni eius ſunto.

Quodq́; hi prohibeſſint, quodq́; plebem rogaſſint, ratum eſto.

Sanctiq́; ſunto: ne'ue plebem orbam tribunis, relinquuntor.

Plebes quos pro ſe.) *De Tribunis plebis multa ſuperius dicta ſunt, & plura dicentur ex Pomponio. Interim obſeruent Tyrones Iuris: Plebes hic dici priſca locutione, cum nunc frequentius Plebs dicamus. Gelli. Plebes (inquit) in qua ciuium gentes Patritiæ non inſunt. Hos Lex uult eſſe ſanctos, hoc eſt, ab omni iniuria munitos: quoniam auxiliũ ferre ſolebant aduerſus uim Senatus, erantq́; ciues ſine his orbi, quaſi amiſsis deſenſoribus. Orbus enim proprie dicitur oculis priuatus. Per translationem autem is intelligitur, quicunq; aliqua re chara priuatus ſit, ut uxore, liberis, parentibus. Sic plebes hic orba dicitur, amiſſis Tribunis.*

DE SENATV. CAP. XI.

OMnes Magiſtratus auſpicium iudiciumq́; habento.

Exq; ijs Senatus eſto: eius decreta rata ſunto.

Aſt ſi poteſtas par maior'ue prohibet, S C. præſcripta ſeruanto.

Is ordo uitio uacato: cæteris ſpecimen eſto.

Omnes Magiſtratus auſpicium.) *Quatenus ad Religionem pertinet, omnes Magiſtratus auſpicato creari debent: quantũ uerò ad humanam cenſuram reſpicitur, uult* Lex *omnibus poteſtatibus eſſe* Iudicium,*in quo de illata fortè iniuria diſpiciatur.* Deinceps (inquit Cicero) *omnibus Magiſtratibus auſpicia & Iudicia dantur.* Iudi*cia,ut eſſet* Populi *poteſtas,ad quam prouocaretur: auſpicia,ut multos inutiles conuentus, probabiles impedirent moræ. Sæpe enim* Populi *impetum iniuſtum, auſpicijs* Dij *immortales repreſſerunt.*

Debent nobis iſta deſeruire in foro, ut edocti à Chriſto ſeruatore noſtro, intelligamus multò magis omnes noſtri ſeculi magiſtratus auſpicio uero & infallabili creandos eſſe,hoc eſt,ex uerbo Diuino.l. In *nomine domini.* C. De *offici.Præfect.*Præto. Nouell. De *arm.in princi.* Qua*re ſolennis eſt forma* Iuriſiurandi, *quod præſtare debent magiſtratus ante ingreſſum publicæ functionis.* Nouell. Iu*ſiuran.quod præſta.ab his.*

nat. ord. a om. inſt. Exq; ijs Senatus eſto.) Romulus *primũ condita* Vr*be Senatorium ordinem inſtituit, centum patribus,quorũ conſilio uteretur,electis.Poſteà* Tul. Hoſtilius & Tarqui*nius* Priſcus *Senatus maieſtatem auxerunt. At* Tarqui*nius ille ſuperbus,magnam partem,morte & exilio perdidit,ſicut* Liuius *eleganter tractat.*

Eius

Eius decreta rata ſunto.) Nã *ita res ſe habet(ait* Ci*cero)ut ſi Senatus, dominus ſit publici conſilij, quodq́; is creuerit,defendat oẽs*: Et *ſi reliqui principes ordines cõſilio* Rẽpublicã *gubernari uelint:poßit ex tẽperatione* Iu*ris,cũ poteſtas in* Populo,*autoritas in Senatu ſit,teneri ille moderatus et cõcors* Ciuitatis *ſtatus,præſertim ſi proximæ* Legi *parebitur.* Vidén',*quomodo tẽperata quadã inſtitutiõe,Senatui ſic defertur poteſtas , ut Populo nõ adimatur.* Inde *ſemp ſic dicere ſolebãt,* S. P. Q. R. *hoc eſt Senatus* Populusq́; Romanus. *Hæc oĩa latius infrà tractabũtur.*

Aſt ſi poteſtas par maior'ue prohibet, S.C.) *Superius cap.* 1. *dixit* Lex: Ni *par maior'ue poteſtas* Populusq́; *prohibeßit.Sẽper enim hoc tẽperamẽtũ obſeruauit,ut intercedẽdi* Ius Populo *reſeruaret.* Itaq́; *ſic eſt accipiendus hic locus: Si par aut maior poteſtas prohibuerit decreta Senatus,ſeruãda ſunt Senatuſcõſulta, per cognitionẽ* Populi *ex æquo et bono præſcripta:nõ uerò quomodo ſemp uoluerint* Patres,*nimia fortè dominandi libidine affecti.*

Is ordo uitio uacato.) Oportet *quidem nullum omnino uitium eſſe in Senatu:ſi aliqui tamen fuerint mali, non ideo ſtatim totus ordo damnandus eſt.* Non *enim(ait* Cicero)*de hoc Senatu,nec de his hominibus q nunc ſunt: ſed de futuris, ſi qui fortè his* Legibus *parêre uoluerint, hæc habetur oratio. Subdit prætereà multum eleganter: quomodo fieri poßit,ut euitentur uitioſi Senatores:* Id *autem(inquiens)difficile factu eſt, niſi educatione quadam & diſciplina:de qua dicemus aliquid fortaſſe,ſi quid fuerit loci aut temporis.*

Cæteris ſpecimen eſto.) Magis *decet* Magiſtratum *bonis uiuendi exemplis,quàm* Legibus *præſcriptis imperare.* Vt *enim(inquit* Cicero)*cupiditatibus* Principum *&*

uitijs infici ſolet tota Ciuitas: ſic emendari & corrigi con tinentia. Et paulò infrà: Nec enim tantum mali eſt peccare Principes, quanquàm eſt magnum hoc per ſeipſum malum: quantum illud, quòd permulti etiam imitatores Principum exiſtunt. Nam licet uidere, ſi uelis replicare memoriam temporum: qualeſcunq; ſummi Ciuitatis uiri fuerint, talem Ciuitatē fuiſſe. Quæcunq; mutatio morum in Principibus extiterit, eandem in populo ſecuturam. Et rurſus: Quò perniciosius (ait) de Republica merētur uitioſi principes: quòd non ſolum uitia concipiunt ipſi, ſed ea infundūt in ciuitatem: neq; ſolum obſunt quòd illi ipſi corrumpuntur, ſed etiam quòd corrumpunt: pluſq; exēplo, quàm peccato nocent.

Hanc itaq; Legē, de omnibus Magiſtratuum generibus oportet intelligere: non autem de ſingulis generum. Quod Cicero his uerbis declarat: Atque hæc Lex dilatata in ordinē cunctum, coanguſtari etiam poteſt. Pauci enim atq; admodū pauci honore & gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere poſſunt.

DE SVFFRAGIIS. CAP. XII.

CReatio Magiſtratuum & Iudicia, Populi iuſſa, uetita, cum Senatus ſuffragio * conſciſcentur: optimatibus nota, plebi libera ſunto.

*Aliàs cum ſciſcentur.

Nūc de ſuffragijs tractat Lex. Eſt autē ſuffragiū, uox illa quæ dabatur in comitijs, & in tabellis deſcribebatur, qua unuſquiſq; ſuā declarabat uoluntatē de aliquo Magiſtratu creando, aut reo damnando. Initio autē uoce & palàm ferebantur, ut nunc quoq; fit: donec ferrentur tabellariæ Leges, quæ ſuffragia tabellis deſcribi uoluerunt.

Aliquando

Aliquando tamen ſuffragium pro auxilio accipitur, ut in Tit. C. De ſuffragi. Nam quod in Nouellis legitur, Vt Iudices ſine quoquo ſuffragio fiant: inſulſiſſimè uerſum eſt è Græco Iuſtiniani Codice. Sed à Gregorio Haloandro homine doctiſſimo, & de Republica optimè ſemper merito, ſic reſtitutum eſt: Vt Præſides abſq; ulla datione pecuniæ, ad officia mittantur. G. Hal. ſ. fo.

Creatio Magiſtratuum & Iudicia.) *Primũ loquitur hæc Lex de ſuffragijs, idq́; principaliter: cũ dicit Populi iuſſa: deinde de interceßione, cum adijcit Vetita. Intercedere enim poſt alia ſignificata, accipitur pro inhibere, coërcere, uetare. Vnde interceßionẽ uulgò oppoſitionẽ dicimus. Et proprie intercedere fuerat Tribunorũ plebis, quibus Ius intercedẽdi concedebatur. Nã in hoc creatos dicit Gellius, non ut Ius dicerent, ſed ut intercederẽt opponerentq́; ſeſe iniurijs ac uiolentijs. Cæſar bell. Ciuil. 1. Refertur ſtatim (ait) interceßione Tribunorum.* intercedere

Cum itaq; uel Senatus iudicia, uel populi iuſſa aut interceßiones ſuffragijs conſciſcentur (ſic enim legendũ puto) tunc debent ſine tabellis colligi. Vulgo nunc uota dicunt huiuſmodi ſuffragia. vota

Optimatibus nota, Plebi libera ſunto.) *Ita meherCule attendi, nec ſatis intellexi quid ſibi Lex aut quid uerba iſta uellent, inquit Atticus apud Ciceronem. Quare & nobis eſt curandum, ne aberremus in tam lato campo. Nam multa ac uaria ſub his paucis uerbis Lex, ut ſolet, complectitur. Tollit autem omnem occaſionem ferendæ Legis, ſcilicet de tabellis, per quas inſinuarentur ſuffragia, introducendis: ſicut poſtea contra hanc ſanctionem multæ tabellariæ Leges latæ ſunt. Quamobrem (ait Cicero) ſuffragãdi nimia libido in non bonis cauſis,*

 eripienda

eripienda fuit potentibus. Non *latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quiſq; ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragiũ.* Et *infrà: Sic enim (inquit) à me* Lex *eſt recitata de ſuffragijs:* Optimatibus *nota, plebi libera ſunto.* Quæ Lex *hanc ſententiã continet, ut omnes* Leges *tollat, quæ poſtea latæ ſunt: quæ tegũt omni ratione ſuffragiũ: ne quis inſpiciat tabellã, ne roget, ne appellet.*

DE QVAESTORIBVS. CAP. XIII.

AT ſi quid erít quod extra magiſtratus *coærarío æſuſſit, quí coæret Populus creato, eiq́ Ius *coærendí dato.

*Aliàs cohærario.
*Aliàs cohærendi.

At ſi quid erit.) *Videtur mihi uerum quod* Riuallius *dicit, hunc locum de* Quæſtura *accipiendum eſſe, de qua poſt has tabulas ex* Pomponio *dicetur.* Interim *hoc ſolum obſeruandum eſt à* Tyronibus Iuris, *quòd* Lex *priſcis appellationibus utatur, dicatq; coærarium, pro ærarium, ut nunc uocamus, & coærare pro ærare: ſicut confiſcandi uerbum hodie nobis eſt familiare.* Proinde Aeſuſsit *dictum eſt, pro æris aliquid cedere, uel deferri* Fiſco. Ideoq́; *ſine aſpiratione ſcribendum puto: quoniam nihil hic ad rem facit uerbum cohæreo, res, rere.* Item *coæret hoc loco, coniunctius eſt à coæro, ras, rare.* Vt *ſit ſenſus: Si extra magiſtratus functionem delatum aliquid fuerit* Aerario: *id qui proprio quodam officio in* Fiſcum *redigat, à* Populo *creari debet, quò magis* Ius *publicæ pecuniæ tali modo tractandæ, publica autoritate* Ius *habeat.* Nam Quæſtores *inde ſunt dicti, quòd* Publicæ & Vrbanæ *pecuniæ,* Aerarijq́; *curam gererent: quorum originem antiquiſsimam eſſe & penè ante omnes* Magiſtratus, Vlpianus *tradit in l. j. ff.* De offici. Quæſtor.

Quibus

QVIBVS IVS SIT CVM POPVlo agendi, aut cum Senatu.

CAP. XIIII.

CVm populo Patribusq́ agẽdi ius eſto Conſuli, Prætori, Magiſtro Populi Equitumq́: eiq́ quem produ͠t patres Cõſulum rogandorum ergò.

Tribuniſq́, quos Populus rogaſſit, Ius eſto cum Patribus agendi.

Iidem ad plebem quod cẽſuerint feru͠to.

Agendi ius eſto.) *Cum Populo aut cum Patribus agere uocat, quod Gellius lib. 14. capit. 7. Populum aut Senatum conſulere dicit. Hoc autem quibus liceret, Lex iſta recenſet, ne paßim omnes ob quaſcunq́ cauſas Senatum moleſtarent. Cn. Pompeius initurus primum Conſulatũ, M. Varronem amicum ſuum rogauit, ut ei ſcriberet introductorium: quid facere dicereq́ deberet, cum Senatum conſuleret.*

Cæterũ ut commodã incidente neceßitate, Senatus cõſulendi occaſionem haberẽt: conceſſum præterea his fuit Ius habendi Senatus, ſeu (ut nunc dicunt) conuocandi.

Eiq́ quem produnt Patres.) *De Interrege loquitur Lex: quem Patres prodere magis quàm creare extra ordinem tempore neceßitatis ſolebant. Interreges autẽ initio dicebantur centum Patres, qui mortuo Romulo, donec alius Rex crearetur, Rempublicam gubernabãt, quiſque duntaxat quinq́ diebus per ordinem. Verum poſteà Interregis creandi hæc fuit ratio. Cũ Reipublicæ cauſa abeſſent Coſſ. nec habẽdis comitijs intereſſe poſſent: ſiue ſi quãdo Coſſ. uitio creati eſſent, nec placuiſſet aut nõ ex*

pediuiſſet comitiorum duntaxat gratia Dictatorem dici: Item, ſi graues diſcordiæ incidiſſent, tunc res ad interregem deducebatur, qui Conſularia comitia haberet, teſte Feneſtella. Et de hoc Interrege loquitur iſta Lex, quem Patres creabant, ut comitia haberet, ac ſentẽtias loco Cõſulis rogaret.

PRAECEPTA IVRIS DE MAGISTRATV. CAP. XV.

*Aliàs, quæcunq; in Populo, quæcũq; in Patribus.

QVæ cum Populo, quæ cum Patribus agentur, modica ſunto.

Senator, qui nec aderit, aut cauſa, aut culpa eſto.

Loco Senator, & modo orator, cauſas Populi tenento.

Vis in Populo abeſto.

Par maior'ue poteſtas, plus ualeto.

*Aliàs, actoris.

Aſt qui turbaſſit in agendo, fraus* autoris eſto.

Interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto.

Qui agent, auſpicia ſeruanto.

Auguri publico parento.

Hanc enim lectionem ſequor. Cicero iſtam Legẽ dicit præclaram eſſe. Continet enim egregia quædam Iuris præcepta de Magiſtratu, nec certè multum diſsimiliter, quàm Iuſtinianus librum quendã mandatorum ſcripſit ad Præſides Prouinciarum, quem Haloander uir ad reſtituẽdas Leges à Deo Germaniæ donatus, elegãter inſcripſit Nouell. Præcepta Præſidum: cum hactenus, De mãdatis Principum, legeretur.

Quæ

Quæ cum patribus agentur.) *Modicą ſunto,id eſt,modeſta atq; ſedata, dicit Cicero:ſubijciens tria iuſſa ad Senatum, quæ ex Lege colligũtur. I. Vt adſit uocatus. Nam grauitatem(inquit)res habet,cum frequẽs ordo eſt. II. Vt loco dicat,hoc eſt,rogatus. III. Vt modo:ne ſit infinitus. Nam breuitas,non modo Senatoris,ſed etiam Oratoris magna laus eſt in ſententia. Nec eſt unquam longa oratione utendum,niſi magna rerum neceßitas,uel utilitas euidens exigat.*

Senator qui nec aderit.) *Hoc enim eſt primum iuſſum,ut adſit Senatus,qui aut legitima cauſa abſentiã purgabit,aut culpæ reus habebitur. Vnde non aberrant, qui nunc in Ciuitatibus pœnam adijcere ſolent in abſentes Decuriones,aut etiam tardius aduenıẽtes. Hæc enim diſciplina in publicis functionibus modeſtiam retinens,mirum in modum laudabilis eſt.*

Loco Senator.)*Secundum præceptum,ut loci & ordinis habeatur ratio in Senatu, ob euitãdam confuſionẽ. Qua ratione in Tit.ff.de alb.ſcriben. Vlpianus diligentißimè tractat de ordine Decurionum obſeruando. Itaq; Senator,loco & ordine deſignato, dicere debet ſentẽtiã ſuam,& non niſi rogatus. Nam nihil magis obſtat cõſultationibus,quàm ſi promiſcuis interruptisq; uocibus,more rixantium, temere profundantur ſententiæ. Profectò uſus mutuorum colloquiorum,mẽſæ quidem deſeruire poteſt ad exhilarãdos animos: uerum cum ſerijs deliberationibus publicarum rerum in Senatu pugnat ex diametro, nec permittit liberum eſſe animi iudicium. Itaq; multo magis nunc in principum aulis præſcriptum huius Legis retinendum eſt: ubi non niſi de maximis Reipublicæ rebus tractari ſolet.*

Et

Et modo Orator.) *Tertium iuſſum addit. Senator enim eſt, cũ loco & ordine dicit in Senatu: Orator autẽ, cum ſententiam dicit cauſæ appoſitam: cum rationes adnectit: cum utilitatẽ publicam oſtendit: cum ſingulis addit iuſtam opinionis ſuæ comprobationem. Quæ omnia, modo fieri oportet & cõcinna breuitate, ut cæteri quoq; admittantur ad dicendum, & ne tempus inutiliter pereat exequendis ijs quæ dicuntur. Certè, modus eſt pulcherrima uirtus, præſertim in publicis conſultationibus.*

Obſerua igitur hoc loco, bone lector, quàm elegãti cõpendio Lex adeoq; tribus penè uerbis explicet tria præcepta latiſsimè patentia. Noſtri nunc ingenti uerborum copia (ſi modo copiam rectè dixerimus tam inanem uerborum congeriem) non ſatis uidentur explicare ea quæ tum priuatim tum publicè tractant.

Cauſas Populi tenento.) *Eſt Senatori (inquit Cicero) neceſſarium noſſe Rempublicã: idq; latè patet: Quid habeat militum: quid ualeat ærario: quos ſocios Reſpublica habeat: quos amicos: quos ſtipendiarios: qua quiſq; ſit Lege, conditione, fœdere: tenere conſuetudinem decernendi: noſſe exempla maiorum. Vides iam, qua ſcientia oporteat Senatorem eſſe inſtructum, ut cauſas Reipublicæ, oratione ſua in conſultationibus rectè tractet? Nam pertinẽt iſta omnia ad inuentionem, quam primam eſſe debere, nemo dubitauerit.*

Vis in Populo abeſto.) *In actionibus cũ populo, primum & maximum eſt, ut uis abſit. Nihil eſt enim (ait Cicero) exitioſius Ciuitatibus: nihil tam contrarium Iuri & Legibus: nihil minus ciuile eſt & humanum: quàm cõpoſita & cõſtituta Republica quicquã agi per uim. Et pertinet hæc clauſula ad actiones cum populo, ſicut præcedẽs*

accipitur

accipitur quando cum Senatu agitur.

Par maior'ue poteſtas plus ualeto.) *Hoc eſt, ſi par aut maior Magiſtratus interceſſerit bonis rationibus du-ctus, obtemperandum eſt, & proprio errori cedendũ.* Pa-*rêre iubet interceſſori (ait Cicero) quo nihil præſtantius. Impediri enim bonã rem melius, quàm cõcedi malè. Qua ratione ex multis Tribunis prædurius aliquid uolẽtibus, unus ſe opponens, præferebatur. Et bonus ille Cato, cuius & Cicero cum magna lau de meminit, ſæpe interceßit o-ratione ſua in Senatu, ne Reſpublica læderetur, & ſum-mis periculis ſe tandem expoſuit.*

Aſt qui turbaſſit in agendo.) *Nihil tam præclarũ eſt, quin ſi abutaris, fiat in Republica pernicioſum. Cõceſ ſum autem eſt Iure, ut cum Populo agatur. At ſi quis tur bauerit publicam tranquillitatem, & commouerit ignobi le uulgus ad ſeditionem, quod oratori adfectus mouenti fa cilimum fuerit: is de fraude ſua teneatur, uelut autor ſe-ditionis.*

Ex hoc fonte promanarũt Ti. C. De ſeditioni. Et l. Ca pitaliũ. §. Solent itẽ. l. ſi quis aliquid. ff. De pœn. Et l. Qui cœtum in princ. ff. Ad Leg. Iul. de ui publi. Sic & Con-ſtantinus Imperator in l. Quoniã. C. eo. Tit. cõſtituit eũ eſſe puniendũ, qui cauſam malorũ præbuit inter multos.

Interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto.) *Quis nõ ſtudioſe Reipublicæ ſubuenerit, hac tam præclara Legis uoce laudatus? dicit Cicero. Profectò magnam ſalut ad-fert Reipublicæ is, qui malæ rei ſeſe opponit, quantum in eo eſt. Solõ igitur nõ ſine cauſa tulit Legem ſuis Atheniẽ ſibus: Vt qui orta ſeditione, non ſumeret arma, is grauiter puniretur. Prima fronte ea Lex iniqua uidetur, quæ ad ar ma trahit, cum reprimere potius ac manibus excutere de*

buiſſet:

buiſſet: Sed ratio, quæ Solonem mouit, ex hoc fonte conſtat. Si enim mali ſoli ad ſeditionem proſilirent, bonis interim deliteſcentibus: quis rogo intercederet malorum hominum pernicioſis conatibus? Proinde uoluit ſapientiſſimus Legislator, ut omnes ſumerent arma ad intercedendum pro Republica.

Qui agent, auſpicia ſeruanto.) *In publicis inſtitutis ſiue cũ Senatu, ſiue cũ Populo agatur, Lex uult ſeruari auſpicia, quibus rati ſunt ſemper fore, ut res feliciter ſuccederet, & imminẽs malũ euitaretur. Nã qua dignitate reputati ſint Augures olim apud Romanos ac alias Gẽtes, ſuprà diximus. Vt iterũ admoneamur, quantò nos magis oporteat omnia facere in nomine Chriſti ſeruatoris noſtri. Sũt enim omnia id genus pſeudo religionis deliramẽta per poſteriores Imperatores rectè ſublata, in Ti. C. De paga. & ſacrifi. itẽ de maleſi. & mathe. Illud prætereũdũ nõ eſt, et nobis deſeruire poteſt: Quòd Gẽtes tametſi uerã Religionẽ ignorarẽt, ac in idololatria prorſus eſſent demerſi, donec à Chriſto et Apoſtolis eius, præſertim Paulo, ueritatẽ acciperẽt: attamẽ lumine quodã naturali intelligebant, magicã ſuperſtitionẽ damnandã eſſe, hoc eſt, ea præſtigia quæ extra publicũ ritum certis quibuſdã incãtationibus, & neſcio quibus ineptijs faciebant. Vnde Auguſtinus de Ciuitate Dei, ſcribit, in XII. tabulis fuiße legem, quæ magicas impoſturas prohibebat, cum & Ciceroni uehementer diſpliceant. Et Dido apud Vergil. Aen. IIII. ſic dicit:*

Teſtor chara Deos, & te germana, tuumq;
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.

De his intelligi uult Vlpianus in l. j. §. Medicos. ff. De uari. & extra. cognitio. Nõ tamẽ (inquiẽs) ſi incãtauerit, ſi imprecatus eſt, ſi (ut uulgari uerbo in poſterum utar)

exorcizauit.

exorcizauit. Nõ ſunt enim iſta Medicinæ genera: tametſi ſint qui hos ſibi profuiſſe, cum prædicatione adfirment.

Pudet me hic referre, quàm Gentes in ſuo errore nos uicerint, & quantopere confundamur, quoties eorum memoria nobis obijcitur: Videlicet, quia tam frequentes nũc ſunt incantationũ ac Diuinationum præſtigiæ, ut plus illis ferè quàm noſtræ religioni tribuamus, fruſtra reclamãte Apoſtolo per omnes ſuas Epiſtolas. Sed de hoc magis mirandũ: quòd Magiſtratus iſta ferant aliquando conniuẽtibus oculis: quibus oro ut Chriſtus uerum donet Spiritum, & oculos uidendi tales impoſturas ſathanæ.

DE PROMVLGATIONE LEGVM, DE *priuilegijs, De ſingulis rebus agẽdis.* CAP. XVI.

PRomulgata propoſita, in ærario cognita ſunto.

Nec plus quàm de ſingulis rebus ſemel conſulunto.

Rem Populum docento: doceri à Magiſtratibus priuatisq́ patiuntor.

Priuilegia ne irroganto.

De capite ciuis, niſi per maximum comitium, ollosq́ quos Cẽſores in partibus Populi locaſſint, ne ferunto.

Donũ ne capiunto, ne'ue dãto, ne'ue petenda, ne'ue gerenda, ne'ue geſta poteſtate.

Quiſquis earum rerum migraſſit, noxiæ pœna par eſto.

Cẽſores fide Legem cuſtodiũto: priuati ad eos acta referunto: nec eo magis lege liberi ſunto.

Has Leges Cicero præclariſſimas uocat, translatasq; de duodecim tabulis: præſertim eas, quæ priuilegia tollũt, & quæ de capite ciuis rogari, niſi maximo comitio uetant. Nec certè contemnenda ſunt nobis in noſtro foro omnia quæ Lex iſta præcipit.

Promulgata propoſita.) *Rectè conſtitutum eſt, ut promulgatæ Leges agerentur in Aerariũ, ac diligẽter cu ſtodirentur. Primum, ne periret exemplar: deinde, ne quis fortè fraudem corrumpendo admittere poſſet. Qua ratione moti Romani, Leges duodecim tabularũ in æs inciſas, repoſuerunt in Aerarium, ut Trãquil. ſcribit in uita Iulij.*

Hinc ſumitur mos in ciuitatibus nec certè repudiãdus, quòd Statuta ſua in publicam cuſtodiam reponant. Verũ tamen meminiſſe oportet: ne cuſtodiantur ſolum Leges, ſed ut obſeruentur etiam. Ipſa literarum monumenta recludi debent in Aerarium: at obſeruatio palàm circumferri debet per totam Rempublicam.

Nec plus ꝙ de ſingulis rebus.) *Habet enim talis inconſtantia, ſi eadem res per nouas conſultationes ſæpe immutetur, multa incommoda. Primum, non cõtingit ſine motu & turbatione, mutatio rerum publicarum: Deinde, datur anſa leuioribus hominibus ad nouationẽ procliuis, ut ſub prætextu emendandæ rei, ſæpe tentent inconſueta ſtatuere: quod Ariſtoteles in Politicis uehementer improbat. Optima igitur ratione hæc Lex uult non amplius quàm ſemel de ſingulis rebus per conſultationẽ aliquid cõſtitui. Interim tamen loquens regulariter, non tollit arbitrium boni uiri, ut foro ſeruiatur, & temporũ conditioni ac rerum inopinato accidentium.*

Priuilegia ne irroganto.) *Tota uia errauerit, ſi quis putet hãc Legẽ prohibere omnia priuilegia: ſed cũ maxi*

mo

mo delectu atq; cõſilio cõcedi uoluit. Sic enim & Cicero intelligit: In priuatos homines (inquiens) Leges ferri noluerũt: id eſt enim priuilegiũ, quo quid eſt iniquius? Cum legis hæc uis ſit: ſcitũ & iuſſum in omnes ferri: de ſingulis, niſi cẽturiatis comitijs, noluerũt. Audis, Leges non eſſe ferẽdas de ſingulis. item, comitia eſſe adhibenda maxima, ut certa ratione cõcedantur priuilegia? Veriti enim ſunt prudẽtiſſimi uiri, ne paſſim ſine delectu concederẽtur priuatæ Leges indigniſſimis hominibus: & ne tandẽ per hãc occaſionẽ, totius Iuris obſeruatio diſſolueretur, faceretq; uiliſſimu quiq; quid uellẽt, confidentia priuilegiorum.

Multò minus igitur eleuare uult hæc Lex priuilegia, quæ ſumma quadam Aequitate certis hominũ generibus conceſſa ſunt, quæ Iuriſconſulti adpellant Ius ſingulare, ut Paulus in l. Ius ſingulare. ff. De Legib. Nam his ſublatis, bona & certè melior pars Iuris tolleretur. Exempla autem priuilegiorum, de quibus loquitur iſta Lex, adferre huc potes ex l. j. §. Planè. ff. De conſtitu. Princ. Et ex §. Sed & quod Principi. Inſtit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil. Nam talia indulta, ſi non ex plena cognitione præſtentur, ſummam habent iniquitatem.

De capite ciuis, niſi per maximum comitium.) *Grauiſſima priuilegij cauſa eſt, cum de capite priuati ciuis aliquid ſtatuitur: Ideo Lex requirit ea in re maximum comitium, ut iudicia totius Populi ſuffragijs cõſciſcerentur. Accipit autem Cicero maxima comitia, hoc eſt, centuriata, ſicut apparet latius in oratione pro P. Seſtio. Sed & hoc loco ſatis id declarat. Deſcriptus enim (inquiens) Populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet in ſuffragium conſilij, quàm fuſe in tribus conuocatus.*

Perpende igitur rogo te, bone lector, quãti olim æſti-

mauerint cenſurã & cognitionẽ de priuilegijs,cuius nũc ferè non habetur ratio. Priuilegia *hodie dicimus, aliàs beneficia,aliàs indulta,aliàs diſpenſationes: et interim non perpendimus, quàm magna res ſit relaxare* Ius *& ordinationem* Dei *per huiuſmodi cõceßiones, niſi grauißima cauſa ſuadeat.* Extat *in* Iure Pontificio Tit. De priuile. Nos *latius in lib.* De Iure *ſingulari,tractauimus.*

Donum ne capiunto,ne'ue danto.) *De captis pecunijs & ambitu, tractant hæ leges, autore* Cicer. Nam *uirtuti ultrò ſunt offerendæ: non autem pecunia redimẽdæ dignitates & publicæ adminiſtrationes.* Neq; *igitur in deſignando,neq; in gerendo, neq; in deponendo* Magiſtratu *pecuniaria corruptio interuenire debet.* Initio *autẽ* Magiſtratũ *precibus ambire licebat: deinde cœperunt pecunia redimi ſuffragia,quod hac lege prohibetur.* Tandẽ *cum ambitio & largitiones miſcerentur, utrunq; ſublatum fuit,ut in* Tit.ff. & C.Ad Leg. Iuliã *de ambit.*

In Magiſtratu *autẽ pecuniam capere, ac uenalẽ habere* Iuſtitiã, *ſemper abominabile fuit.* Vnde *eſt* Tit. ff. & C.Ad Leg.Iuli. *repetunda.* Ex codẽ Iure *factum eſt* Plebiſcitum, *cuius meminit* Modeſtinus *in* Tit.De offic.Præſid. Plebiſcito *(inquiens) continetur, ne quis præſidum, munus donum'ue caperet, niſi eſculentum potulẽtum'ue, quod intra dies proximos prodigatur.* Vlpianus *autem latius explicãs hoc tẽperamentum,in* l.Solet.ff.De offici. Procon. Non *uerò (inquit) in totum xenijs abſtinere debebit* Proconſul, *ſed modum adijcere:ut neq; moroſe in totum abſtineat,neq; auarè modũ xeniorũ excedat.* Quã *rem* Diuus Seuerus, *et* Imperator Antoninus, *elegãtißima* Epiſtola *ſunt moderati, cuius* Epiſtolæ *uerba hæc ſunt:* Quantũ *ad xenia pertinet,audi quid ſẽtimus.* Vetus *prouerbium*

uerbium eſt: οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. N*ã ualde inhumanum eſt, à nemine accipere: ſed paßim, uiliſſimum eſt: & per omnia, auarißimum.* Demum ſubdit, Sed *nec xenia producenda ſunt ad munerum qualitatem.* Tra*ctatur etiam hæc materia in* Tit. C. De Sportul.

Quiſquis earum rerum migraſſit.) Hoc *eſt, quiſpuis exceſſerit aliquid horũ ſtatutorũ (ſi enim migraßit, pro exceſſerit dictum eſt) noxiæ pœna par eſto.* N*am qua quis pœna ſit adficiendus ob cõtẽptam hanc Legẽ,* I*udicijs magis quàm uerbis ſanciendũ eſt, ut in ſuo uitio (ait* Cicero) *quiſq; plectatur:* V*is, capite: auaritia, mulcta: honoris cupiditas, ignominia ſaciatur. Obſerua rogo diligẽter has ſententias, quæ ad multa tibi deſeruiẽt in* Repub.

Cenſores fide Leges cuſtodiunto.) *Cura* L*egis ſeruandæ Cenſoribus data fuit, præter ea quæ ſuperius dicta ſunt de moribus hominum conſeruãdis. Cicero autem pulchrè:*Hæc *detur (inquit) cura Cẽſoribus, quandoquidem eos in* R*epublica ſemper uolumus eſſe: apud eoſdem qui* M*agiſtratu abierint, edant & exponãt, quid in* M*agiſtratu geſſerint, deq; ijs Cenſores præiudicẽt.* V*ult itaq; hæc* L*ex eos qui* M*agiſtratu functi ſunt, publico* I*ure rationem referre, cauſamq; exponere Cenſoribus, ſi quid fortè deliquerint in officio: attamen accuſatori priuato, integram dictandi* I*udicij facultatem ſeruari.* censo.

E*x hoc fonte eſt* T*it.* C. V*t omn.* I*udic. tam Ciuil. quàm mili.* E*t* N*ouell.* V*t Præſi. abſq. ull. dati. pecu.* §. N*eceßitatem.* V*bi cõſtituitur, quòd omnes* M*agiſtratus poſt depoſitam adminiſtrationem, per quinquaginta dies, in Ciuitatibus uel alijs locis permanere, ac fraudum ſuarum rationem reddere debeant.* V*ulgò ſubire* S*yndicatũ appellant:*L*atinè cauſam dicere, nuncupandum eſt.* synd. eam dicur

Hoc munus autem cuſtodiendæ Legis, Romani *à Græcis ſunt mutuati.* Cicero: *Græci (ait) hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creātur: nec ij ſolū literas (nam id apud maiores quidem etiam noſtros erat) ſed etiam facta hominum obſeruabant, ad* Legesq; *reuocabant.*

Hactenus igitur ſit diſputatum ex hac lege de Magiſtratibus, *quæ poſt* Religionem, *publici* Iuris *altera pars eſt: ut proinde totum iam breuiter uideas* Iuris *ordinem, nihilq; deſiderare poſſis, quam ſi nomina* Magiſtratuum *exactius aliquātò uolueris intueri in foro huius ſeculi, uel ſi plura de origine eorum uidere placeat: quorū utrunq; pro uiribus in ſcholijs ad* Pomponij Legem *infrà præſtabimus.* Interim *uideamus ea quæ de* Iure *priuato reliqua ſunt ex* XII. *tabulis.*

DE IVRE PERSONARVM, De *patria poteſtate,* De *tutoribus & curatoribus.*

TITVLVS III.

VT Iuris *priuati quotcunq; tandem* Leges *apud nos extant Græcarum tabularum, ordine quodam explicemus (* Nam *cur non etiam in quibuslibet reliquijs* Legū *methodus fuerit ſeruanda?) primum à patria poteſtate exordiemur, ut* Iura *perſonarum primo loco tractemus, iuxta ordinem l. ij. ff.* De *ſtat. homin.* Et *§. ulti.* Inſtit. De Iur. Natura. Genti. & Ciuil.

Vendendi filium, patri poteſtas eſto.

Tutores liberis in poteſtate, teſtamento parentes danto.

Si non ſint dati, agnati qui ſucceſſionem

ſperant,

ſperant,tutores ſunto.

Sed ſi aliqua ſit inſidiarũ ſuſpicio, apud alios pupillus educator.

Tutor cũ pupillorũ matre, ne habitato.

Prodigo,bonorum ſuorum adminiſtratio,interdicta eſto.

Si furioſus exiſtet, agnatorũ gẽtiliumq; in eo pecuniaq; eius,poteſtas eſto.

Suſpecti tutores remouentor.

Filius arte carens patris incuria, eidem neceſſaria uitæ ſubſidia ne præſtato.

Alioqui,parentes educare cogitor.

In x. menſe,legitimus infans naſcitor.

Vẽdẽdi ſtatuliberos, ius poteſtasq; eſto.

Vendendi filium.) *Putant pleriq; Romulũ cõceßiſſe primum parentibus poteſtatem uendendi liberos, idq; poſteà relatum fuiſſe in* XII. *tabulas, teſte Dionyſio Halicar.lib.*II. *Certè ex l. ij. C. De patri. qui fili. ſuos diſtraxe. apparet, uſq; ad uitæ & necis arbitrium, porrectam fuiſſe poteſtatẽ patriã, quam natura tamen pietate quadã non ad talẽ introduxit tyrannidẽ. Sed quid non tentauit hominum inſatiabilis dominandi cupido, quæ nec ſanguini pepercit? Idem conſtat ex l. In ſuis hæredibus. in fi. ff. De liber. & poſthu. Et l. ulti. C. De patri. poteſtat.*

Qua ratione, tum Imperatores, tum Iuriſconſulti paulatim huic tam præduro Iuri detraxerunt, & ad naturalem æquitatem reduxerunt, ut in l. Qui filios. C. Quæ res pig. obliga. poſſ. uel non. l. Diuus Adrianus. ff. Ad Leg.

Pompe.de parric.Et in Tit.C.De his qui paren.uel liber. occider.Solũ enim parentibus honeſta relinquitur emendatio, & ex maxima cauſa exhæredatio, ut De emenda. propinquo. Et Nouell. Vt cum de appella. cognoſci. §. Aliud quoque.

Imò, ſi parẽtes intolerabili iniuria adfecerint liberos, quãquàm actione iniuriarũ nõ teneãtur.l.Prætor edixit. §.Præterea.ff.De iniuri.poſſũt tamẽ liberi officiũ Iudicis inuocare, ut cõpellantur tam iniqui parẽtes ad emãcipationem.l.ulti.ff.Si à parent.quis manumiſſ.fuer.

Ex hac Lege promanarunt omnes Tituli Inſti. & C. De patri. poteſta. ff. De his qui ſunt ſui uel alie. iur. De adoptioni.& emancipati. Item, De agnoſcen. liber. De liber.exhibend.& reliqui id genus.

Tutores liberis in poteſtate.) Secũdũ naturã fit ueriſimile, neminẽ diligẽtius de bonis tutoribus cogitaturũ, quàm parẽtes ipſos. Ideo Lex permittit ac ſuadet, ut parẽtes in teſtamentis ſuis dent liberis impuberibus tutores: ne poſt mortem illorum, incerta ſit eius rei ſolicitudo. Quare Caius in l.j.ff.De teſtament.tutel.Lege duodecim tabularum (inquit) permiſſum eſt parentibus, liberis ſuis, ſiue maſculini, ſiue fœminini ſexus (ſi modo in poteſtate ſint) tutores teſtamẽto dare. Extant Tit.C. De teſtamẽta. tutel.Et Inſtit.Qui teſtamen.tuto.dar.poſſ.

Sed quid de teſtamẽto matris? Itẽ, quid de naturalibus liberis? Reſpõdeo: Si mater tutorẽ dederit: aut ſi naturalibus liberis datus fuerit, cõfirmari eũ oportet, idq́; cum inquiſitione, ut ſatisfiat regulæ huius Legis quæ poteſtatẽ exigit.l.j.& l.ulti.C.De confirman. tutor.l.ij.ff. eod.tit.

Formam autem inquiſitionis longè elegantiſſimam & breuem tradit Hermogenianus in l. Naturali.ff. De confirman.

firman. tuto. Si quæratur (inquiens) an ex inquiſitione rectè datus ſit tutor, quatuor hæc conſideranda ſunt: an & hic dederit, qui dare potuerit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datus, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpoſitum ſit.

Si non ſint dati, adgnati qui ſucceſsionem ſperant.) *Quibus autem (inquit Iuſtinianus) teſtamento tutor datus non eſt: his ex* Lege *duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, qui uocãtur legitimi. Sunt autem adgnati, cognati per uirilis ſexus cognationem coniuncti, quaſi à patre cognati: ueluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepos'ue ex eo: item patruus, & patrui filius, nepos'ue ex eo. At qui per fœminini ſexus perſonas cognatione iunguntur, adgnati non ſunt, ſed aliàs naturali Iure cognati. Itaq; amitæ tuæ filius non eſt tibi adgnatus, ſed cognatus: & inuicẽ tu illi eodem Iure coniungeris. Quia qui ex ea naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur. Inſtit. De legit. adgna. tutel.*

Sed ne fallamur in ui ac poteſtate huius Legis, *ſic ſubdit Iuſtinianus in dict. tit. Quod autẽ* Lex *duodecim tabularũ ab inteſtato uocat ad tutelã agnatos: nõ hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentũ is, qui poterat tutores dare: ſed ſi quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit. Quod tũc quoq; accidere intelligitur, cũ is, qui datus eſt tutor, uiuo teſtatore deceſſerit.*

Rationẽ huius Legis *tractãs* Vlpianus *in l. j. in princ. ff.* De *legiti. tuto.* H*æc (inquit) ſumma prouidentia: ut qui ſperarent hanc ſucceſsionem, ijdem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Profectò, hanc prudentiæ rationẽ, ciuiliter & urbanè metitus eſt* Vlpianus *ex utilitate pecuniaria. Ceterũ, uera ratio ex* Iure *naturali colligenda eſt:*

quid ſcilicet adgnatus cum proximum ſanguinis & ſucceßionis locū teneat, natura exigit ab eo, ut pueri quoq; tutelam ſuſcipiat, etiam ſi nulla ſint eius bona. Nam *tutela (autore Seruio) eſt uis atq; poteſtas in capite libero, ad tuēdum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit: Iure Ciuili data ac permiſſa. Vnde appellantur tutores, quaſi tuitores ac defenſores perſonæ potius, quàm bonorum.l.j.ff.*De *tutel.Inſtit.eod.tit.§.j.*

Deniq; *ex hac* Lege *x* i i. *tabularum ſciendum eſt: libertorum & libertarum tutelam, ad patronos liberosq; eorum pertinere. Quæ & ipſa Legitima tutela uocatur: non quia nominatim in ea Lege de hac tutela caueatur, ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem, ac ſi uerbis Legis introducta eſſet.* Eo *enim ipſo quòd hæreditates libertorum libertarumq́;, ſi inteſtati deceßiſſent, iuſſerat Lex ad patronos liberos'ue eorum pertinere: crediderunt ueteres, uoluiſſe Legem, etiam tutelas ad eos pertinere. Inſtit. patro.tutel. Vnde Vlpianus in l.* Nominis. *ff.* De *uerbo.ſignifi.* Verbum(inquit)ex Legibus, *ſic accipiendum eſt: tam ex Legum ſententia, quàm ex uerbis.* Et *hic eſt uerus ſenſus.l.j.ff.* De *legi.tuto.dum dicit:* Item *patronis.* Nam *hæc Lex patronorū non meminit ſpecialiter, iuxta l.Tutela legitima.ff.eod.tit.*

Quo autem ordine ſecundum ſucceßionis gradus deferatur tutela, ſatis explicatur per Iuſtinianum. Nouell. De *hæred.ab inteſtat.uenienti.§.Ex his.* Fit *etiam mētio Legis duodecim tabularum in l.j.C.* De *legit.tutel.*

Tutor cum pupillorum matre ne habitato.) *Omnes Legislatores magnam egerunt curam, ne pueri in ea ætate qua ſeipſos tueri non poſſunt, ullo modo læderentur. Quod ſanè tametſi in contractibus multis modis fieri*

dis fieri ſoleat: unde Ius ſingulare illud reſtituendi in integrum, à Prætore introductum fuit, de quo alibi ſcripſimus: tamen omnium maximè lædi poſſent pueri orbati parentibus, in ipſa educatione, de qua tum hic grauiter, tum in Tit. *ff.* V*bi pupil. educa. uel mora. debe. diligentiſsimè tractatur.* Solet Prætor *(inquit* Vlpianus *in l. j.) ſæpiſsimè adiri, ut conſtituat, ubi filij uel alantur, uel morētur: non tantum in poſthumis, uerum omnino in pueris.* Et *ſolet ex perſona, ex conditione, ex tempore ſtatuere, ubi potius alendus ſit: & nonnunquam à uoluntate patris recedit* Prætor. *Deniq; cum quidam teſtamēto ſuo cauiſſet, ut filius apud ſubſtitutam educaretur:* Imperator Seuerus *reſcripſit,* Prætorē *exiſtimare debere, præſentibus cæteris propinquis liberorum.* Id *enim agere* Prætorem *oportet, ut ſine ulla maligna ſuſpicione alatur partus & educetur.* Idē Vlpianus *in l. penult. eod. tit.* Si *diſceptetur (ait) morari uel educari pupillum oporteat: cauſa cognita, id* Præſidē *ſtatuere oportebit.* In *cauſæ cognitione uitandi ſunt, qui pudicitiæ impuberis poſſunt inſidiari.* Ecce, *q̃ diligentes* Iuriſcōſulti, *præſcripta huius* Legis XII. *tabul. uelut normam mathematicā, ſuis reſponſis adhibuerunt.*

Prodigo, bonorum ſuorum.) Vlpianus *in l. j. ff.* De *curato. furio.* Lege *(inquit) duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorū adminiſtratione.* Quod *moribus quidem ab initio introductum eſt.* Sed *ſolent hodie* Prætores *uel* Præſides, *ſi talem hominem inuenerint, qui neq; tempus, neq; finem expenſarum habet, ſed bona ſua dilacerādo & diſsipando profundit: curatorē ei dare, exēplo furioſi.* Et *tamdiu erunt ambo in curatione, quādiu uel furioſus ſanitatem, uel ille ſanos mores receperit.*

Quod *autē* Vlpianus *dicit, hoc* Ius *ab initio moribus*

fuiſſe introductum: Accurſius more ſuo uarians, oſtendit ſe non intellexiſſe, cum utraq; ſententia idem dicat. Nos *ſuprà oſtẽdimus ſecundum* Ciceronem,Romanos *à Græcis multa accepiſſe quæ in more eſſent, tum etiam de ſuis obſeruationibus pleraq; in tabulas adieciſſe, ut eſt uidere ex §.* Et *non inelegãter.Inſtit.*De Iur. Natura.*Gẽti. &* Ciui. Videlicet *ſi eum locũ cõferas cum* Lege Pomponij, *quam infrà tractabimus. Quare admonet nos* Vlpianus *ab initio fuiſſe conſuetudinem, quæ tam iuſta fuerit uiſa, ut in duodecim tabulas deſcriberetur pro* Lege.

Si furioſus exiſtet.) *Iuſtinianus Inſtit. De curato.* Furioſi *quoq;(ait) et prodigi,licet maiores uigintiquinque annis ſint: tamen in curatione ſunt adgnatorum ex* Lege XII. *tabularum. Sed ſolent* Romæ *Præfectus urbi, uel Prætores, & in prouincijs Præſides, ex inquiſitione eis curatores dare.Sed & mente captis,& ſurdis,& mutis,& qui perpetuo morbo laborant (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt) curatores dandi ſunt.*

Sed quì ſciet Magiſtratus *qualis quiſq; ſit, utrum ſobrius adminiſtrator rerum ſuarum,an dilapidator: utrum ſanus,an furioſus? Reſpõdeo: Poſſunt matres & propinqui petere,ut illis bonorũ adminiſtratione interdicta, curatores dẽtur.*Vlpianus *in l.ij. ff. Qui pet.tuto.uel cura. Quæ autem de matre (inquit) prædicta ſunt, oſtẽduntur ex* Epiſtola Seueri,*cuius uerba ſubiecta ſunt.* Diuus Seuerus Vlpio Rufino.*Omnẽ me rationẽ adhibere ſubueniẽdis pupillis,cũ ad curã publicã pertineat,liquere omnibus uolo.*Et *ideo mater, quæ uel nõ petierit tutores idoneos filijs ſuis, uel prioribus accuſatis reiectis'ue, non confeſtim aliorũ nomina ediderit,*Ius *non habeat uindicandorũ ſibi bonorũ inteſtatorũ liberorũ.*Idem Vlpianus *in l.*His qui. *ff.* eod.

*ff.eod.tit.Diuus Pius(ait)matris querelã de filijs prodigis admiſit,ut curatorẽ accipiant,in hæc uerba:*Non eſt *nouum, quoſdam, etſi mentis ſuæ uidebuntur compotes eſſe:tamen ſic tractare bona ad ſe pertinentia,ut niſi ſub ueniatur his,deducantur in egeſtatẽ.*Eligendus *itaq; erit, qui eos conſilio regat.*Nam *æquum eſt,proſpicere nos etiam eis,qui quod ad bona ipſorum pertinet,furioſum faciunt exitum.*Iam *te rogo,bone lector,adeoq́; obteſtor ut bona fide diſpicias,num ſatius ſit has grauiſsimas maiorum ſententias & fontes ad uerba ſic recenſere,quàm barbaras illas commentariorum altercationes?*Vide *autem quàm hæc pulchre conueniant cum diuino* Dauidis *oraculo:*Pupillum *& uiduam ſuſcipite.*Poſſet'*ne aliquid propius ad naturalis* Iuris *formulam accedere?*Faceſſant *igitur deliramenta fabularum in* Ciuili *diſciplina: & ſimus aliquando germani, quibus germana placeat* Iuſtitiæ Religio,*conſtansq́; & perpetua uoluntas.*

Suſpecti tutores remouentor.) *Vult* Lex *remouẽdos eſſe ſuſpectos tutores & curatores(nã utrorũq; eadẽ eſt ratio)nec expectandũ eſſe finitæ adminiſtrationis tempus, quo ſera fortaßis fuerit pœnitentia.* Vlpianus *in l.j. ff.*De *ſuſpect.tutor.*Hæc *clauſula(inquit)frequens eſt & perq̃ neceſſaria.* Quotidie *enim ſuſpecti tutores poſtulãtur.*Et *paulò pòſt,*Sciendũ *eſt,ſuſpecti crimẽ ex* Lege *duodecim tabularũ deſcendere.*Hoc *eſt,per* Legẽ *decernitur delictũ eſſe,& nos omnia peccata per* Legem *cognoſcimus.*Quia *ſi* Lex *nõ diceret,nõ eſſet delictũ,ut elegãter* Apoſtolus *ad* Romanos *explicat.*Verũ *ſi* Vlpianus *uideret hoc ſeculũ noſtrũ,diceret certè id quod* Cicero *de cuſtodia* Legum *ſcribit:* Extremæ Leges *ſunt nobis non uſitatæ,*Reipublicæ *neceſſariæ:* Legum *cuſtodiam nullam habemus.*

habemus. Certè, nec nos hodie ſuſpecti criminis iudicia exercemus:& cum omnia tribunalia ſcateãt litibus, nullam tamen de ſuſpecto tutore cauſam reperias, quaſi nulli nunc uiuant ſuſpecti tutores: quod utinam uerum eſſet. Itidẽ & Tituli De excuſationi. tutor. & curat. rarò admodum perducuntur in forum noſtrum. Quis enim nunc uelit excuſari à tutela locupletis pupilli? Imò, quis non potius intendat apud Iudicem, ſe ad tutelam proximorem eſſe, quàm aduerſarium? Sic corrumpũtur hominum mores auaritia, omnium uitiorum matre.

Suſpectus autem tutor quis cẽſeri debeat, diffinit Iuſtinianus ex reſponſo Iuliani, Inſtit. De ſuſpect. tutori. *Suſpectus autem eſt (ait) qui non ex fide tutelam gerit, licet ſoluendo ſit, ut Iulianus quoq; ſcripſit.* Et infra: *Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit.* Enimuero *tutor uel curator, quamuis pauper eſt, fidelis tamẽ & diligens, remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.* Idẽ dicit Vlpian. in l. *Suſpectũ. ff.* De ſuſp. tutor.

Filius arte carens, patris incuria.) Maximè *ſecundum naturam eſt: quòd ſicut parentes alere debeant liberos: ita rurſus liberi egenis parentibus alimenta ſuppeditent, ut elegantiſsimè tractat* Vlpianus *in l. Si quis a liberis. ff.* De agnoſcen. uel alend. liber. Et *hanc eandem regulam, ſequente clauſula iſta* Lex *breuiter ſancit. Attamen ſi pater deſidia ſua ſic negligat filium, ut nulla eum arte curet educari, unde poßit uitæ neceſſaria ſibi comparare: tunc nec uiciſsim tenebitur patrem alere.*

Si fortè cui dura hæc lex uiſa fuerit, is meminiſſe uelit, ꝗ impius, quàm crudelis ſit pater, qui filium à Deo *donatum, & à ſe genitum tam turpiter cõtemnat, ut nulla arte expolitũ, obbruteſcere patiatur.* Optimi *autores diffiniũt,*

necari

necari propemodũ liberos,qui nulla imbuãtur diſciplina: cui ſentẽtiæ multũ accedit.l. Necare.*ff.* De agnoſcen. *& alend.lib.* Itaq; *cum aduerſus naturæ* Legẽ *peccet parẽs uel inſulſus uel perfidus:meritò naturæ beneficijs priuatur & alimentis.*

Et *hoc quidem tẽpore quo pacto educẽtur liberi, quibus imbuantur artibus (ut interim de literarũ ſtudijs nihil dicam) quibus moribus inſtituantur, res ipſa demonſtrat.* Tãdem *cum per talem neglectam liberorum educationem tota* Ciuitas *corrumpitur:tum execramur tempora: incuſamus cœlum & terram,nihilq; niſi omnium rerum expectamus interitum: non animaduertentes interim, noſtra culpa id fieri,nõ temporũ iniuria:& nobis (*Deo *autore) in manu eſſe,quo malum hoc emendare liceat: ſi præſcriptum huius* Legis *honeſtatisq; præcepta in educandis liberis ſequamur.* Audio *multos quotidie deſiderare priſca illa & aurea* Romanorum *ſecula, quæ tamen redire non poſſunt:ſed cur non priſcam & auream liberorum educationẽ imitatur,quã faciliter adſequi poſſemus?* Profectò *ſi quis uineã habeat adulterinis uitibus corruptam, unde nihil fructus redeat:non'ne paucis annis ad fructum eam redegerit,ſi iuſtas uites ſupponat in locum demortuarũ?* Id *ruſtici non ignorant:cur ciues nolunt doceri?* Sed *ſurdis canimus,niſi* Deus *aures donare uelit.*

E meretrice natus,patrem non alito.) Quò *magis* Lex *inuitaret homines ad iuſtas nuptias, deterreretq; ab illicito coitu:conſtituit, ne filius meretricis aleret patrem.* Sed *in naturalibus liberis, & qui utcunq; patrem ſciunt, quadam humanitatis ratione receptũ poſteà fuit, ut decernerẽtur parentibus alimẽta.* Vlpianus *in l.* Si quis *à liberis.§.j.ff.*De agnoſcen.*& alend.liber.* Ergo et *ma-*

trem (in

trem(inquit)cogemus,præſertim uulgo quæſitos liberos alere:nec non ipſos eam. Tractatur *latius in* Titu.C.De *naturali.liber.*

In decimo menſe legitimus infans naſcitor.) *Magnæ olim diſceptationes naſcebantur ex obſeruatione tẽporis nati partus.* Nam *aliâs pater cauſabatur prȩmaturè fuiſſe natum,ideoq́; filium ſuum non eſſe ex uxore,quã ante nuptias grauidam fuiſſe putaſſet: aliâs eueniebat, quòd morte ſoluto matrimonio,uel fortè diuortio,partus poſt tempus à natura datum diceretur editus: ideoq́; filium legitimum recuſabant,ſicut & noſtris temporibus utrunq; accidit ſæpiſſimè.* In *hac igitur opinionum diuerſitate,ut certa eſſet forma ad quam caſus iſtos exigere liceret:ſic ſtatutum fuit.* Si *poſt contractas nuptias ſeptimo menſe partus naſceretur,legitimum filium cenſeri.* Paulus *in* Tit.*ff.*De *ſtat.homi.*Septimo *menſe(inquit) naſci perfectum partum,iam receptum eſt,propter autoritatem doctiſſimi uiri* Hippocratis. Et *ideo credendũ eſt eum,qui ex iuſtis nuptijs ſeptimo menſe natus eſt,iuſtum filium eſſe.*

R*urſus, ſi aut poſt mortem, aut poſt diuortium naſcatur decimo menſe,cenſendus eſt legitimus infans,hoc eſt,iuſtus & uerus mortui patris filius,ut hic.* Vlpianus *in l.* Inteſtato.§.*ulti.ff.*De *ſuis & legi.*Poſt *decẽ menſes mortis(inquit) natus nõ admittetur ad legitimã hæreditatẽ.*De *eo uero,qui centeſimo octogeſimo ſecundo die natus eſt,*Hippocrates *ſcripſit,&* Diuus Pius Pontificibus *reſcripſit,iuſto tẽpore uideri natũ.*Hinc Iuſtinianus No*uell.*De *reſtitutio.dotal.rer.*§.Alterum *uerò illud.* Nam *nondum(ait)elapſo anno,ſub finẽ undecimi menſis peperit,ut nequaquam ex defuncto fœtũ ſuſceptum queamus*

dicere

dicere, neque uerò factura ipſa in tam longũ tempus pro- tenſa eſt. Tractat de his multa Gellius lib. III. cap. XVI.

Huc pertinẽt omnes Tituli. *ff.* De liber. agnoſ. De uen. *inſpicien.* Et reliq *ferè* Tit. *in li.* XXV. XXVI. et XXVII. Vt *inde diſcant ſtudioſi* Iuris, *ex quãtulo fonte tam multi promanarint riuuli* Legum, *quibus cauſarum circunſtan tiæ ſuccedentibus ſeculis, docente experientia, ſint deter- minatæ atq; in certam formam diffinitæ.*

Vendẽdi ſtatuliberos Ius poteſtasq́ ue eſto.) Mul *ta haud dubiè in duodecim tabulis de* Iure *perſonarũ & ſeruitute ſcripta fuerunt, ſed eas totas non habemus.* Ve- *rum, quando de ſtatuliberis præcipue dubitari poterat, num uendi poſſent: quoniã interim fauore quodã, ac ſi ad libertatem perueniſſent, reputandi uiderentur: ideo de his permittitur uendendi facultas.* Modeſtinus *in* Tit. *ff.* De *ſtatulibe.* Statuliberos *(inquit) uenundari poſſe,* Leges *duodecim tabularũ putauerunt.* Duris *autem conditioni- bus in uenditione minime onerandi ſunt: ueluti ne intra loca certa ſeruiant, ne'ue unquam manumittantur.*

Statuliber autẽ eſt (autore Paulo *in l. j. ff. eod. tit.) qui ſtatutam & deſtinatam in tẽpus uel in conditionẽ habet libertatẽ.* Fiunt *autem ſtatuliberi cõditione, bifariã: uide- licet expreſſa, uel ui ipſa, hoc eſt, tacita.* Cõditione *expreſ- ſa quomodo fiant, manifeſtũ eſt: ut, relinquo* Titio *ſeruo libertatẽ, ſi* Sempronius Bononia *redierit.* Vi *ipſa fiunt, cum creditoris fraudãdi cauſa manumittũtur.* Nam *dum incertum eſt, an creditor iure ſuo utatur, ſtatuliberi ſunt, hoc eſt, ſi reuera & cõſilio manumittẽtis, fraudati nõ ſint creditores, erunt liberi, alioqui non ualebit data libertas.* Quoniã *fraus cum effectu in* Lege Aelia Sẽtia *accipitur.* §. In *fraudem.* Inſtit. Quib. *ex cauſ. manu. non lic.*

De *ſeruis*

De ſeruis autẽ, quin uendi poſſẽt, nulla prorſus erat dubitatio: quoniam domini in eos uitæ & necis habebant poteſtatem. §. In poteſtate itaq;. Inſtit. De his qui ſunt ſui uel alien. Iur. Donec tam prædura ſeruitutis forma, & à Iure naturali in totum recedens, paulatim ad humaniores effectus per Imperatorias Leges, & nunc tandem per conſuetudinem ſatis emendata fuit.

DE SVIS ET LEGITIMIS HAEREDIBVS. TITVLVS IIII.

INTESTATORVM hæreditates, primo ſuorũ hæredum, uelint nolint'ue ſunto.

His deficientibus, adgnatus proximus familiam habeto.

Si libertus ab inteſtato moriatur, nullum hæredem ſuum relinquens, patronus ei ſuccedito.

Quemadmodum teſtandi cauſa, ex uoluntate relinquentis bona ſua dependet: ita ſucceſſio ab inteſtato, gradus habet, ne tota cognatio ſimul irruat in bona. Primus itaq; gradus ſuccedentium ab inteſtato, ſecundum naturam quam hæc lex ſequitur, eſt eorũ qui ſui dicũtur: quia domeſtici hæredes ſunt, & uiuo quoq; patre, quodammodo domini exiſtimantur. §. Sed ſui quidem. Inſtit. De hæred. quali. & differen. Modeſtinus in l. j. ff. Quis ord. in bono. poſſ. ſeruet. Inteſtatorum gradus (inquit) hi uocantur: primum ſui hæredes: ſecundo legitimi: tertio proximi cognati: deinde, uir & uxor. Apoſtolus quoq; dixit: Si filius, ergo hæres.

Inteſtatorum hæreditates.) *Iuſtinianus hunc locũ citat in §.j.Inſtit.De hæred. quæ ab inteſta.deferun. Inteſtatorum autem(inquiẽs) hæreditates,ex Lege duodecim tabularum,primum ad ſuos hæredes pertinent. Sui autem hæredes exiſtimantur(ut ſuprà diximus) qui in poteſtate morientis fuerint: Veluti filius filiá'ue: nepos neptis'ue ex filio: pronepos proneptis'ue ex nepote ex filio nato: prognatus prognata'ue, quaſi in futurum & per prognationem natus nata'ue.Sic enim priſci prognatas dicebant, ſicut nunc, deinceps nati, appellantur Inſtit. De patri. poteſt.in fi.& alibi ſæpe. Adi Nouell. De hæredi. ab inteſta. §.j.*

Inteſtati autem propriè dicuntur: primũ qui cum poſſent teſtamentũ facere,teſtati nõ ſunt:deinde, qui teſtamẽtum fecerunt quidẽ,ſed hæreditas ex eo nõ eſt adita,uel ruptum,uel irritũ eſt.Planè,qui teſtari non potuerunt,propriè non ſunt inteſtati: puta,impubes,furioſus,uel cui bonis interdictum eſt. Sed hos quoq; pro inteſtatis accipere debemus:ſicut etiam captum ab hoſtibus & ibi defunctũ, autore Vlpiano in l.j.in princip.ff.De ſuis & legi.

Ex hoc itaq; loco,ut rectè teneas uetuſtiſſimi ac ſummi Iuris differentias,illud obſerua: Quòd Lex duodecim tabularum ſtricto quodam Iure utebatur,præponebatq; maſculorũ progeniem,& eos qui per fœminini ſexus neceſſitudinem ſibi iungebantur,prorſus non agnoſcebat: adeò, ut ne quidem inter matrem & filium filiam'ue, ultro citroq; hæreditatis capiẽdæ Ius daret, donec Prætores hoc ad Aequitatem reducerent poſt alios Principes. Inſtit. De Senatuſconſ. Tertyllia. Sic enim Iuriſconſultiſſimus Haloander reſtituit.

Velint nolint'ue.) *Secuta Lex duodecim tabularum*

 regulam

regulam prædictam ſummi Iuris, conſequens eſſe duxit, ut qui dicerentur ſui, ijdem & neceſſarij eſſent, ne fluctua ret ac incerta uideretur ſucceßio. Voluerunt enim priſci in hoc conſtantiam quandam eſſe, & inflexibilem Iuris ordinem. Et propterea aberrarunt: quia non oportet ex una regula ſic metiri omnes caſus, ut pro ratione & circumſtantia non diſcedatur ab ea paululum.

Quemadmodum igitur in hoc nimis à natura diſcedebant; quòd diſcrimen tam magnum inter maſculos & fœminas, quatenus ad bona paterna attinet, conſtituerent. §. Cæterum. Inſtit. De legi. agna. ſucceſ. l. Maximum uitiũ. C. De liber. præteriti. Ita rurſus in eo hallucinati ſunt, quòd liberos tam arcto uinculo ad ſucceßionem aſtringebant: etiam ſi iuſta eos ratio nonnunquam uoluerit exemptos eſſe neceßitati. Quare meritò per Prætorem & Principes emendatum eſt, poteſtate deliberandi liberis conceſſa, ut ſi maluerint abſtinere bonis paternis, non detur in eos creditoribus actio. §. Sui autẽ. Inſtit. De hæred. quali. & differen. l. Ei qui ſe. ff. De acquiren. hæred. l. j. C. Si ut ſe ab hæred. abſtine. Tractatur in Tit. C. De Iur. deliberan.

Habet autem magnum fructum, ut hos fontes ueteris & præſentis politiæ perluſtres ſobria quadam & forenſi diſputatione. Primum, ut diſcas inueſtigare fontes Legum quibus nunc utimur: Deinde, ut uideas errorem Gentium, & cauſam erroris, teneasq́; ueram cõdendæ Legis rationem, ne uel reſpondendo, uel iudicando, uel etiam docendo aberres à ſcopo. Habẽt enim omnia iſta imaginẽ quandam ferendæ Legis: cum & Magiſtratus, & Iudex, & Doctor, eaſdem ſemper formulas honeſtatis præ oculis habere debeant, quilibet in ſuo functionis genere. Vt ecce,

quid

quid ſciremus, utrum Ius noſtrum ſit optimum in ſucceſ=ſione, niſi collatum cum ueteri, exigamus ad notitias & principia Iuris naturalis? Et quomodo id in alia re facie=mus, niſi hoc exemplo diſcamus ad ſimilia procedere, ac æquum ab iniquo diſcernere?

His deficientibus, adgnatus.) *Iuſtinianus Inſtit. De legit. adgna. ſucceſſ. in princi. Si nemo (inquit) ſuus hæ=res, uel eorum, quos inter ſuos hæredes Prætor uel conſti=tutiones uocant, exiſtat, qui ſucceßionem quoquo modo amplectatur: tunc ex Lege duodecim tabularũ ad adgna=tum proximum pertinet hæreditas. Et ibi in §. j. declarat qui ſint adgnati.*

Obſerua autem, quòd hæc Lex ſimplicitatem, Iuſtitiæ amicam amplexa, non diſtinguit inter adgnatos maſcu=los & fœminas, ſed omnes ex æquo ad ſucceßionem uo=cat: certè in hoc laudanda, quoniam proximè ad naturam directa fuit: quippe cum ſucceßio, ſicut & alimentorum ratio inter uiuos, ex æquitate deſcendat charitateq; ſan=guinis, ut dicit Vlpianus in l. Si quis à liberis. §. Vtrum autem. ff. De agnoſcen. & alen. libe. Sed ecce, ſucceden=tibus autoribus, qui in Iure ſe peritiores putabant, diſpli=cuit iſta ſimplicitas Legis, & cœperunt ſubtili quadam excogitata ratione adgnatos diſtinguere. Tandem Iuſti=nianus hanc Legem duodecim tabularum, & eius ueſti=gia ſecutus eſt in eod. tit. §. Et hæc quidem Lex. Vbi colli=ge, Iuris tempora nobis tria proponi: Videlicet tempus duodecim tabularum: tempus mediæ Iuriſprudentiæ per quam tabulæ fuerunt auctæ: & tẽpus Imperalium & No=uellarum conſtitutionum.

Familiã autẽ hic appellat hæreditatẽ. Vnde eſt Titul. ff. Fami. erciſcund. hoc eſt, hæreditatis diuidendæ. Paulus

k 2 in l.

in l.Pronunciatio.ff. De uerbo. ſignifica. eleganter tractat huius uocabuli trãslationes, cuius uerba ſubſcribere, ut ſunt per G.Haloandrum reſtituta, operæpretium fuerit. Familiæ appellatio (inquit) qualiter accipiatur, uideamus. Et quidem uariè accepta eſt. Nam & in res, & in perſonas deducitur. In res: utpote in Lege duodecim tabularum, his uerbis: Adgnatus proximus familiam habeto. Ad perſonas autẽ refertur familiæ ſignificatio, ita cum de patrono & liberto loquitur Lex familiæ: In ea (inquit) Familia: & hic de ſingularibus perſonis Legem loqui conſtat.

Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiuſdam ſignificationẽ, quod aut Iure proprio ipſorum, aut communi uniuerſæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures perſonas, quæ ſunt ſub unius poteſtate, aut natura, aut iure ſubiectæ: utputa patremfamiliâs, filiumfamiliâs, filiamfamiliâs, quiq; deinceps uicem eorum ſequũtur, utputa nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familiâs appellatur, qui in domo dominium habet: rectéq; hoc nomine appellatur, quamuis filium nõ habeat. Non enim ſolam perſonam eius: ſed & ius demonſtramus. Deniq; & pupillum patremfamiliâs appellamus. Et cum paterfamiliâs moritur, quotquot capita ei ſubiecta fuerunt, ſingulas familias incipiunt habere. Singuli enim patrumfamiliarum nomen ſubeunt. Idemq; eueniet in eo, qui emancipatus eſt. Nam & hic ſui iuris effectus, propriam familiam habet. Communi Iure, familiam dicimus omnium adgnatorum. Nam & ſi patrefamiliâs mortuo, ſinguli ſingulas familias habent: tamen omnes qui ſub unius poteſtate fuerunt, rectè eiuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi fuerunt.

Seruitutum

Seruitutum quoq; ſolemus appellare familiam, ut in edicto Prætoris oſtendimus ſub Titulo De furtis. Vbi Prætor loquitur de familia publicanorum. Sed ibi non omnes ſerui, ſed corpus quoddam ſeruorum demõſtratur eius rei cauſa paratum, hoc eſt, uectigalis cauſa. Alia autem parte dicti omnes ſerui continentur, ut de hominibus coactis, et ui bonorum raptorum. Item redhibitoria, ſi deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius, & interdicto Vnde ui, familiæ appellatio omnes ſeruos comprehendit. Sed & filij continentur.

Item, appellatur familia plurium perſonarum, quæ eiuſdem ultimi genitoris ſanguine proficiſcuntur: ſicut dicimus familiam Iuliam, quaſi à fonte quodam memoriæ. Mulier autem familiæ ſuæ, & caput & finis eſt. Hæc Paulus Iuriſcõſultus.

Si libertus ab inteſtato moriatur.) *Olim (inquit Iuſtinianus) licebat liberto patronum ſuum impunè teſtamento præterire. Nam ita demum Lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti uocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, hærede nullo relicto. Inſtit. De ſucceſſio. liberto. Sed Prætor poſteà hoc Ius uariauit, uolens domino relinqui dimidiam bonorum liberti partem. Demũ Iuſtinianus ſua conſtitutione diſtinguit inter bona liberti, utrũ ſint intra centum aureorum ualorem, an uerò excedant. Non eſt operæpretium, ut curioſius hæc tractemus: plana eſt earum rerum lectio, non multum deſeruiens foro noſtro.*

DE SVCCESSIONE TESTAmentaria: & de legatis.

TITVLVS V.

HAereditates in teſtamēto iure facto datæ, ratæ ſunto.

Vti quiſque legaſſet ſuæ rei, ita ius eſto.

Qui erit teſtator, libripēs'ue fuerit: ſi graui crimine damnetur, in teſtimonium feriatur: improbus inteſtabiliſq; eſto.

Hæc pertinent ad materiam teſtamentorum, ſicut præcedentia ad cauſam inteſtati.

Hæreditates in teſtamento.) *Sicut formulæ cōtractuum Iure ſunt introductæ ad alienādas res inter uiuos: ita Lex iſta confirmat ultimas uolūtates quæ in teſtamentis ſcribuntur, ſcilicet quid quiſq; de rebus ſuis fieri uelit, quem earū uoluerit eſſe hæredem & dominū. Vlpianus in Tit. ff. De uerbo. ſignific. Lege (inquit) obuenire hæreditatem, non impropriè quis dixerit etiam eam quæ ex teſtamento defertur. Quia Lege duodecim tabularū, teſtamentariæ hæreditates confirmantur.*

Nihil aliud eſt hæreditas (inquit Caius. ff. De uerbo. ſignifica.) quàm ſucceßio in uniuerſum ius, quod defunctus habuit. Quo loco ne fallaris, Iuriſconſ. ad uulgarem loquendi uſum reſpiciens, ut foro deſeruiret, aditionem magis hæreditatis, quàm ipſam hæreditatem diffinit. Nam cum hæreditas ſit relatio iuxta æqualitatem & inæqualitatem: ipſe definire maluit iuxta actionem & paßionem, ut eſt aditio. Quamobrem Vlpianus in l. Pecuniæ. §. Hæreditas. ff. De uerbo. ſignifi. & in l. Hæreditas. ff. De petitio.

titio.hæredita.Hæreditas (inquit) nomen Iuris eſt, quod et acceſſionẽ & deceſſionem in ſe recipit.Et ſine ullo cor pore, Iuris intellectum habet.Hanc rationem cum Barto lus non ſatis diſcerneret in Tit.ff. De acquiren.hæredita. non uidetur exitum inuenire interpretationis ſuæ admodum curioſæ.

Vti quiſq; legaſſet ſuæ rei.) *Hoc eſt: Quemadmodum unuſquiſque deliberaſſet ac decreuiſſet de re ſua poſt mortem ad alium transferenda: ita pro Iure ſeruandum fuerit.Iuſtinianus Nouell.De his qui nuptias iterãt: ut excellentiſſimus G.Haloander nobis reſtituit, cum anteà De nuptijs,extra materiam planè legeremus.§. Atq; hoc primum. Sanciat enim(ait) quiſq; in rebus ſuis,ut dignum eſt,& pro Lege uoluntas eius eſto:quemadmodum nobis Lex etiam omnium uetuſtiſſima,& quæ prima ferè Romanis conſtituit Rempublicam,nempe duodecim tabularum,uetere & patria lingua his penè utens uerbis, inquit:*VTI LEGASSIT QVISQVE DE RE SVA, ITA IVS ESTO: *nemini facta poteſtate, ut in rebus alienis aliquid præter illius uolũtatem diſponat, neq; ſi ſacram impetret formam, aut quicquam omnium.* H.

*Vides igitur quàm latè pateãt hæc pauca uerba, quæ per poſteriores Legiſlatores determinationẽ acceperunt. Vnde Põponius in Tit.ff.De uerbo.ſignifi. Verbis (ait) duodecim tabularũ his,*VTI QVISQVE LEGASSET SVAE REI, ITA IVS ESTO: *latiſſima poteſtas tributa uidetur,& hæredes inſtituendi,& legata,& libertates dandi,tutelas conſtituendi. Sed interpretatione coanguſtatum eſt, uel Legum autoritate,uel Iura conſtituentium.*

Legatum autem Modeſtinus.ff.De legat.ij.ſic definit:

Legatũ eſt quædam donatio teſtamento relicta. Iuſtinianus Inſit. De legat. *ſic ait:* Legatum, *eſt donatio quædã à defuncto relicta, ab hærede præſtanda.* Florentinus *deniq; nonnihil exactius rem conſiderans.ff.* De legat. j. Legatum *(inquit) eſt delibatio hæreditatis, qua teſtator ex eo quod uniuerſum hæredis foret, alicui quid collatum uelit.* Vbi Accurſius *ſe torquet circa deliberationem: cum non uideret corruptum eſſe locum.*

Ex hac Lege *prodierunt tres libri.ff.* De legatis, *& reliqui omnes, in quibus de acquirenda uel amittenda hæreditate, tractatur.*

Qui erit teſtator, libripens'ue fuerit.) *Senſus huius* Legis *eſt:* Eum *qui de graui atq; infami crimine damnatus fuerit, neq; ad teſtandum, neq; ad teſtificandum poſſe* Iure *admitti.* Nam *improbus eſt exiſtimandus, & inteſtabilis ita iudicatus.* Et *accipiendum eſt actiue & paſſiue hoc uerbum (inteſtabilis) ſicut & (teſtamẽti factio) l. iiij. ff.* De *teſtament. ubi* Bartolus *docet.* De *teſtimonio autem probatur in l. iij. §.* Lege Iulia. *ff.* De *teſtib.* Iuſtinianus Inſtit. De *teſtamen.* Teſtes *autẽ (inquit) adhiberi poſſunt ij, cum quibus teſtamenti factio eſt.* Sed *neq; mulier, neq; impubes, neq; ſeruus, neq; furioſus, neq; mutus, neq; ſurdus, neq; is cui bonis interdictum eſt, neq; ij quos* Leges *iubent improbos inteſtabilesq́; eſſe, poſſunt in numerum teſtium adhiberi.*

Teſtamentum *autem in eodem* Titulo *dicit* Iuſtinianus *ex eo appellari, quòd teſtatio mentis ſit: alludens ſcilicet ad ipſam uerbi uocem, ut rem intelligamus commodè.* Verum *tamen, non eſt compoſitum, ſed ſimplex nomen: ut* Gellius *rectè probat lib.* VI. *cap.* XII. Deinde *hunc locum ibidem explicans,* Sed *ut nihil antiquitatis (inquit) penitus*

tus ignoretur, ſciendum eſt, olim quidem duo teſtamentorum genera in uſu fuiſſe: quorum altero in pace & ocio 1
utebantur, quod calatis comitijs appellabant: altero, cum 2
in prælium exituri eſſent, quod procinctum dicebatur. Ac
ceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur per æs & libram: ſcilicet quod per mancipationē, id 3
eſt, imaginariam quandam uenditionem agebatur: quinq; teſtibus, & libripende, ciuibus Romanis *puberibus præſentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur.* Scribit Gellius *de his tribus generibus teſtamentorum libro* xv. *capitulo* xxvii.

Libripens *à libra & pendendo ſiue ponderando, dictus eſt, quaſi ponderator.* Veteres *enim primum ære graui non ſignato uſi ſunt: neq; in emptione & uenditione precium numerabāt, ſed precium appendebant.* Itaq; *emptor hæreditatis hæc uerba ſolennia dicebat:* Huius *ego familiā quæ mihi empta eſt, hoc ære æneaq; libra* Iure Quiritum *meam eſſe aio.* Deinde *ære percutiens libram, id æs dabat ei, à quo hæreditatem expectabat quaſi loco precij.* Sic *enim & ſeruorum & liberorum emancipationes fiebant.* Imaginaria *enim ſolennitas erat, quam* Boëthius *in* Topicis Ciceronianis, *nexum appellatum fuiſſe dicit.* Porrò, *uenditor nihil emptori tradebat: ſed hæredem eum tali modo conſtituebat, ſcilicet ut poſt mortem uenditoris, poſſet* Iure *hæreditatē adire.* Sed *abijt et hæc cærimonialis nimiaq; curioſitas in deſuetudinem, ſicut & præcedentia duo teſtamentorum genera:* Solum *hoc animaduertere licet manſiße, & quidem pulchrum eſt ſcitu: quòd ſeptē teſtibus teſtamēta ſcribi omnes legislatores poſteà uoluerunt.* Erant *enim & in illa imaginaria uēditione ſeptē, uidelicet quinq; ciues* Romani, *libripens, & emptor.*

FAMILIAE ERCISCVNDAE
TITVLVS VI.

Cohæredes à communione diſcedere uolentes, agunto.

Pro hæreditaria parte, debitores hæredibus obligati ſunto.

Pro portionibus hæreditarijs, hæredes tenento.

Cohæredes à communione.) *Quandoquidē communio rerum, ſolet diſcordiam parere, optima ratione Lex introduxit actionem, quam Familiæ erciſcundæ appellarunt Iuriſconſulti. Conſtituitur autem hæc actio per hoc uerbum quo Lex utitur (agunto). Vnde Caius in l. j. ff. Famil. erciſc. Hæc actio (inquit) proficiſcitur ex Lege duodecim tabularum. Nanq; cohæredibus uolentibus à communione diſcedere, neceſſarium uidebatur, aliquam actionem conſtitui, qua inter eos res hæreditariæ diſtribuerentur. Papinianus quoq; commendat fratres, qui à lite propter communem hæreditatem ſuborta, per diuiſionem ultrò diſceſſerint.*

Eandem cauſam habent actiones Communi diuidundo, & Finium regundorum: de quibus in Pandectis ſunt Tituli. Et §. Quædam actiones. Inſtitut. De actionib. Quocirca animaduerte, non aliam ob rationem has conſtitutas fuiſſe actiones, quàm qua omnes res in noſtro cōmercio Iure gentium, hoc eſt, naturali, ab initio ſunt diuiſæ, ut quiſque ſuum habeat dominium: quoniam cōmunio nunquam ſineret Rempublicam eſſe trāquillam. l. Ex hoc Iure. ff. De Iuſtit. & Iur. Multi iſta tractant, ſicut pſittacus ſuum Χαῖρε, nec cauſas rei conſiderant.

Pro

Pro hæreditaria parte.) *Euidentiſſima ratio huius Iuris, quare debitores defuncti nõ teneantur hæredibus, niſi pro portione hæreditatis, colligitur ex l.j.§.j.ff. Si pars hæredit.petat. Is qui hæreditatẽ (inquit Vlpianus) uel partem hæreditatis petit: ius ex eo non metitur quod poſſeſſor occupauit, ſed ſuo iure. Et ideo ſiue ex aſſe hæres ſit, totam hæreditatẽ uẽdicabit, licet tu unã rem poßideas: ſiue ex parte, partẽ, licet tu totam hæreditatem poßideas.*

Debitores hæredibus obligati ſunto.) *Imperatores Diocletianus & Maximianus in l.ult. C.de hæredita. actionib. Creditores (inquit) hæreditarios aduerſus legatarios non habere perſonalem conuenit actionem: quippe cum euidẽtiſſime Lex duodecim tabularum hæredes huic rei obnoxios faciat. Quem locum certè ſine his fontibus non intelliges, ſicut nec alias multas Conſtitutiones, ut l. Pacto ſucceſſorũ. C. De pact. l. Licet. Et l. Ea quæ in nominibus. C. Famili.erciſcun.*

Pro portiõibus hæreditarijs.) *Hinc eſt d. Titulus. C. De hæredita. actio. Pro hæreditarijs partibus (inquit Decius) hæredes onera hæreditaria agnoſcere, etiã in Fiſci rationibus placuit: niſi intercedat pignus uel hypotheca. Tunc enim poſſeſſor obligatæ rei cõueniendus eſt.*

EPITOME SVCCESSIONIS AB INTESTATO.

QVò *magis ſtudioſæ iuuentuti ſuppetias feram ad inueſtigandos ſucceßionis inteſtatæ gradus, quorum iſta Lex uno aut altero uerbo ſuperius meminit, adieci Epitomen illius materiæ, quam Doctores noſtri inuoluunt (certè non explicant) opinionum nænijs. Res eſt quotidiana, & (niſi fallor) digna ut methodico quodam ordine breuiter tractetur. Proinde*

regulis

regulis aliquot totam rem expediam.

I. *Cognatio ſanguinis:alia ſuprà numeratur parentum: alia infrà,liberorum:alia ex latere,fratrum,ſororum, & cæterorum.*Ideoq; *ſucceßio ab inteſtato quæ ex naturali cognatione cauſam trahit,in tres gradus diuiditur.*Inſti. De *gradi.*§.j. Nouell.De *hæred.ab inteſta.uenië.in prin.*

II. *Prima omnium ſucceßio eſt filiorum naturalium & legitimorum,ex eodem matrimonio, ſiue in poteſtate, ſiue emãcipati ſint,iam nati,uel poſthumi,hoc eſt, poſt obitum patris nati.*Et *ſuccedunt in capita, iuxta illud* Galat. IIII. *Si filius,ergo hæres.*Probatur *etiam ſuperius.*Et §. j.Inſtit.De *hære.ab inteſta.deferun.*

III. *Si ex pluribus filijs aliquis fuerit mortuus relictis ex ſe filijs:hi ſuccedunt auo cũ patruis,loco ſui patris in ſtirpes,ſeu* Iure*(ut uocant)repræſentationis: hoc eſt, quotquot ſunt, tantam partem accipiunt,quantam pater eorũ ſi uiueret,accepturus eſſet.*§.Si *quis igitur deſcendẽtium.* Nouell.De *hæred.ab inteſta.uenien.l.ulti.*§.Hoc *etiã cognitum.*C.De Epiſc.& *cleric.l.*Liberorum.*ff.* De *uerbo. ſignifica.* Monſtruoſus *partus, non ſuccedit.l.*Non *ſunt. ff.de ſtat.homi.*

IIII. Liberi *ſecundi uel ulterioris gradus,hoc eſt,nepotes,uel pronepotes,præ cæteris omnibus cognatis,ſuccedunt auo ſuo in ſtirpes,nõ in capita, ſiue in linea æquali fuerint,ſiue inæquali,ſemper ſeruato* Iure *repræſentationis,ut quiſq; locum ſui patris præmortui obtineat.*Vt *ecce,auus habet duos filios:ex altero duos ponamus,ex altero ſex nepotes:moriuntur filij ſuperſtitibus nepotibus: mox auus.*Quomodo *iam ſuccedẽt auo nepotes? Certè in ſtirpes:quia locum patrum ſuorum præmortuorum,hæreditatem in duas partes diuident:ſi patres fuiſſent quatuor*

uel

uel plures, facerent itidem quatuor partes pro ſtirpe ſua nepotes. §. Item ſi ex duobus. Inſti. De hære. quæ ab inteſtat. deferun. l. Vt liberis. C. De collat.

V. Liberi diuerſarum nuptiarum, ſuccedunt parentibus ſuis præ omnibus alijs, in bonis dotalibus illius matrimonij ex quo nati ſunt. Vt ſi mater cõtracto matrimonio ſuſcipiat liberos, deinde mortuo marito eodemq; patre, nubat iterum, & ex eo quoque coniugio naſcantur liberi: tum matri demum mortuæ ſuccedunt liberi, in ſui, quotquot ſunt, matrimonij dotibus & lucris nuptialibus. Nouell. De his qui nupt. iter. §. Nec illud quoq;. Et, Neque utrum quod ex dot. §. Si uerò ueniat. Idem autẽ eſt de patre, iterum uel tertium aut quartum cõtrahente nuptias.

VI. In alijs bonis quàm dotalibus, liberi multarũ nuptiarum, ſuccedunt parentibus æqualiter, ut probatur locis iam allegatis.

VII. Liberi naturales tantũ legitimati, propter Iuris autoritatem perinde ſuccedunt, ac ſi ex legitimo matrimonio nati fuiſſent. Nouell. Quib. mod. nat. effici. legit. & Quib. mod. nat. effi. ſui. Vbi tractatur quædam differentia eorum, qui legitimãtur per oblationem curiæ.

VIII. Liberi legitimi tantum, ſi quidem auo materno, uel proauo in adoptionẽ ſint dati, ſuccedunt nõ aliter quàm naturales & legitimi: quia concurrunt duo uincula. Sin autem extraneo fuerint in adoptionem dati à parente qui eorum poteſtatem habet: tunc cum alijs illius filijs ſuccedunt æqualiter, ut eſt uerior Doctorum ſententia. Non extantibus uerò alijs liberis naturalibus, ſuccedunt parenti adoptiuo in omnibus bonis. §. Sed hodie. Inſti. De adopti. l. Cum in adoptiuis. §. Sed ne articulum. C. eod. tit. Iunct. l. Si te. C. De ſuis & legiti. liber. Arrogati, ſine ulla

*ulla differentia ſuccedunt arroganti, niſi emācipatio ſoluerit ius liberorum.l.ij.& l.Si arrogator.*C. De *adopti.*

IX. *Liberi naturales tantum nec legitimati (utendum enim eſt uulgò notis uocibus) ex concubinatu, ſuccedunt parēti ſine legitimis liberis mortuo, in duabus uncijs, hoc eſt, in ſexta parte totius hæreditatis, unà cum matre ſua, uel etiam ſi mortua fuerit.* In *reliquis uerò bonis ſuccedunt proximi cognati.* Q*uòd ſi legitimi ſuperſint, naturales repelluntur, alendi tamen ex bonis paternis arbitrio boni uiri .*Nouell. Q*uib.mod.natural.effici.ſui.§.Si quis autem defunctus.& §.Si quis igitur habens.*

X. *Matri autem ſuccedunt naturales unà cum legitimis liberis: niſi ſit illuſtris mulier.§.*Nouiß*imè.*I*nſtit.* De *Senatuſconſ.*Orphitia*.l.Si qua illuſtris.*C.*eod.tit.*

XI. *Spurij non ſuccedunt patri.§.Si aduerſus ea.*I*nſtit.* De *nupti.*Hieronymus 34*.diſtinct.c.*Vidua. *Matris uerò & auiæ (quoniam ſemper ſunt certæ) non eſt cur denegetur ſpurijs ſucceßio.l.* Ex *libera.*C. De *ſuis & legiti.l.* Q*uia ſemper.ff.*De *in ius uocan.*Vide *gloſſ.in c. Cū pridem.§.*Per*ſonæ uerò.*De *renunciatio.*

XII. I*nceſtuoſi liberi, ex cognatis: nephárij, ex deſcentibus: adulterini, ex adulterio nati, nullam habent in ſucceßionem parentum.l.Si adulterium. in princ.ff.* Ad *leg.* I*uli.de adulteri.l.* Q*uinetiam.ff.*De *rit.nupt.*Et *§.* Ergo *nō omnes.*I*nſtit.eod.tit.* A*limētis quoq; nō cenſentur digni* Iure Ciuili. Nouell. Q*uib.mod.natural.effici.ſui.§. ult.*15*.q.ult.c.* C*um multæ.*Et 32*.q.*4*.c.* Dicat *aliquis*. Sed Pontifices *in hoc mitigarunt duritiem ſummi* I*uris: nempe quòd iniquum ſit, infantem à* Deo *creatum, fame necari.c.*C*um haberet.* De *eo qui dux.in uxo. quam pollu.per adulteri.*

XIII. *Paren=*

XIII. *Parentes naturales & legitimi, quorum ſucceſſio ſecunda poſt liberos eſt, ſuccedunt liberis ſuis præ cæteris omnibus cognatis, exceptis fratribus germanis, quos ſecum admittunt, ſiue filij de quorum ſucceßione quæritur, ſint in poteſtate, ſiue ſint emancipati. Nec pater hodie præfertur matri, ut olim. l. ij. ff. Ad Senatuſconſ. Tertyllia. Hanc regulam oportet intelligi de bonis filij mortui aduẽtitijs. Nam in illis quæ à patre ſunt profecta, aut à matre, uel per lineam paternam aut maternam: pater excludit matrem: & contrà, mater patrem, teſte Bartolo in l. Quod ſcitis. §. Siautem. C. De bon. quæ libe. Et in Auct. Itaque. C. Communi. de ſuc. Accedit .j. Inſtit. Per quas perſon. nob. acquiri. Quæ enim (inquit Iuſtinianus) inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt, hoc ad eum reuerti? Et hæc ſententia uerior eſt, quicquid rixetur Baldus.*

XIIII. *Parentes legitimatorum liberorum, non aliter ſuccedunt eis, quàm naturalibus & legitimis liberis. Hoc ſolum intereſt, quòd mortuo filio legitimato per oblationem curiæ, oportebat olim curiæ in ſucceßione ſeruare partem, ſcilicet quartã. Nouell. Quib. mod. natural. effici. ſui. l. j. & ij. C. Quan. & quib. quart. pars debet. lib. x.*

XV. *Parentes legitimi tantum, quales ſunt adoptiui, ſuccedunt liberis adoptatis, eiſdemq́; ſanguine cõiunctis, puta nepotibus ex filia. §. Sed hodie. Inſtit. De adoptioni. Extraneis uerò liberis adoptatis, uel cognatis ex latere, qui extraneorum loco habentur, parentes adoptiui non ſuccedũt. l. Cum in adoptionis. §. Sed ne articulum. C. De adoptio. Quare de matre uel auia quæritur fruſtra, quoniã neq; adoptare poteſt, neq; liberos in poteſtate habet. §. Fœminæ. Inſtit. De adoptio. l. Matrem. C. eod. tit.*

XVI. *Parentes naturales tantū, ita ſuccedunt liberis ex cōcubinatu, ſicut liberi talibus parētibus ſuccedere, ſuprà dictum eſt regula* IX. *Nam eadem eſt inter eos relatio* Iu*ris*. §. De *nepotibus*. Nouell. *Quib. mod. natura. effici. ſui. l.* Non *eſt parentibus. ff.* De *inoffi. teſtament.*

XVII. *Parentibus nō datur ulla ſucceßio liberorum ex damnato cōplexu, ſicut nec tales liberi ſuccedūt ipſis.* Ma*ter tamen, eadem ratione ſpurijs ſuccedit, qua ſpurij ſuccedunt matri, ut ſuprà.* N*iſi tamen filij ſpurij, liberos ex ſe reliquerint, qui matrem excludunt. l. ij.* §. Itaque *etiam uulgò. ff.* Vnd. *cognat. l. ij.* §. *Liberi. ff. ad* Senatuſconſul. Tertyllia.

XVIII. *Fratres defuncti naturales & legitimi (nā poſt deſcendentes & aſcendentes, tertia ſucceßio eſt cognatorum ex latere) ſuccedunt æqualiter in capita, ſecundū numerum perſonarum.* Nouel. De *hæredi. ab inteſtat. uenienti.* §. Reliquum.

XIX. *Filij fratrum ſuccedunt cum fratribus uel ſororibus, in ſtirpes loco patris ſui præmortui.* Nouell. *dict. tit.* §. *Si autem defuncto. Quod tamē non ultra filios fratrum conceditur.* Nouell. *dict. tit.* §. *Huiuſmodi uerò.*

XX. *Filij fratrum uel ſororum ſoli ſuperſtites, ſuccedūt patruo quoq; in ſtirpes, non in capita, ut probat* Bartol. *in l. j.* §. *ulti. ff.* Si *pars hæredi. petat.* Accurſius *in* §. *ſi igitur defunctus.* Nouell. De *hæredi. ab inteſta. uenienti.*

XXI. *Si fratres germani extēt cum fratribus uel ſororibus conſanguineis uel uterinis defuncti: tunc fratres utrinque coniuncti, excludunt alios.* Nouell. De *conſangui. & uteri. fratri.* §. *Quia uerò hoc.* Germani *autem fratres dicuntur, ex utroq; parente: conſanguinei, ex eodem tantum patre, nō etiam eadem matre: uterini contrà, ex eade matre,*

matre, & duobus patribus.

XXII. *Vbi ſunt fratres conſanguinei uel uterini unà cum filijs fratrum germanorum defuncti, ibi præferuntur filij fratrum, licet in tertio gradu ſint, & fratres conſanguinei uel uterini in ſecundo. Quod tamen Ius non egreditur filios fratrum. §. Si autem defuncto fratres.* Nouell. *De hæred. ab inteſta. uenienti.*

XXIII. *Fratres conſanguinei ſoli uel uterini ſoli, ſuccedũt æqualiter & in capita. Filij autẽ præmortuorũ, in ſtirpes.* Nouell. *De hæredi. ab inte. ueni. §. Illud palam eſt.*

XXIIII. *Si defunctus habeat tam conſanguineos, quàm uterinos fratres, ſortè etiam quorundam præmortuorum filios: tunc uidẽdum eſt quænam ſint bona defuncti.* Nam *in bonis paternis, hoc eſt, quæ ex linea paterna ad eum peruenerunt, fratres conſanguinei præferuntur.* Et *ex diuerſo, in bonis maternis, uterini præcedunt. In reliquis uerò bonis, utriuſq; generis fratres ſimul ſuccedunt æqualiter. Filij præmortuorum, in ſtirpes.* Nouell. *De cõſangui. & uteri. fratri. §. Quia uerò hoc agere. Iunct. l. De emancipatis.* C. *De legit. hæredib.*

XXV. *Cum neq; fratres defuncti uiuunt, neq; filij fratrum, tunc omnes deinceps à latere cognati ad hæreditatem admittendi ſunt, obſeruatis gradibus, ut proximi præcedant, pares ſimul admittantur.* Nouell. *De hæred. ab inteſta. uenienti. §. Si uerò neque fratres.*

XXVI. *Fratrum legitimatorum, eadẽ eſt ſucceſsio quæ naturalium & legitimorum, de qua ſuperius in regula* XVIII. *Cæterum, ipſi inter ſe inuicem ſibi non ſuccedũt, ſicut nec reliqui ex cognatione legitimati. Quod diligenter obſerua. §. Filium uerò.* Nouell. *Quib. mod. natu. effic. ſui.*

XXVII. *Fratres legitimi tantum, ſi ab uno fuerint adoptati, ſuccedunt ſibi quoque mutuo. Sin autem ab extraneo adoptentur, quanquam parentis adoptiui ſucceſſionē habeāt, ut ſuprà dixi: ipſi tamē inter ſe & ad totā adoptiui familiam, nullum ſuccedendi ius adquirunt: l. Cum in adoptiuis. §. Sed ne articulum. C. De adopti. Fratres autem legitimos ſeu adoptatos, neminem puto tam ſtultè interpretaturum, ut opinetur poſſe quenquam loco fratris adoptari. Id enim cum natura pugnaret, quoniam nemo ex ſe gignat fratrem: ſed ita ſunt accipiendi fratres, ſi ab uno eodemq; uo adoptentur loco filiorum. l. Nec apud. C. De hæredi. inſtituen. Inſtit. De adopti. §. Minorem. Et §. Et tam filium.*

XXVIII. *Fratres naturales tantum, ſiue conſanguinei ex eodem patre, ſiue uterini ex eadem matre: ſuccedūt ſibi mutuò. Niſi fratres naturales & legitimi, hoc eſt, iuſto thoro nati, conſanguinei uel uterini ſimul extent, qui illegitimos excludunt. Ratio: Quia nec legitimati per oblationē curiæ naturales, adquirunt ſucceſſionem adgnatorū uel cognatorum parentis. Nouell. Quib. mod. natura. effici. ſui. §. Filium uerò. Nec obſtat quod dicitur in §. ulti. Inſtit. De ſerui. cognati. quòd fratres & ſorores licet capite deminuti, debeant cognatis præferri. Nam non pertinet ad naturales tantum ſeu illegitimos.*

XXIX. *Fratres ſpurij ex eadem matre, ſibi ſuccedunt inuicem: ſecus de his, qui ex eodem patre ſunt, puta ſi quis ex duabus meretricibus filios ſuſcipiat. §. Vulgò quæſitos. Inſti. De ſucceſ. cognato. l. ij. & l. Si ſpurios. ff. Vnde cogna. ratio diuerſitatis eſt. Nam omnem ſucceſſionem oportet eſſe Legibus adiutam, aliàs non recipitur. Sed ſpurij, quatenus ad patrem attinet, prorſus reijciuntur. §. Si*

aduerſus ea. Inſtit. *De nupti. & §. Si uerò effuſa.* Nouell. *Quib. mod. nat. effici. ſui.*

XXX. *Fratrum inceſtuoſorum & qui ex damnato coitu procreantur, nulla planè ſucceßio eſt, ut ſuprà.*

XXXI. *Vbi defunctus relinquit liberos uel parentes: ibi non eſt latius ad adgnatos uel cognatos ex latere reſpiciendum: præterquàm quòd fratres germani cum patre & matre admittuntur, ut ſuperius eſt probatum.*

XXXII. *Vbi neq; liberi, neq; parētes ſunt: ibi circumſpiciendum eſt ad gradus reliquorum cognatorum. Modeſtinus in l.* Nō *facile. in princi. ff.* De *gradi. & adfinita. diffinit ſeptimum gradum, Quatenus, inquiens, extra eū ferè gradum, rerum natura cognatorum uitam conſiſtere non patitur. Cui uidetur ſubſcribere* Vlpianus *in l. j. §. Hæc autem bonorum poſſeßio. ff.* Vnde *cognat. Sunt tamen qui exiſtimant ſucceßionem, uſq; ad decimum gradū porrigi in cognatis.*

XXXIII. *Si defunctus, neq; liberos, neq; parentes, neq; ullos cognatos habeat prædicti gradus, quod utiq; rarius fuerit: tunc ſucceßio ad coniuges deuoluitur* Iure Ciuili: *ut ſcilicet uir uxori, & uxor uiro ſuccedat. l. j.* C. Vnd. *uir & uxo.*

XXXIIII. *Prædictis omnibus deficientibus, bona cenſentur uacantia, & fiſco cedunt. l.* Vacantia. C. De *bon. uacan. lib. x.* Extant Tit. C. De *hæred.* Decurio. Et, *Si liberal.* Imper. *ſoci. lib. x. de quibus ut multa dicamus, reor extra forum eſſe.* De *ſucceßione autē clericorum, eſt* Tit. *in* Iure Pontificio, De *ſucceßi. ab inteſtat.*

XXXV. *In ſucceßionibus ab inteſtato, qui gradu ſanguinis fuerit proximus, is ad ſuccedendum quoq; proximum locum tenet. l. Auunculo. C. Commu. de ſucceßio.*

Quæ regula in deſcendẽtibus & aſcẽdentibus plana eſt: ſed in cognatis ex latere, qui aliàs eiuſdem lineæ & ordinis, aliàs in diuerſa linea ſunt: Item in filijs præmortuorum, qui patris ſui locum uendicant, ſæpe non obtinet. Imò, nonnunquam cognatus remotioris gradus, excludit proximiorem, ut declarat Iuſtinianus in §. Repetitis itaque. Inſtit. De ſeruil. ſucceſſ.

XXXVI. *Serui olim ſucceſſorem ab inteſtato, præter dominum, non habebant. l. Seruus. Et l. Ancillæ. C. Communi. De ſucceßio. l. Quod attinet. ff. De regul. Iur. Sed hodie totum hoc, abolita tam prædura & inclemẽti ſeruitutis forma, prorſus immutatum eſt, & poſſunt teſtari omnes qui nunc imaginem ueteris ſeruitutis repræſentant, ut maximè agricolæ ſeu ruſtici noſtri temporis: pro diuerſitate tamen locorum.*

XXXVII. *Adfinitatis Iure, nulla ſucceßio permittitur. l. Adfinitatis. C. Communi. de ſucceſſ. Quid? eſt'ne iam dictum maritum uxori ſuccedere? Eſt quidem: ſed uir & uxor cõiuges ſunt, & cauſam præſtant adfinitati, non ipſi adfines ſunt. Vnde Modeſtinus in l. Non facile. ff. De gradi. & adfini. Adfines (inquit) ſunt, uiri & uxoris cognati: non autem dicit, uir & uxor. Adi. Quod ſuper his. De conſangui. & adfinita.*

XXXVIII. *Vbicunq; locum habere poteſt ſucceßio ex teſtamento: ibi ceſſat inteſtati quæſtio. l. Quandiu. ff. De regul. Iur. l. Antequam. C. Commu. de ſucceſſ.*

XXXIX. *Quandoquidem qui naturæ beneficium expectat, oportet ut ſecundum naturam ſit gratus: ideo ſunt quædam cauſæ ex quibus liberi poſſunt à parentibus exhæredari, & cõtrà, parentes à liberis, ut Nouell. Vt cum de appellatio. cognoſci. §. Iuſtũ autem perſpeximus. Sunt*

item

item nonnullæ quæ ſufficiunt ad excludendos cognatos, ut Nouell. De nupti. §. Ingratitudinis. *Si quis ergo tam oblitus omnis pietatis, ut ſic delinquat aduerſus aliquem ſanguine coniunctum: is neq; ab inteſtato poteſt ad ſucceßionem eius peruenire, ſi cauſa talis probata fuerit.*

XL. *Multa ex his quæ ſuprà diximus, diſplicuerũt Ciuitatibus, uel quòd nõ ſatis intelligerẽt, uel quòd nimis dura quædã exiſtimarẽt: ideoq; mirũ in modũ hãc ſucceßionis materiã per Statuta ſua uariarũt, quæ utiq; cũ ad* Rempu*blicã aliquã perueneris, facile perluſtrare potes ut ſequaris, niſi naturæ nimis repugnent: qualia ſunt in multis locis, ne filius patris præmortui locum repræſentet.* Quam *obſeruationem ſacratißimi* Principes *noſtri ubique ſublatam eſſe, merito uoluerunt in maximis comitijs.* Ego *multa uidi in ciuitatibus Statuta, quæ à iure* Romanorum *nihil diſcrepabant.* Porrò *hæc pertinent ad ordinem Iuris, quem ignorare non oportet, iuxta elegantißimam l.* De quibus. ff. De Legib.

SINGVLARIA QVAEDAM *ſucceßionis in feudo.*

I. F*ilij naturales & legitimi maſculi ſuccedunt in feudis, paternis, antiquis & nouis, æqualiter, iure repræſentationis ſeruato, hoc eſt, ut nepos loco patris ſui præmortui ſuccedat.* c. j. De ſucceßi. feud. c. j. De ſucceſſio. fratr. uel gradi. ſucced. in feud. In uſib. feud. V*bi diffinitur feudum paternum, quod fuit illius parentis, qui eſt eius adgnationis communis, hoc eſt, à quo uelut communi ſtipite cœpit ea adgnatio.* Sic *antiquum eſt, quod maiores quoque in eadem familia habuerunt.* Nouum, *quod in perſona mortui clientis beneficiarij primum cœpit.*

II. Liberi fœminini ſexus,uel maſculi quidem, ſed per li neam fœmineam deſcendētes,non ſuccedunt in feudis. Niſi inueſtitura,hoc eſt, conceſsio illa ſolennis per quam feudum conceditur,ſic facta ſit nominatim, ut filiæ ſuccederent. Quo tamen caſu non aliter ſuccedunt, quam ſi nullus extet maſculus. Semper enim filij excludunt fœminas propter armorum expeditionem. c.j. §. Filia uerò. De ſucceſsio. feud. c.j. §. Ad filias uerò. De ſucceſsio. fratr. c.j. §. Hoc autem notandum. Tit. primo. In uſib. feud. Et c.j. §. Quinetiam. Tit. Epiſcop. uel abba. uel abbatiſ.

III. Liberi legitimati per ſubſequens matrimonium,nec ſoli,nec cum alijs legitimis liberis admittuntur. c.j. §. Naturales filij. Si de feu. conten. ſit inter dom. & adgna. Vaſal. ubi gloſſ. tractat de legitimatis per Principem.

IIII. Liberi naturales tantum, multò minus ſuccedunt in feudis, cum nec legitimatis detur locus. Minime ergo aut ſpurij,aut ex damnato coitu,poſſunt ad ſucceſsionem peruenire. Et hæc ſuccedendi puritas in militaribus illis beneficijs,multum cōfert ad ingenuitatem, quam nobilibus noſtro ſeculo rectiſsimè tribuimus Iure gentiū. Qui propterea nuncupantur ingenui, nobiles & gentiles homines,ut nunc quoq; in Italia: quoniam maiores eorum illibatam ſeruarint natiuitatem, & nunquam ſeruitutem ſeruierint, itēq; immaculato ac legitimo quoq; nati ſint thoro. Nec certè iſta ſunt ſomnia,ut quidā phanatici putant, confundentes iura perſonarum. Verum ſi his omnibus dotibus addant bonarum literarum ſtudia, & optimum uitæ ſpecimen: bone Deus quàm uerè tū dici poſſunt hi nobiles: quales ego multos hoc ſeculo adeoq; principes, eſſe Reipublicæ noſtræ congratulor.

V. Liberi legitimi tantum ſeu adoptati, non ſuccedunt in

in feudis. c.j.§. Adoptiuus.Si de feud.defunct. conten. ſit inter domi.& adgnat. Vaſall.

VI. *In feudis Marchiæ,Ducatus,uel Comitatus,non eſt omnino locus ſucceßioni:ſed per inueſtituram ab Imperatore denuo huiuſmodi feuda recipiuntur à liberis & adgnatis. c.j.* De *aliena.feud.* Et *c.j.* De *feud.* M*arch.uel* Ducat.*uel* Comita. Vt *autem harum appellationum cauſam rectè teneas,operæpretium fuerit ſubſcribere uerba doctißimi interpretis,qui apud* Cornel.Tacitum *ſic ſcribit:* A *marca quod equum ſignificat,equorum ſeu ſtabuli magiſtrum Mareſtaller,etiamnum appellamus: & equitum præfectum,eyn Maregrauen.* Militaris *enim dignitatis,& officij nomen eſt utrunq;.Porrò, hodiernum Morauiæ uocabulum, Merenlandt, equorum regionem ſignificat, cum equas uulgò Merhen uocamus.* Extant *adhuc in Saxonibus duarum Marcarum nomina, ueteris & nouæ,quibus forſan equeſtris militia,huius appellationis cauſa fuit.* Videntur *enim equis olim Marcomani ualuiſſe,quemadmodum hodie* Franci.*Hæc ille.* *Marr.*

VII. *Aſcendentium ordo,ad ſucceßionem in feudis planè non admittitur.*Peculiariter *enim in his per uſum recipitur,ne ſuperiores ſuccedant inferioribus,ut pater filio, auus nepoti.*Sed *contrà tantum, inferiores ſuperioribus.*

VIII. *Adgnati duntaxat admittuntur ad ſucceßionem feudorum, non etiam cognati. c.j.§. Ad filias uerò.*De *ſucceßione fratrum.* Quod *intellige de feudis paternis uel antiquis. d.c.j.§.His uerò deficientibus.* Nam *in nouis beneficijs,frater uel filius fratris nõ ſuccedit:ſed feudũ reuertitur ad dominũ. c.j.§.* In *alio uerò.* De *ſuceßi.feud.* Et *c.j.*De *benefici.fratr.& quali.frat.in benefi.frat.ſucce.*Vbi *tradũtur aliquot exceptiões huius regulæ.*Et *animaduerte*

maduerte hic, quàm iſta conſuetudo accedat ueteri Roma*norum* I*uri, in excludendis cognatis fœminini ſexus.*

I*llud deniq; nullo modo eſt ignorandum:* Q*uòd ſi quis bona habeat feudalia & non feudalia (ut uulgatis uocibus utar) fœmina à feudis ſecluſa, utiq; ad alia parentis admittitur, ut ſunt pecuniarij reditus, nomina, ueſtes, ac reliqua ſupellex.*

DE IVDICIIS, DE IN IVS *uocando* : De *dilationibus.*

TITVLVS VII.

IVdicē arbitrum'ue Iure datum, qui ob rē dicendā accepiſſe pecuniā conuictus eſt: capite punito.

Ioue tonāte fulgurante'ue, Comitia ne ſunto.

Si quis in ius uocatur, ſi morbus æuitas'ue uitium extitit: qui in ius uocabit, iumentum dato: ſi nolit, arceram ne ſternito.

Si ſtatus dies ſit cum hoſte, uenito.

Aduerſus hoſtem, æterna autoritas eſto.

Si Iudex uel alteruter ex litigatoribus morbo ſontico impediatur, dies Iudicij diffuſus eſto.

T*ractemus nunc rem* I*udiciariam, quam* L*ex iſta breuiter quidem, ſed grauiſſimè ſtatuit.*

Iudicem arbitrum'ue.) P*eſſimum certè delictum eſt uenalem habere* I*uſtitiam, fonsq́; omnium malorum rectè uocatur*

uocatur à Iuſtiniano Nouell. Vt Iudic. ſine quoq. ſuffra. §.j. Igitur rectè Lex duodecim tabularum tam ſeueram conſtituit pœnam, nempe capitis. Vult enim Iudicem & arbitrum puras habere manus, ne quid ob rem dicẽdam, hoc eſt, ob adminiſtrandam Iuſtitiam & ueritatem tuendam, pecuniæ accipiat. Nam qui ius dicit, nihil magis curare debet, quàm ut rem ipſam dicat ſine ullo fuco iniquitatis aut calumniæ. Inſtit. De offic. Iudic. in princi. Et ſcripſi in formula inueſtigandæ actionis.

Arbitrum autem Iure datum eleganter dicit, ne putemus hic tractari de receptis arbitris, de quibus extat Tit. in lib. Pandect. IIII. *Enimuero intelligi hic uult, quẽ nũc dicimus Iudicem delegatum & commiſſarium, cum aliâs tota cauſa, aliâs quædam litis pars mandatur, cum Iudex ipſe adeſſe nequeat. Et huius arbitri frequens eſt mentio in iure. l.* Arbitro. *ff.* Qui *ſatiſdar. cogant. l.* Pro *ſocio. ff.* Pro *ſoci.* Receptorum *uerò arbitrorum duo genera, eleganter explicantur à* Proculo *in l. Societatẽ. & l. in propoſita. & à* Paulo *in l. Veluti. ff.* Pro *ſoci.* Nam *hoc modo arbiter à litigatoribus electus, qui totius rei poteſtatẽ habeat, ab arbitrando, hoc eſt, cenſendo & exiſtimando, dictus eſt.*

Pœnam uerò corrupti Iudicis, poſterius ſeculum nonnihil uariauit, ut in Tit. C. & ff. Ad *Leg. Iuli. repetunda. Marcellus in l. Lege Iulia. §. ulti. ſic ait:* Hodie ex Lege *repetundarum extra ordinem puniuntur, & pleriq; uel exilio puniũtur, uel etiam durius, prout admiſerint.* Quid *enim ſi ob hominem necandum pecuniam acceperint: uel licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint, uel innocentem, uel quem punire non debuerunt?* Capite *plecti debent, uel certè in inſulam deportari, ut plerique*

puniti ſunt. Vtitur autem Lex Iulia quoq; hoc uerbo (arbiter) pro Iudice delegato.

Ioue tonante uel fulgurante.) *Multa ſuperius diximus de Augurum diſciplina, quæ inter cætera hoc quoq; continebat, ne quid comitiorum aut rerum publicarum ageretur, ubi audita fuiſſent tonitrua, uel uiſa fulgura: quoniam ea quæ tunc fierent, interpretabantur Dijs iratis nõ placere. Erant omnia tum ſuperſtitionis plena, cuius exempla congerere, quorſum pertinet?*

Si quis in Ius uocatur.) *Religionem Iudiciorũ, maiores uoluerũt eſſe præcipuam, ne Magiſtratus cõtemneretur, qui miniſter Legis eſt, mediante Iudiciaria cognitione. Quapropter hæc Lex ſancit, ut etiam morbo aut alio uitio, non tamẽ mortali nec rebus agẽdis obſtante, adfectus, ueniat ad Iudicẽ: etiam ſi ire aut ambulare admodum commodè nõ poßit: uidelicet, ne differatur Iuris cognitio. Sed interim quò magis uenire poßit, additum eſt temperamẽtum, ut is qui aduerſarium in Ius uocauit, det ei iumẽtum, hoc eſt, uectabulũ, quod à pecoribus trahatur ſeu iumentis. Quòd ſi tam delicatus fuerit in ius uocatus, ut nolit uulgari uectabulo uti: certè uocans non eſt adeò grauandus, ut ſternat ei arcerã, id eſt, uectabuli genus undiq; tectum in formã arcæ, quale etiam nũc uidemus apud diuites in uſu haberi. Sic enim Sex. Cæcilius hunc locum intelligit: non autem de ſimplici iumẽto, ueluti equo uel mula ad equitãdi uſum cõceſſo, ſicut Phauorinus uidetur hanc Legẽ exaudire. Nam quilibet morbus uel leuißimus, poteſt eundi & equitandi cõmoditatem adimere, ut tamen uehi poßit æger.*

Ergo non hoc uoluit iſta Lex, ut graui morbo laborãtes ueniãt ad Iudicẽ: quia inhumanum plane id eſſet: Sed

hoc

hoc intendit, ne quoduis uitium homini facile in ſingulas horas accidẽs, impediat ſtatim ſacroſanctam Iuris executionem. Alioqui cũ Lex duodecim *tabularum de grauiore morbo loquitur, ſemper adijcit hãc uocẽ (ſonticus) ut paulò inferius apparebit. Iulianus morbum ſonticũ definit in l. Quæſitũ. ff. De re iudicat. Modeſtinus in l. Morbus. ff. De uerbo. ſignificati. Certè magna in hoc Iure ſimplicitatis imago relucet, qua uſi ſunt ueteres.* Nũc *uerò, cũ uictori reſtituãtur litiũ ſumptus à uicto, nõ obtinet de dãdo iumẽto quod hic ſtatuitur, ut eſt* Tit. C. De *fi ucti.* & *liti. expen.* §. H*æc autem omnia.* I*nſtit.* De *pœn. temer. litig.*

Si ſtatus dies ſit cum hoſte, uenito.) Hoc *eſt: Is qui Iudicio ſiſti promiſerit aduerſario, ſecundum ſuam uel fideiuſſorum promiſsionẽ ſe ſiſtat ad diem ſtatutum.* Hoſtis *enim hic pro aduerſario accipitur. Cicer. lib. Offic.* 1. E *quidem illud etiam (inquit) animaduerto: quod in proprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis uocaretur, lenitate uerbi triſtitiam rei mitigãte.* Ho*ſtis enim apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus.* A*ppellatus eſt autem hoſtis ab hoſtio, quod eſt æquo, quoniam peregrini ſuis, ut nos noſtris utentes* Legibus, *pares nobis uidentur.* Et *quia in conflictu, ex æqua cauſa pugnam adire ſolent: ideo concinna eſt translatio ad litigatores, qui pari* Iure *de eadem contendunt cauſa, ut uictoriam conſequantur: ideoq́; uictos & uictores nuncupamus. De hoſtibus ex bello indicto, loquitur* Põpo. *in l.* Hoſtes. *ff.* De *uer. ſig.*

Aduerſus hoſtẽ, æterna autoritas eſto.) Id *eſt:* Fa*cultas experiũdi in iudicio cum aduerſario, ſit perpetua.* Hoc *enim eſt, quod* Iuſtinianus Inſtit. De *perpe. & tem. actio. nos admonet: eas quidẽ actiones quæ ex* Lege *Senatus'ue cõſulto, ſiue ex ſacris cõſtitutionibus proficiſcũtur,*

perpetuò

perpetuò ſolere antiquitus cōpetere,donec Imperatores actionibus certos fines dederunt xxx.*&* xl.*annorum. Quoties igitur audis hanc uocē(Perpetuò)cogita (quatenus ad actiones attinet)ex iſta Lege totius antiquitatis eſſe fontem:unde iam nunc æternas ſeu perpetuas Ciuiles actiones appellamus,tametſi certis finibus concluſæ ſint.*

Si iudex uel alter ex litigatoribus.) *Hūc locū Vl- Vlpianus ſatis interpretatur in l.j.ff.Si quis cautio.Si quis (inquiēs)in iudicio ſiſti promiſit:& ualetudine,uel tempeſtate,uel ui fluminis prohibitus, ſe ſiſtere non potuit, exceptiōe adiuuatur:nec immeritò.Cū enim in tali promiſſiōe præſentia opus ſit:quēadmodū potuerit ſe ſiſtere,qui aduerſa ualetudine impeditus eſt? Et ideo etiā Lex duodecim tabularum, ſi Iudex uel alteruter ex litigatoribus morbo ſontico impediatur,iubet diē Iudicij eſſe diffuſum.*

Diffundere autem diem olim dicebatur, id quod nos continuare terminum uſq; in diem craſtinum nuncupamus.Tria enim erant de differendis Iudicijs pronunciandi genera. Aut diffundebatur dies, id eſt, in poſterū diem reijciebatur:Aut comperendinabatur, hoc eſt, in tertium diem differebatur: Aut deniq; Iudex pronūciabat ſibi nō liquere : quæ ampliatio uocabatur. Vlpianus in l. Si de meis.ff.De recept.arbit.

DE RE IVDICATA.

TITVLVS VIII.

AEris confeſsi,rebusq́ iure iudicatis:triginta dies iuſti ſunto.

Poſt deinde manus iniectio eſto:in ius ducito, ni iudicatum facit.

Aut

Aut qui pſeudo eo in iure uim dicit, ſecũ ducito, uincito, aut neruo aut cõpedibus XV. pondo, ne minore: aut ſi uolet, maiore uincito.

Si uolet, ſuo uiuito.

Ni ſuo uiuit, qui eum uinctũ habebit, libras farris in dies dato: ſi uolet, plus dato.

In uinculis ſexaginta dies habeto.

Inter eos dies, trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitiũ producito: quãtæq; pecuniæ iudicatus erit, prædicato.

Tertijs autem nundinis, ſi interea pactus non ſit, capitis pœnas dato: aut trans Tyberim peregre uenum ito.

Et ſi plures forent quibus reus eſſet iudicatus, tertijs nundinis partes ſecanto.

Si plus minus'ue ſecuerũt, ſine fraude eſto.

Qui falſum teſtimoniũ dixiſſe cõuictus erit, è ſaxo Tarpeio deijcitur.

Hic locus tractat de his, qui uel ex confeßione ſua, uel alijs legitimis probationibus cõuicti per actorem, & cõdemnati per Iudicem fuerint, quodnam tempus habeant ad ſoluendũ. Proinde, *ſi quis fortè miretur, quare* Lex *tam crudelẽ capitis pœnã in debitores pecuniarios cõſtituerit: is cogitet quàm graue ſit fallere fidẽ, quæ* I*uſtitiæ fundamentũ eſt, ut ait* Cicero *lib.* Offici. 1. *Actũ enim fuerit de humano cõmercio, ſi nulla fidei habeatur ratio, ſi non ſit aliquid quod pertimeſcant improbi debitores, cum decipiendo plerunq; contrahant debita, tandemq; dicere ſo-*

leant:ſe non habere unde ſoluãt. Quare diligenter & cũ iudicio hæc ſunt legenda.

Aeris cõfeſſi, rebus'ue iure iudicatis.) *Hoc eſt, pecuniæ quam per confeßionem aduerſarij in Iudicio factã, conſtiterit eſſe debitam, triginta dies iuſti ſunto. Nam cõfeſſus pro iudicato eſt: quia quodam modo ſua ſentẽtia damnatur, dicit Paulus in l.j.ff. De confeſ. Item eius pecuniæ nomine, ob quam reus cõuentus fuerit rite damnatus, ijdem dies legitimi ſint. Quia condemnatum accipere debemus eum, qui rite condemnatus ſit, ut ſententia ualeat. Cæterum, ſi aliqua ratione ſententia nullius momenti ſit, dicendum eſt condemnationis uerbum non tenere, autore Vlpiano in l.iiij.§.Condemnatum.ff.de re Iudicat. Porrò hæc uerba (Aeris confeßi) accipiuntur paßiuè, priſco & uulgari uſu loquendi.*

Triginta dies iuſti ſunto.) *Iuſtos appellat Lex, ſicut nunc legitimos dicimus, quaſi Iure conceſſos debitoribus poſt condemnationem, ut interim aduerſus eos nihil agere liceat. Cœperunt autem humanitate quadam duos menſes largiri poſteriores. l. Debitoribus. ff. De re Iudica. Sed & Imperatores, cum cæteris omnibus clementiores uideri uellent, duplicarunt id tẽpus, ut eſſet quadrimeſtre: quod iuſtum tempus ſiue legitimũ nuncupatur. l.ij. & iij. §.ulti. C. De uſur. rei Iudic.*

Poſt deinde manus iniectio eſto.) *Id eſt, prehendi poteſt Iure priuato. Nã ſic uſa eſt Lex his uerbis (Manus iniectio) ſicut & Valerius libr. v. Lucius uerò Philippus (inquit) Conſul, aduerſus eundem ordinem libertatem exercere non dubitauit. Nam ſegnitiem pro roſtris exprobrans, alio ſibi Senatu opus eſſe dixit. Tantumq; à pœnitẽtia dicti abfuit, ut etiam L. Craſſo ſummæ dignitatis & eloquentiæ*

eloquentiæ uiro, id in curia grauiter ferenti, manum inij= ci iuberet. Ille reiecto lictore: Non es (inquit) mihi Philip pe Conſul, quia nec ego tibi ſenator ſum.

Atqui manum inijcere, proprie olim dicebatur ille, qui nulla expectata Iudicis autoritate, rem ſuam aut ſibi debi tam uendicare poſſet impunè, ut apud Quintilianum lib. VII. Vlpianus in l. Sed ſi hac. ff. De in Ius uocand. Paulus in l. penul. ff. De ſeru. exportand. Sic & recentiore Iure, creditori permittitur manus iniectio in debitorem fugien tem, uel eũ qui abſtulerit res alienas. l. Ait Prætor. ff. Quæ in fraud. credit. Si debitorem meum (inquit Vlpianus) & complurium creditorum conſecutus eſſem fugientem, & pecuniam ſecum ferentem, abſtuliſſem quod mihi debetur. Eodem modo adulterum propria autoritate retinere licet. l. Capite quinto. ff. ad Leg. Iul. de adulteri.

Ni iudicatum facit.) *Niſi expediat ea quæ cõprehẽ duntur in ſentẽtia Iudicis. Cicero pro Flacco: Itaque Re cuperatores (inquit) contra iſtam rem minime dubiam, prima actione iudicarunt. Cum iudicatum non faceret, additus Hermippo, & ab hoc ductus eſt. Celſus in l. ulti. Si cert. petat. At ſi iudicatum (inquit) fecerit Titius, nihil Seius tenebitur.*

Vincito, aut neruo aut compedibus.) *Priſca qua dam ſimplicitate Lex curioſe deſcribit modum uinciendi debitoris. Videlicet compedibus, XV. pondo, hoc eſt, quin decim libris. Eſt enim indeclinabile nomen neutrius ge= neris, ferè ſemper plurale, quod & Feſtus olim pro li= bra acceptum fuiſſe ſentit. Tametſi pondo continebat propriè XII. libras, ſicut aſsis XII. uncias. Vnde Liuius dixit: Argẽti põdo bina. Si autẽ uoluerit creditor propter*

cauſæ magnitudinem, ut maiori pondo uinciatur debitor quàm quindecim librarum, conceſſum id quidem eſt. V*idetur enim* Lex *ſingulari huius uerbi numero uti, pro eo quod eſt maiori pondere.*Porrò *compedes, catenæ, nerui, manicæ, ſub uinculis continentur.*

Poſterioribus *uerò ſeculis, alia forma cuſtodiendorum reorum & carceris, recepta fuit, ut uidere licet ex* Titul. *ff. &* C. De *cuſtod.reor.* Venuleius.*ff.* De *uerbo. ſigni.* Vinculorum*(inquit) appellatione, uel priuata, uel publica uincula ſignificantur: cuſtodiæ uero, tantum publica cuſtodia.*Vlpianus *in l.*Verum eſt.Caius *in l.*Qui neque. *ff.eod.tit.* Priuati *uerò carceres maxima pœna prohibiti ſunt.*C.De *priua.carceri.*

Ni ſuo uiuit.) *Aequum quidē illud eſt, ut ſi ſuo uoluerit uiuere uinctus debitor, omnino ſit audiendus. Cæterum, ſi uel inopia, uel alia ratione non poßit ſuo uiuere, iuſtum* Lex *cenſet, ut is qui eum uinctum habebit, libras farris in ſingulos dies porrigat, adeoq; plus, ſi uinctus pro conſuetudine & natura ſua exigat.* Loquitur *enim de chœnice* Græcorum *ſeu uictu quotidiano, quem ſecundū libras decernere ſolebant.* Quò *reſpexerunt etiā* Honorius *et* Theodoſius Imperatores *in l.*Iudices.C. De Epiſc.*audienti.* Victualem*(inquiunt) ſubſtantiam nō habentibus, faciāt miniſtrare libellis duobus aut tribus diurnis, uel quot exiſtimauerint cōmentarienſes, decretis.* Libellis *ibi, neutrius generis, à libum eſt diminutiuum.* Accedit *multum, quòd is qui uictum uel ſtratum perferri ad uinctos prohiberet, tenebatur actiōe iniuriarum.l.* Si uictum *aut ſtratum.ff.*De *re iudicat.*

In uinculis ſexaginta dies habeto.)Optima *ratione tempus adijcit* Lex, *quo creditoribus liceat habere*

debitores

debitores ſuos uinctos. Nã *carcer,ad cõtinẽdos homines, nõ ad puniẽdos haberi debet,dicit Vlpianus in l. Aut damnũ. §. Solẽt etiã. ff. De pœn. Multò minus creditores retinere debent ſuos debitores in compedibus priuatim.*

Inter eos dies,trinis nundinis.) *Hoc eſt, in tertias nundinas. Siquidem nũdinæ à nono die dictæ ſunt, quaſi nouendinæ. Tempus autem trium nũdinarum, trinundinum, aut trinum nundinum duobus uocabulis nuncupabatur. Rectè quidem inſtitutum: primum, ut ruſtici octo diebus in agris manentes, nono die repeterent Vrbem ad mercatum: unde iam nunc nundinas noſtras appellamus. Deinde, ut ſi quid ſuffragijs Populi Romani ferendum eſſet, id per ternas nundinas recitaretur, & quò magis omnes noſcerent, promulgaretur. Qua ratione apud Græcos fuit receptus mos, ut Leges trinundino promulgarentur, ſicut Iuſtinianus quoque, nouas conſtitutiones uult inſinuari, ut exinde poſt duos menſes ualeant.* Nouell. *Vt fact. nou. conſtitut.*

Ad Prætorem in comitium producito.) *Vult Lex produci uinctum debitorem trinis nundinis ad Prætorem in comitium ſeu Iudicium, ut repetatur publicè, in quantum pecuniam fuerit creditori ſuo condemnatus debitor uinctus: fortè ſi quis familiaritate aut miſericordia ductus, ſoluere uoluiſſet eam pecuniam, hominemq́; miſerum uinculis liberare. Item, ut conſtaret omnibus, uincto non fieri iniuriam, aut à creditore, aut à Iudice. Quam rationem Conſtantinus Imperator perpendit circa eos qui propter delictum publicè cuſtodiuntur, in l. ij. C. De cuſto. reor. Ita enim (inquit) quaſi ſub publico teſtimonio, commemoratio admiſſi criminis fiet, ut Iudicibus immodicè ſæuientibus,fræni quidem temperies adhibita*

hibita uideatur. Comitium enim hic uocat, quod Paulus Ius appellat: hoc eſt, locum Iudicij ſolennem, ubi Prætor cum ſuis adſeſſoribus conuenire ſolebat.

Tertijs autem nundinis.) *Si intra id tempus trinundinum, non fuerit pactus cum creditore de ſoluenda quouis modo pecunia: tum poſteà, aut capitis pœnas det, aut trans Tyberim uēdatur, ut ex precio creditor debitū ſuum conſequatur. Nam creditoribus planè addicebantur, hoc eſt, adiudicabantur tales debitores. Vnde addicti, obærati, ſeu nexi uocabantur. Sic & addicere pro adiudicare accipitur in Tit. ff. De in diem addicti. Et in Tit. De fideicommiſſa. libertati.*

Poſteà uerò remedium ceſsionis bonorū introductum fuit, per quod euitaretur carceris neceſsitas, utq; ceſſarēt iſtæ ob æs alienum nimis crudeles in ſeruitutem addictiones, quæ omnibus modis in deſuetudinem abierunt, ut eſt uidere in Tit. ff. De ceſsio. bono. Et. C. Qui bon. cede. poſſ. l. j. In hoc enim (inquit Alexander) tantummodo hoc beneficium eis prodeſt, ne iudicati detrahantur in carcerem. Igitur Ius cuſtodiendi in carcere, niſi cedant bonis, manet hodie, & frequens eſt: ne ſcilicet nimia priſtinæ ſeueritatis relaxatione, occaſio detur multis fraudibus, quas uidemus quàm callidè exerceant pleriq; aduerſus creditores ſuos.

Et ſi plures forent.) *Quæ dicta ſunt, accipi oportet de uno creditore, qui uinctum habeat debitorem. Quid ergo ſi plures fuerint creditores, quibus condemnatus ſit debitor in pecuniā? Reſpondet Lex, tertijs nūdinis intra quas non ſit pactus, ſecandum eſſe hunc debitorem in partes, quæ unicuiq; pro portione debiti dētur: nec fraudi fore, ſi quo modo plus minuſ'ue ſecuiſſent creditores,*

quàm

quàm debiti portio eſſet.

Sed cum hæc pœna crudelis admodum adeoq́; auditu horrenda ſit, refert Gellius *lib.xx.cap.1.elegantem inter* *q.l.* Sex. *Cæcilium* Iuriſcon. *&* Phauorinum *philoſophum diſputationem de hac quoq; Legis particula. Tandem Cæcilius ſic diffinit: Ad terrorem peſsimorũ debitorum, qui addictionem quoq; ſolam contemnerent, conſtitutum eſſe id genus pœnæ.* Nihil *profectò (inquit) immitius, nihil immanius: niſi (ut re ipſa adparet) eo conſilio tanta immanitas pœnæ denunciata eſt, ne ad eam unquam perueniretur.* Addici *nanq; nunc atq; uinciri multos uidemus: quia uinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. Diſſectum eſſe antiquitus neminem equidẽ neq; legi, neq; audiui.*

Qui falſum teſtimonium.) *Saxum* Tarpeium *miræ altitudinis erat, à quo* Lex *uult deijci eum qui falſum dixerit teſtimonium. Sed hodie nõ poteſt quis ſic damnari, ut de ſaxo præcipitetur, autore* Modeſtino *in l. Si diutino.ff.de pœn. Eſt autem alijs pœnis utendum, pro qualitate admiſsi.* Martianus *in l.j. in princi.* Vlpianus *in l.* Lege Cornelia.*ff.* Ad Leg.Corne. *de falſ.l.*Damus *licentiam.C.eod.tit.*

*Profectò ſemper id obſeruatum animaduertere licet: quòd propter frequentiam delictorum, pœnæ ſint exaſperatæ.l. Aut facta.§.ulti.ff.*De pœn.l.Famoſi.*ff.* Ad Leg. Iuli.*maieſta.l.j.§.* Puniuntur.*ff.* De abigeis. *Quocirca* Marcellus *optimum modum præſcribit omnibus Iudicibus, in l.*Reſpiciendum.*ff.*De pœn. *An putas* Phauorine *(inquit* Cæcilius*) ſi non illa etiam ex duodecim tabulis de teſtimonijs falſis pœna aboleuiſſet: et ſi nunc quoq; ut antea, qui falſum teſtimoniũ dixiſſe conuictus eſſet, è ſaxo*

Tarpeio deijceretur, mentituros fuiſſe pro teſtimonio tam multos, quàm uidemus? Acerbitas plerunq; ulciſcendi maleficij, bene atq; cautè uiuendi diſciplina eſt.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE: *De uſucapionibus.*

TIT. IX.

Venditæ res & traditæ, poſt precium ſolutum, aut ſi alio modo ſatisfactum exiſtat, emptori adquiruntor.

Furtiuæ res non uſucapiuntor.

Venditæ res & traditæ.) *Hunc locum ſatis explicat Iuſtinianus Inſtit. De rer. diuiſio. Venditæ uerò res (inquit) & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm ſi is emptori precium ſoluerit, uel alio modo ei ſatisfecerit: ueluti expromiſſore aut pignore dato. Quod quanquàm cauetur ex lege duodecim tabularum: tamen rectè dicitur & Iure gentiũ, id eſt, Iure naturali id effici. Ratio autem huius Iuris naturalis, eſt in* §. *Per traditionem. Inſtit. eod. tit. Adi l. j. ff. De contrahen. emptio.*

Imaginaria autem, hoc eſt, ſimulata emptio, quæ hoc prætextu fit, ut aliquid habeatur, quod alioqui habere non liceret: neq; dominium transfert, neq; ullo modo ſubſiſtit. Nam nec reuera precium in ea interuenire ſolet. Vulgò ſimulatã dicimus, & inualidam ipſo Iure, ut Modeſtinus in l. Cõtractus imaginarij. ff. De action. et oblig. Paulus in l. Nuda. ff. De contrahen. emption. l. Imaginaria. ff. De regul. Iur. Verum, quando in imaginariã uenditionem res licita deducitur, ad hoc ut modico tempore apud emptorem duret: tunc Iure permiſſa olim fuit, ut in

manumut

manumittendis ſeruis & liberis, uel in faciendis teſtamentis, ut ſuprà. Non uidebant enim *priſci ſeculi homines alium modum ſoluendæ dominicæ aut patriæ poteſtatis, quàm ut uterentur iſtius contractus formula, ad alienationem reum adcommodata.* Porrò, *indecorũ eſſe putabãt, ſi tanta poteſtas ſine magna ſolennitate remitteretur.*

Furtiuæ res, non uſucapiuntor.) *Furtiuæ quoq; res (inquit* Iuſtinianus Inſtit. *De uſucapio.) & quæ ui poſſeſſæ ſunt: nec ſi prædicto lõgo tempore bona fide poſſeſſæ fuerint, uſucapi poſſũt.* Nã *furtiuarũ rerũ* Lex duodecim *tabularũ, &* Lex Atilia *inhibent uſucapionem: ui poſſeſſarum rerum,* Lex Iulia *&* Plaucia: *& cætera quæ ad declarationem huius regulæ* Imperator *ſubiungit.*

DE SERVITVTIBVS ET *finibus regendis.*

TITVLVS X.

VIæ latitudo in porrectũ octo pedes: in anfractum, id eſt, ubi flexum eſt, ſedecim habeto.

Si qui ſepem uel maceriam iuxta alterius regionẽ effoderint, terminum ne excedunto.

Si autem murum, pedem unum: ſi domum, duos pedes relinquunto.

Si uero ſepulchrũ aut foueã effoderint, quantũ ſit profundũ, tantundẽ relinquũto.

Si puteum, paſſum.

Oliuam autem aut ficum, nouem pedes

ab extranea regione plantanto.

In cæteris autem arboribus, quinq; pedes ſeruanto.

Si in agrũ alterius arbor impendeat, uſq; ad XV. pedes à terra altius coërcito.

Et ne umbra arboris uicino prædio noceat, XV. pedes altius ramos arboris circũcidito.

Glandem in alienum fund um prociden tem, colligere fas eſto.

Si aqua pluuia nocet, arceto.

Seruitutum materia ex his legibus admodũ commodè colligi poteſt: quia tradunt regulas Iuris communis, contra quas ſi quis in ſuo ſolo permiſerit quicquã fieri, tunc conſtituitur ſeruitus.

Viæ latitudo in porrectum.) *Citat hunc locũ ferè ad uerbum Caius in l. Viæ latitudo. ff. De ſeruitu. ruſti. prædio. Via autem cõſtitui poteſt, uel latior octo pedibus, uel anguſtior: ut tamen eam latitudinem habeat, qua uehiculum ire poteſt: alioqui iter erit, non uia, autore Paulo in l. Via conſtitui. ff. eod. tit.*

Si qui ſepem uel maceriam.) *Vetat Lex excedi terminum ſui ſoli ab ijs qui ſepem uel maceriam effodere uoluerint. Seps enim uel ſepes eſt, quæ obiecta introitum prohibet in agrum aut hortum. Columell. lib. x. Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis claudatur. Maceria autem uel maceries, murus eſt, ſiue paries, uel congeries lapidum, ad claudendum uineas. Neutrum autem fieri commodè poteſt, niſi effodiatur primũ locus, & paretur ſtructura ſepis aut maceriæ.*

Reliquæ Leges, quantum ad uerba attinet, nullam interpretationem deſiderant. Et de ſenſu earum latius diſputare, quàm quòd ſint fontes ſequētium Legum quæ in Pandectis extant, noſtri nō eſt inſtituti. Tractantur enim omnia hæc latius in Tit. ff. & C. De ſeruituti. urbano. & ruſtico. prædio. Caius autē Iuriſconſ. in l. ulti. ff. Fini. reg. recenſet hanc legem.

Illud obiter admonendū eſt, Quòd Imperatores hanc quinq; pedum præſcriptionem ſublatam eſſe uoluerūt, ut ex locorum potius qualitate diſcernantur fines, quàm ex certa Lege, ſitq; libera finalis quæſtio. l. v. ped. C. Fin. re.

De glande legenda Prætor edictum propoſuit, quod refert Vlpianus. ff. De gland. legend. Ait Prætor (inquit) GLANDEM QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADIT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Glandis nomine, omnes fructus continentur, ut in l. Qui glás, uenenum. §. Glandis. ff. De uerborū obligationib. Item, de aqua pluuia arcenda, eſt Tit. lib. Pandecta. XXXIX.*

DE INIVRIIS ALIIS'QVE DELICTIS. TITVL. XI.

Defuncti iniuria non afficiuntor.

Si iniuriam alteri faxit, XXV. aſſes æris pœnæ ſunto.

Re, perſona, tēpore, loco, atrociores iniuriæ iudicantor.

Si mēbrū ruperit meū, e' pacto talio eſto.

Propter os uero fractū, nūmariæ pœnæ conſtitutæ ſunto.

Vim ingenuæ uirgini inferre, aut eam ſuaſione in tuam ſententiã trahere caueto.

Sororem aut filiam in ſtupro deprehenſam uendito.

Si puerum quis caſtrauerit, licet pretioſiorem fecerit, quadruplum præſtato.

Qui fruges excãtaſſet, pœnas dato: ne'ue alienam ſegetẽ pellexeris excantando.

Ne incantanto: ne agrum defruganto.

Ne frugem aratro quæſitam, nocte furtim depaſcunto.

Puberes ſi ſecãto, Cereri eos ſuſpẽdũto.

Impuberes, arbitratu Prætoris uerberãto: ac noxam duplionem'ue decernunto.

Qui ſecus faxit, & terminum exaraſſit, ipſus & boues ſacri ſunto.

Matrimonia inter patres & plebeios, ſeparata ſunto.

Qui hoſtes cõcitauerit, qui'ue opem hoſti tradiderit, pœnam capitis dato.

Mœchum in adulterio deprehẽſum, necato.

Aſſiduo uindex aſſiduus eſto.

Proletario ciui, quiuis uolet, uindex eſto.

Si quadrupes pauperiem fecerit, animal

quod

quod cõmiſit, noxam dato, aut noxæ æſtimationem ferto.

Videamus nunc de uarijs iniuriarũ & delictorum generibus.

Defuncti iniuria.) *Non eſt pugnandum cum manibus, nec decet adfici iniuria eos qui hac uita ſunt defuncti. Nam nihil nobis tum amplius cum illis commercij eſt. Si quid ex bonis controuerſiarum natum fuerit, hoc aduerſus hæredes expediendum eſt ciuiliter. Superius plura de hoc dicta ſunt, iuxta Tit. Nouell. Ne defunct. ſeu reliqui. cor.*

Si iniuriam alteri faxit.) *Hanc pœnam olim pro ſimplicitate temporum ueteres ſtatuerunt, quam in hodiernum diem multæ Ciuitates ſequuntur, ut ex ſtatutis ſuis modica pecuniæ pœna, grauem iniuriam puniant. Sed Prætores poſtea, permoti hominum malitia ſemper aucta, introduxerunt iniuriæ æſtimationem: præſertim ob unius inſignem improbitatem, quam apud Gellium libro XX. c. 1. Phauorinus Philoſophus refert, ubi & hanc legem impugnat: Quis enim (inquiens) erit tam inops, quem ab iniuria facienda XXV. aſſes deterreant? Itaque cum eam Legem Q. quoq; Labeo ueſter in libris quos ad duodecim tabulas cõſcripſit, non probaret, inquit: L. Neratius fuit egregiè homo improbus atq; immani uerecundia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus ſuæ palma uerberare. Eum ſeruus ſequebatur crumenam plenam aßium portitans, & quencunq; depalmauerat, numerari ſtatim ſecundum XII. tabulas V. & XX. aſſes iubebat. Propterea Prætores poſteà hanc aboleſcere & relinqui cenſuerunt, iniurijsq; æſtimandis recuperatores ſe daturos edixerunt. Recuperatores autem dicebantur,* L. Ne. recup.

quibus Prætor Iuriſdictionem mandabat priuatarũ cauſarum, à recuperando ſeu iterum acquirendo quod amiſſum erat, dicti, quos nunc Iudices delegatos appellamus. Cæcilius uerò Iuriſconſultus ſic reſpondet philoſopho: Nec ideo contemnas Legum iſtarum antiquitates, quòd pleriſq; ipſis iam Populus Romanus uti deſiuerit. Non enim profectò ignoras, legum opportunitates & medelas, pro temporum moribus, & pro rerum publicarũ generibus, & pro utilitatum præſentium rationibus, proq́; uitiorum quibus medendũ eſt feruoribus, mutari atq; flecti. Adi l.j. & l. Lex Cornelia. ff. De iniur.

Re, perſona, tempore.) *Vlpianus in l. Prætor edixit. §. ulti. ff. eod. tit. Atrocem iniuriam (inquit) quaſi contumelioſiorem & maiorem accipimus. Atrocem autem iniuriam, aut pro perſona, aut tempore, aut re ipſa fieri, Labeo ait. Perſona atrocior iniuria fit, cum Magiſtratui, cum parenti, patrono'ue fiat. Tempore, ſi in ludis & in conſpectu. Nam in conſpectu Prætoris, an in ſolitudine iniuria facta fuerit, multum intereſſe ait: quia atrocior eſt quæ in conſpectu fit. Re, atrocem iniuriam haberi Labeo ait, utpote ſi uulnus illatum, os alicui percuſſum ſit. Vulneris magnitudo, atrocitatem facit. Et nonnunquam locus uulneris: ueluti oculo percuſſo. Idem refert Iuſtinianus in §. Atrox iniuria. Inſtit. De iniur.*

pœ. tal. Si membrum ruperit meum.) *Hæc Lex (ut uides) ſtatuit pœnam talionis è pacto, hoc eſt, ſi ita maluerit inferens iniuriam, & niſi paciſcendo redemerit pecunia iniuriam: ut uel hinc uideas Græcos Legiſlatores diligẽter legiſſe tabulas Hebræorum, ac in multis ſecutos eſſe. Nam & Moſaica lex talionẽ ſtatuit, Exod. xxi. Sin autem (inquiens) mors eius fuerit ſubſecuta, reddet animam*

pro

pro anima. Oculũ pro oculo, dentem pro dente, manũ pro manu, pedem pro pede, aduſtionem pro aduſtione, uulnus pro uulnere, liuorem pro liuore.

Cæcilius autẽ Iuriſconſultus apud Gellium defendens & hanc Legis partẽ: Sed quoniam (inquit) acerbũ quoq; eſſe hoc genus pœnæ putas, Quæ obſecro te iſta acerbitas eſt: ſi idem fiat in te, quod tu in alio feceris? Præſertim, cum habeas facultatem paciſcendi, & non neceſſe ſit pati talionem, niſi eam tu elegeris? Quod edictum autem Prætorium de æſtimandis iniurijs, probabilius eſſe his poteſt? Nolo hoc ignores: hanc quoq; ipſam talionẽ ad æſtimationem Iudicis redigi neceſſario ſolitam. Nam ſi reus qui depaciſci uoluerat, Iudici talionem imperanti nõ parebat: æſtimata lite, Iudex hominem pecuniæ damnabat: atq; ita ſi reo & pactio grauis, & acerba talio uiſa fuerat, ſeueritas Legis, ad pecuniæ mulctam redibat.

Iuſtinianus Inſtit. De iniur. Pœna autem iniuriarum (ait) ex Lege duodecim tabularũ introducta eſt. Propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os uerò fractum, nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna ueterum paupertate. Sed poſtea Prætores permittebant ipſis, qui iniuriam paßi ſunt, eam æſtimare: ut Iudex, uel tanti reum condemnet, quãti iniuriam paſſus æſtimauerit: uel minoris, prout ei uiſum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ quæ ex Lege XII. tabularum introducta eſt, in deſuetudinem abijt: quam autem Prætores introduxerunt, quæ etiã Honoraria appellatur, in Iudicijs frequentatur. Nam ſecundum gradum dignitatis uitæq; honeſtatẽ creſcit aut minuitur æſtimatio iniuriæ. Qui gradus cõdemnationis, et in ſeruili perſona nõ immerito ſeruatur: ut aliud in ſeruo actore; aliud in medij actus homine: aliud in uilißimo med. ac. ſo.

lißimo

lißimo uel cõpedito, ius æſtimationis conſtituatur. Sed & Lex Cornelia, de iniurijs loquitur, & iniuriarũ actionẽ introduxit: quæ competit ob eam rem, quòd ſe pulſatum quis uerberatum'ue, uel domum ſuam ui introitam eſſe dicat. Domũ autẽ accipimus, ſiue in propria domo quis habitet, ſiue in cõducta, uel gratis ſiue hoſpitio receptus ſit.

Vim ingenuæ uirgini.) *Quod hic Lex uim inferre dicit, alibi Imperatores raptum appellant. Et quod cauendum eſſe iubet, uirginem ſuaſione in ſuam ſententiam trahere, Iuriſconſulti, ſtuprum ſine ui nuncupant. Quò pertinet etiam ſi quis ut ad ſtuprum perueniat aſſectetur, uel alio modo pudicitiam tentet. Aſſectari enim eſt comitatum præſtare, non tantum foris, ſed & domi per urbem: quaſi aliquẽ præeuntẽ ſectari, uel officij, uel amicitiæ, uel alicuius commodi gratia, uti puer herum, filius patrem, diſcipulus præceptorem, cliens patronũ, amator puellam. Cicero de Oratore: Cumq́; maior natu & conſularis Sergius Galba, aſſectaretur. Aſſectatio enim in re amatoria, principium eſſe ſolet ad ſtuprum.*

ſect.

Moſes Exod. XII. ſic præcipit: Si ſeduxerit quis uirginem nondum deſponſatam, dormieritq́; cum ea: dotabit eam, & habebit eam uxorem. Si pater uirgĩnis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam uirgines accipere conſueuerunt.

Iuſtinianus in eos etiam, qui non uſq; ad complexum peruenerint, ſed duntaxat tentare cœperint pudicitiam, actionẽ iniuriarũ cõceßit. §. j. Inſtit. De iniuri. Et l. Item apud Labeonem. §. Si quis uirgines. ff. eod. tit.

Duplex igitur delictũ eſt in ea re: alterum, quando ui rapitur: alterum, cum blandicijs quibuſdam expugnatur pudicitia uirginum uel uiduarum. De priore quidem iam

dictum

dictum eſt, & loquitur Iuſtinianus in §. Item Lex Iulia. Inſtit. De public. Iudic. Sed eadẽ (inquit) Lege Iulia, etiã ſtupri flagitiũ punitur, cum quis ſine ui uel uirginem, uel uiduam honeſtè uiuentem ſtuprauerit. Pœnã autẽ eadem Lex irrogat peccatoribus: ſi honeſti ſint, publicationem partis dimidiæ eorũ bonorũ: ſi humiles, corporis coërcionem cũ relegatione. De poſteriore uerò tractat inferius: Sin autẽ (inquiẽs) per uim raptus uirginis, uel uiduæ, uel ſanctimonialis, uel alterius fuerit perpetratus: tũc & peccatores, & hi qui opem huic flagitio dederũt, capite puniuntur, ſecũdũ noſtræ cõſtitutionis diffinitionẽ. Ea autẽ cõſtitutio eſt in l. j. C. De rapt. uirgi. ſeu uidua. Raptores (ait) uirginũ honeſtarũ uel ingenuarũ, ſiue iam deſpõſatæ fuerint, ſiue nõ, uel quarũlibet uiduarum fœminarũ, licet libertinæ uel ſeruæ alienæ ſint, peſſima crimunũ peccãtes, capitis ſupplicio plectendos decernimus: & maxime ſi Deo fuerint uirgines uel uiduæ dedicatæ. Quod non ſolum ad iniuriam hominum, ſed ad ipſius omnipotentis Dei irreuerentiam committitur: maxime cum uirginitas uel caſtitas corrupta, reſtitui non poteſt. Et meritò mortis damnantur ſupplicio, cum nec ab homicidij crimine huiuſmodi raptores ſint uacui.

Pontificij uerò canones in ſtupro uirginum magis uidentur ſequi Moſen: ut aut ducat, aut dotet. Quod & humanius eſt. c. penulti. & ulti. De raptorib.

Sororẽ aut filiã.) *De hac Lege paulò pòſt dicemus.*

Si puerum quis caſtrauerit.) *Vetat Lex caſtrari pueros: quod & poſteriores Legũlatores ſeueriore pœna prohibuerunt. Intelligi autem hic puerum poſſe pro ſeruo non negauerim, iuxta Pauli reſponſum in l. Puer. ff. De uerbor. ſignific. Ita tamẽ, ne quis dubitet multò magis*

& in libe

& in liberis hominibus caſtrationem prohibitam eſſe.

Vlpianus in l. Si ſeruus ſeruum. ff. Ad Leg. Aquil. Et *ſi puerum quis (ait) caſtrauerit & precioſiorem fecerit: Iulianus ſcribit ceſſare Aquiliam, ſed iniuriarũ erit agendum: aut ex* Edicto *Aedilium: aut in quadruplum ex Lege duodecim tabularum.* Triplex *ergo competit actio.* Sed *tollitur'ne altera per alteram in Iudicium productã?* Reſpondeo: *Ciuilis non tollitur per criminalem. l. j.* C. Quand. *ciuil. acti. crimi. præiudi.* Sed *criminalis per criminalem. l. Senatus. ff.* De *accuſa.* Et *ciuilis per ciuilem, niſi altera plus complectatur. l. j. ff.* Vi *bono. rapt.*

Poſteà *cum iſtæ actiones ad repellendum tantũ crimen non ſufficerent, introducta fuit pœna legis Corneliæ de ſicarijs.* Marcellus *in l. iij.* §. Qui *hominem.* Vlpianus *in l. iiij. ff.* Ad Leg. Cornel. *de ſicar.* Tandem *grauiſſima pœna, hoc eſt, capitis ultimum ſupplicium ab* Imperatoribus *eſt conſtitutum, in tit.* C. De *eunuch.* Sic *enim accipienda eſt in l. ij. cod. titu. grauiſſima pœna, iuxta l.* Vltimum. *ff.* De *pœn.*

Qui fruges excantaſſet.) Interdicit Lex *magicis incãtationibus, per quas alienæ ſegetes, aut impediuntur, aut pelliciuntur, alio'ue transferuntur.* Hoc enim *eſt quod ſequens clauſula generalis oſtendit:* Ne *agrum defrugan to: quaſi dicat: nullo præſtigiarum genere fiat, ut ager ad ſterilitatem perducatur, ſcilicet ne fruges ferat ullas, uel non quales ſolebat antea.* Vergilius *in* Buco.

Atq; ſatas aliò uidi traducere meſſes.

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.

Porrò, incredibile dictu eſt, quàm uarijs ſuperſtitionibus hoc etiam tempore ruſtici ſecundum eorũ incredulitatem uexentur à Sathana, *ut putent aliâs lac ademptum, aliâs*

fœtum

fœtum,aliâs ſegetes,& uniuerſam agriculturæ rationẽ, non ad benedictionem Dei in uera fide:ſed ad meras præſtigias referunt. Quare meritò hæc Lex incantationes prohibet,ac uehementer damnat: ſicut ſuperius quoque admonuimus,Gentes in hoc fuiſſe nobis aliquãtò prudentiores adeoq́; modeſtiores. Oportet autẽ Magiſtratus noſtros hoc malum nõ relinquere impunitum. Et propterea Vlpianus quoq; in l. Item apud Labeonem. §. Si quis. ff. De iniur. dicit teneri conſtitutionibus Principum eos,qui aliquam illicitam diuinationem pollicentur, iuxta l. Nemo habet. C. De mathema.

Ne frugem aratro quæſitam.) *Magna emphaſi Lex dicit: Aratro quæſitam frugem,quaſi uno uerbo comprehẽdẽs omnes ſudores rei ruſticæ,quos aratrũ requirit. Quocirca literis proditũ eſt elegans exemplũ de C. Furnio Craſino. Is enim manumiſſus,cũ multò plures fructus in paruo agello,quàm ex ampliſsimis agris uicinitas perciperet: in magnã inuidiam deuenit,tandẽq́; ceu ueneficijs & incãtationibus aliorũ fruges pelliceret,à Sp. Albino Curuli dies ei dicta eſt. Et cũ Furnius timeret iniquius Iudicium: omne inſtrumentũ ruſticũ,graues ligones,ponderoſos uomeres,bouesq́; ſaginatos in forũ attulit,filiam item ualidã & bene ueſtitã: Hæc ſanè Quirites (inquit) mea ſunt ueneficia,cæterum uigilias & ſudores quos in excolendo agro pertuli, ob oculos ponere non poſſum. Quare ex hoc,omnium ſententijs abſolutus fuit.* C. Fur. Cr.

Introducta autem fuit ex hac Lege actio, quæ de paſtu pecoris appellatur,cuius fit mentio in l. Qui ſeruandarũ. §. ulti. ff. De præſcript. uerb. Tametſi etiã utilis ex Lege Aquilia competat actio. l. Si boues. ff. Ad leg. quil. l. ul. C. eo. tit. Quòd ſi nõ alienã frugẽ,ſed glandẽ tuã depaſcas

paſcas in alieno fundo cum uicini detrimento, conceditur actio præſcriptis uerbis, ut in d.l. Qui ſeruandarũ. §. ulti.

Puberes ſi ſecanto.) *Adijcit pœnam pro rei & perſonarum qualitate. Nam ſi puberes ſecuerint fruges, ſuſpendi eos uult Lex Cereri, quam deam frugum putauerunt, crimenq́; grauius quàm homicidium aut furtum alterius rei. Impuberes uerò iubet uerberari arbitrio Prætoris, qui & damni duplum decernere debet actori. Nec uideatur cuiquam de impubere iniquũ quod hîc dicitur: quia doli capaces ſunt intra eam ætatem, & furtum committere poſſunt. l. Impuberem. ff. De furt.*

Tenentur etiam furti actione tales cõtrectatores alienarum frugum. l. Verum eſt. Et l. ſeq. l. Fullo. §. Frugibus. ff. dict. tit. De arboribus itẽ furtim cæſis inferius dicetur.

Illud autem prætereundum non eſt: quòd Lex priſco more Duplionem dicit & Ipſus, cum nos duplum dicamus & ipſe. Terentius ſæpè habet, ipſus. Et interim hoc loco animaduertere licet, Prætorem quoq; tempore duodecim tabularum fuiſſe. Quod ad cognitionem antiquitatis multum confert.

Qui ſecus faxit, & terminum exaraſsit.) *Quilibet ſui fundi terminos arando & colendo debet obſeruare, nec exarando excedere. Nam qui ſecus fecerit, ipſe cum iumentis ſit ſacer, & ultimo adficiendus ſupplicio, ſicut Numa primum conſtituit. Variata fuit tamen hæc pœna per ſuccedẽtes Legiſlatores, ut in Tit. ff. De termi. mot. Vbi Calliſtratus in l. ij. Diuus Adrianus (inquit) in hæc uerba reſcripſit: Quin peſsimum factum ſit eorum, qui terminos finium cauſa poſitos protulerint, dubitari non poteſt: de pœna tamen eorũ modus ex cõditione perſonæ, ex mẽte faciẽtis, magis ſtatui poteſt. Et refert deinde*

duas Le

duas Leges agrarias Caij Cæſaris et Neruæ Imperatorū.

Matrimonia inter patres.) *Quò magis Veteres retinerent gradus perſonarū & dignitatē cum decoro, diſtinguebant diligēter Senatoriū ſeu Patritiū ordinē à plebeio: ideoq́; matrimonia inter Patres aut eorū liberos, & plebeias perſonas noluerunt cōtrahi, cōtractaq́; iuſſerunt ſeparari, ut hic uidemus. Iulian. ff. De rit. nupt. Lege Papia (inquit) çauetur: omnibus ingenuis, præter Senatores eorumq́; liberos, libertinā uxorem habere licere. Accedit Paulus in l. Lege Iulia. ff. eod. tit. Et Imperator in l. iij. C. De nupt. Verū huic iuri detrahitur, quatenus ad libertinos attinet. Nouell. Vt lib. de cæt. aure. ann. §. Si quis autem. Hodie certa nulla matrimonij differētia eſt cōſtituenda, modo ut publica honeſtas legitima forma ſeruetur.*

Qui hoſtes concitauerit.) *Peſſimum crimen eſt & pernicioſum, ſi quis ex ciuium numero hoſtes animet aduerſus patriam, aut opem ferat illis cōſilio uel quouis obſequio. Martianus in l. iij. ff. Ad Leg. Iul. maieſta. Lex duodecim tabularum (inquit) iubet eum, qui hoſtes concitauerit, quiúe opem hoſtibus tradiderit, capite puniri. Atq́; utinam nō domeſtica quoque huius mali exempla demonſtrari poſſent, de quibus aliàs plura.*

Mœchum in adulterio deprehenſum.) *Superius dixit: Sororem ut filiam in ſtupro deprehenſam, uendi debere. Hic uerò permittit Lex mœchum in adulterio deprehenſum, necari. Quod cum per Legem Iuliam repetitum eſſet, pulchrè interpretantur, Pomponius in l. Patri. Vlpianus in l. ſeq. Et Papinianus in l. Nec in ea Lege. ff. Ad Leg. Iuli. de adulte. Ideo autem (inquit) patri, non marito, mulierem & omnem adulterum permiſſum eſt occidere, quòd plerunque pietas paterni nominis conſilium pro*

liberis capit. Cæterum, mariti & calor & impetus facile ſæuientis, fuit refrænandus. Et *Vlpianus in l. ſeq. Quòd ait* Lex *(inquit) Cum in filia adulterium deprehenderit, non occiſum uidetur. Voluit enim ita demum hanc poteſtatem patri competere: ſi in ipſa turpitudine filiam cum adultero deprehendat.* Labeo *quoq; ita probat, &* Pomponius *ſcribit, in ipſis rebus Venereis deprehenſum occidi.* Et *hoc eſt quod Solon &* Draco *dicunt* ἐν ἔργῳ. *Qui locus ſanè corruptiſsimus, ab Haloandro noſtro reſtitutus eſt.* De *marito tractat* Martianus *in l. Marito quoque. ff. eod. tit.*

Verum huic occidendi licentiæ, cum mirum in modum abuterētur pleriq;, detractum fuit poſterioribus Legibus, ut potius locum habeat id, quod de retinendo adultero teſtandæ eius rei gratia, eleganter ſcribit Vlpianus in l. Capite quinto. ff. dict. tit. Tractatur *à Iuriſperitis recentioribus in l. Gracchus. C. eod. tit.*

Illud obſeruandū eſt: Quòd tametſi adulterium in nupta admittatur: ſtuprum in uidua uel uirgine, iuxta l. Stuprū. ff. Ad Leg. *Iuli. de adulteri. ſæpe tamen hāc aut ſimilem differentiam,* Leges *non ſequuntur, foro deſeruientes.*

Aſſiduo, uindex aſſiduus eſto.) *Hoc eſt,* Locupletis *cauſam & iniuriam, locuples uindicandam tuendamq; ſuſcipiat.* Pauperis *uerò litem, quilibet ciuis agendi facultatem habeat, ne poſsit ei inopiæ exceptio opponi. Sic enim* Cicero *ipſe interpretandam hanc ſententiam in* Lege Aelia Sentia, *quæ eadem ex duodecim tabularum mutuata fuit, in* Topicis *teſtatur.*

Aſsiduus enim pro locuplete accipitur, & ab aſsibus, id eſt, ære dādo, quoties tēpora Reipublicæ *exigerent, dictus eſt. Itē, ab aſsiduitate muneris publici, quod nō niſi diuites*

uites ſubire poßēt, ut Gellius quoq; tractat li. XVI. *ca.* X.

Vindex autem eſt, qui alterius cauſam ſuſcipit uindicandam, ueluti quos nunc procuratores uocamus, ut dicit Boëthius in dicto loco Ciceronis. Proletarius item quis dicatur, Paulus poëta apud Gellium explicat: Qui in plebe (inquit) Romana tenuißimi pauperrimiq; erant, neq; amplius quàm mille quingentum æris in cenſum deferebant, proletarij appellati ſunt. Qui uerò nullo aut perquā paruo ære cenſebantur, capitecenſi uocabantur. vind. prolet.

Si quadrupes pauperiem fecerit.) *Vlpianus, Si quadrupes (inquit) pauperiem feciſſe dicatur, actio ex duodecim tabulis deſcendit. Quæ Lex uoluit, aut dari quod nocuit, id eſt, id animal quod noxiam commiſit, aut æſtimationem noxiæ offerre. Noxia enim eſt ipſum delictum. Et rurſus: Pauperies (ait) eſt damnum ſine iniuria facie̅tis datum. Nec enim poteſt dici animal iniuriam feciſſe, quod ſenſu caret. l. j. ff. Si quadru. pauperi. feciſſ. dicat.* nox. pau.

DE FVRTIS.

TITVL. XII.

FVrem qui manifeſto furto prehe̅ſus erit, ſi furtū, aut noctu faciat, aut interdiu cum prehe̅deretur, ſe telo defendat, occidito.

E cæteris manifeſtis furibus, liberos uerberato, & ei cui luci factum furtum erit, ſi ſe telo non defendant, addicito.

Seruos autem manifeſto furto prehenſos, uerberibus adficito, & e ſaxo præcipitato.

Pueros impuberes, Prætoris arbitratu uerberato, noxamq́ ab his factam ſarciri facito.

Furta quæ per lancem liciumq́ concepta erunt, ſicut manifeſta uindicato.

Tignum alienum furtiuum ædibus uel uineis ſuis iniunctum, ne quis eximere cogitor, ſed duplum pro eo per actionem de tigno iniuncto, præſtare compellitor.

Si tibi furtim arbores cæſæ ſint, agito.

Furem qui manifeſto furto prehenſus erit.) *Furtum (inquit Paulus) à furuo, id eſt, à nigro dictum Labeo ait: quod clàm & obſcurè fiat, & plerunque nocte: Vel à fraude, ut Sabinus ait: & à ferendo, id eſt, auferendo: Vel à Græco ſermone, quòd φῶρας appellant fures. Imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt. Furtum, eſt contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, uel ipſius rei, uel etiam uſus eius poſſeßionis'ue, quod Lege naturali prohibitum eſt admittere. l. j. ff. De furt.*

Furtorum autem genera ſunt duo: manifeſtum & nec manifeſtum. Sic enim olim loquebantur, ſicut nunc dicimus non manifeſtum. Caius in l. ij. Item Vlpianus in l. iij. Fur (inquit) manifeſtus eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ adpellant, hoc eſt, qui deprehenditur cum furto. Et parui refert, à quo deprehendatur: utrum ab eo, cuius res fuit, aut ab alio. Sed utrum ita demũ fur ſit manifeſtus, ſi in faciendo furto deprehendatur: an uerò & ſi alibi fuerit deprehenſus? Et magis eſt (ut & Iulianus ſcripſit) etſi non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit: attamen eſſe furem manifeſtum,

manifeſtum, ſi cum re furtiua fuerit adprehenſus, priuſquam eò loci pertulerit, quo deſtinauerat. Paulus *in l.iiij. Quò deſtinauerit (ait) quis auferre, ſic accipiendum eſt: quo deſtinauerit eo die manere cum eo furto.* Ex *quibus ferè* I*uriſcōſultorum reſponſis, totam huius* Legis *ſeriem intelligere licet.*

Q*uatenus uerò ad pœnas attinet quibus furta coërceantur, mirum in modum* Legiſlatores *ab initio uariè ſtatuerunt, & crediderim in nullo delicti genere toties mutatam eſſe pœnam.* Q*ua in re primum audiamus Gellium lib.* XI.*cap.* XVIII.*Draco Athenienſis (ait) uir bonus, multaq; eſſe prudentia exiſtimatus eſt:* I*uruſq́; diuini & humani peritus fuit.* I*s Draco* Leges *quibus* A*thenienſes uterentur, primus omnium tulit.* I*n illis* Legibus *furem cuiuſcunq; modi furti, ſupplicio capitis puniendum eſſe, & alia pleraq; nimis ſeuerè cenſuit ſanxitq́;.* E*ius igitur* Leges *quoniam uidebantur impendiò acerbiores, nō decreto iuſſuq́;, ſed tacito illiteratoq́;* A*thenienſium conſenſu, obliteratæ ſunt.*

Poſteà Legibus *alijs mitioribus à* S*olone cōpoſitis uſi ſunt.* I*s* S*olon ex ſeptem illis inclytis ſapientibus fuit.* I*s ſua* Lege *in fures, non (ut* D*raco antea) mortis, ſed dupli pœna uindicandum exiſtimauit.*

D*ecemuiri autem noſtri, qui poſt* R*eges exactos,* Leges *quibus populus* R*omanus uteretur, in duodec. tabul. ſcripſerūt: neq; pari ſeueritate in puniendis omniū generū furibus: neq; remiſſa nimis lenitate uſi ſunt.* N*ā furē qui manifeſto furto prehenſus eſſet, tum demū occidi permiſerunt: ſi aut cum faceret furtum, nox eſſet: aut interdiu ſe telo, cum prehenderetur, defenderet.* H*æc* G*ellius, referens penè uerba iſtius* Legis *de furto puniendo.*

Sed iterum nõnihil diſceſſum fuit à pœna x.*uirorum, reducta pœna Solonis pecuniaria. Cui Prætor adiecit pœnam quadrupli in furto manifeſto, ut eſt uidere in* §. *Pœna.Inſtit.De obligat.quæ ex delict.naſ.*§.*In duplum.Et* §.*Quadrupli.Inſti.De acti.Quæ pœna Moſaicis quoq; Legibus fere accedit*, Exod. XXII. *Hinc eſt, quòd actionem furti nec manifeſti,appellant Ciuilem: quia ex Legibus Solonis habet pœnam dupli, cum ad rem ipſam quoque ſecundum Solonis ſententiam & ſic in triplum competeret. Sed duriore interpretatione quàm requirebat hoc delictum, fuit receptum, ut triplum totũ eſſet pœna, alijs actionibus ad rem ipſam conceßis.* §.*ulti.Inſtit. De obliga.quæ ex delict. naſcun. Quamobrem Iuſtinianus in* §. j.*Inſtit.De noxa.acti.Sunt autem conſtitutæ(ait) noxales actiones,aut Legibus,aut edicto Prætoris. Legibus ueluti furti ex Lege duodecim tabularum. Actionem uerò ex furto manifeſto,quoniam quadruplum continet,incognitum planè Draconi & Soloni:Prætoriam nuncupant.* §. j.*Inſtit.De perpe.& tem.acti. Furti quoq; (inquit Iuſtinianus)manifeſti,quamuis ex Prætoris iuriſdictione proficiſcatur,tamen perpetuò datur.*

Deinde,cum furta uehementer nocere uiderẽtur omnibus,adeò diſplicuerunt, ut rurſus à pœna pecuniaria diſcederetur ad corporis caſtigationem. Et cœperunt pleræq; Gentes membra furibus abſcindere: cuius iam nunc imaginem retinemus, cum abſcindũtur aures, uel lingua, aut cum effodiuntur oculi. Sed hoc cum Iuſtiniano diſpliceret, permiſit quidem aliud caſtigandi genus: membri tamen diſſolutione interdicta. Nouell. Vt null. Iudic. lic.hab.loc.ſerua. §.*ulti.Fures autẽ(inquit) uocamus,qui occultè & ſine armis huiuſmodi delinquunt. Alios uerò*

Graſſatores,

Graſſatores, & cum ablatione rerum armatam uim cõiungentes, legitimis relinquit pœnis, quæ ſunt in l. Capitalium. §. Famoſos. ff. De pœn. Quem locum inſulſe multi torquent, nec percipiunt.

Illud autem ſemper obtinuit & nominatim immutationem non habuit: quòd fur nocturnus, aut interdiu comprehenſus telo ſe defendens, recte poſſet occidi, ſicut hac Lege duodecim tabularum ſecundum x. uiros ſancitum fuit. Ratio: quia utroque caſu, homicidij mala copulari uidebantur cum delicto furti: nempe quòd noctu ſæpe occiderentur homines, ne clamore facto, furibus ſe opponerẽt. Et is, qui ablatis rebus ſe aduerſus dominum repoſcentem furta defendit armis: quid aliud facit, quàm quòd delictum duplicat, uolens & rebus & corpori nocere? Subſcribit ergo huic Iuri Vlpianus in l. Si pignore. §. Furem. ff. De furt. Et in l. Furem nocturnum. ff. Ad Leg. Corneli. de ſicari.

Tandem cum experientia doceret nullam pœnam pecuniariam in hoc delinquendi genere malitijs hominum ſufficere: Federicus Imperator eius nominis primus conſtituit: eum qui rem quinq; ſolidis æſtimandam furaretur, laqueo ſuſpendendum: Si minus, ſcopis caſtigandum eſſe. §. ulti. De pac. tenend. & eius uiolato. In uſib. feudo. Quãquam idem Federicus altero Tit. De pac. tenend. Iniuria (inquit) ſeu furtum legitimè puniatur. Quibus uerbis plerique Doctores putant ſuperiorem conſtitutionem exautoratam eſſe: quaſi iſtud (Legitimè) non pertineat ad ſuas, ſed ad alias Romanorum Leges. Verum, quid prohibet etiam de ſua eum Lege loqui? Porrò, ſi cõſuetudinem adhibeamus interpretem, conſtat receptam eſſe uelut Iure gentium pœnam furcæ apud omnes.

Non poſſum hic non adſcribere ea quæ Gellius in loco ſuperius citato refrēs: Id etiam (inquit) memini legere me in libro Ariſtonis Iurecōſulti, haudquaquam indocti uiri: Apud ueteres Aegyptios (quod genus homines conſtat in artibus reperiendis ſolertes extitiſſe, & in cognitione rerum indaganda ſagaces) furta omnia fuiſſe licita & impunita.

Apud Lacedæmonios quoq; ſobrios illos & acres uiros (cuius rei non adeò ut Aegyptijs fides lōginqua eſt) non pauci neq; ignobiles ſcriptores qui de moribus Legibusq; eorum memoriam condiderunt, ius atq; uſum fuiſſe furandi dicunt. Idq; à iuuentute eorum, non ob turpia lucra, neq; ad ſumptum libidini præbendum, comparandam'ue opulentiam: ſed pro exercitio diſciplinaq; rei bellicæ factitatum. Quòd & furandi ſolertia & adſuetudo, acueret obfirmaretq; animos adoleſcentium, & ad inſidiarum aſtus, & ad uigilandi tolerantiam, & obrependi celeritatem. O' ſtultam Gentium prudentiam, quæ putat ex uitijs parari uirtutem.

Rectius certè M. Catonē dixiſſe, idem Gellius ſcribit: Fures priuatorū furtorum, in neruo atq; in compedibus ætatem agere: fures publicos, in auro atq; in purpura.

Furta quæ per lancem liciumq́.) *Ingenioſa eſt hominum malicia ad peccandum. Quare & fures ut propoſitam alienarum rerum contrectationem interdiu commodius expedirent, non aperta facie domum intrabant: ſed licio ſeu filo cincti, lancem duobus foraminibus aptatam ante oculos habebant: ut matres familiarum, aut uirgines, aliæ'ue ancillæ in domo fortè fortuna obuiæ terrerentur, fugerentq; potius quàm quòd de cognoſcendo uel obſeruando fure eſſent ſolicitæ, ac interim illi res ſubriperent.*

Lanx

Lanx enim uas eſcariũ paulò minus quàm patella ex= cauatum, dicebatur. Erant autem lances maximæ, mediæ, minimæ, quarum fit mentio in l. Qui lancem. Et in l. Ve= ſtis. ff. De aur. & argen. legat. l. Si in rem aliquis agat. ff. De Rei uendicat. Cæterum, lances pro ſtateris more anti quo, quòd ad lancium formam ſtateræ fieri ſolerent, acci= piuntur, in l. Cum quis. C. De naturalib. liber. lax

Teli ſignificatio hic comprehendit omne quod mitti= tur manu. l. Si caluitur. §. Telum. ff. De uerbo. ſignifi. Sic enim Haloander rectè legit, à caluo, uis, quod eſt decipio. Noxa autem omne quidem delictum & damnum ex eo datum ſignificat: hic tamẽ ad furtum pertinet. l. Plebs eſt. §. ulti. ff. eod. tit. H. cal.

Tignum alienum furtiuum.) *Vlpianus: Lex duo= decim tabularum (inquit) neq; ſoluere permittit tignũ fur tiuũ ædibus uel uineis iniunctũ: neq; uẽdicare. Quod pro uidenter Lex effecit, ne uel ædificia ſub hoc prætextu di= ruantur, uel uinearum cultura turbetur. Sed in eum, qui conuictus eſt iunxiſſe, in duplum dat actionem. Tigni au tem appellatione continetur omnis materia, ex qua ædifi= cium conſtet, uineæq; neceſſaria. l. j. ff. De tign. iniunct.*

Si tibi furtim arbores.) *Paulus hunc locum pulchrè declarans: Si furtim (inquit) arbores cæſæ ſint, & ex Le= ge Aquilia, & ex Lege duodecim tabularum dandam a= ctionem Labeo ait. Sed Trebatius ita utranq; dãdam ait, ut Iudex in poſteriorem deducat id, quod ex prima conſe cutus ſit, & ex reliquo condemnet eum. l. j. ff. Arbo. furt. cæſar. Caius ſic addit in l. ij. Sciendum eſt autem eos qui arbores, & maximè qui uites ceciderint, etiam tanquam latrones puniri. Seruatur hodie hæc pœna diligẽter apud multos, ut uitam certa pecunia redimere teneatur arborẽ* por. q̃ cæden. arb. et vit.

 cædens

cædens.

*Prætor quoq; edictum propoſuit de arboribus cæden dis:ut niſi dominus arborem in alienas ædes aut fundum impendentem, adimere uelit interpellatus, liceat tunc ei, cui arbor officit,ſuccidere eam,lignaq́; tollere.*Deinde ait *Prætor:* QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDEAT: SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDECIM À TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Quod ait Prætor (inquit* Vlpianus*)& Lex duodecim tabularum efficere uoluit:ut quindecim pedes altius rami arboris circūcidantur.* Et *hoc idcirco factum eſt,ne umbra arboris uicino prædio noceret.*Differentia *duorum capitum hæc eſt. Siquidem arbor ædibus impendeat: ſuccidi eā præcipitur. Si uerò agro impendeat ,tantum uſque ad quindecim pedes à terra coërceri.*

AD LECTOREM.

Hæc habui quæ in has duodecim tabularum Leges *ſcribenda operæpretium duxi: ſcilicet ad interpretatione͂* Iu*ris foro noſtro deſeruientem, & fontes legum* Romanaru͂ *magis reſpicie͂s quàm ad multa priſci ſeculi exempla.* Na͂ *ſi hæc requiras, adi* Liuium, Valerium, *& alios antiquitatis hiſtoriographos, qui ſyluam adeo exemplorum tibi exhibebunt.* Interim, *bone lector, non tam quid ueteres egerint, quàm quid nos hodie facere oporteat imitatione uirtutis ſis curioſus*

REVERENDIS SIMO ET ILLVSTRISS. PRINCIPI

D. D. Hermanno, Archiepiſcopo Coloniẽſi, Sacroſancti Romani Imperij per Italiam Archicancellario, Principi Electori, Duci Vueſtphaliæ & Eugariæ, Adminiſtratori Padebornenſi, Domino meo clementiſsimo s.

NVLLA res eſt quæ maiorem uirtutis contemptum & confuſionem pariat, reuerendiſsime atq; illuſtriſsime Princeps Elector, quàm ſi modus excedatur. Adeò quicquid extra modum eſt, in peſsimam degenerat ſpeciem, quantumuis præclarum fuerit. Et hoc quidem cum de multis rebus in dies experiamur, tum de diſciplina Iuris Ciuilis, exemplum certè pœnitendum nobis ob oculos poſuit ſtultorũ magiſter, exitus. Nam quis hoc ſeculo non uideat, imò quis non deploret, Romanas Leges quæ tanto quondam in pretio fuerũt, plenas humanitatis æquitatisq; ab omnibus iam ſic cõtemni, ut uulgus indoctum putet eas non ſolum inutiles, uerumetiam ad calumniãdum inuentas eſſe. Olim magno ſeſe gaudebãt adfici beneficio & liberalitate, quibus tandem concedebatur Romano Iure uiuere. Nũc quiſq; Populus, duriſsimas mauult ferre Leges, quàm Romanas. O' calamitoſam rerum humanarum uiciſsitudinem. Et huius quidem peſtilentiſsimi mali, plerique hanc cauſam adferunt, quòd à multis annis præceptores Iuris nullum ſcribendi modum, multò minus ullam grauitatem huic tam magnæ rei adhibuerunt:

Iur. ſup.

tantum

tantũ curioſi in recenſendis atq; mox refellendis aliorum opinionibus, tum deinde nouas ex his retexendis: donec res in immenſum prodiret, ut nũc tandem quot penè ſunt autores, tot uideamus eſſe ſententias interpretandarũ Legum. Porrò, ex his immodicis diſputationibus, putant plериq; utiq; non indocti uiri, tandem populos ad contemptũ Romani Iuris prouocatos, ac in primis floridam iuuentutem ab hoc ſtudio, diffidentia quadam (ut Iuſtinianus dicit) aduerſos eſſe, præſertim, quòd ex diutina huiuſmodi commentariorum lectione, nihilo facti ſumus certiores, quàm Demipho ille Terentianus, qui conſultis tribus amicis, cum unus ſuaſiſſet, alter negaſſet, tertius deliberandũ cenſuiſſet: Feciſtis (inquit) probe, incertior nũc ſum multò quàm dudum. Imò, cum nimium altercando, ueritas amitti ſoleat, factum fuit, ut illi ipſi profeſſores non intelligerent quis eſſet Ciuilis rei ſcopus, quorſum pertineret tam immenſus ſcribendi labor, quem ſubibant, quid'ue acceſſionis inde futurum eſſet poſteris. Nam ſi uerum inficiari non debeamus, obſcurata planè fuit hæc diſciplina innumeris Doctorum commentarijs, ut intueri non liceat mirificam Romani Iuris elegantiam, quæ uel cum primis ad diſcendũ & obtemperandum, homines inuitare debebat. Quis enim rogo amet amplectaturq;, quod nõ intelligit? quis intelligat autem, quod ob ſcriptorum diuerſitatẽ immenſum eſt factum? Et mediusfidius rectiſsimè Iſocrates: Atqui ciuitates (inquit) recta Reipublicæ ratione cõſtitutas, haudquaquam porticus ſcriptorum plenas habere, ſed in animis potius condita Iura tenere expedit. Neque uero Decretorum redundanti copia, ſed compoſitione morũ præclaræ urbes habitantur. Cui ſubſcribẽs Cicero: Omnia enim (ait) poſita ſunt ante oculos, collocata in

uſu quotidiano, in congreßione hominum: atq; in foro, neque ita multis literis aut uoluminibus magnis continẽtur. Imitati ſanè uidentur ſuperiores Iuris profeſſores, Athenienſium morem, qui in deſcribendis ſemper, quàm in obſeruandis Legibus curioſiores fuerunt, donec nimia rerũ multitudine obruti, amitterẽt omnia. Et hæc quidem communis eſt nec iniuſta bonorum uirorum querela de abuſu Iuriſprudentiæ. Verum ſi rem longius atq; (ut dicitur) ab ouo repetamus, exemplo quorundam eruditißimorum uirorum apparebit certè, culpam recentiorum Iuriſperitorum tametſi non prorſus excuſandam, leuiorem tamen uideri ob iniuriã ſuperioris ſeculi: quam diuus quoq; Carolus Imperator noſter Auguſtus maximusq; Princeps, rectißimè arguit in Diplomate priuilegij quod Typographo Nurenbergenſi, magno totius orbis commodo pro reſtituendis Pandectis indulſit. Primum enim, cum illi ipſi Legum interpretes animaduerterent, ex optimis autoribus, nihil præter ſententias quaſdam breuißimas atq; nudas ex media Iuriſconſultorum oratione abreptas in Digeſtis: ac illas quidem extra germanam lectionem librariorum inſcitia deprauatas, extare: quid facerent? quò ſe uerterent, cum nuſquam eſſent fontes Romani Iuris? Abolita enim grauißima autorum monumẽta prorſus perierãt, ut iam diuinandi magis quàm profitendi occaſionem arripere cogerentur. Proinde hoc modo Doctores ad incredibilem in tractando Iure altercationem & opinandi licentiam perducti ſunt, quibus quancunq; obijcias culpam, eam certè pro magna parte diluit manifeſta rerum neceſſitas. Eſt'ne enim tam felix ingeniũ cui liceat ex una aut altera etiam priuatæ epiſtolæ particula, certum aliquem ſenſum ſtatuere, cum neq; præcedentia, neq; ſequentia uiderit?

*derit? Credo neminem id dicturũ. Quid igitur de tam im-
menſo Iure ſentiamus? Quanto aut utilius Chriſtianæ
Reip. eſſet, ſi uel ſelecta Iuriſconſultorum monumenta pa
ri cura qua archetypus, poſteritati conſeruata fuiſſent in
bibliothecis? Qui nam enim Rom. Legũ meliores eſſe po-
terant interpretes, cum aut uerborum, aut rerum anceps
ſententia incideret, quàm autores ipſi? Contrà qui perni-
cioſiores, quàm Romani ſermonis & totius antiquitatis
ignari? Porrò, quod Tribonianus ubiq; gloriatur de tam
abſoluta minimeq́; contraria Legum compoſitione, adij-
ciens Edicta prohibitoria, ne quis uerboſos rurſus ederet
Iuris interpretandi gratia commẽtarios, niſi quatenus ad
breuiſsimam Legum, ſummam'ue ſententiam attineret: In
hoc ſanè totius poſteritatis conditionem, ex ſuo ingenio
metitus eſt. Nam ipſi quidem omnium Iuriſconſultorum
ſcripta, Legum ac morum fontes, ob oculos uerſanti, nihil
non planum ac certum uidebatur: ſed interim perpenden
dum fuerat prudenter, quid ſuccedentibus ſeculis, antiqua
rum obſeruationũ ignaris futurũ eſſet ſublatis fontibus.
Siquidẽ nullũ in orbe tam felix extitit humanitus ſcriptũ,
quod nõ interpretationẽ aliquã deſideraret. Quocirca uel
exẽplo legis XII. tab. perpẽdendũ erat, q, abolita ſemel to
ta Romanorũ procerũ bibliotheca, ſucceſſuri eſſent et plu
res multò, et iniquiores interpretes Pãdectarũ quæ tã ua
rijs ſententiarũ cẽtonibus cõſarcinatæ ex omni parte du-
bitationẽ eſſent adlaturæ lectoribus. Et niſi me omnia fal-
lũt, pro duobus librorũ milibus qui Triboniano tãtopere
diſplicuerũt, habemus hodie uiginti milia, adeoq́; plures, ſi
iuſtã ſcriptorũ collationẽ faciamus. Et quanq̃ ſint qui hãc
iacturã adſcribãt Gothorũ inſultibus, qui Italiã olim ua-
ſtarũt: certũ tamẽ eſt, Gothos homines barbaros diripiẽdæ
prædæ*

prædæ magis quàm librorũ, fuiſſe curioſos. Et eadem dili gẽtia qua archetypus iam nunc ſeruatur, Iuriſconſultorũ quoq; præcipua monumẽta: uidelicet leges XII. tab. quas Cicero omnium philoſophorũ bibliothecis præfert: Inſtitutiones & libros rerum quotidianarum Caij: Actiones in ordine ab Appio Claudio compoſitæ: Edicta Pretorũ à Saluio Iuliano in ordinẽ deſcripta: & reliqua id genus: quare non potuiſſent conſeruari, ſicut alia pleraq; multò uetuſtiora ad nos peruenerunt? Sed interim nos iniuriam damnumq́; ſentimus omnes. Quis autẽ in tanta clade existimandus ſit primus autor, non eſt operæpretium diſputare, quoniam nulla ſpes eſt reſarciendæ iacturæ. Sunt tamẽ qui multis ſcriptorum & rerum argumentis, Tribonianum illum gloriæ nimis ambitioſum, uehementer ſuſpectum poſtulent. Et ſanè horrendum nobis in hoc exemplum Deus propoſuit, ut admoneremur, quantum orbi noceat philaucia. Quandoquidem nulla adhuc omnium bellorum crudelitas tãtum Reipublicæ damnum dedit, quãtum in hoc amiſſo librorum theſauro paßi ſumus. Quanto autẽ melius de nobis meritus eſt optimus ille Princeps, qui uel inuito Vergilio uoluit libros eius ad poſteritatem tranſmitti, priuatasq́; teſtamenti tabulas, publicæ utilitati cedere? Verum cum rerum irrecuperabilium ſumma fœlicitas ſit obliuio: non eſt cur latius hanc optimarum lucubrationum iacturam commemorẽ, contentus indicaſſe perniciem, quæ poſthac euitanda ſit in Rep. Chriſtiana. Hoc unum autem ab omnibus bonis uiris rectißimè nunc intendi, omnesq́; lapides moueri uideo: ut Iuris Ciuilis diſciplina paulatim priſtinæ puritati reddatur. Sic enim (Deo autore) ſperare licebit, omnes populos ad ſuſcipiendas obſeruandasq́; Romanas Leges ex æquo & bono, alacriores

res futuros. Legum autem obſeruationem ſubinde maior tranquillitas ſequetur. Qua in re illud omniū maximè cauendū exiſtimo, ut ocioſas illas opinionum altercationes (ſobriam enim diſputandi collationem, ut ueritas clarius appareat, non impugno) diligenter euitemus. Etenim Iuriſprudentia, cum ſit ars boni & æqui, cenſuram requirens grauem minimeq́; impeditam, ſtatim atq; miſcentur argutiæ, & animus huc illucq́; diſtrahitur, tum certè uelut uinum infuſa lympha naturam ſuam amittit, adeoq́; uertitur in peſtem Reip. ut rectiſſimè dictum ſit, Solā ſimplicitatem eſſe amicam Legum. Hoc itaq; conſilio communiſſimos actionum locos & diuiſiones tum Iuſtiniani, tū Iuriſconſultorum, methodico quodam compendio explicare tentaui, ut re ipſa probarem, quàm commodum ſit in tractando Iure ſimplicitatē retinere, præſertim in his perſequendi formulis, quæ niſi certæ ſint, diſtrahūt animum Magiſtratus, differunt lites, pariunt diſcordiam, & totā Rempub. conturbant. Tuæ autē celſitudini proprio quodam iure nuncupandum duxi hoc quicquid ſit operis, ut ſtatuas, num profuturum aliquo modo ſit ſtudioſis, an potius, totum (ut dixit ille) una prorſus litura abolendum. Nam quicquid tantus Princeps è publica utilitate iudicauerit, mea nihil refert, cui ſatis ſuperq́; fuerit, uoluiſſe prodeſſe. Verum non hoc ſolum nomine tibi iſtud iudicium debetur, quòd haud ita pridem quarundam uexationum pertæſus, in tuam Colonienſem ditionem ueniens, ampliſſimi huius Senatus humanitate Leges Romanas profiteor: ſed etiā quòd unus ſis ex Imperij proceribus, in quos ſumma Senatus Populiq́; Rom. autoritas eligendi Cæſaris Auguſti, maximo Dei beneficio, tranſlata ſit. Præſertim autem quòd Archicācellarij dignitate per Italiam (ex

qua totum Ius Ciuile,*uelut per manus traditū nobis eſt) rectiſsimè fungeris,ſisq́; in hoc oculus(ut ſic dicam) emuſsitius* Diuorum *fratrum Caroli* v. *&* Ferdinandi cc. AA.V*ides pro tua prudentia haud dubie,in quāta calamitate ab aliquot annis fuerit* Ciuilis *philoſophia,quàm rarum eius ſtudiū,quàm nulla obſeruantia.* Nec *dubito quin tu his faueas,qui huic rei conſultum eſſe cupiant, ſisq́; maximus bonarum literarum patronus &* Mecœnas. Proin*de,ſi communem* Reip.*ſalutem expendamus, nullum fuerit ſumma atq́;* C*æſarea cōſultatione dignius negocium, quàm hoc literarium.* Adeò *totius honeſtatis conſeruatio ad tranſigendam rectè hanc mortalem uitam,ex bonis literis dependet.*Q*uamobrem* S*ereniſsimi fratres,*Optimi *maximiq́;* Principes, *quorum iam memini, quanquàm omni uirtutum genere ſint inclyti,ſiue religionem æquitatis, ſiue bellicos ſudores,ſiue clementiam,ſiue genealogiæ celſitudinem ſpectemus:hanc tamen immortalem nominis gloriam* M*aieſtati ſuæ acceſſuram,& ſimul omnibus* Imperij Proceribus *ominor,quòd* Iuris Ciuilis *diſciplina tandē Deo autore,multò fœlicius priſtinæ puritati ſub eorum imperio reſtituta,poſteritati tradetur,quàm à* Iuſtiniani *tēpore per* T*ribonianum ad nos tranſmiſſa fuerit.* Interim *quo animo tu ſis* Optime Princeps Elector *hac in re,* Colonienſis *tua ditio,uel me tacēte ſatis indicat: quippe quā tot iam annis & tranquillam, & purgatam iudiciorum grauaminibus, honeſtiſsimè gubernaſti. Accedunt argumenta tuæ uirtutis euidentiſsima, quòd doctiſsimorum uirorum conſilio & opera prudenter, nunquam non ſis uſus.*Et *haud ſcio, an Principis bonitas aliunde rectius, quàm ex conſiliarijs probari poßit : ex quorum numero celſitudinis tuæ Cācellarius eſt* D. Bernardus *ab* Hagen,

Iuris

Iuris Doctor, uir erudita atq; prudenti eloquentia præſtantiſsimus: qui cum nuper colloquio me & menſa, pro ſua humanitate dignaretur, ſtatim uelut leonem ex unguibus, certò cognoui omnium horarum hominem dexterrimum. Sed ut hæc omnia in faſcem colligã, tu Optime Princeps Elector, hunc qualemcunque libellum accipe: argumentum in primis obſequioſi erga te animi mei clementer amplectere. Deinde totam doctrinæ formam ex publica utilitate iudica, et tũ pro arbitrio ſtatue. Neq; uerò quicquam dubitare poſſum, quin grauiſsimum omnibusq; profuturum ſit quod ex tanti Principis promanarit hac in re literaria præiudicium. Interim Chriſtũ orabimus omnes, ut qui te ſuo beneficio Reipublicæ donauit, idem multos in annos ſuperſtitem conſeruet ac fœlicem.

AD LECTOREM.

QVÒ *magis interpretatiuncula noſtra, Candide lector, ex bono & æquo tibi deſeruiat, ideo ad uſum fori eam (quoad fieri potuit) accommodauimus, hoc eſt, in regulas quaſdam et theſes totam huius libelli actionumq; materiam breuiter complexi ſumus. Primum, ut in tam uario docẽdi genere, rei ſummam memoria faciliter teneres. Deinde, ut in ſcholis quoq; exercendi ſtudij gratia, cũ uolueris aliquem iuris locum in utranq; ſententiam conferre, habeas exempla quæ ſequaris. Nã talem Legũ collationem ſobriam, ſcilicet ut earum uis atque poteſtas excutiatur, non poſſum non uehementer probare: nimirum, quòd ueram illam fori diſputationẽ contineat, cuius Pomponius meminit in explicanda origine Iuris. Sicut autem immodicæ illæ ac argutæ recẽtiorũ Leguleiorũ altercatiões, quas paulo antè deplorauimus, offundũt nobis tenebras: ita contrà, moderatæ ac certis Legibus ex uſu rerum productæ*

 collationes,

collationes, mirum dictu quàm illuſtrēt autoritatē Ciuilis diſciplinæ, quamq; excitēt naturalis Iuris notitias, uelut igniculum in mentibus noſtris reconditum. Quo concilio Iuriſcōſulti quoq; Legibus omniū rerū & negociorū diligenter perſcriptis, ſubiecerūt regulas & theſes Iuris, uelut ſummarias quaſdā ſiue generales poſitiōes ex tota Ciuili diſciplina collectas, quibus quaſi in faſcē cōtraxerunt ea quæ per ſingulas rerū circūſtantias diffuſe tractarūt: ut eſt uidere ex l. j. ff. De reg. Iur. reiecto Accurſij commēto: quod & Zaſius recte cōfutat. Hic enim eſt uſus illius elegātiſſimi Tituli, quē iam ferè nemo uerſat in manibus. Et utinā aliquis eruditè nobis redigat locos eius in ordinem (quoad licet) priſtinæ puritatis. Tum enim uideres quàm magnificos habeat fructus in omni negocio rectè diffiniēdo. Interim, ut & Reipublicæ & tibi rectè cōſulas, accipe hāc qualemcunq; operam noſtram, & boni conſule.

ARGVMENTVM LIBRI ADEÓque totius iuris ciuilis.

OMne ius, ſcriptum & nō ſcriptum, quo utimur, uel ad perſonas pertinet, uel ad res, uel ad actiones. §. ulti. Inſtit. De Iur. nat. gen. & Ci. l. j. ff. De ſtat. homin. Ecce communiſſimos locos Iuris.

In perſonis conſiderantur

Status, Ordines, Officia, Inſtit. De Iur. perſona. Et ff. De ſtat. homi. & toto lib. I.

In rebus uerſantur

Acquiſitio, Conſeruatio, Alienatio, l. ulti. ff. de Legi.

In actionibus perpenduntur

Autoritas, Materia, Forma, Exitus, ad quas cauſas omnes loci referuntur, de quibus infrà dicendum erit.

Iam experiamur quomodo tū actiones, tum Iuris cognitionem

gnitionem ex arte quadam facilimè adſequi poßimus, & quid ſit quod Vlp. in l. j. ff. De Iuſtit. & Iur. dicit, Ius eſſe artem boni & æqui.

Et quidẽ Cicero lib. De Orato. 1. Si enim (inquit) aut mihi facere licuerit, quod iã diu cogito, aut alius quiſpiã, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne Ius Ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt: deinde, eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat: tum propriam cuiuſq; uim diffinitione declaret: perfectam artem Iuris Ciuilis habebitis, magis magnam atq; uberem, quàm difficilem & obſcuram. cic: ſponte. T. fol. 26.

Itaq; ſecuti hãc præceptionẽ digeßimus actiones in genera ſecundum diuiſiones quatuordecim, quas partim ex Iuſtin. Tit. De actio. partim ex Iuriſcõſultorum reſpõſis collegimus, adiectis earũ differentijs et peculiaribus officijs, quæ omnibus actionibus eiuſdem generis deſeruiant.

Vnde, ſi eorundẽ generũ omnia mẽbra, hoc eſt, actionũ ſpecies methodica circũſtantiarũ ratione in claſſes redigas: & tũ cuiuslibet ſpeciei uim & naturã ex Legibus, reſpecto ſemper horum communium locorum ordine, declares: perfectam earum cognitionem ex arte habebis.

Exemplum de una ſpecie: Videamus quæ ſit uis & natura Rei uendicationis.

Primus diuiſionis locus generalis oſtendit ad hoc inquirendum eſſe, utrum ſit Ciuilis, an prætoria? Id autem petendum eſt ex aliquo ſpeciali loco qui diffiniat autorẽ, ut eſt §. Sed iſte. Inſt. De actioni.

Secũdus locus cõmunis indicat uidendũ eſſe utrũ nominatim, an per interpretationẽ ſit introducta Iure Ciuili? Hoc docemur in d. §. Sed iſte. quoniam ſummi Iuris & princeps eſt actio directè cõſtituta Lege Ciuili, quanquã

& multis caſibus ſit utilis per interpretationẽ,ſicut eſt uidere in l.Sinautẽ eũ.§.Sed & is qui.ff.de Rei uendica.

Tertius locus infrà deſcriptarũ diuiſionum demõſtrat inueſtigandũ eſſe,utrum ſit in rem,an in perſonã:Et hoc diffinitur in l.j.Et l.Si in rem aliquis.ff. De Rei *uẽdica.uidelicet,quòd omnibus modis actio ſpecialis in rem ſit.*

Sic & per omnes alios generales locos exigenda, & ad præſcripta ſingularum Legũ *diligenter diffinienda eſt tum hæc actio, tum reliquæ omnes.* Qua *inueſtigatione perfectâ,abſolutam habebis tertiam,eamq́; maximam totius* Iuris Ciuilis *partem ſine ulla difficultate.*

ACTIONVM

IVRIS CIVILIS LOCI COMmunes, ad uſum forenſem ſecundum æquiſſimas Legiſlatorum ſententias bona fide accommodati.

QVID SIT ACTIO.

QVEMADMODVM *in omnibus rebus fœliciter tradẽdis, oportet obſeruare methodũ,hoc eſt, iuſtũ docẽdi ordinẽ: ita ſanè actionum forenſiũ cognitionem nemo rectè adſequetur, niſi primum generaliter intelligat,quid ſit,& quare introducta fuerit actio:Deinde quæ ſint ſpecies eius,et quæ ſpecierũ officia.*

*Celſus itaq; ſic definit actionem in l.*Nihil *aliud.ff.* De *actioni.& obligatio.quem ſecutus eſt* Iuſtinianus,Inſtit. De *action.* ACTIO, EST IVS PERSEQVENDI IN IVDICIO, QVOD SIBI DEBETVR.

Horum

Horum uerborum uis eſt ſigillatim excutienda.

ACTIONIS primum ſignificatio latiſſimè patet, cõprehendens generaliter omnem uiuentis operationem, quæ paſſioni opponitur, adeò ut ipſam quoq; uitam agere dicamur. Vnde illud dici ſolet: actiones humanæ infinitis rerum circunſtantijs uariãtur. Qua ſignificatione frequenter utuntur Iuriſconſulti. *actio,*

Verum hoc loco, actionis ſignificatio reſtringitur ad uſum forenſem. Quas enim Græci dicas uocabant, eas Romani Latinè actiones, cauſas, ſeu iudicia dixerunt. Terentius: Si tu illam attigeris ſecus quàm dignum eſt, dicam tibi impingam grandem. Vnde Paulus in l. Non diſtinguemus. §. Illud in prima. ff. De recept. arbi. Dictare actionẽ, eodem ſenſu quo Terent. Impingere dicam, appellauit. Idem in l. Si ſeruus depoſitus. in fi. ff. De noxali. actioni. Iudici dictare uocat. Tranquillus, Intendere formulam dixit. Vulgò nuncupamus, inſtituere actionem. Porrò, actiones hic dicuntur ab eo, quòd inſolentes ac temerarios debitores, ad Iudicia agamus: quoniam ſine cauſa recuſent ſolutionem aut ſatisfactionem. *dica, T. dict. act. impin. di. inten. for. inſti. act.*

Proinde, ne quis in ampliſſima huius uerbi actionis ſignificatione, diu meditabundus hæreat uageturq;, ideo prudenter adiecit Celſus hanc clauſulã (Nihil aliud eſt) Non uerò, ſicut Accurſius opinatur, quaſi aliud fuerit olim, quàm nunc eſt actio, propter ſolennitates formularũ & impetrationũ. Nam addititia maior, aut minor obſeruãtia, uel ſolẽnitas, nõ immutat rei ſubſtantiã. Martianus in l. Is cui uia. ff. Quẽadmod. ſeruit. amitt. Loquẽs de eo, qui amplius oneris, quàm licuit, per uiã uexerit: Magisq; (ait) hic plus, q̃ aliud egiſſe uideatur, &c. Porrò, quantum ad rẽ ipſam attinet, nulla apud ueteres alia ratio fuit

introducendæ ac exercendæ actionis, quàm nunc apud nos eſt. Rectius ergo Iaſon ſentit Inſtit. De actionibus. in in princi. docens actionem eſſe formulam adinſtar antiquitatis, præter aucupationes uerborũ, quæ ſublatæ ſunt per Tit. C. De formul. & impetrationi. De priſcis autem ſolennitatibus infrà dicemus.

Interim actio nihil aliud eſt, q̃ IVS PERSEQVENDI, *hoc eſt, legitima facultas uel autoritas permittẽs perſequi. Sicut dicimus: Ius eundi, ambulãdi: Ius utendi fruendi: Ius poſtulandi. Tutela, eſt ius atq; poteſtas. Inſtit. De Tutel. §. j. Modeſtinus. ff. De Legib. Legis uirtus (inquit) hæc eſt: imperare, uetare, permittere, punire.*

Non refert quodnam Ius permittat perſecutionem, utrum Ciuile, an Prætorium, an etiam Statutarium, ut craſſe dicam. Quoniam generaliter hic diffinitur omnis actio quam permittit Ius, in uſu forẽſi receptum, ſiue ſcriptum, ſiue non ſcriptum ſit. Et ſanè mirum uidetur, quòd Accurſius cum alijs tam curioſe diſputat de quibuſdam ſpeciebus actionum, cum diffinitio primum generalis explicanda ſtudioſis fuerat.

Et intellige Ius perſequendi, quod uel actu, uel habitu nobis competit, hoc eſt, quod uel impræſentiarũ, uel futuro tẽpore exercere iure poſſumus. Nam eodẽ modo uerbũ (Debetur) accipiẽdũ eſt, iuxta l. iiij. & l. Si quo tempore. ff. De petition. hæredita. l. Quæſitum. in princi. ff. De peculi. l. Si creditor. cum l. ſequ. ff. De libera. legat.

PERSEQVENDI *autem uerbum, hic eſt appoſitiſſimum. Nam omnes in uniuerſum apud Iudicem poſtulationes complectitur, tam ordinarias, quàm extraordinarias, etiam eas quæ inſtar actionum obtinent. Veluti, cautiones damni infecti, legatorũ, euictionis, & cæteras.*

Item

Item interdicta, & uniuerſæ officij Iudicialis expeditiones, continentur ſub appellatione perſequendi. Id enim quod petimus, uel poſtulamus, uel imploramus, noſtro aut alieno nomine, recte dicimur perſequi. Vlpianus in l. Pecuniæ. §. Perſecutionis. Paulus in l. Quibus. §. ulti. ff. De uerbo. ſignifi.

Quid igitur attinet ad rem, diſputare inutiliter, an officium Iudicis dicatur actio, & an comprehendatur ſub hac diffinitione? Nam cum omnes Prætoriæ cautiones obtineantur officio Iudicis, quas utiq; dicimur perſequi: conſequens eſt, officium Iudicis pertinere ad Ius perſequendi, & ſub hac diffinitione comprehendendum eſſe, ut inſtar actionis habeat. Præſertim quòd generaliter admodum, ac (ut ita dicam) craſſiſſime interpretari hanc diffinitionem oporteat. Præterea extat exemplum in quo Imperatores Honorius & Theodoſius appellant officium Iudicis, actionem. Certum eſt enim ingratum libertum reuocari ad ſeruitutem per officium Iudiciale, iuxta l. j. C. De libert. & eor. liber. Cum id iudicium (inquit) extra ordinem præbeatur. Martianus in l. Per procuratorem. ff. De obſequi. à liber. & libert. dicit ingratum libertum poſſe argui. Honorius uerò & Theodoſius in l. Liberti. C. dict. tit. loquẽtes de hæredibus patronorum: Quibus (inquiũt) ingrati actio, ſicut ipſis manumiſſoribus deferetur, &c. Adde l. Inquilino. ff. De dam. infect.

IN IVDICIO, *adijcitur loco differentiæ, ut diſcernamus ſolennes actiones ac Iudiciales, quæ ex forma legis dependent, ab extraiudicialibus hominum poſtulationibus, quæ neq; ſolennitatem, neq; formam requirunt cognitioni deſeruientem, ſed plerunque ex priuato conſtant arbitrio. Si enim extra iudiciũ aliquid ab aduerſario requi-*

ram,quamuis eadem uerborum forma,qua fuerit apud Iudicem poſtulandum,non tamen dicor agere,quoniã actio exigit iudicium. Vnde fit,quod Iuriſconſulti toties,iudicij uerbo, utuntur pro actione. Breuiter, omnes humanæ actiones,quæ extra Iudicij dictandi formam contingunt, hac clauſula ſecluduntur. Africanus pulchrè diſtinguit,extra iudicialem poſtulationem,à iudiciali,in l. Cum poſtulaſſem.in princ.ff. De dam.infect.

Præterea,per hæc uerba(In iudicio)ſignificatur nobis uis atq; poteſtas actionis,quæ in hoc uerſatur,ut liceat nobis ab inuito aduerſario aliquid exigere,quoniam Iudicium redditur in inuitum. Quamobrem Iulianus mira elegantia in l.Huiuſmodi. in fi.ff. De legat.primo: Cõſentire autẽ(inquit)uel ſua ſpõte debent,uel Iudice imminente. Qua ratione fit,quòd uolens ſoluere ante litem conteſtatam,non ſit urgendus ad ſuſcipiendum iudicium. Paulus in l.Si reus.ff. De procurato. Neratius in l. Ex iudicatum ſolui.ff. Iudica.ſolui: Neq; enim(ait)æquum eſt, aut Iudicio aſtringi,aut ad inficiationem compelli eum,qui ſine Iudicio dare partem paratus eſt.

QVOD SIBI DEBETVR. Hæc clauſula nobis exhibet cauſam,officium,atq; exitum actionis. Neq; enim ob aliud introducta fuit,neq; aliò pertinet,quàm ut unicuiq; tribueretur Ius ſuum:quia actio eſt executio Iuſtitiæ.

Deberi autẽ generaliter ex omni obligatione & cauſa,propter quam lex permittit aliquid exigere,accipiendum eſt, Vlpianus in l. Pecuniæ.§.ulti.ff. De uerb.ſignifi. Hoc uerbũ Debuit (inquit)omnẽ omnino actionem comprehendere intelligitur, ſiue Ciuilis, ſiue honoraria, ſiue fideicommiſſaria fuerit perſecutio. Itaque in hac tam generali ſignificatione,nõ refert quomodo quis debeat, mo

do

do tamen ſic teneatur, quòd mihi Iuris permiſſu liceat ab eo inuito quicquam exigere.

Prӕterea, debitum hic non ſolo reſpectu eius qui conuenitur, metiri oportet, uidelicet, quatenus ex aliquo negocio inuicem geſto, in perſona rei conuēti initium ſumpſerit obligatio, comitatura ſemper eundem ſecundum ſpecialem & propriam diffinitionem Pauli in l. Quӕcunq; gerimus. & Vlpiani in l. Actionum genera. §. j. ff. De actioni. & obligatio. Verumetiam reſpicienda eſt perſona actoris, cui deberi quodammodo uidetur id, quod ſuo iure & lege permittente ſic poſtulat, ut negari non poßit, etiamſi aduerſarius improprie & incidenter duntaxat obligatus ſit. Vt ecce, qui rem meā poßidet, is nullo iure ex ſua perſona dicto aut facto mihi perpetuo obſtrictus eſt: Attamen quia id quod meum eſt tenet, ideo ſicut mihi ratione dominij licet perſequi: ita ille propter incidentem poſſeßionem, debet reſtituere rem. Sic intelligendus eſt Iuſtinianus in §. Omnium. Inſtitu. De actionib. cum dicit: Qui nullo iure ei obligatus eſt. Et Vlpianus in l. Pecuniӕ. ff. De uerborum ſignification. Actionis uerbum (inquit) generale eſt, & ſpeciale. Nam omnis actio dicitur, ſiue in perſonam, ſiue in rem ſit petitio. Eodem modo, id quod officio Iudicis adſequi poſſum ab inuito aduerſario, debiti inſtar habet: imò, & ipſum officium à iudice debetur poſtulanti ſecundum ius: & ſi negauerit, tenetur iniuriarum. l. j. §. Permittitur autem. in fi. ff. De aqua quotidiana & ӕſtiua. Nec hoc eſt beneficium (inquit Vlpianus) ſed iniuria, ſi quis fortè non impetrauerit. Errant igitur, qui cum Accurſio uacillant, an ſub diffinitione comprehendantur in rem actiones, ſicut & Iaſon rectè notat, Inſtit. De actio. in princip.

Vt autem

Vt autẽ rem totam ab ouo (quod dicitur) repetamus, quomodo actiones naſcantur ex obligationibus, & obligatiões rurſus ex negotijs, idq́; duplici ratione, Naturali & Ciuili, meminiſſe diligenter oportet eius quod Cicero grauiter dicit lib. de Orato. 1. Omnia ferè (inquiens) quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa & diſsipata fuerunt. Nimirum ergo tam immenſa hominum negocia, confuſum admodum cahos initio fuiſſe, certo certius eſt, anteaquàm ad aliquam artem & formam reducerentur, hoc modo quo nunc ſunt.

Et hoc eſt, quòd Ius omne, quantum ad mores hominum formandos attinet, diuiditur in Ius naturale, ſeu Diuinum: & Ius poſitiuum ſiue humanum. Ius naturæ, quod aliàs Ius gentium uocant, conſiſtit in notitijs illis à natura, hoc eſt, à Deo, mentibus hominum inditis. §. Sed naturalia. Inſti. De Iur. natu. gent. & Ciuil. eſt enim proditum cum ipſo humano genere. l. j. ff. De acqui. rer. domi. Et §. Singulorum. Inſtit. eo. tit.

Hoc autem Ius naturale, cum eſſet ſimplex, & paucis præceptionibus contentum (quas tamen ut rectè perciperemus, Deus ipſe uiua uoce renouauit in decalogo) certè non uidebatur omnibus humanis negotijs propter corruptos adfectus, quos ex Adæ lapſu contraximus, ſufficere, niſi latius determinaretur, & per ſingulorum circunſtantias diſtribueretur.

Ius itaq; poſitiuum, huiuſmodi naturales notitias latius extendit, format, diſtribuit, applicat ad humanas functiones: obſeruans ſemper eas ueluti Theſei filum in maximo labyrintho. Idq́; eſt quod Vlpianus in l. Ius Ciuile. ff. De Iuſti. & Iur. Ius Ciuile (inquit) eſt, quod neq; in totum à naturali Iure uel gentium recedit, neq; per omnia

ei

ei ſeruit, &c. Quaſi dicat: Si in totũ receſſerit, facile perducetur in peßimum errorem, & pugnabit cum natura. Sicut uidemus in prædura illa, & nimis crudeli ſeruitutis forma, in captiuitate bellica, in conditione libertinorum, & alijs id genus multis: in quibus cum ſerui utiq; homines, ad imaginem Dei creati, cogerentur in brutorum animalium ordinem, magna pars huius poſitiui, & humani Iuris paulatim eſt ſublata per Leges poſteriores & Conſuetudinem.

Proinde, actionum & obligationum, aut etiam cõtractuum uim & poteſtatem, nemo fœliciter tractabit: niſi diligenter reſpiciat prima illa antiquitatis tempora: nec aliter intueatur quæcunq; hominũ cõmercia, quàm ſi adhuc rudia eſſent, ſine ulla formularum Ciuiliũ determinatione. Incipiẽdũ enim eſt à naturalibus illis notitijs, per quas præparatur & inſtruitur perpetua quædã & conſtãs uoluntas, cuiq; quod ſuum eſt tribuendi: & inde paulatim perueniendum eſt ad poſitiuas & gentium addititias formas. Quemadmodum ſi ex procliua ac periculoſa rupe, per gradus tutißime deſcendas ad planiciem ſpatioſam.

Sic Pomponius in l. ij. ff. De origi. Iur. facturus Iuris interpretationem, repetit ſtatim ea tempora, quibus Romana Ciuitas manu planè regeretur, cum diſperſa, ac ſine ſolennitate eſſent omnia. Item Paulus in l. Naturalis. ff. De præſcrip. uerb. inueſtigaturus actionum formulas, proponit primum omnes rerum ob cauſam datarum ſpecies nudas ac informes. Deinde progreſſu quodam, & argumentatione rationis, tractat de Ciuilibus formis, & diſcernit contractus nominatos ab innominatis, & rurſus ex contractibus obligationes & actiones.

Exemplum quoq; cum primis elegans exhibuit nobis

Triphonius

Triphonius in l. Bona fides. ff. Depoſit. Ibi enim, bone Deus, quàm grauiter tractat æquitatis inueſtigationem, primum ex naturalibus notitijs: deinde, adiunctis ſobriè præceptis Ciuilibus, per rationem collectis, ut ſic optimū fiat temperamentum, ſingulis circunſtantijs rectè deſeruiens. Vt interim uideamus, modo ſi oculos uidendi habere uelimus, quàm in hoc genere docendi non iuuent, imò quantum noceant, immenſi Doctorum commentarij, de quibus ſuprà diximus, quoniam conturbant & euertunt omnia in Iure præclara.

æquit.

doct. coment.

QVo magis igitur rectè ſtatuamus de actionibus, ſic repetenda ſunt tempora.

Omnes pactiones & conuentiones, quibus inter ſe homines de quacunq; re conſentire ſolent, primi Legislatores, ſecuti notitias illas honeſtatis naturalis, de quibus paulò antè dictum eſt, partim in nominatos ordines, ac ueluti claſſes redegerunt, partim ſub nuda ac naturali appellatione reliquerunt. Quædam enim conuentiones tam manifeſtam habebant rationem, ad quem uſum in commercijs hominum prorſus neceſſarium deſeruire poſſent, ut non difficulter inueniretur eis & forma, & nomen, per quod diſcernerentur ab alijs functionibus. Quædam uerò tam uariæ fuerunt ac latè patentes, ut impoßibile eſſet ſpeciali nomine eas deſignare, ac multò minus ſub certa forma comprehendere.

Exempli gratia: Conuentiones illæ quibus animaduerterunt Legum autores tractari de dominijs & utilitatibus rerum, ab uno ad aliū mutuo quodam cōſenſu transferendis, quoniam dubium non erat, & quotidiana experientia docebat quò pertinerent, quàm neceſſariæ eſſent, ideo in formas, & ſolennes, & certas redactæ ſunt, addi-

to

to nomine ijs,quæ ſpecialem appellationem admitterent, per quas uſus rerum ad agendam uitam nobis communicaretur. Quandoquidem abſoluta illa communio,ut omnia paterent omnibus,retineri ſalua pace non poterat,& naturali Iure ſeu ratione pernicioſa uidebatur. Vnde ſunt contractus nominati & innominati,ac quaſi contractus, qui propter euidentem æquitatē tam nemini poterant diſplicere,ut ab omnibus gentibus facile reciperentur.

Reliquæ uerò commerciorum functiones,cum certum non haberent exitum, & nimis latè paterent, utpote,in mille rerum circunſtantias ſingulis horis uariatæ, non poterant certa lege cōcludi. Quis enim omniū hominū placita rectè metiatur? Quare ſub cōmuni ac naturali appellatione remanſerunt,ut dicerētur pacta,cōuentiones nudæ.

Et hoc eſt quod Vlpianus in l.j.ff.De pact.ſtatim poſt generalem interpretationem pactorum & conuentionū ſubijcit:Sed conuentionum (inquiēs) pleræq; in aliud nomen tranſeunt. Veluti,in emptionē,in locationem, in pignus,uel in ſtipulationem. Paulus,ut dictū eſt,colligit rationem nominatorum contractuum, & diſcernit eos ab innominatis,in l. Naturalis.ff.De præſcript.uerb. Eòdēq; pertinet quod Hermogenes in l.Ex hoc iure.ff.De Iuſti. & Iur.probat omnes Politiæ formas ex Iure gentium cōſtare.

Rurſus,cum iam introductæ eſſent multæ commerciorum formæ, Naturalis ratio,ac imminēs rerum neceſsitas dictabat,æquum & bonum eſſe,ut conſtitueretur,ne quis in huiuſmodi mutuis negotiationibus, ſecundum humani affectus inconſtantiam,detrimēto alterius temere uariaret: imò magis ut aſtringeretur unuſquiſq; ad id quod ſemel placuiſſet,ſeruādum. Vnde generaliter introductū eſt

naturæ

naturæ uinculum, id eſt, naturalis obligatio. Vt rectiſsimè uideatur dixiſſe Vlpianus in l. j. in princ. ff. de pact. Quid enim tam congruum eſt fidei humanæ, quàm ea quæ placuerunt inter eos, ſeruare?

Verum, naturalis ratio omnium rerum optima moderatrix, cum tam immenſa, & uarij diſcriminis eſſent hominum negocia et facta, facilè ſuaſit, adeoq; propter neceſſitatem exegit, ne eodem modo omnes ex omnibus negocijs paſsim obligarētur. Eſt enim inconuincibile axioma: diſsimilia, non rectè ſimili iure cenſeri. Quare legislatores medium quoddam, ac temperamentum in rebus obſeruantes, delectum adhibuerunt introducendæ obligationis, hoc ordine.

Primum, in conuentionibus ſecundum prædictas formas conſummatis, tam efficax uinculum admiſerunt, ut executionem quoq; decernerent in inuitos & recuſantes. Et hæc obligatio, ſecundum naturæ rationem, & hominum autoritatem producta, meritò eſt dicta naturalis et Ciuilis: Exequendi uerò adminiculum, actio. Deinde, in illis articulis in quibus naturæ ratio nō palàm accederet, apparente tamen aliqua cauſa ad uſum humanum neceſſaria, conſtituerunt autoritate ſua, Legiſq; præſcripto obligationem quandam, ac inde Ciuilem ſeu Legitimam nuncuparunt, utiq; tam efficacem, ut exigi poſſet per actionē. Vtranque autem obligationem diffinit Iuſtinianus Inſti. De obligat. Obligatio (inquiens) eſt Iuris uinculum, quo neceſsitate aſtringimur alicuius ſoluendæ rei, ſecundum noſtræ Ciuitatis iura. Sic Paulus accipi uult in l. Legitima conuentio. Vlpianus in l. Iuriſgentium conuentiones. in princi. ff. De pact.

Denique in illis ſpeciebus, quæ non tam prægnantem cauſam

cauſam in ſe continere uidebantur,ut ad neceßitatẽ exequendi trahendæ eſſent, ne nimis rigida omnium dictorũ introduceretur exactio, cũ nec illas nominatas ſeruemus ut oportet,optimo temperamẽto reliquæ omnes conuentiones ſub naturali obligatione propter conſenſum, ſine executione tamẽ actionis,relictæ ſunt,ſolũ ut exceptionẽ parerẽt. Vlpia.in d.l.Iuriſgentiũ.§.Sed cũ nulla(inquit) ſubeſt cauſa propter conuentionem,hic cõſtat non poſſe cõſtitui obligationẽ. Igitur nuda pactio, obligationẽ nõ parit,ſed parit exceptionẽ,hoc eſt naturalẽ defenſionem. nuda pact.

Ex his apparet,quomodo ex facto colligatur Ius obligationis,& etiam ius perſequẽdi,quod debetur per obligationem.Sicut dici ſolet:Contractus eſt remotior actionis ac mediata cauſa:obligatio autẽ proximior & immediata. Item,Contractus eſt cauſa ſpecifica,quia diuerſi cõtractus,producunt diuerſas actiones:ſed obligatio,generalis cauſa eſt,quoniam omnes actiones eodem modo naſcuntur ex obligatione,iuxta l.Licet.§.Ea obligatio.ff. De procuratori. Quamobrem,cum ſcire uoluerimus,quæ competat actio,reſpiciẽdum eſt factum,uel alia cauſa quæ loco facti eſt: cum uerò dubitauerimus an exerceri poßit actio,& quando,tũc intueri oportet obligationẽ. Vlpianus in l.Cedere diem.ff.De uerbo.ſignifi. Actio enim eſt executio obligationis,ut probat Vlpia.in l.In executione.ff.De uerbo.obligatio.

Præterea ex prædictis conſtat,quare naturalis obligatio ſola regulariter non producat actionem, niſi magna cauſa ſubſit: Quia ſi paßim extra prædictas formas, ex omni conuentione & pacto nudo fuiſſet conceſſum Ius perſequendi in iudicio,res prodijſſet in infinitum, & ad pernicioſißimam confuſionem, cum ſingulis planè horis

p opor

oportuiſſet uariare, ac multiplicare actionũ formulas ſecundum immenſam pactorum circunſtantiã, quod abſurdiſſimum & impoſſibile fuiſſet, argu. in Auct. Vt determi. ſit nume. clerico. in princ. Et De reſcrēd. ſacr. pala. §. ult.

Hæc omnia autem ſic habent, cũ homines conueniunt, paciſcũtur, dicunt, aut faciũt aliquid ſecundũ formã Iuris naturalis uel Ciuilis: quòd ſi contra eam admiſerint quicquam, tũc eodem modo ſicut ex cõuentionibus, ſecundum qualitatẽ cauſarũ aſtringũtur obligatione, aliàs naturali et Ciuili, aliàs Ciuili tantũ, aliàs naturali dũtaxat. Et propterea ex maleficijs quaſi maleficijs, alijsq; factorũ ſpeciebus, uariæ producũtur actiones. Nam cum inter nos cognationem quandam natura conſtituit, conſequens eſt, hominem homini inſidiari nefas eſſe, ut dicit Florentinus in l. Vt uim. ff. De Iuſtiti. et Iur. Et Vlpianus hac ratione reſpecta, eleganter colligit obligationem ex facto & in factum, in l. Actionum genera. §. Actionum autem. ff. De actioni. & obliga. Et hoc eſt quod Modeſtinus dicit in l. Obligamur. §. Lege obligamur. ff. De actio. & obliga. Lege obligamur (inquit) cum obtemperantes Legibus, aliquid ſecundum præceptum Legis, aut contra facimus.

Cæterum, non fuit tanta difficultas conſtituendi formam & obligationem in maleficijs, ſicut in Ciuilibus negocijs. Quia quatenus ad uinculum attinet, quo delinquentes aſtringuntur, omnes obligationes unius generis ſunt, ex re ipſa, hoc eſt, ex maleficio contra Legem admiſſo, Caius in l. Ex maleficio. ff. De actio. & obliga.

Ex his omnibus facile eſt intelligere, quid ſignificet hoc uerbũ (Debetur) quam Emphaſim habeat: nimirum, quòd cum effectu debeatur, habeatq; dignam Iuris cauſam, ſecundũ quam Iudex pronunciare pro actore poſſit.

Nam

Nam iuſtiſsima regula eſt: Quòd ubi ex nuda pactione non adiuta Legis autoritate, inefficax eſt obligatio, multò magis ubi nullum omnino debitum eſt, neq; naturale neq; Ciuile, ibi nulla producitur actio. Quæ autem ſit nuda pactio, pulchrè tractant Paulus in l. Legitima conuentio. Vlpianus in l. Iuriſgentium. §. Sed cum nulla. ff. De pact. Iulianus in l. Solent. ff. De præſcrip. uerb.

Proinde, ſicut ſine debito non conſiſtit actio, ita nec ſine actione iudicium. Vt ſit efficaciſsima exceptio, quæ reuera, & ſine calumnia ſic opponi poßit aduerſario: Tua non intereſt, uel, Tibi nulla competit actio. Iulianus in l. Si pupilli. §. ul. ff. De nego. geſt. Quanquam enim (inquit) hoc ei imputari non poßit, cur alios debitores non conuenerit, quoniam conueniendi eos in iudicio facultatem non habuerit, quia nullam actionem intendere potuit. Et in l. Quoties. §. Item ſi temporali. ff. De adminiſtrat. tuto. Aduerſus alios enim (ait) experiri, ſine actione non potuit.

In ſumma igitur, Actio aliud eſt nihil, nec unquã aliud fuit, quàm facultas ſeu permiſſus Iuris ad perſequendũ, ac ab inuito aduerſario exigendũ, id quod cuiq; tum ex Lege ſcripta, tum ex bono & æquo, ſic debetur, ut legitimã executionem admittat in ſacroſancto Iudicio.

DE VETERI ACTIONVM SOlennitate, quatenus hodie ſit mutata.

QVa lex cauſa naturalis Iuris, etq̃ pulchro rerũ ordine actiões primũ fuerit introductæ, ſuprà diximus. Nã cũ uita noſtra ob corruptã Adæ lapſu naturã ſine litibus trãſigi nõ poſſet, melius erat iudiciorũ formulas introducere, quibus iudice cognitore homines diſceptarẽt, q̃ ferre, quod

re, quòd quotidianis diſsidijs ad arma et rixas proſilirēt. l.Aequiſsimum.in princip.ff.De uſufruct.

Porrò,hominē homini lupum eſſe, ueriſsimè dici ſolet. Et propterea,cum Hebræos Deus inter ſe quàm coniunctiſsimos eſſe,rectiſsimeq; conſentire uellet, certas leges tulit,ut ex præſcripto res iudicarēt. Quo nomine Moſes, gloriatus apud populum Iſraëliticum,& commemorans beneficia & prudentiam Dei: Quæ enim(inquit)eſt alia Gens ſic inclyta,ut habeat cæremonias iuſtaq; iudicia, et uniuerſam legem, quā ego proponam hodie ante oculos ueſtros? Deuterono. IIII.

Mo ſes,

Itaq; ut progreſsū actionū diligenter obſeruemus,tractanda nunc ſunt formularū initia, quibus uelut in artem quandam redactæ ſunt actiones. Principio enim rudes erant,& nulla ſolēnitate compoſitæ, utpote quibus duntaxat ductu naturalis rationis controuertentes uterētur, narrātes ſimpliciter facti ſeriem, & reijcientes omnia ad arbitrium Magiſtratus. Nihil enim ex certa forma & in ſpeciem petebant,ſed quid Iudici placeret, expectabant. Hoc modo & populum Romanæ ciuitatis primum ſine certa lege,ſine certo Iure uixiſſe, omniáque manu à Regibus eſſe gubernata,Pomponius eſt autor in l.ij.in prin. ff.De origi.Iur. Namque manum ibi oportet intelligere, non Tyrannicam uiolentiam, cum pleriq; Reges inter optimos principes numerentur: ſed ſupremam Regis poteſtatem ſeu autoritatem, qua iubebat aut uetabat aliquid, ſecutus tantum naturalem rationem. Et mediusfidius ſi quis prima illa tempora cum poſterioribus conferat,uidebit facile, quàm nō in multitudine legū & ſcripti Iuris conſiſtat Reip.ſalus & incrementum.

Poſteà uero cum per legatos Romanorum, petitæ à Græcis

Græcis Ciuitatibus inſtitutiones & Leges,in decem tabulis eboreis perſcriptæ,Romam tandem adferrentur , anno ab urbe condita tricẽteſimotertio: cum'que ſequẽti anno duæ tabulæ uiderẽtur adijciendæ , tum primũ ex his duodecim tabulis actiones compoſitæ & in certas formas redactæ ſunt,quibus homines inter ſe diſceptarent:ideo'que legis actiones,id eſt,legitimæ actiones appellatæ, quibus & Prætor ſuas adiecit.l.ij.§.Deinde ex his Legibus.ff. De orig.iur.Siquidem ſic habent res mortalium , ut aliorum inuentis ſemper aliquid addendum putemus, etiamſi aliquando non expediat. Quicquid enim poſteri Legum ſcriptores in monumẽtis reliquere, id totum tanquam ſimiæ à Moſe,primũ Græci,deinde à Græcis Romani mutuati ſunt, & per interpretationem multiplicarunt,Ficino & Euſebio adſtipulantibus. Has actiones ne Populus Romanus prout uellet inſtitueret, Iuris prudentes, quibus ſumma interpretandi poteſtas erat conceſſa , & certas,& ſolennes eſſe uoluerunt , exiſtimantes ſic fore, ut adfectus humanus ad litigandum alioqui propenſus, his modis uelut repagulis quibuſdam coërceretur. Solennitatem autem dicimus , certam obſeruationem, uerborũ, perſonarum,uel temporis:inde nuncupatã,quòd ſola ſeruatur ſine qualibet addititia mutatione. Sic Paulus in l. Cũ plures.§. Cũ tutor.ff.De adminiſtratione. tuto.Solẽnia(inquit)munera parentibus cognatiſq; mittet.Solennia uocat, quia certo tempore mittebantur, ſicut iam nunc quoque certis temporibus anni, munuſcula mitti ſolent.

ll· Roma allat
an. ab vr. con
303.

Solennitas igitur actionũ duplex introducebatur: Altera impetrationis:altera formularum.

2. solẽnitas a

Circa impetrationẽ ſic obſeruabatur,ut nemini liceret

impetrat.

in iudicio experiri, niſi impetrata prius agendi formula à collegio Pontificum, quorum autoritate declarabatur, num cuiq; actio competeret, an non. Vnde iudicia ordinaria dicebantur, ab ordine Pontificum.

Altera ſolennitas erat formularum in exercendis actionibus. Nam formulæ quædam uerborum præſcribebantur, quorum ductu in iudicijs ſic fuerat experiundum, ut qui uno forte uerbo erraſſet, tota cauſa cecidiſſe uideretur. Qua ratione Paulus, uulgarem formulam pro actione dixit, in l. Seruus. ff. De fur. Et cauſa cadere, ſeu cadere formula dictũ eſt, apud Iuſtinianum in §. Si quis, Inſtit. De actio. Si quis (inquit) agens, in intentione ſua plus complexus fuerat quàm ad eum pertineret, cauſa cadebat, id eſt, rem amittebat.

Et hæc quidem obſeruatio impetrandarum actionum aliquandiu, hoc eſt, centum propemodum annis, apud collegium Pontificũ fuit, tandem tamen ad Prætorem tranſlata: propterea, quòd hoc declarandi officio ad auaritiam abutebantur. Vendebant enim potius, quàm concedebant pro Iure actiones. Subinde ergo Prætor intellecta facti ſerie, aut concedebat actionem, aut ex cauſa negabat. Vnde uidemus in Edictis Prætorum hæc uerba, Iudicium dabo, Iudicium non dabo.

Et tum paulatim in deſuetudinem abire cœpit nimis rigida uerborum ſeruitus, quæ poſteritati multo rectius diſplicuit, quàm rudis Græcorum in agendo libertas. Factum quoque eſt, ut omnia iudicia extraordinaria, ſicut prius a collegio Pontificum ordinaria, uocarentur. Paulus in l. Actio negotiorum geſtorum. ff. De negoti. geſt. Iuſtinianus in §. ulti. Inſtit. De interdict. Nam quoties (inquit) extra ordinem ius dicitur, qualia hodie ſunt omnia iudi

mnia iudicia,&c.

Eo autem tempore Prætorũ autoritas,quantũ ad conſtituenda iudicia attinet, ad ſummũ perducta eſt faſtigiũ. Vt uel hinc uideas,quàm imprudenter lapſi ſint,qui actiones Prætorias dici putant omnes, quas Prætor daret: Cum actionem dare, ſit actorem ad intendendam actionem admittere. Porrò, Prætor & Ciuiles, & ſuas actiones dabat,uel negabat. Cicero in Verrẽ:Si quis eum pulſaſſet,edixit ſe iudicium iniuriarum non daturum. Quicquid ab eo peteretur, iudicem de ſua cohorte daturum: ipſi autem nullius rei actionem ſeſe daturum.

Huius autem mutationis, haud dubiè magnam ſuppeditauit occaſionem Appius Claudius, non ille decemuir, ſed centum amplius annis poſterior, qui cum huiuſmodi actionũ formulas in libros,quos faſtos dicebant,redegiſſet: Cneus Flauius ſcriba eius, ſurreptos hos libros Pop. Romano tradidit,munus adeò gratũ, ut Tribunus plebis & Senator fieret. Sunt qui de fide huius ſcribæ diſputãt: Mihi uidetur rectiſſimè expoſuiſſe omnibus id quod ad omnes pertinebat. l. ij. §. Poſtea cũ Appius. ff. De orig. iur. Ap. Cl. Cn. Fl.

Cæterum, cum adhuc tempore Cõſtantini XXXVIII. Imperatoris aliquo modo in exercendis actionibus impetrandisq; nimia eſſet curioſitas, ex qua ad eludendum calumnioſe iudicium exceptiones naſcebantur, in uniuerſum ſemel omnes formulæ & impetrationes ſublatæ ſunt, per l. j. & ij. C. De formul. & impetra. Quem locum plerique falſo intelligunt, & uſus (ut ſolet) abripuit ad omnem dictandæ actionis inconſtantiam, quaſi liceat nunc paſſim ſine ulla uerborum & rerum cohærentia & ordine, negotium, utcunque in buccam uenerit, apud Iudicẽ effutire. Id quod adeò faciũt cauſidici, ut nõ tam libellos, Con.

quàm uolumina cauſarũ ſcribant, quorũ exitum nec ipſi nec iudices tenere poſſunt.

Quorſum igitur omnia hæc pertinebunt? Huc certè ut aliena pericula cautiores nos faciant. Expertos enim uidemus antiquos, incommodam fuiſſe nimiam ſimplicitatem Legis XII. tabularum, cum nihil omnino formularũ eſſet in iudiciorũ diſceptationibus exercendis. Vides item quàm pernicioſa fuerit poſterioris ſeculi nimia formularũ curioſitas & ſeruitus. Nunc tandem ſtultorum magiſtro exitu edocti ſumus, quãta Reipublicæ iactura, recepta ſit incõpoſita perſecutionũ libertas, quæ ſimplicitatis iuxtà atq; formularum nihil exempli retinet.

Proinde, remedium huius mali hoc fuerit, ut medioeris quædam formula abſq; uerborum ſeruitute, diligẽter obſeruetur, uidelicet, ut non alij articuli ſeu poſitiones (ſicut uocant) congerantur in libellos, quàm ſint neceſſarij ad naturam inſtitutæ actionis: tam compoſito autem ordine referantur, ut ipſum planè actionis nomen uideantur exprimere. Et hæc quidem ex ſententia ſunt Titu. C. De formul. & impetratio. Quod uel ex l. ij. his uerbis declaratur: Si aptam rei, & propoſito negotio competentẽ eam eſſe conſtiterit.

Quare Iaſon Inſtit. De actioni. in princip. rectiſsimè dixit: actiones & hodie formulas eſſe. Vnde & exceptio inepti libelli, ſicut ad calũnioſam differendi iudicij anſam admitti nõ debet: ita rurſus, ſi ex legitima cauſa rectè obijciatur, repudianda nõ eſt, ut tractat Ferrarienſis in ſua praxi, De formu. reſpon. rei conuent.

Ex his apparet, originem & cauſam efficientẽ actionum, naturali & Diuino iuri tribuendam eſſe: progreſſum uerò & formã, Romanis Legiſlatoribus. Hinc uides,

quoties

quoties fuerit uariatus formularum uſus, cum tamen interim immutabile ſemper fuerit & neceſſariũ, hoc ipſum quòd actiones exerceantur. Nam gladij poteſtas aduerſus uim malorum, eſt ex Deo, Roma. XIII. *Gladius nõ eſt, ſine iudicijs, neq; iudicia ſine actionibus. Simul ergo inſtituta ſunt Iure Diuino ſeu naturali. Neq; enim inter iſta diſtinguendum eſt, quatenus ad formandos mores attinet. Vnde Iuriſconſulti actiones ipſas, frequenter adpellant Iudicia: & interdum obligationem accipiunt pro actione. Paulus in l. Naturalis. §. Et ſiquidem. ff. De præſcrip. uerb. loquẽs de rerũ permutatione: Dubium (inquit) non eſt, naſci Ciuilẽ obligationẽ, in qua actione id uenit, &c.*

Ex eo quoq; apparet, ab initio Legum fuiſſe actiones, licet rudes & innominatas: Quia nulla Lex unquam fuit præcipiens aut uetans aliquid, quæ nõ obligationẽ haberet. Obligatio autẽ ſtatim actionẽ producebat. Cur enim ferretur Lex, niſi obligaret ſubditos? Quorſum obligarentur, niſi liceret eos aliquo modo ad ſatisfaciendũ compellere? Quamobrem etiam hodie ſi nominata non reperiatur actio, tamen condictio ex Lege conceditur autore Paulo in l. j. ff. De condictio. ex Leg.

Nec cuiquam abſurdum uideatur, actiones ex Iure naturali ſeu Diuino cenſeri, cum tamen formam & ſolennitatem à Iure Ciuili acceperint. Nam & Iuſtinianus Princeps in §. Venditæ. Inſtit. De rer. diuiſio. loquens de ſolutione pretij, aut alia ſatisfactione præſtanda: Quod quidem (inquit) cauetur Lege XII. tabularũ: tamen rectè dicitur & Iure gentium, id eſt, Iure naturali id effici. Et ſanè quid attinet hic multum altercari? Nam totum Ius Ciuile tametſi per omnia nõ deſeruiat ſimplicitati naturali, quod fieri nõ poteſt propter nimias rerũ circũſtan-

 tias

tias: tamẽ nunq̃ in totũ recedit à natura, ut ſuprà diximus.

Ex his multas Doctorum ocioſas diſputationes enodabis, de contractibus, de actionibus, de matrimonio, de bello, de ſeruitute, & alijs id genus multis, quibus à Iure poſitiuo quidem determinata eſt forma, rerum & perſonarum uarietati conueniens: uerum origo, cauſa, certaq́; notitia, in natura eſt.

Bart. lapſ. *Sequitur ergo, Bartolum, alioqui bonum uirum, nonnihil in hoc hallucinatum eſſe, qui originem & cauſas ad Ius Ciuile & humanum refert, in l. Frater à fratre. ff. De condict. indebit. Et in l. Ita ſtipulatus. ff. De uerb. obligat.*

Multò magis autem uſq; ad perniciem humanæ ſocietatis errant illi, qui ſomniant uerius quàm probant: Chriſtianis non licere in Iudicijs aduerſus proximum ſuum experiri, citantes ſcripturam ſacram quidem, ſed impertinentem, Matth. v. Habeto beneuolentiam cum aduerſario tuo, &c. Luc. vi. Et ab eo qui aufert quæ tua ſunt, &c. Item Matth. v. Et ei qui te uelit in ius trahere, &c. Quibus in locis Chriſtus ſeruator noſter, calumnioſam proximi moleſtationem, & priuatam uindictam prohibet. Magiſtratus uero cognitionem, & poteſtatem quam ipſe dedit & confirmauit, non eleuat: ut doctiſſimi quidã uiri phanaticis illis dudum reſponderunt.

Deniq; & illi falluntur, qui referũt Tit. De formul. & impetra. ad tempora Pontificũ Romanorũ, à quibus primum impetrabantur actiones. Nam eorum autoritas diu ante Cõſtantini Cæſaris tẽpora, ad Prætorẽ trãslata fuit.

DE VERO ACTIONIS VSV.

NOn autem actione forenſi paſſim & ſine delectu, nec abſque neceſſaria cauſa debemus uti. In primis enim debitor, anteaquàm cõueniatur in iudicio, adeundus eſt, &

eſt, & ciuiliter interpellandus ſemel atq; iterum, ſi fieri poteſt, per creditorē ipſum, deinde per alios bonos uiros, ut debitum præſtare uelit ſine moleſtia. Admonendus eſt, quāto diſpēdio, non ſolū corporis & pecuniarū, uerū etiā animæ, ſuſcepturus ſit iudicium contra conſcientiā, ſi recuſauerit dare aut facere id, quod ex bono et æquo debet. admonen eſſe debitorē, anteq conueniat.

Et quamuis hæc admonitio quibuſdam uideatur urbanitas, ut uocant, ſi tamen recte perpendatur, certum erit, quòd ex Iure Diuino et humano omnibus modis obſeruanda ſit. Et propterea, quibuſdam in locis optima ratione nō audiri in iudicio creditorem, niſi ſic admonuerit debitorē. Iuxta illud: Si peccauerit in te frater tuus, uade & argue eum inter te & ipſum ſolum, &c. Item: Qua de re (inquit Proculus) uolo ut cum Hybero loquaris, ne rem illicitam faciat. l. Quidam Hyberus. ff. De ſeru. urba. prædio. Qua ratione olim in Republica Romanorum bene conſtituta, obſeruabantur denunciationes, quæ debitoribus in perſonam ſolenniter fiebant, anteaquam conuenirentur apud iudicem. Vnde condictiones appellatæ ſunt actiones perſonales. Condicere enim, priſca lingua denuntiare eſt. §. Appellamus. Inſtit. De action. Item l. Debitores. C. De pigno. Debitores (inquit) præſentes, prius denūtiationibus cōueniendi ſunt, & c. l. Emilius Largianus. ff. De minor. De monitione uide c. Noluit. De iudi. cōdicere, i.e.

Inter Iuris præcepta primum numeratur, honeſte uiuere. Honeſtati certe ex diametro repugnat, ſi quis protinus adigat debitorē, imò & ſeipſum, ad iudiciariā moleſtiam, quā uno aut altero uerbo fortaſſis euitare potuiſſet.

Vnde boni uiri controuerſias olim iudiciorum abhorrere ſolebant, ueluti rem non admodum honeſtam, ſi quis ſæpe uerſaretur apud iudicē. Quo nomine Vlpianus,

Hæc

Hæc enim (inquit) uerecunda cogitatio eius qui lites execratur, non eſt uituperanda. l. Item ſi res. §. Poteſt autem. ff. De aliena. iudi. mutan. cauſ. fac.

Socrates teſte Platone uetuit iudicia in Ciuitate multiplicari, ne daretur ciuibus anſa litigandi. Quoniã humanus adfectus ad controuertendum natura facilis eſt, teſte Vlpia. in l. Item ſi unus. §. ulti. ff. De arbit.

Itidem Strabo lib. VI. refert eos quibus plurimæ ſunt Leges & iudicia, plerunq; uiuendi ritu deprauatos inueniri. Nutritur enim cõtrouertendi libido, multitudine Legum & iudiciorũ, neglecta interim ciuili uita. Sicut Athenienſibus ſæpe per iocum obijci ſolebat, & ſerio tandem exitio fuit, quod ſcriptitandis multo magis, quàm obſeruandis Legibus animũ intenderẽt. Horrenda hodie exempla ſunt ſi quis circũſpiciat. Iuſtinia. Cæſar inter bonos utiq; principes numerandus: Nunc admonendi ſumus (inquit) magnam curam egiſſe eos qui Iura ſuſtinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: Quod & nobis ſtudio eſt. Inſti. De pœn. tem. litigan. in prin.

Iudicis quoq; partes ſunt in hac re, ut ſi animaduertat actorem aut reum, plane calumniari, nullumq́; conueniendi uel defendendi Ius habere, ſtatim eum à Iudicij limine repellat, etiã non poſtulante aduerſario. Nam Iudex boni & innocentis uiri officio fungi debet, cuius primæ partes ſunt curare, ut lites ſine calumnia procedant. Vlpia. in l. Ceteræ. ff. Fami. erciſcun. Et in l. Si extraneus. ff. De iur. doti. Nec enim (inquit) quiſquã Iudex proprijs auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de ſuo dotem promiſit, non urſerit ad exolutionẽ. Accedit l. ulti. C. Vt nem. priuat. titul. prædi. ſuis impon. Vbi Iudex cum officialibus ſuis punitur, admittens prohibitam accuſationem

tionem aduerſus eos qui deponunt priuatorum titulos. Nam omnibus deponēdi autoritas Iure cōceſſa eſt, cū publicis tantum rebus, titulus dominij præſcribi debeat.

Secundo: Si debitor cōtempta huiuſmodi admonitione, recuſauerit præſtare debitum, & cauſa ſit talis, quā prorſus deſerere nō poſsis, tunc in ſumma rerum neceſsitate, ad iudiciariam perſecutionē uelut ad Triarios milites, procedendum eſt: bona fide tamē, ut planè exiſtimes iure tibi deberi quod perſequeris, ne facias calumniā proximo tuo & ne cū alterius detrimento locupleteris. l. Nam hoc natura. ff. De condic. indebi. Enimuerò, is qui ſcit ſibi ab aduerſario nihil deberi, ſi agat in iudicio, nō de damno, ſed magis de præda ſolicitus eſt, ut dicit Vlpianus in l. Si minoris. ff. De adminiſt. tuto. Hoc autē docebit unumquenq; ſua cōſcientia, quæ nihil aliud eſt quàm ſecretū & infallibile facti noſtri iudicium, & mille teſtes, ut dici ſolet, utrū reuera credat actor, an ſimulet ſe habere iuſtam agendi cauſam. Proinde, Deum nemo fallet, ſi hominibus utcunq; imponat calumniator.

Delectus quoq; diligenter adhibendus eſt, quænam negotio competens ſit agendi ſpecies, ne quis actionē prorſus abhorrentem intendens, repulſam patiatur, cū iactura temporis & ſumptuū. Quæ inueſtigatio quomodo facienda ſit, obiter deliniauimus in formula inueſtigandæ actionis.

Nihil obſtat, quod nonnulli in ore habent: Nemini denegandum eſſe Ius. Et conſcientiam Iudicis, nō habere locum in cognoſcenda lite. Nam primum, non negatur Ius ei, qui optimo iure, atque ſuijpſius commodo, non admittitur ad temerariam litis moleſtiam, & rerum ſuarum iacturam. Deinde, Iudex conſcientiam ſuam ex mani-

feſta

ſictæ rei ueritate natam, ſequi debet: imò, non habet quod tutius ſequatur in omni re. Et mediusfidius qui tradunt duplicem in Iudice conſcientiam, nihil aliud docet, quàm ipſam fallendi artem, & æquitatis euerſionem.

Tertio, Cœpta iam neceſſariò apud Iudicem lite, nulla adhuc occaſio prætermittenda eſt ad componendam controuerſiam, ſiue per litigatores ipſos, ſiue per aduocatos & procuratores, aut per alios bonos uiros. Longè enim honeſtiſsima opera eſt, quæ in hoc collocatur. Papinianus: Arbitro quoq; (inquit) accepto, fratres communem hæreditatem diuidentes, pietatis officio funguntur. l. ult. ff. Fami. erciſcund.

Et quò magis latiſsima tentandæ tranſactionis occaſio præberetur controuertentibus, erat olim poſterior feriarum pars, hoc eſt, pòſt Diuinum cultum reliqua, ad componendas lites deſtinata, qua nunc ad luxum, & potationem, rixarum fomitem utimur. l. ulti. C. De feri. Ad ſeſe (inquit) ueniant aduerſarij, non timentes, ſubeat animos uicaria pœnitudo, pacta conferant, trãſactiones loquantur, &c.

Sic itaq; Chriſtiani, actiones ſibi competentes, uelut inſtrumenta exigendi debiti, nihilò minus exercere poſſunt ſecundum iuris præſcriptum, quàm alias res ad externum uſum pertinentes, modo ſemper ambiant concordiam bona fide. Nam hic eſt uerus actionum & iudiciorũ uſus, ut cum aduerſarius nullo modo ius tuũ tribuere uoluerit, tum uel inuitus inuoces Magiſtratum, ne priuatis rixis utrinq; in plures malorum occaſiones multiplicatis, publica tranquillitas turbetur. Vnde Iulianus, Conſentire autem (inquit) uel ſua ſponte debet, uel iudice imminente. l. Huiuſmodi. §. ult. ff. De legat. j.

Prima

PRIMA ACTIONVM DIVISIO, *à cauſa efficiente.*

POſt diffinitionem actionis generaliter propoſitam, proximum eſt, ut ſpecies eius, quæ propter immēſam negotiorum diuerſitatem uariantur, commodis diuiſionibus ſummatim explicentur, argu. l. penult. ff. De uari. & *extraordi. cognitio.* Cognitionum numerus (inquit Caliſtratus) *cum ex uarijs cauſis deſcendat, in genera diuidi facile non poteſt, niſi ſummatim diuidatur.*

Quo magis autem rem latiſſimè patentem ad certos locos contrahamus, operæpretiū fuerit ſingulas diuiſiones, ex ſingulis quarumlibet rerum cauſis producere. uidelicet, efficiente, materiali, formali, & finali: ut hoc modo ad certam actionum cognitionem perducamur: Id quod Iuſtini. quoq; nōnihil obſeruaſſe uidetur, Inſtit. De actioni.

Ecce enim, cum multi ac uarij fuerint apud Romanos Magiſtratuū ordines, nimirum uolenti cognoſcere actiones, ſtatim occurrit quæſtio de cauſa earum efficiēte, hoc eſt, de autoribus qui effecerunt actiones, & in formam redegerunt, Num ab uno eodemq; Magiſtratu proceſſerint omnes? Sic Caius & Pomponius facturi Legum interpretationem autores earum repetunt ab incunabulis Romanæ Ciuitatis: quandoquidem is qui autorem rei non tenet, principium neſcit, qui principium ignorat, is rem ipſam nō rectè percipit, cuius potiſſima pars principium eſt. l. j. & ij. ff. De orig. Iur. Eadem ratione Vlpianus explicaturus locos ſuſpecti criminis, Primū igitur (inquit) tractemus unde deſcendat ſuſpecti crimen. Et paulò infrà: Sciendum eſt (ait) ſuſpecti crimē ex Lege XII. tabularum deſcendere, hoc eſt, agnoſci per Legem & puniri. Neſciremus enim crimen eſſe, niſi Lex diceret.

Hanc

Hanc igitur quæſtionẽ cauſæ efficientis abſoluunt duæ ſequentes diuiſiones, & perducunt nos in cognitionem actionum tali compendio.

Omnes actiones, aut Ciuiles *ſunt, aut prætoriæ.* Vlpianus *in l.* Actionũ. *§. ult. ff.* De actioni. *& obliga.* Iuſtinianus *obiter in §. Sed iſtæ.* Inſti. De actioni.

Ciuiles actiones cenſentur, quæ ex Legibus XII. *tabularum,* Plebiſcitis, Senatuſconſultis, Principum placitis, Reſponſis *prudentũ, ſpecialiter introductæ ſunt, ac formam acceperunt. Quoniã ex his partibus conſtat totum* Ius ciuile. *§.* Conſtat autẽ. Inſtit. De Iur. natura. gent. *&* Ciui. Papinianus *in l.* Ius autẽ Ciuile. *ff.* De Iuſti. *&* Iure.

Prætoriæ actiones ſunt, quæ ab honore & Magiſtratu *Prætoris, honorariæ quoq; dicũtur, quòd ab ipſo* Prætore *ex* Iuriſdictione, *uel adiuuãdi, uel ſupplendi, uel corrigendi* Iuris Ciuilis *gratia fuerint introductæ, propter publicam utilitatẽ, quam uſus rerum & experiẽtia quotidie docuit* Prætores, *æquitatis ſemper ſtudioſos. d. l.* Ius autem Ciuile. *§.* Ius Prætorium.

DIFFERENTIAE ET OFFICIA *harum actionum.*

I. *Ciuiles actiones perpetuæ ſunt, hoc eſt, exerceri poſſunt etiam poſt annũ uſque ad tempus ex cauſarũ circũſtantia, uarijs modis* Lege *præſcriptũ, nõ tamen ultra* XL. *annos. l.* Omnes. C. De *præſcrip. trigin. anno.*

Prætoriæ uerò nonnunquã temporales ſunt, id eſt intra annũ dantur, uidelicet cum pœnam continent. Nam *& ipſius* Prætoris *intra annum erat imperiũ, ut eſt* Tit. Inſtit. De *perpe. & tempor. actio.*

II. *Ciuiles actiones uelut* Principis Iuris, *ordinariè dicuntur & ipſo iure competere.*

Prætoriæ

Prætoriæ autem extraordinariæ cenſentur, ac Prætoris ſubſidio cõcedi. §. Nõ autẽ. Inſtit. De perpetu. & tem po. action. Non autem (inquit) omnes actiones quæ in aliquẽ, aut ipſo iure cõpetunt, aut à Prætore dantur, &c.

Hinc fit in multis ſpeciebus, quòd cum aliqua Ciuilis actio poteſt exerceri, ceſſet Prætoria. Vlpianus in l. In cauſæ. in princi. ff. De minori. In cauſæ (inquit) cognitione etiam hoc uerſabitur, num forte alia actio poßit competere citra in integrum reſtitutionem. Nam ſi communi auxilio, & mero Iure munitus ſit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium: utpote, ſi cum pupillo contractum eſt ſine tutoris autoritate, nec locupletior factus eſt. Et in l. j. ff. De publici. in rem actio. Merito Prætor ait (Nõdum uſucaptum) Nam ſi uſucaptum eſſet, habet ciuilem actionem, nec deſiderat Honorariam.

Cæterum ne hic allucinemur, admonendi ſumus diligenter: dari actionem à Prætore, non ſemper ſic accipiendum eſſe, quaſi ab eo ſit introducta, quoniã interdum & Ciuiles actiones dediſſe dicitur. Qua in re multum errarunt Doctores, ut ſuprà dicere cœpimus.

Prætores itaq; Romani ſummam iudiciorum habebãt poteſtatem, ſcilicet ante ſuſceptam Imperatorum Monarchiam, dicti ab eo, quòd præirent populo, quaſi præitores, de quibus Lex duodecim tabularum ſic inquit: Iuris diſceptator, qui priuata iudicet iudicari'ue iubeat, Prætor eſto. Is Iuris Ciuilis cuſtos eſto, huic poteſtati parento. Quotcũq; Senatus creuerit, populus'ue iuſſerit, tot ſunto.

Ex quibus uerbis apparet, Prætorem urbanum iußiſſe iudicare. Præerat enim ſortitioni Iudicum & ſubſortitioni, hoc eſt, per ſortem & fortuitum euentum deſignabat ex decurijs & ordinibus eos, qui quoquo tẽpore iudicarent,

rent, illorumq́; nomina in albo ſuo deſcribebat. Vnde ſortiri forum, ſortiri iuriſdictionẽ, ſortiri effectũ dicimus. Planè, ſi reijciebantur Iudices, ſeu (ut nunc loquimur) recuſabantur, ſubſortitionem in locum reiectorum faciebat.

Eadem poteſtate Prætor Romanus, cum Ius impetrandæ actionis à Collegio Pontificum ad eum transferretur, actionem dare uel denegare ſolebat, id eſt, facultatẽ agendi. Vlpianus in l. j. In princi. ff. De ſuperficieb. Si qua alia actio (inquit) de ſuperficie poſtulabitur, cauſa cognita dabo. & l. j. §. ulti. ff. De uent. inſpicien. Quòd autem Prætor ait, cauſa cognita ſe poſſeßionem non daturum, uel actionem denegaturum, &c. Sic & Iudicium ſuſcipere cogit aduerſarium, teſte Venuleio in l. Vir bonus. ff. Iudicat. ſol. Nec ſolum Prætoriam actionem polliceri, uerumetiam Ciuilem conſueuit, ut in l. Superficiario. ff. De Rei uendicatio. Proinde non ſequitur: Prætor dicit ſe actionem daturum tali caſu: Ergo eſt Prætoria, niſi nominatim aliquid addatur, quod denotet actionem ex eius iuriſdictione introductam eſſe. Nam omnibus iudicijs præerat, omnes actiões dabat: Et merito: quia quaſi uiua uox erat iuris Ciuilis, ut Martianus dicit in l. Nam & ipſum. ff. De Iuſtit. & iur. Quo ſenſu & quilibet Iudex cognoſcens ex circunſtantijs utrum aliquis ad iudicium ſit admittendus, uel non, cenſetur dare uel denegare actionem. Scæuola in l. ult. in fi. ff. De actio. & obligati. Reſpondi (inquit) ex perſonis cauſisq́;, eum cuius notio ſit, exiſtimaturum, an actio danda ſit.

Quemadmodum autem Prætoris autoritas à tempore XII. Tabularum ſemper creuit, & ad tantum honoris faſtigium peruenit, ut non ſupplere ſolum, aut emẽdare Ius Ciuile, uerumetiam nouum quodammodo & extraordinarium

narium Ius ſolus condere poſſet, quod inde Honorarium eſt nuncupatum: unde & Conſulari propemodum apparatu, trabea, ſella curuli, lictoribus, & cæteris id genus utebatur: Ita rurſus adueniente Principum monarchia, poteſtas eorum paulatim diminuta fuit, & cum primis quantum ad conſtituendum Ius pertinebat. Vnde quod ipſe Prætor definire ſolebat, ad imperatores exemplo aliorum Magiſtratuū plerunq; retulit. Vt eſt uidere in l. j. In princi. ff. De uent. inſpicien. Temporibus Diuorum fratrū (inquit Vlpianus) cum hoc incidiſſet, ut maritus quidā prægnātem mulierem diceret, uxor autem negaret, conſulti, Valerio Priſciano Prætori urbano reſcripſerūt, &c. Idē in l. Verum. §. Ex facto. ff. De minoribus. Decius Seuerus (ait) quia dubitat, ad Imperatorem Seuerum retulit. Ad quam conſultationem ſucceſſori eius Vincedio Quieto reſcripſit, nullas partes eſſe Prætoris.

Hæc omnia eò pertinent, ut rectè diſcernas actiones Prætorias à Ciuilibus: & cum legis alicubi Prætorem dare actionem, non ſtatim opineris ſimul etiam ab eo introductam fuiſſe. Quod multos fefellit.

Sed quid dicendum fuerit de actionibus, quæ hoc ſeculo ex Statutis diuerſorum Magiſtratuum introducuntur, nominatim uel tacite: porrò, quoties hodie noſtri Magiſtratus ſtatuunt aliquid, toties executionem & cōditionē ex ſua lege concedunt, etiam ſi id nominatim non dicant? Reſpondeo, Prætorias actiones cenſeri, ſecundum Bartolum in l. ulti. ff. De pœn. Quoniam omnes hodie Magiſtratus poſt Imperatorem, proximius accedunt ad exemplum Prætoriæ Iuriſdictionis, quàm ullius alterius Romani Magiſtratus. Et is quidem primus in tractandis actionibus locus eſt.

q 2 Secunda

SECVNDA DIVISIO, eôdem pertinens.

HIc locus, præcedentem ſupplet. Nam cum audimus actiones aut Ciuiles eſſe, aut Prætorias, ſtatim occurrit quæſtio, utrum nominatim tantum, an alio quoque modo per conſequẽtias & ſimulitudinem introductæ ſint à Lege aut à Prætore? Id quod per hanc diuiſionem cognoſcimus.

Actiones itaq;, Aut directæ ſunt, Aut utiles.

Directæ actiones dicuntur, tam quæ ex uerbis, quàm quæ ex ſententia iuris Ciuilis uel Prætorij per interpretationem conſtitutæ ſunt. Vlpianus in l. Nominis. §. j. ff. De uerbo. ſignifica. Verbum (inquit) ex Legibus ſic accipiendum eſt, tam ex Legum ſententia, quàm ex uerbis.

Vtiles autem ſeu indirectæ cenſentur, quæ non ex uerbis Legum proficiſcuntur, neq; ex manifeſta ſentẽtia, ſed addititia quadam interpretatione, propter ſimilẽ rationẽ receptæ ſunt in forum. Nam ut ait Pedius: quoties Lege aliquid unum uel alterum introductum eſt, bona occaſio eſt, & cætera quæ tẽdunt ad eandem utilitatem, uel interpretatione, uel certa Iuriſdictione ſuppleri, referente Vlpiano in l. Nam ut ait. ff. De Legib.

Et propterea multum impertinẽter allegari ſolet Tit. Inſti. De legit. patro. tutel. ad probandã actionis utilis formulã. Quia textus ille oſtẽdit magis directæ actionis exẽplum, cum dicit: Ac ſi uerbis Legis introducta eſſet.

Iuſtus ergo & directus ſummi Iuris ſenſus ex Lege, facit actiones conferi directas. Addititius autem & per æquitatẽ mediante interpretatione, hoc eſt, per conſequentias receptus, efficit utiles: Siue ad cauſam efficientem reſpicias, ut dictum eſt, ſiue ad cauſam materialem ſpectes.

Nam

Nam ſæpe quis agit ex cauſa ſeu materia negocij, quæ tamen non in ſua, ſed in alterius perſona cœperit. Certe, cum regulas Iuris & diffinitionem actionis hic expendimus, non poteſt talis actio dici directa, quia non competit ad id, reuera & propriè quod ſibi debetur, ſed quod alij debitum eſt. Quando tamen æquum & bonum eſt, perſecutionem quoq; competere ad id quod alius in nos tranſtulit priuata uel publica functione, ſequitur actionem utiliter concedi ad differentiam directæ.

Sic actiones utiles appellãtur, quæ ex perſona noſtra in alios transferuntur per quemcunq; contractum. Veluti, cum quis Ius perſequendi quod habet in perſonam uel in rem alicuius, donat aut uendit alteri. Id enim licet, modo tamen ſine ulla fraude fiat, uel ſimulatione, ut eſt Tit. De hæredi. uel actio. uendit.

Eodem modo, tametſi per liberam perſonam ſtricto Iure ac directo adquiri non poſsit. §. Ex his itaq;. Inſtit. Per quas perſon. nob. adquirit. Et §. Si quis alij. Inſtit. De inutil. ſtipulat. Aequiſsima tamen interpretatione receptum eſt, quod pupillo, & omnibus alijs adquiratur utilis actio ex ſtipulatione Tabellionis, uel alterius perſonæ publicæ. Videlicet, ſi nomine officij ſui ſtipuletur nobis, quod ſemper præſumitur, cum ſimpliciter ſtipulatur. l. ij. iij. & iiij. ff. Rem pupil. ſalu. for. l. ij. C. De Magiſtra. conuenien. l. Non enim aliter. cum l. ſeq. ff. De adoptioni.

Et quanquàm nonnulli diſputant: Vtrum in conuentionibus quoq; extra Iudicium acquiratur nobis per notarium: Bartolus tamen in dict. l. ij. ff. Rem pupil. ſalu. for. probat ex his quoq; ſtipulationibus cõuentionalibus per notarium nobis acquiri utilem actionem, ſicut ex Prætorijs & Iudicialibus.

Præterea, hac inſpectione ſummi Iuris, Emphyteutæ, beneficiarij, clientes ſeu Vaſalli, & his ſimules, actionem utiliter habent, non directò, ut in Tit. ff. Si ager uecti. uel Emphyteu. pet.

Deniq;, aduerſus eos qui dolo malo deſierunt poßidere, utilem actionem habemus, iuxta Tit. ff. De alie. Iudici. mutan. cauſ. fact. l. j. Ac ita iudicabis de omnibus alijs.

Quòd autem Doctores laborãt, utiliũ actionũ rationẽ inde ſtatuere, quod ſint aut natiuæ, aut datiuæ: primũ, eſt obſcurũ & impertinẽs: Deinde, præter exẽplũ eſt Iuris ſcripti: Deniq; nõ ſubſiſtit ulla ratione. Quia nulla eſt actio quæ nõ ſit natiua, ut ipſi uocant, hoc eſt, quæ non habeat cauſam & materiã obligationis, ex qua iure naſcatur, ut ſuprà probauimus. Et ſanè, ſunt conſiderationes ocioſæ.

DIFFERENTIAE.

I. *Quatenus ad cauſam efficientem attinet, poteſt quædam diuerſitas harum actionum conſiderari. Nam directæ actiones, ſummo quodã ac ſtricto Iuris ordine dicuntur introduci ab autoribus ipſis. Vtiles uerò, leniore quadam æquitatis ratione latius producũtur ab interpretantibus Leges Romanas. Quare directis nonnunquam præferuntur, ſicut æquitas potior eſt ſummo Iure. Vlpianus in l. In cauſæ. §. ult. ff. De procuratori. Et licet (inquit) procuratori commiſſa ſit ſtipulatio, tamen domino erit danda utilis ex ſtipulatu actio, directa penitus tollenda.*

Effectus ergo huius inueſtigationis non eſt obſcurus. Primũ, ut noſtri Magiſtratus in actionibus ad ſimules caſus porrigendis, hodie prudenter imitentur Romani Iuris exempla. Deinde, ut diſcamus ex hac differentia, multas conciliari Leges, quæ alioqui prima frõte uidentur inuicem pugnare. Vt ecce, cum alter Iuriſconſultus aliquãdo

dicit

dicit alicui concedendam eſſe actionem, alter negat. Nam dicemus eos ad diuerſas reſpicere formulas, uidelicet, directam & utilem.

II. Si cauſam finalem ſpectemus, in qua uerſatur uis & poteſtas omniũ perſecutionum, nulla hodie directarũ & utilium actionũ eſt differentia, ſicut nec olim in extraordinarijs, hoc eſt, Prætorijs iudicijs huiuſmodi ſubtilis diuerſitas conſiderabatur. Paulus in l. Actio. ff. De negoti. geſt. Actio negotiorum geſtorum (inquit) illi datur, cuius intereſt hoc iudicio experiri. Nec refert an directa quis, an utili actione agat uel conueniatur. Quia in extraordinarijs iudicijs, ubi conceptio formularum non obſeruatur, hæc ſubtilitas ſuperuacua eſt. Caius in l. Qua ratiõe. §. Sed non ut literæ. ff. De acquiren. rer. domini. Vtiq; tamen (inquit) cõueniens eſt domuno tabularũ aduerſus eum qui pinxerit, ſi is poßideat, utilem actionem dari, qua ita efficaciter experiri poterit, ſi picturæ impẽſam ſoluat. Iulianus, utilem actionem communi diuidundo, uocat quaſi iudicium communi diuidũdo, in l. Acquißimum. in princ. ff. De uſufruct. Et Pomponius in l. Nec quaſi. ff. De Rei uendicat. utilẽ Publitianam, appellat quaſi Publitianam.

III. Si deniq; materiam conſideremus, quantũ ad actionem utilem attinet, de qua ſuperius dictum eſt, admonendi diligenter ſumus, Quòd quædam exceptiones obſtare poſſunt directæ actioni, quæ nõ obſtant utili, ut notat Barto. ſecundum Accurſiũ in l. Quoties. in princ. ff. De admi. tutor. Citans Dynum in. C. Pro poſſeſſore. De regul. in lib. VI. Qui tamen non ab re, in utrãq; partem hoc colligit, uidelicet accidere poſſe, quòd directæ actioni obſtet exceptio, non autem utili: Et contrà, quòd utili opponatur, & non directæ, argu. l. Si cum emptorẽ. ff. De pact.

l.ult.ff.De tranſactio. & l.Si duo rei.ff.De ſolutioni. Intererit (ait Scæuola) is qui hæres extiterit, utrum'ne ſuo nomine, an hæreditario experiatur, ut ita poßit animaduertere, an exceptioni locus ſit, nec'ne.

Exemplum *huius differentiæ tractat* Bartolus *in l. Si culpa.ff.De* Rei *uendicat.Tametſi enim dominus rei, poſſit agenti directa* Rei *uendicatione, optimo iure exceptionem dominij opponere, ut probatur, multis non animaduertentibus, in §.Omnium autem.Inſtit.De actionib. Veluti (inquit Iuſtinianus) ſi rem corporalē poßideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmet: poßeſſor autem dominum eius ſe eſſe dicat, &c. Attamen ſi quis utilem actionem intēdat ex ceßione, uel etiam ſine ceßione, ut cū ſoluit litis æſtimationem, non poteſt dominus (poſſeßionem huius rei forte fortuna nactus, & ob hoc conuentus) in iudicio ſe tueri ſic excipiendo, quanquàm certè actorem in concipienda actione cautum eſſe oporteat.*

Qua ratione Bartolus *ibi rectè tradit hanc libelli formulam in utilibus actionibus. Primum, ut actor dicat talem rem pertinere ad Titium iure dominij: uel quaſi dominij: Deinde ponat: quòd ius ſeu actionem eiuſdem Titij emerit, uel ex ceßione legitima, & ſyncera ſuſceperit: Tū deniq; concludendo petat à iudice pronunciari & declarari, eandem rem ad ſe ſimul atq; ad dictum Titium ſpectare. Et ſubinde compelli poſſeſſorem ad reſtituendum ſibi talem rem ex iure ceſſo & in ſe translato. Quia ſcilicet anteaquàm nactus ſit poſſeßionē, non poteſt uere dominū ſe dicere, iuxta l.Eius rei. cū l. Hoc ſi res.ff. De Rei uendic. Allegat* Bart.*l.j.§. ulti. Et l.ſequent.ff.De oper. nou.nuntiatio.ubi uſufructuarius uēdicat ius ſuū aduerſus dominū proprietatis.Hæc omnia quæ* Bart. *ſecūdum Accurſium*

curſum de utilibus actionibus dixit, probat Baldus *in l.* Emptor.*in fi.* C.De *hæredita.uel actio.uendit.*

TERTIA DIVISIO A'
cauſa materiali.

Explicato *iam loco de autoribus actionum, proxima quæſtio eſt: ex qua cauſa ſeu materia ſint, & quare licitum uideatur eas in iudicio exerceri, hoc eſt, quamobrē permittatur inter homines, ut alter alterū apud iudicem conueniat?* Itaq; *litigandi materiam, ſimul etiam cui & aduerſus quem competat* Ius *perſequendi, iſta diuiſione cognoſcimus.*

Actionum *quædam in rem ſunt, quædam in perſonā.* §.Omnium autem.Inſtit.De *actioni.* Vlpianus *in l.* Actionum genera.*in princi.ff.*De *actio. & obligatio.*

In *rem actio, quam uēdicationem dicimus, eſt per quā rem noſtram, quæ ab alio poßidetur petimus.* Et *ſemper aduerſus eum eſt qui rem poßidet.* ac. ī rē,

In *perſonam actio eſt, quæ condictio appellatur, per quam cum eo agimus, qui obligatus eſt nobis ad faciendū uel dādum.* Et *ſemper aduerſus eundem, locum habet.* Sic *enim* Vlpianus *paulò antè citatus, eleganter huiuſmodi actionum genera deſcribit.* Vnde *uides, materiam omnium actionum & cauſam, dupliciter colligi:* Videlicet *partim ex dominio rerum, uel ex iure quod in rebus aſſeritur, ut in uendicationibus: partim ex obligatione dictorum factorum'ue, ſicut in condictionibus.* Hæc *eſt mens* Iuſtiniani *in d.* §.Omnium autem. Vbi *ſummam diuiſionē appellat, hoc eſt, qua nulla ſit ſuperior, utpote, à generalißimo capite productam, quantum ad materiam attinet.* ac. ī p.

Mixtæ *quoq; actiones, hoc eſt, quæ mixtā cauſam materialem complectūtur, tam in rem quàm in perſonā ſunt:* mix.

ut Familiæ erciſcũdæ, Cõmuni diuidundo, Finiũ regũdo- rum. In his enim ſi eius rei ob quam controuertitur, reſpi ciamus partẽ noſtram, in rem actio eſt: Si uerò ſpectemus partẽ aduerſarij, ex qua nobis aliquid adiudicari poteſt, ut in pecuniam ei dandam inuicem condemnemur, in per- ſonam dicimur experiri. §. Quædam actiones. Inſtit. De acti. In quibus (inquit Iuſti.) tribus iudicijs permittitur Iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiu dicare. Et ſi unius pars prægrauari uidebitur, eum inui- cem certa pecunia alteri cõdemnare. Eleganter autẽ (Præ grauari) dixit, ſumpta ſcilicet à libra metaphora, quæ ad æqualitatem reſpondere debet. Addunt his petitionem hæ reditatis. Vlpia. in l. Sed etſi Lege. ad fi. Petitio hæredita tis (inquit) etſi in rem actio ſit, habet tamen præſtationes quaſdam perſonales, utpote, corũ quæ à debitoribus ſunt exacta: item pretiorum.

Actiones deniq; nonnullæ ſunt quæ in rem ſcriptæ di- cuntur. Nam ex contractu quidem uel maleficio prodeũt, ideoq; in perſonam cenſentur: uerũtamen quia poſſeſſorẽ rei litigioſæ ſolent ſequi, non abſurde hoc nomine mixtæ dici poſſunt: ueluti, Ad exhibẽdum, Præſcriptis uerbis in pleriſq; caſibus. Item, omnes actiones in factum hodie lo- co interdictorũ competẽtes, hoc modo reputantur mixtæ. Nam interdicta, licet in rem uideantur concepta, ui tamen ipſa, perſonalia ſunt, ut dicit Vlpianus in l. j. §. Interdi- cta. ff. De interdict. §. ult. Inſtit. eod. tit. Require autẽ ma- ximam interdictorum partem lib. Pandecta. XLIII.

Actiones in rem Ciuiles ſunt, Rei uendicatio, confeſſo ria, negatoria, Præiudicialis de ſeruitute: Prætoriæ uero ſunt, Publiciana, reſciſſoria in rem, Seruiana, Quaſi Ser- uiana: Præiudiciales de libertinitate & partu, Reuocato-

riæ

riæ,uidelicet Fabiana, Pauliana, Caluiſiana, & ſi quæ ſunt ſimiles: Reliquæ in perſonam cenſentur: Empti,uenditi: Locati,conducti, & cæteræ.

DIFFERENTIAE ET OFFICIA.

I. *Quatenus ad ſpecialẽ nomẽclaturæ rationẽ attinet,in perſonã dicitur actio: In rem petitio: In rem uel in perſonam,perſecutio. Papinia. in l. Actio. ff. De actio. & oblig. Verũ laxiore ſignificatu,uerbũ (Actio) omnia iſta cõplectitur in prædicta diffinitione, ut rectè uideatur nos admonuiſſe Vlpianus,actionis uerbum generale eſſe & ſpeciale. Quod cũ primis obſeruandũ eſt in omnibus ſpeciebus,quæ partim largam interpretationẽ admittũt,partim nõ niſi ſtrictã et propriã ſignificationẽ uerborũ patiũtur*

II. *In rem actiones,appellamus uẽdicationes ea ratione, quia uendico denotat,adproprio,meum eſſe dico.* vend.

In perſonã uero actiones,quibus dare aut facere oportere intenditur cõdictiones. Condicere enim eſt denũciare priſca lingua. Porrò debitoribus olim ſolennis denũciatio fiebat ut ſoluerẽt,quod ſuprà latius tractauimus. Vnde datiuo iungitur: ut condico tibi pecuniã. Põponius in l. Si indebitum. in prin. ff. Rem rat. haber. Vt poßit digno ſci (inquit) utrum'ne donuno condici debeat id quod indebitum ſolutum ſit,ſi is ratum habeat: An uerò procuratori condicendum ſit,ſi dominus ratum non habeat.

III. *Actio in rem,nullam requirit obligationem,ſcilicet propriè in perſona aduerſarij,hoc eſt,quæ ex facto uel dicto eius prodierit, ut ſuprà declarauimus, tantum hoc reſpiciens,quòd rem meã poßidet,ac reſtituere poteſt. Et ideo hæc actio ſemper ſequitur poſſeſſorẽ rei litigioſæ,aut quaſi poſſeſſorẽ,hoc eſt,eum qui per fraudẽ deſierit poßidere,ut Iudiciũ eluderet, l. j. C. de alic. mutan. Iudi. cau. fa.*

Cum

Cum in rem actionem (inquit) poſſeſſio pariat.

Actio autem in perſonam, ſemper aduerſus eundem debitorem, & eius hæredem competit. Nam *obligatio ſemel obſtringens hominem ſecundum formam Iuris, tenet eum cum ſucceſſoribus bonorum ſuorum, donec det uel faciat quod debet: Nimirum, cum ea ſit obligationis ſubſtantia atq; poteſtas, quam exequitur actio. Paulus in l. Obligationum ſubſtantia. in princi. ff. De actio. & obligatio.*

IIII. *Actiones in rem, pertinẽt ad dominia & quaſi dominia, tametſi nihil negotij geſtum ſit. Quare faciliter eas euitare poſſumus, modo abſtineamus ab alienis rebus. Furius in l. ulti. ff. De Rei uendicati. In rem actionẽ (inquit) pati nõ compellimur. Quia licet alicui dicere ſe non poſſidere.*

Actiones uerò in perſonam dictorum factorumq; rationem habent, tam eorum quæ ſecundum formam Iuris, quàm quæ contra Ius contingunt. Vt eleganter hanc partem declarat Vlpianus in l. Actionũ genera. §. Actionum autem. ff. De actio. & obligati. Quem locum Accurſius non percipiens, dicit à Ioanne gloſſatore non multũ approbari.

V. *Agens in rem, non tenetur ſpecialem dominij ſui cauſam ſeu titulum allegare: Sed ſatis eſt ſi dicat, rem ſuam eſſe quam petit.*

In perſonam antem agentem, oportet ſpecialem debiti cauſam exponere. Alioqui non eſt cogendus aduerſarius in iure reſpondere, ſeu conteſtari litem. Intereſt enim rei conuenti ſcire, utrum ex una, an ex pluribus cauſis intendatur actio, ut ſolet tractari in l. j. ff. De edend. Conſultius tamen fuerit utrobiq;, tam in rem, quàm in perſonã actionibus adijcere ſpecialem cauſam perſequendi, ne iterũ &

aduerſus

aduerſus eundem agenti ex noua dominij cauſa, quam ſe probaturum cõfidit, opponatur exceptio rei iudicatæ. Poteſt enim contingere, quòd actor nunc fortè reſciuerit proprietatis ſuæ titulum, quem in priore iudicio ignorabat. Paulus in l. Et an eadem. §. actiones. ff. De except. rei iudi. Actiones (inquit) in perſonam ab actionibus in rem in hoc differunt: Quòd cum eadem res ab eodem mihi debeatur, ſingulas obligationes, ſingulæ cauſæ ſequuntur, nec ulla earum alterius petitione uitiatur: At cum in rem ago, non expreſſa cauſa, ex qua rem meã eſſe dico, omnes cauſæ una petitione apprehenduntur. Neq; enim amplius quàm ſemel res mea eſſe poteſt, ſæpius autẽ deberi poteſt. Ex quibus uerbis facilè fuerit aliam quoq; differẽtiam colligere.

VI. *Actio in rem, ne fruſtra intendatur, requirendum eſt in iudicio, num reus cõueniendus poßideat, & quotæ partis ſit poſſeſſor. Quod ut declaret ſi dubitetur, cogi poteſt officio iudicis. l. Qui petitorio. ff. De Rei uendica.*

In perſonã uerò acturus, nõ eſt cur quærat de poſſeßione aduerſarij. Tametſi quotieſcunq; iudicẽ mouerit æquitas, rectè admittet interrogationẽ actoris, & cogit reum conuentũ reſpõdere. Quo nomine olim interrogatoriæ actiones introductæ erãt, quibus alter ab altero reſpõdẽdi ad neceßitatẽ compelleretur. Sed hodie ad hoc officium iudicis uiſum eſt ſufficere. l. Vbicunq;. ff. De interrog. actio.

VII. *Petiturus rem, animaduertere debet, num aliquo interdicto liceat ei recuperare, aut etiam nanciſci poſſeßionem. Quia lõgè commodius eſt poßidere, & aduerſarium ad onera petitoris compellere, quàm alio poßidente petere. §. Retinendæ. Inſtit. De interdict. Caius in l. Is qui deſtinauit. ff. De rei uendi.*

In perſonam

In perſonā autem perſecuturo, hæc deliberatio non eſt neceſſaria.

VIII. *In rem agēs petere debet reſtitutionē rei: In perſonam uerò actio, concluditur ad dandū uel faciendum aliquid.* §. Sic itaq;. Inſti. De actio. *Sic itaq; (inquit) diſcretis actionibus, certū eſt non poſſe actorē rem ſuam ita ab aliquo petere, ſi apparet eū dare oportere. Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet, quia ſcilicet dari cuiquā intelligitur, quod ita datur ut eius fiat: nec res quæ iam actoris eſt, magis eius fieri poteſt.*

Apparet autem media correpta, cōiunctiuus eſt ab aparo, ras, rare, hoc eſt, intendat. Vnde apparitores dicti ſunt. Et frequens eſt phraſis loquendi in Iure, ut nomē actionis uel exceptionis per hanc dictionem (Si) denotetur. Itaq; cum dicit, Si apparet eum dare oportere, perinde eſt ac ſi diceret, nemo rem ſuam rectè petit actionis in perſonam formula ſeu cōdictione. Pomponius in l. penul. ff. De condi. cauſ. dat. cauſ. non ſecu.

Hoc etiam ſatis oſtēdit uerbum (Intenditur). Nā quod in eodē §. Sic itaq;. appellat apparare, id paulo inferius intendere uocat. Porrò, utrumq; rectè accipitur pro agere uel experiri, hoc eſt, toto animi conatu incumbere ac parare ſe ad perſequendum. Sic Cicero docet, Statum cauſæ & controuerſiam conſiſtere in intentione & reſponſione, id eſt, in actione & defenſione. Eodē modo accipitur intentio in §. Si quis agēs. Inſti. de actioni. l. j. ff. Si menſ. fal. mod. dixer. l. Si quis intētione. ff. De Iudi. l. ij. in prin. ff. eod. titu. Accedit quod Paulus in l. j. §. Seruus. ff. De acqui poſſeſ. Non uidebitur (inquit) à domino poßideri, cui ſe aduerſarium præparat.

IX. *Actiones in rem poſt dictam ſententiā, ſtatim habēt*

officio

officio Iudicis executionẽ, niſi eam incidẽs iuſta cauſa remoretur. §. j. Inſti. De offi. Iudi.

In perſonã uerò condẽnatis, hodie dantur quatuor mẽſes ad ſoluendũ. l. ij. & iij. C. De uſur. rei iudi. Optima autem ratio eſt. Nam qui ad rem alienã reſtituendã condemnatus eſt, quã ad manũ habet, is ſi differri cupiat reſtitutionẽ, quid aliud quàm fruſtrationẽ quærit? cui nõ eſt indulgendũ. Verũ debitori, cum is ex ſuo loculo ſoluere debeat, fortaßis tenui, humanitatis ratione longius tempus erat permittendũ, quod tamẽ Iudicis arbitrio breuius ſtatui poteſt pro qualitate rerũ, loci, et perſonarũ. Vlpia. in l. j. ff. de re Iu. Pleræq; ciuitates tãtũ XIIII. dies obſeruãt.

X. Actiones in rem, ſemper ſunt ſtricti Iuris: in perſonã uerò, aliàs bonæ fidei, aliàs ſtricti Iuris ſunt, ſecundũ qualitatem cõtractuũ ex quibus producũtur, ut infrà dicemus.

XI. Actiones in perſonã, ſcilicet quibus aliquid dari oportere intenditur, nunquam exercentur ad æſtimationẽ rei debitæ peremptæ, ſed ipſum quod ex obligatione dandum fuit, petendum eſt. Et ſi ad æſtimationem perueniendum ſit, iudicis officio æſtimandum eſt. Paulus in l. Si ſeruum. §. ulti. ff. De uerb. oblig.

Actiones uero in rem, admittũt petitionem æſtimationis ab actore, ut tractat Bart. in l. Stipulationes non diuiduntur. ff. eo. tit. Nos ſuo loco per exempla uidebimus.

Sed dixerit aliquis: Quare iſtam interpretãdi rationẽ ſtrictam & propriã non reſpexit Iuſtinianus in diffinitione actionis, ubi ſub appellatiõe uerbi (Debetur) cõprehendit actionẽ in rem & in perſonam? Reſpondeo, Quia in diffinitione tractat genus: At in diuiſione deſcendit ad ſpecies actionis. Igitur diuidendo obſeruanda eſt proprietas, cum diffiniendo generaliter ſit locutus.

Quarta

QVARTA DIVISIO, EOdem pertinens.

SIcut præcedentia actionum genera ad dominia rerũ & negotia hominum pertinẽt: ita ſunt actiones, quæ ad poſſeßionẽ tuendã, perquàm utiliter introductæ ſunt. Has niſi hoc loco ad cauſas perſequendi tractandas deſtinato, declarauerimus, manca erit actionum cognitio.

Cum autem ab olim durißimæ poſſeßionis eſſent controuerſiæ, quòd unuſquiſq; commodum eius ambiret, deficiẽtibus Ciuilibus actionum formulis, Prætor ex bono & æquo ad dirimendam rixarum occaſionem, interdicta reddere cœpit. Supplendum enim hic fuerat Ius Ciuile, cuius autores ob ſimplicitatem illorum temporum, cum tam uarias de poſſeßione contentiones nondum uidiſſent, nihil mirandũ, quòd nullas eo nomine perſecutiones ſtatuerint.

Commodum interim poßidẽdi, quod tantam diſcordiã parere ſolebat, & nunc quoq; parit, uerſatur, Primum in percipiẽdis fructibus rei poſſeſſæ: Deinde, in euitando probationis onere. Cum enim cõiectura ſit, eum qui poßidet, Iure poßidere, ſit, ut poſſeßio in ſuo loco remanere debeat, niſi actor ſuam eſſe legitime probauerit. Vnde dici ſolet, cum obſcura ſunt utriuſq; Iura, pro poßidente iudicandum eſſe. §. Retinendæ. Inſtit. De interdict. Quo magis igitur unuſquiſque animaduertebat, felicem litis exitũ ſeſe conſecuturum, ſi poßideret, hoc auidius de poſſeßione contendebat, etiam cum diſcrimine corporis uſq; ad arma. Quare Prætor ut intercederet, ne uiolenter res terminaretur, interdicta propoſuit, formulis quibuſdã atq; conceptionibus uerborum, quibus iubebat aut prohibebat aliquid, circa poſſeßionem præſertim, tametſi in proprietatis quoq; cauſa reddebantur aliquando. Inſtit. De Interdict. in princ.

in princi. Paulus in l.ij. §. Quædam. ff. eod. tit. Nã interdicta uelut ſpecies edictorũ, appellantur, quaſi denunciationes, uel prohibitiones quædam, inter duos controuertentes obiter dictæ. §. Sunt tamen. Inſtit. eod. tit. interd.

Quo loco Iuſtinianus Etymum interdicti nõ tractat: ſed alluſione quadam nos in cognitionem Interdictorum ſummatim perducere tentat. Quanquam & quædam exemplaria, pro his uerbis (Inter duos) habent (Interim) ut teſtis eſt Alciatus. Quare Bartolus quidẽ rectè dicit, Interdicta ſub Edictis contineri: ſed diffinitio eius quam de Interdictis tractat, aliquantò latius eſt explicanda, in l. j. in princ. ff. De oper. nou. nuntiatio. ſicq; ceſſabit abſurditas, quæ Alciato ea in re diſplicet.

Interdicta itaq; dicũtur in hac materia, quaſi non perpetuæ, ſed ad tempus interim dictæ ſententiæ de poſſeßionibus, quarum adiudicatio tantiſper durat, donec de Iure proprietatis pronuncietur. Nam euicto dominio, mox ſequetur poſſeßio.

Quare dicebantur olim interdicta reddi, ut momentanea quadam cognitione dirimerentur controuerſiæ, præſertim poſſeßionum. Item, dicebantur pronunciari in l. j. §. Nuntiatio. ff. De ope. no. nunciatio. Quibus ex cauſis (inquit Vlpianus) interdicta pronũciãtur. Item, dicebantur edi. in l. ij. in fi. ff. Quor. legato. Et hanc ſignificationem ſecundum materiæ conditionem uſus obtinuit, ut Iuſtinianus quoq; dicit in §. Sunt tamen qui putant. Inſtit. De interdict.

Olim moribus per Prætorem bonis interdicebatur his uerbis: Quando tibi bona paterna habita, nequitia tua diſperdis, liberosq; tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioq; interdico. Autor eſt Iulius Paulus

lib.ſenten. III. *Tit, v.*

Propriè autem interdicere,eſt prohibere. Vnde Magiſtratus ab olim ſolent interdicere ſceleratis hominibus Ciuitate aut patria. Vlpia.in l.Relegatorum.§. Cōſtitutum eſt.ff.De interdict. & relegat. Sic enim in eo Titu. accipiendi ſunt interdicti,pro his,quibus interdictum eſt.Sed & rem interdicere, dixit Vlpianus in l. iij. §.Eſt autem perſonalis. ff. Ad exhiben.

Verum,ſicut cæteræ actiões Ciuiles & Prætoriæ extra ordinem & antiquam ſolennitatē in iudicio exercentur: ita interdictorum quoq; ſolennitas mutata eſt in ſimplicem actionis formam. Nomē uerò manet adhuc, ut admoneamur, ex quibus cauſis interdicta reddi ſolebant,ex eiſdem nunc competere actiones, perinde ac ſi Prætor ipſe ex quolibet interdicto,utilem actionem in factum pro poſuiſſet. §. ulti. Inſtit. De interdict. Hinc ſtatuenda eſt talis diuiſio,quatenus hic ſufficit.

Actionum, quædam ad rerum proprietatem pertinēt: quædam ad quaſi proprietatem: Quædam deniq; ad poſſeſsionem.

Proprietatis cauſam continent actiones quæcunq; ad rem familiarem exigendam ſeu uendicandam Iure dominij,accommodantur, ſiue in rem, ſiue in perſonam. Item, quæ propter res publicas,inſtitui ſolent.

Quaſi proprietatis cauſam complectuntur perſecutiones,quæ de rebus ſacris uel religioſis proponuntur, ſcilicet gratia prohibendi aut reſtituendi. Harum enim proprietas nullius eſt. §. Nullius. Inſtit. De rer. diuiſi.d.l. ij. §. Quædam interdicta.

Poſſeſsionis Ius exequūtur actiones regulariter ex interdictis qbus aut adipiſci uolumus poſſeſsionē anteà non habitam,

habitam, aut retinere quã aduerſarius impugnat, aut recuperare quam contrà ius amiſſam intendimus. §. Sequens. Inſtit. De interdict. Sunt etiam interdicta duplicia, tam recuperandæ, quàm adipiſcendæ poſſeßionis. Quamobrem actiones in factum loco eorum cõceſſæ, duplices ſeu mixtæ cenſentur. Paulus in l. ij. §. ult. ff. De interdict.

DIFFERENTIAE.

I. *Actiones in factum ex interdictis omnes Prætoriæ ſunt: cum interim aliarum actionum nominatarum quædã ſint Ciuiles, quædam Prætoriæ. Et hæc eſt ratio, quare Iuſtinianus interdicta ſpeciali Titulo tractat, quoniam in multis uidentur ab alijs perſecutionum formulis diſcrepare. Nos uerò hoc reſpeximus, quòd utique actiones ſunt hodie qualeſcunq;. Et tractamus hic locos communes omnium actionum. Igitur non erant prætermittendæ Interdictorum formulæ. Si prætermitti non debebant, oportebat ſecundum methodum eo loco eas tractare, qui pertinet ad materiam actionum, & quidem frequentißimam. Vt ſatisfaciamus Criticis quibuſdam, nihil non facile calumniantibus.*

II. *Cæteræ actiones, ſuas admittunt immutationes, ut uocant: ſed perſecutiones Interdictorum, præ cæteris omnibus expediẽdæ ſunt. l. Exitus. ff. De acquiren. uel amitten. poſſeßio. l. Incerti. C. De interdict. l. Nulli. C. De Iudic. Ciuilis enim & naturalis ratio ſuadet, ut in controuerſijs, alius ſit rerum poſſeſſor: alius à poßidente petat. §. Retinendæ. Inſtit. De interdict.*

QVINTA DIVISIO,
eòdem pertinens.

EST adhuc quod uehementer dubitari poteſt circa hanc *cauſam materialem, uidelicet cui & aduerſus quem*

competant actiones. Nam cogitantibus humanarum rerũ uarietates, occurrit hæc quæſtio: Vtrum actiones duntaxat priuatim ijs competant, quorum uel res ſunt, uel negotia geſta: An etiam nonnullæ perſecutiones concedantur publice omnibus agere uolẽtibus? Quare nõ eſt prætereunda hæc diuiſio.

Actionum, quædam ſunt populares ſeu publicæ: Aliæ priuatæ ſunt.

Populares actiones diffinit Paulus in l. j. ff. De popula. actioni. Popularem actionem (inquit) dicimus, quæ ſuũ ius populo tuetur. Quæ uerba clarius intelliguntur ex l. j. ff. De loc. & itineri. public. Cuilibet (ait Pomponius) in publicum petere permittendum eſt, id quod ad uſum hominũ pertineat. Veluti uias publicas, itinera publica. Et ideo quolibet poſtulante, de his interdicitur. Sic publica iudicia dicuntur, quòd cuiuis ex populo executio eorum plerunq; datur. Inſtit. De public. iudi. §. j.

Priuatas actiones, reliquas omnes intelligimus, exceptis popularibus & publicis.

DIFFERENTIAE ET OFFICIA.

I. *Popularis actio cuilibet ex populo conceditur, ita ut ſuo nomine eam, nõ populi nomine exerceat. Et propterea talis actor, neq; procurator æſtimandus, neq; reconuentionem ſuſcipere, & ſingulos defendere cogendus eſt. Paulus in l. Mutus. §. In popularibus. ff. De procura. In popularibus (inquit) actionibus, ubi quis quaſi unus ex populo agit, defenſionem ut procurator, præſtare cogendus non eſt.*

In priuatis autem quibuſcunq; actionibus, æquum eſt eum, qui alicuius nomine ut procurator experitur, etiam defenſionem ſuſcipere: imò, & ſi in rem ſuam procurator interueniat,

interueniat, adhuc idem dicēdũ eſt. Vlpianus *in l. Seruum quoq;.* §. *ult.* Et *in l.* Sed *et hæ.* §. Nõ *ſolum. ff.* De *procu.*
II. *Intendens publicam actionem, non poteſt procurato rē dare.* Qui *uerò populari actione cõuenitur, ad ſe deffen dēdũ, procuratorē dare non prohibetur.* Paulus *in l.* Qui *populari. ff.* De *populari. actioni.* Niſi *tamen agentis interſit.* Idem Paulus *in l.* Licet. *in princ.* Et *in l.* Nõ *cogendum.* §. Qui *ita. ff.* De *procurato.* Licet *(inquit) in popularibus actionibus procurator dari non poßit, tamen dictum eſt meritò, eum qui de uia publica agit, & priuato damno ex prohibitione adficitur, quaſi priuatæ actionis dare poſſe procuratorem.*

Ad *priuatas autem perſecutiones exercēdas, uterq; litigatorum, rectè conſtituit procuratorem, in diem & in perpetuum.* Vlpia. *in l. j.* §. *ulti.* Et *l. iij.* Paulus *in l. iiij. ff.* De *procurato.*
III. *Si plures ſimul intēdere uoluerint popularē actionē: ſemper præfertur is cuius intereſt.* Vlpianus *in l. iij. ff.* De *popula. actioni.* Quòd *ſi nullius in ſpeciē interſit,* Iudex *eligere debet idoniorem.* Paulus *in l. ij. ff. eod. tit.*

Vnde *autē ſit æſtimanda idoneitas, tractat* Vlpianus *in l.* Quod & Lex. §. Si *tamē plures. ff.* De *libe. homi. exhiben. et in l.* Si *plures. ff.* De *accuſa.* Si *plures (inquit) exiſtant, qui eundem in publicis iudicijs accuſare uolunt,* Iudex *eligere debet eum qui accuſet, cauſa ſcilicet cognita, æſtimatis accuſatorũ perſonis, uel de dignitate, uel ex eo qđ intereſt, uel ætate, uel moribus, uel alia iuſta de cauſa.*

In *priuatis uero actiõibus exercēdis, huiuſmodi cognitio nõ habet locum, quoniã nullus agit q̃ is cuius intereſt.*
IIII. *Populares actiones non niſi integris perſonis permittuntur, hoc eſt, quibus poſtulare licet ex edicto* Prætorio, *quod*

rio quod diſcernit ætatẽ, ſexum, caſum, puta, ſurditatis uel cæcitatis, & famã poſtulantium. Paulus in l. Popularis. ff. De popula. actioni. Vlpianus in l. j. §. Secundo loco. ff. De poſtulan. Et in l. Mulieri. ff. De popula. actioni. Mulieri (inquit) & pupillo populares actiones non dantur, niſi cum ad eos pertineat.

In priuatis autem perſecutionibus ſuo Iure exercendis, quilibet ſatis eſt idoneus.

V. Si probari potuerit mala fides & præuaricatio primi actoris, tunc alij denuo ex eadem cauſa aduerſus eundẽ agenti, non poteſt opponi exceptio rei iudicatæ. Vlpianus in l. Popularis. ff. De popula. actioni. Paulus in l. Eum qui iurauit. §. In popularibus. ff. De iureiuran. In popularibus (inquit) actionibus iuſiurandũ exactũ, ita demũ aduerſus alios proderit, ſi bona fide exactũ fuerit. Nam & ſi quis egerit, ita demum conſumit publicam actionem, ſi nõ per colluſionem actum ſit. Idem eſt, ſi poſterior actor, ſuã uel ſuorum iniuriã proſequatur populari actione, doceatq; iureiurãdo, ſe ignoraſſe ab alio fuiſſe actum hoc iudicio. Vlpianus in l. Si cui. §. Hiſdem. ff. De accuſatio.

In priuatis interim perſecutionibus, ceſſat hæc conſideratio.

VI. Omnes populares actiones, neq; in hæredes dantur, neq; ſupra annum extenduntur regulariter. Vlpianus in l. ult. ff. De popula. action. Niſi lis ſit cõteſtata, aut actor aliquid perſequatur, quod ad eum proprio Iure pertinet. Nam his modis intelligitur locupletior qui eas habet. Paulus in l. Populares. ff. eod. tit. l. Si cui. ff. De uerb. ſignific. Hæredibus tamen & ſucceſſoribus commodantur, non Iure hæreditario, ſed ueluti connumerandis populo.

Priuatæ uerò perſecutiones, regulariter ad hæredes

porriguntur

porriguntur ultro citroq́;, ut paulò pòſt dicemus.

SEXTA DIVISIO,
eòdem ſpectans.

SVperioribus diuiſionibus in cognitionem actionum perducti ſumus, quantum ad hoc pertinet, ut ſciamus quare alicui aduerſus alterum, concedatur Ius perſequendi ſeu actio. Cæterum, quando conſtat, ex hominum conuentionibus, ultro citroq́; naſci obligationem, & rurſus ex obligatione produci actionem, certè neceſſaria inueſtigatio eſt, Num ex eadem conuentione inuicem permittatur Ius agendi, & quomodo? Ob quam declarationem ſtatuitur hæc diſtributio.

Actiones plerunque directæ ſunt. Aliquando autem contrariæ. Directæ actiones cenſentur, quibus id perſequimur quod ex natura conuentionis immediatè & æque principaliter inuicem debetur à contrahentibus, ſcilicet quia utriuſque gratia ſit contractum. Nam tunc, ſiue ultro, ſiue citro agatur ad ſatisfaciendum contractui, ſemper directa eſt actio, perinde ſicut ſuprà dictum eſt, directam actionem nuncupari, quæ rectà, & immediatè ex ſubſtantia Legis Ciuilis uel Prætoriæ proficiſcitur. Vt ecce, Emptor tametſi primus incipit contrahere, nihilo tamen magis tenetur ad dandum pretium uel ſatisfaciendum, quàm uenditor ad tradendam rem, ex eodem contractu, qui propter utriuſque commodum iniri ſolet, ſicut & reliqui contractus loco naturalis communionis ſuccedentes, iure gentium, hoc eſt, Iure & ratione naturali, ad utilitatem hominum pertinent. Item, actiones ex facto improbato, uel ob factum neq; probatum, neq; improbatum, cuius conſenſus duntaxat ex parte facientis eſt: Vt ſunt ex maleficijs, uel quaſi maleficijs, nominatis, uel

ex uarijs innominatisq; cauſarum figuris ſeu ſpeciebus, ſemper æſtimãtur directæ, cum is ſolum agat qui patitur iniquitatem facti, non uiciſsim obligatus facienti, ut etiam ei detur actio. Vnde uidemus, quàm eleganti emphaſi Vlpianus in l. Actionum genera. §. j. ff. De actio. & obligatio. utatur huiuſmodi uerbis (Sui lucri cauſa). Item (Ex facto & in factum) quorum uim & poteſtatem non percepit Accurſius.

Contrariæ uerò actiones appellantur, cum aliquid exigitur præter ſubſtantiam contractus, ab eo qui comparatione utilitatum in ſpeciem non tam ſua quàm alterius gratia contraxit. Vt ecce: deponens rem ſuam, magis ſibi adfert utilitatem ne quid pereat, uel amittatur: Ergo directam habet actionem. Depoſitarius autem, hoc eſt, apud quem res deponitur, morem gerit amico. Quare ſi quid neceſſariò impendit in rem depoſitam, habet contrariam depoſiti actionem ad impenſas, ſine quibus utiq; contractus fuiſſet ſua natura perfectus, quoniam et ſine ſumptu, res depoſita plerunq; ſeruari poteſt. Idem dicendum eſt de ſimilibus contractibus. §. j. Inſtit. De obliga. quæ ex quaſ. contract. naſc.

DIFFERENTIAE.

I. *Quantum ad nomenclaturam attinet, directæ actiones à contrarijs rectè diſcernuntur per diuerſa nomina, ut ſingulis appellationibus, ſingulas actionum qualitates & officia intelligamus. Qua in re non illud reſpiciẽdum eſt, quis contrahentium agat, ut eam dicamus directam, quæ ab altero contrahentium aduerſus alterum directò intenditur, & contrariam, quæ uiciſsim aduerſus eum exercetur. Nam ex quibuſdam contractibus ultro citroq; inter contrahentes, actio ſemper directa uocatur. Verum*

rum naturam contractus, & rem ipſam oportet reſpicere, ut ſuperius dictum eſt, ac inde ſtatuere directas actiones uel contrarias. Quare fallitur Bartolus *cum multis, qui ex uerbis & appellationibus contractuum, uoluit directas & utiles actiones deſcribere obſcure magis quàm uere.*

Poſſunt autem actiones directæ & contrariæ ſimul in eodem iudicio tractari per conuentionem & reconuẽtionem, aut etiam diuerſis iudicijs, ut tractatur in l. penulti. cum Auct. *Et conſequenter.* C. *De ſenten. & interlocuto. omni.* Iudic. *Cum* Papinianus *(inquit* Iuſtinianus*) ſummi ingenij uir, in quæſtionibus ſuis rite diſpoſuit, non ſolum Iudicem de abſolutione iudicare, ſed ipſum actorem ſi è contrario fuerit obnoxius inuentus, condemnare.* Igitur *mutuæ petitiones fieri ſolent, tam directis quàm contrarijs perſecutionibus, tam eodem quàm diuerſo tempore, ut in* Titu. *De mutu. petitio. quem* Romanus Pontifex *promulgauit.*

II. *Directæ actiones aliquãdo famoſæ ſunt. Cõtrariæ uerò non irrogant infamiam cõdemnatis. Rationẽ grauiter tractat* Vlpia. *ut ſolet: Contrario (inquiens) iudicio dãnatus, nõ erit infamis. Nec immerito. Nam in contrarijs, nõ de perfidia agitur, ſed de calculo, qui ferè iudicio ſolet dirimi. l. Furti. §. ul. ff. De his qui not. infami. Calculũ uocat rationẽ impenſarum, quas alter ex contrahentibus alteri mutuo debet. Quaſi dicat, de impenſis ſolum propter contractum factis, tractatur in contrario iudicio, quæ ſunt extra naturam contractus & incidẽtes. Perfidiæ uero argumentum, non niſi ex ſubſtantia contractus æſtimari poteſt. Accedit l. Ei apud quem. in prin. ff. Depoſit.*

SEPTIMA DIVISIO, eôdem pertinens.

VT abſoluatur hic locus de materiali cauſa actionũ, reſtat ſanè quæſtio neceßaria. Nam prædicta omnia ſic habent de ipſis autoribus contractuum et maleficiorũ. Quid autem dicemus de hæredibus eorum & ſucceſſoribus? Operæprecium igitur fuerit inueſtigare, num ius perſequendi, quod creditori aduerſus debitorem competebat exerceatur recte aduerſus hæredes? Aut ex diuerſo: An hæredes creditoris mortui, æque conuenire poßint debitorẽ ipſum, ſicut creditor potuiſſet? Porrò, ſicut iuſtum eſt nõ omnia negocia, morte debitorum perimi, præſertim ex aliquibus cauſis: ita iniquißimum fuerit, ſucceſſores ſemper ex perſona defunctorum teneri. Quò pertinet hæc diſtributio.

Quædam actiones conceduntur hæredibus, & in hæredes: Quædã uero hæredibus, ſed nõ in hæredes: Quædã deniq; neq; hæredibus, neq; in hæredes conceduntur. §. Non autem omnes. Inſti. De perpe. & tempora. actio. Et colligitur paßim ex libris Pandectarum hæc diuiſio.

Hæredibus & in hæredes, competunt actiones ex contractibus, uel quaſi contractibus, Ciuiles & Prætoriæ, in rem, & in perſonam. Modo tamen ſciamus, hæredem teneri in rem actione, nõ tam quòd hæres, quàm quòd poſſeſſor eſt rei litigioſæ. Paulus in l. ſi in rem. ff. De Rei uendic. Si in rem (inquit) actum ſit, quamuis hæres poſſeßoris, ſi non poßideat, abſoluatur: tamen ſi quid ex perſona defuncti commiſſum ſit, omnimodo in condemnationem ueniet. Id quod ualde eſt notandum propter formam libelli & poſitionum, ſicut appellamus. Nam qui ab hærede peteret rem, nec faceret mentionem poſſeßionis eius, non rectè ui

deretur petere.

Hæredibus & non aduerſus hæredes conceduntur actiones ex maleficijs uel quaſi maleficijs, priuatis aut publicis. Item ex contractibus, in quibus teſtator doloſe uerſatus eſt, cum nihil inde ad hæredem peruenerit, d. §. Non autem omnes. Eſt enim (inquit) certiſſima Iuris regula, ex maleficijs pœnales actiones, in hæredem rei non competere. Exempli gratia, furtum paſſus, habet actionē furti aduerſus furem, quam hæres eius in eundem furem rectè poteſt aut exercere, aut cœptum proſequi. Sed mortuo fure, hæredē illius, neq; dominus rei furtiuæ, neq; ſucceſſor conuenire poteſt, niſi aliquid ex furto perceperit, uel dolo malo fecerit quò minus perciperet. Nam eſt conſtitutum (inquit Vlpia.) turpia lucra ab hæredibus quoque extorqueri, licet crimina extinguātur. l. in hæredem. in prin. ff. De calumniat.

Hæredis autem appellatio, non ad proximum duntaxat, ſed etiam ad ulteriores hæredes omnesq; ſucceſſores pertinet. Vlpia. in l. Hæredis. Paulus in l. Sciendum. ff. De uerbo. ſignifi.

Quomodo autem agatur aduerſus hæredes diuiſim uel in ſolidum, docet Vlpianus in l. In executione. ff. De uerbo. oblig. multum eleganter.

DIFFERENTIA.

Actiones quæ ad hæredes tranſmittuntur, plerunq; delegari poſſunt ex legitima cauſa inter uiuos per ceſſionē. Eas uero quas hæredibus negant leges, non permittunt itidem cedi inter uiuos. l. ex pluribus. ff. de adminiſtratio. tutor. Vbi loquens de tutore, ex pluribus in ſolidū condemnato, cum non opponeret beneficium diuiſionis: deinde ceſſis à minore aduerſus contutores actionibus, in rem

ſuam

ſuam procuratore dato, Priuilegium(inquit) pupilli non habebit, quod nec hæredi pupilli datur.

Excipe tamen, *Ius fideicommiſſi, & actionem de dote, quæ ab hæredibus percipiuntur, cum tamẽ cedi nõ poſſint.l.* Cogi.§.Idem Metianus.*ff. ad Senatuſc.*Trebell.*l. Si mulier.*§.Ex *aſſe.ff.*De *iur.doti.*

Illud notandũ eſt, Quòd actiones olim hæredibus quidem porrigebantur, ſed nunquam ab ipſis incipiebãt. Hodie *contrà eſt, ut ſi uendam alicui poſt mortem ſuam, uel legem ei in teſtamento.l.j.*C.Vt *actio.ab hæred. & cont. hæred.incipi.*§.Poſt *mortem.* Inſtit. De *inuti. ſtipula.& l.Scrupuloſam.*C.*eod.tit.*

OCTAVA DIVISIO, À *cauſa formali.*

N*Vnc procedendum eſt ad cauſam actionum formalẽ, in qua maxima uis uerſatur, ut cognoſcamus, quid, & quomodo ab aduerſario petendum ſit.* Quorſum *enim attinet inueſtigare quis ſit actionis autor: Quid itẽ prodeſt ſcire, quẽ habeamus aduerſarium, niſi quoq; intelligamus modũ & formam petendi?* Hinc *ſtatuitur talis diuiſio.*

Quædam actiones rei perſequendæ gratia competũt: Quædam pœnæ cauſa dãtur: Quædã deniq; mixtæ ſunt. §.Sequens. Inſtit.De *actio.*

Rei perſecutoriæ actiões ſunt, quibus id petimus quod ex patrimonio nobis abeſt. Paulus *in l.*In *honorarijs.ff.* De *actio.& oblig.*

Pœnæ perſequẽdæ gratia introductæ ſunt actiones ex maleficijs, uel quaſi maleficijs, cum præter id quod nobis abeſt, exigimus aliquid, uindictæ uel affectionis cauſa. Nã *quicquid ex bonis noſtris non eſt, pœna ſit oportet.* Papinianus *in l.Seruus.ff.*De *ſeru.exportan.Pœnã autem aliâs*

Lex

Lex imponit,aliâs ſtipulamur,iuxta l.ij.l.Si pœnam, & l.Stipulatio iſta.§.Alteri.ff.De uerbo. oblig. Vide *infrà.*

*Mixtæ actiones ſunt,quibus rem ſimul & pœnā perſequimur ex quibuſdā maleficijs.§.*Ex *maleficijs uerò.*In*ſtit.*De *actioni.*Ex *maleficijs uerò(inquit)proditæ actiones:aliæ tantū pœnæ perſequendæ cauſa,aliæ tam pœnæ, quàm rei perſequendæ,& ob id mixtæ ſunt.*

Hinc *apparet,actiones trifariam dici mixtas: primum, quòd in rem ſimul & in perſonam ſint, ut in ſecunda diuiſione:*Deinde,*quòd uterq; controuertentiū,actoris atq; rei cōuenti uice in eis fungatur,ut in tertia diuiſione.*De*niq;,quoniam rem iuxtà & pœnā complectuntur,ut hic.* ac. mix. trip

DIFFERENTIAE.

I. *Actionibus rei perſecutorijs hoc intēditur, ut aduerſarijs reſtituat rem quæ actoris eſt,uel in qua ius habet, nulla conuētionis ſeu obligationis facta mentione.*Vel *ut det aliquid,aut faciat,ſecundum contractam obligationem.* re. p.

*Pœnalibus uerò duntaxat exigitur,ut aduerſarius puniatur:aliâs ciuiliter,pœna actori ſoluenda:aliâs criminaliter,mulcta in fiſcum deferenda.*Mixtis *deniq; perſequimur hoc modo, ut reus conuentus ſententia* Iudicis *condemnetur ad reſtituendam rem,uel ad dandum,aut faciendum,ſimul etiam ut puniatur.* pœ. mix.

Ex *quibus generaliter colligi poteſt forma petendi in unoquoq; iudicio,quam concluſionē libelli uocant.*Vlpia*nus eleganter in l.*Hac *in factum.ff.*Quæ *in fraud.credit.* Eapropter *(inquit) competit hæc actio & aduerſus eos qui res poßident, ut reſtituant, & aduerſus eos quibus actio competit,ut actionem cedant.*Paulus,*de uulgari formula loquens in factū:* Quòd *ipſe(inquit)exercitor,adijciatur,*Aut *noxæ dedere.l.*Si *ſeruus nauem.ff.*De *furt.*

II.Rei

II. *Rei perſecutoriæ, & hæredibus, & in hærede, com petunt. Pœnales uero actiones, non ſemper ad hæredes porriguntur.* Paulus *in l.* Ex *contractibus. ff.* De *actio. & oblig.* Ex *contractibus (inquit) uenientes actiones, in hæredes dantur, licet delictum quoq; uerſetur, ueluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit.*

Itaq; *de pœnalibus actionibus, quantū ad hæredes attinet, ſic definiendū eſt.* Nam *aliâs agitur ad pœnam pecuniariam ciuiliter, hoc eſt, ut actori ſoluatur, ſiue ex contractibus, ſiue ex delictis.* Et *hæ conceduntur quidem hæredibus, ſed non in hæredes, niſi propter turpe lucrum, aut litem à teſtatore conteſtatam.* Eſt *enim certiſsima* Iu*ris regula: ex maleficijs pœnales actiones, in hæredem rei non competere.* §. Non *autem.* Et §. Aliquando. Inſtitu. De *actioni.* Vlpianus *in l.* Omnes. *ff. eod. tit.* Omnes *pœnales actiones (inquit) poſt litem inchoatam, etiam ad hæredes tranſeunt.* Aliâs *uerò intenditur actio ad pœnam pecuniariam criminaliter, hoc eſt, ut publica executione pœna fiſco deferatur, iuxta l.* Prætor *edixit.* §. *j. ff.* De *iniuri.* Et *hic iterum refert multum, utrum ex publicis, an ex priuatis maleficijs agatur.* Ex *publicis enim, hoc eſt quorum perſecutio cuilibet ex populo datur, actiones pœnales nō aliter porriguntur ad hæredes, quàm lite non ſolum conteſtata, ſed & per condemnationem finita aduerſus defunctum.* Ex *priuatis autem admiſsis, ſufficit litem eſſe cum teſtatore inchoatam & conteſtatam.* Modeſtinus *in l.* Ex *iudiciorum. ff.* De *accuſatio.* Aliâs *deniq; agi ſolet criminaliter, non ad pœnam pecuniariam, ſed corporalem, ut reo conuento aut uita adimatur, aut* Ciuitas, *uel ut ſeruitus ei iniūgatur, uel temporale exilium, uel alia coërcio, puta damnum cum infamia, uel dignitatis depoſitio.* Quæ

perſequendi

perſequēdi ſpecies, accuſatio propriè dicitur, & nunquã permittenda eſt hæredibus, multò minus in hæredes, excepto crimine læſæ Maieſtatis. Quia unuſquiſq; ex ſuo admiſſo ſorti ſubijcitur, nec alieni criminis ſucceſſor conſtituitur, ut dicit Calliſtratus in l. Crimen. ff. De pœ. Paulus in l. Si pœna. iij. eo. tit. Si pœna (inquit) alicui irrogatur, receptum eſt commentitio Iure, ne ad hæredem tranſeat. Cuius rei illa ratio uidetur eſſe. Quia pœna conſtituitur in emendationem hominum, quæ mortuo eo in quem conſtitui uidetur, deſinit. Commentitiũ autē Ius uocat, nouũ & recens excogitatũ, hoc eſt, non translatũ, non aliunde ſumptũ, nulloq; exemplo inſtitutũ: ſed uelut fictitium, ut Tranquillus in Claudio, ſpectacula cōmētitia uocat, inuſitata nec ſolitis locis edita. Huc pertinet tit. C. Ex deli. defuncto. in quã. hære. conueniã. Et l. Sancimus. C. De pœn. cõmen. ius,

III. *In actionibus rei perſecutorijs, uno ex pluribus reis conuentis ſoluente debitum quod petitur, alij liberantur. In pœnalibus uerò unus perſoluens pœnam, non ſemper liberat alios, ſcilicet ex maleficijs. l. j. C. De condict. furti. in quaſi maleficijs autem, cum pœna ob alterius plerunq; culpam exigi ſoleat, mitius agitur, quippe, ut unus ſoluendo liberet alios. Vlpia. in l. j. & iij. Caius in l. ij. ff. De his qui deiec. uel effude.*

IIII. *In actionibus rei perſecutorijs admittitur ceßio bonorum. & aliquando habenda eſt ratio, quatenus facere poßit reus conuentus, ut infrà dicemus. In pœnalibus uero non ſemper auditur uolens cedere bonis. Quia Lex imponit pœnam, nō Iudex. Ideoq; ſi inopia laborat reus, in corpus eſt torquendus. Vlpianus in l. j. §. ulti. ff. De pœni. Generaliter (inquit) placet in Legibus publicorum iudiciorum uel priuatorum criminum, qui extra ordinē cognoſcunt*

gnoſcunt Præfecti *uel* Præſides,*ut eis qui pœnã pecuniariam egentes deludunt ,coërcionem extraordinariã indicant.* Quod *ſemper ſic intelligẽdum eſt,cum pœna ex maleficijs cauſam trahit,non ſi aliunde.*

V. *Rei perſecutoriæ actiones, nullo damno afficiunt reũ conuentum ,tantum ad hoc inſtitutæ quod noſtrũ eſt , uel nobis debetur.*Pœnales *autem damnũ adferunt reo cõuento, unde etiam odioſæ nuncupantur,& per interpretationem moliendæ ſunt potius,quàm exaſperandæ.* Hermogenes *in l.*Interpretatione.*ff.*De *pœ.*Imò *& in pœnis exigẽdis,adeò refert ex qua cauſa petantur,ut aliâs nudo pacto deberi poßint, aliâs minime.* Vt *ecce,ſi quis uendens ſeruum paciſcatur ne exportetur, uel ut manumittatur: non ſeruata* Lege *rectè agitur ad pœnam ratione affectionis:ſed inutiliter acturus,ſi pactus fuiſſet uenditor,ne ſeruus eſſet in* Italia,*uel ut non manumitteretur.* Nec *uidentur(inquit* Papinianus*)hæc inter ſe contraria eſſe,cũ beneficio affici hominem,interſit hominis.*Enimuero *pœnæ non irrogatæ indignatio, ſolam duritiam cõtinet.* O *præclaram uocem,& graui* Iuriſconſulto *dignam.*Intereſt'*ne ergo noſtra qui* Chriſtum *uerum* Deum *colimus,ut nobis mutuo benefaciamus?*

VI. *Actionum* Prætoriarum,*hæ quæ rei perſecutionem continent,ſunt perpetuæ, quæ uerò pœnam,non excedũt annum , præter actionem furti manifeſti, haud dubiæ ob frequentiam huius maleficij.* Paulus *in l.*In *honorarijs.ff.* De *actioni.& obliga.*Inſtit.De *perpe.& tempor.acti.in princip.*

VII. *Nulla actio ex interdicto utilis in factũ,irrogat pœnam,niſi ob maleficium.l.ult.ff.*De *interdict.*

Illud notandum eſt, quòd quicquid partes pro pœna paciſcuntur,

paciſcũtur, nõ facit actionẽ pœnalẽ, ſed rei perſecutoriã. Nam pœna accipitur, quæ Legum autoritate irrogatur.

NONA DIVISIO, PERTINENS *ad declarationem præcedentis.*

QVod dictum eſt de pœna, latius hac diuiſione explicandum eſt. Cum enim ex uarijs cauſarum & maleficiorum figuris, uaria quantitas pœnarum ſtatui, & exigi poßit: ſtatim dubitauerit ſtudioſus, quæ nam ſint iſtæ pœnæ. Merito igitur per hanc diuiſionem explicauerimus huiuſmodi differentiam.

Actiones uel in ſimplum conceptæ ſunt: Vel in duplũ: Vel in triplum: Vel in quadruplum. Vlterius autem nulla actio extenditur. §. Omnes autem. Inſtit. De actioni.

In ſimplũ agimus, cum rem noſtram, uel nobis debitã, uel deniq; pœnã aliquã ſine ulla re abſolute perſeqmur.

In duplũ uerò, triplũ aut quadruplũ, tunc experimur, cum præter rem debitã, exigimus aliquid ultrà, quod æſtimationem eius rei, duplo, triplo, aut quadruplo excedat. Quarum actionum exempla ſubijcit Iuſtinianus in §. In duplum. §. Tripli. & §. Quadrupli. Inſtit. De actioni.

Vt ecce in ſimplum agimus: ex empto, uendito, locato, cõducto, mandato, & ex alijs id genus ciuilibus cauſis.

In duplum: furti nec manifeſti, damni, iniuriæ ex lege Aquilia: depoſiti cauſa, tumultus, ruinæ, uel naufragij: ſerui corrupti: & ex Legato pio,

In triplum ex conſtitutione legis cõdictitiæ. Quanquam Accurſius opinetur nullam hodie actionem tripli eſſe. Quod an uerum ſit, alibi uidebimus.

In quadruplum, eſt actio furti manifeſti: Quod metus cauſa: De calumniatoribus. Et iterum condictitiæ legis, in alio caſu. Quæ omnia ut in ſpeciem perſequamur, non

permittit hic locus.

Interim frigida quæſtio eſt, quare ultra quadruplum non extendatur actio pœnalis. Nam cum utique modus aliquis erat ſtatuendus in pœnis, uiſus eſt hic ſufficere. Alioqui omnium pœnarum rationes, etiam quæ in corpus exercentur, eadem curioſitate fruſtra torqueri poſſent in diſputationem, niſi autoritatem ſufficere dicamus. l. Non omniũ. ff. De legib. Et dic mihi rogo: Quare x x. & non x x v. anni ſunt ſtatuti ad uſucapionem inter abſentes? Hæ autem ſunt digreſſiones minimè gentium neceſſariæ, quibus nunc ſcatet traditio Iuris apud recentiores Leguleios.

DECIMA PARTITIO, *eôdem pertinens.*

Rerum quas perſequimur, lõgè maxima uarietas eſt, per quam & petendi formam uariari quis dubitat? Aliàs enim in hominum commercijs tractatur de rebus ſingularibus, puta, de domo, fundo, equo, pecunia & cæteris: Aliàs de toto aliquo negotiorum corpore: Aliàs de multiplici rerum collectione per uniuerſitatem Iuris. In quibus omnibus meritò quærimus, quæ nam ſit obſeruanda petendi forma. Quod per hanc diuiſionem explicatur.

Quædam actiones ſpeciales ſiue ſingulares dicuntur: Quædam generales: Quædam uerò uniuerſales. Paulus in l. Pro ſocio. ff. Pro ſoci. Pro ſocio (inquit) arbiter proſpicere debet cautionibus, in futuro damno, uel lucro pendente ex ea ſocietate. Quod Sabinus in omnibus bonæfidei iudicijs exiſtimauit, ſiue generalia ſunt, ueluti pro ſocio, negotiorum geſtorum, tutelæ: ſiue ſpecialia, ueluti, mandati, commodati, depoſiti.

Speciales actiones cenſentur, quibus id perſequimur quod natura ſua, & quantum ad iuris interpretationem attinet, ſpeciale eſt, etiamſi acceſſoria quædam habeat. Vt *equus, ueſtis, domus, fundus, & cætera id genus res.*

Generales actiones dicuntur, quæ competunt ad hoc quod generale eſt, diuerſas rerũ ſpecies, adeoq́; totas negotiationes complectens. Vti *tutela, quæ non de una tantum negocij ſpecie, ſed de toto adminiſtrandi patrimonij pupillaris genere accipitur.* Igitur *actio huc pertinẽs, recte nũcupatur generalis.* Sic *& ſocietas, & alia negocia.*

Vniuerſales *deniq; actiones appellantur, quibus perſequimur corpus aliquod* Iuris, *continens multas res cum augmento & diminutione.* Vt *ſunt hæreditas, peculium, dos,* I*urisdictio.* Vlpianus *in l.* Pecuniæ. §. Hæreditas. *ff.* De *uerbo. ſignifica.* Hæreditas *(inquit) nomen* Iuris *eſt, quod & acceßionem, & deceßionem in ſe recipit.* Hæreditatis *appellatio (inquit* Pomponius*) ſine dubio continet etiam damnoſam hæreditatem.* I*uris enim nomen eſt, ſicut bonorum poſſeßio.* Idem Pomponius *in l.* Peculium. *in princ. ff.* De *pecul.* Peculij *(inquit) eſt non id, cuius ſeruus ſeorſum à domino rationem habuit, ſed quod dominus ipſe ſeparauit in ſubſtantiam ſeruo, ſuum à ſerui ratione diſcernens.* N*am cum ſerui peculium totum adimere, uel augere, uel minuere dominus poßit, animaduertendum eſt, non quid ſeruus, ſed quid dominus conſtituendi ſeruilis peculij gratia fecerit.* Adde *l.* Hæreditas. *in princ. ff.* De *petitio. hæred.*

Notandum *tamen, quòd* Vlpianus *actionem ſpecialem uocat, quæ ad unam duntaxat cauſam pertinet.* Generalem *uerò quæ de pluribus competit, in l. j. §.* Item *ſciendum. ff.* De *aqu. pluui. arcen.*

DIFFERENTIAE.

I. *In generalibus & uniuerſalibus actionibus, forma petendi non requirit certum & ſpecialem omnium rerum deſignationem, ſed ſatis eſt ſi actor petat totam hæreditatem uel partem eius. Idem obſeruatur in ſententia Iudicis. Caius in l. Licet minimam. ff. De petit. hæredita. Itaq; (inquit) qui uel ex aſſe, uel ex parte hæres eſt, intẽdit quidem hæreditatẽ ſuam eſſe totam, uel pro parte, ſed hoc ſolum officio Iudicis reſtituitur, quod aduerſarius poſſidet.*

In ſpecialibus uerò actionibus, rem petitam ad amuſſim deſignare debet, tum actor in libello, tum iudex in ſententia. Paulus in l. Si in rem. ff. De rei uendicatio. Si in rem (inquit) aliquis agat, debet deſignare rem, & utrum totam, an partem, & quotam petat. Appellatio enim rei, non genus, ſed ſpeciem ſignificat.

Octauenus formam petendi, ſic in eadem l. diffinit: Quòd infectæ quidem materiæ pondus, ſignatæ uerò numerum, factæ autem, ſpeciem dici oportet. Sed & menſura dicenda erit, cum res menſura continebitur. Et ſi ueſtimenta noſtra eſſe, uel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorẽ? Et magis eſt ut utrunq;. Nam illud inhumanum eſt, cogi nos dicere, attrita ſint, an noua. Quamuis & in uaſis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadratam uel rotundam, uel pura, an cælata ſit? Quæ ipſa in petitionibus quoq; adijcere difficile eſt, nec ita coartanda res eſt: licet in petendo homine, nomen eius dici debeat, & utrum puer an adoleſcens ſit, & utiq; ſi plures ſint. Sed ſi nomen eius ignorem, demonſtratione eius utendum erit: ueluti, qui ex illa hæreditate eſt, uel qui ex

illa ancilla natus eſt. Item, fundum petiturus, nomen eius & quò loci ſit, dicere debebit. Ex *qua lege, totā deſignādarum rerum ſeriem, breuibus regulis comprehenſam habes, ideoq; uerba eius recēſenda duxi. Cur enim nō libentius à Iuriſcōſulto Romano hæc diſcas, quàm à barbaro?*

II. *Generales actiones ſemper in perſonam ſunt, nunquam in rem. Vniuerſalis, in rem inuenitur. Speciales autem, tam in rem, quàm in perſonam competunt, ut tractant Iuris præceptores in l. j. ff. De edend.*

III. *In uniuerſalibus iudicijs, ſentētia iudicis transfert dominium ſine traditione uel immißione. l. Statuliberi. §. Quintus Mutius. ff. De ſtatuliber. Deinde (inquit Pomponius) de his bonis cœperat controuerſia eſſe. Qui ſe Lege hæredem aiebat eſſe, is eam hæreditatem ad ſe pertinere dicebat. Alter qui hæreditatem poßidebat, aiebat teſtamento ſe hæredem eſſe: ſecūdum eum ſententia dicta erat, qui teſtamento aiebat ſe hæredem eſſe.*

In ſpecialibus uerò iudicijs ad transferendū dominiū, oportet accedere traditionem poſſeßionis. l. Traditionibus. C. De pact. Sicut enim extra iudiciū ex contractibus, non niſi concurrēte utriuſq; affectu, dominia rerū transferuntur: ita in iudicijs uice priuati conſenſus, oportet publicam immußionis autoritatem interuenire. Iabolenus in l. In omnibus. ff. De actio. & obligatio.

IIII. *Vniuerſales actiones, ſemper præferuntur ſpecialibus, etiam ſi poſterius intendantur. l. Si quis libertatem. ff. De petitio. hæredita. Differendum (inquit Vlpianus) de libertate iudicium, donec dem officioſo iudicium, aut inducatur, aut finem accipiat. Inducatur, hoc eſt, obliteretur, & ad nihilum redigatur, abſoluto reo ab inſtātia, uel obſeruatione iudicij, propter contumaciam actoris.*

Finem accipiat, id eſt, per ſententiam Iudicis tota lis ſemel definiatur. Nam controuerſiæ, pronunciatione Iudicis finem accipiunt. l. j. ff. De re iudicat.

Speciales uerò actiones plerunq; ſimul atque eodem iudicio tractari ſolent. Quod ſi fieri non poßit, ſeruatur regula, ut qui prior appellat & in ius prouocat, is prius agat, & audiatur in iudicio. l. Qui prior. ff. De iudic. De cumulatione actionum, ut uocant, infrà dicemus aliquid.

V. In uniuerſalibus iudicijs, ueniũt fructus nominatim non petiti, quia augent uniuerſitatem. In ſpecialibus autem oportet fructus expreſſe perſequi. Vlpianus in l. Item ueniunt. §. Fructus. ff. De petitio. hæredita. Fructus autem (inquit) omnes, hæreditatẽ augent, ſiue ante aditam, ſiue poſt aditam hæreditatem acceſſerint. Sed & partus ancillarum, ſine dubio augent hæreditatem. l. ij. C. eod. tit.

VI. In uniuerſalibus actionibus, pretium ſuccedit loco rei: In ſpecialibus, nõ æquè. l. Si & rẽ. ff. eod. tit. Vbi Paulus loquẽs de bonæfidei poſſeſſore, qui rem hæreditariã ſimul & pretium habeat, puta, ſi eandẽ rem pecunia hæreditaria redemerit: an audiendus ſit, ſi uelit rem dare, non preciũ? Nam et in Oratione (inquit) diui Adriani ita eſt: Diſpicite patres conſcripti, nunquid ſit æquum, poſſeſſorem non facere lucrum, & preciũ quod ex aliena re perceperit, reddere. Quia poteſt exiſtimari, in locum hæreditariæ rei uenditæ, pretium eius ſucceßiſſe, & quodammodo ipſum hæreditariũ factũ. Oportet igitur poſſeſſorẽ & rem reſtituere petitori, & quod ex uenditione eius rei lucratus eſt. Accedit l. Imperator. §. ult. ff. De legat. ij.

VNDECIMA DIVISIO, eôdem pertinens.

AD exitum quoque & finem actionis pertinet ratio tempo

temporis,ſcilicet an'ne ſempiterna ſint controuerſiarum iudicia? Tametſi enim ad armorum atrocem uim anteuertendam,non parum multum conferant actiones: fieri tamen non poteſt ſine detrimento charitatis & amicitiæ, cum homines inter ſe apud Iudicem diſceptant. Concitantur inuicem animorum affectus, quibus unuſquiſque ambit cauſæ uictoriam. Vnde uerißimum eſt, quòd uulgo dici ſolet: iudicijs quidem componi cauſas,ſed interim diſtrahi amicitias hominum controuertentium. Itaq; neceſſaria quæſtio eſt, quanto tempore unaquæq; actio concedi debeat. quod per hanc diuiſionem declaratur.

Quædam enim actiones perpetuæ ſunt. Quædam uerò temporales. Inſtit. De perpet. & tempora. actioni.

Perpetuæ actiones ſunt, quæ ex iure Ciuili deſcendunt,olim ſine ulla temporis præfinitione competentes, donec Principalibus conſtitutionibus certi fines actionibus præſcriberentur. Nam nulla actio ultra triginta annos, aut ad ſummum quadraginta, nunc extenditur. l. Cum notißimi. & l. Omnes. C. De præſcript. trigint. anno. l. j. C. De uſucapi. transforman. l. j. §. j. C. De anna. exceptio. Nemo itaque audeat (inquit) neque actionem familiæ erciſcundæ, neque communi diuidundo, neque finium regundorum, neque pro ſocio, neque furti, neque ui bonorum raptorum, neque alterius cuiuſcunque perſonalis actionis uitam longiorem eſſe x x x, annis interpretari.

Prætere a,perpetuæ actiones fiunt per litis conteſtationem. Nam omnes actiones quæ morte aut tempore pereunt, ſemel incluſæ iudicio permanent, ſiue agendo,ſiue excipiendo includantur. l. Omnes. ff. De regu. Iur.

Item,actiones Prætoriæ quibus rē perſequimur, ſunt

perpetuæ,niſi reſpectu rei conuenti aliquid pœnæ habeant,propter quam perpetuò eas concedi non oporteat. l. In honorarijs.ff.De action.& obligatio.

Deniq; actiones quæ ad perſequendũ ius noſtrũ annales ſunt,hæ nobis utiq; uim ſuã perpetuò exhibẽt ad excipiendum,ſi alius aduerſum nos agat. Cum actor quidem in ſua poteſtate habeat,quando utatur ſuo Iure:Is autem cum quo agitur,non habeat in poteſtate,quãdo cõueniatur,ut dicit Paulus in l.Pure.ff.De dol.mal.except.Sic & Imperatores, Licet (inquiunt) Vnde ui interdictũ,intra annum locum habeat,tamen exceptione perpetua ſuccurri ei,qui per uim expulſus pòſt retinuit poſſeßionem, autoritate Iuris manifeſtatur.l.Licet.C.De exceptioni.

DIFFERENTIA.

Perpetuæ actiones Prætoriæ, in hæredes quoq; dantur:Temporales uerò quæ poſt annum ceſſant, regulariter aduerſus hæredes non porrigũtur.d.l. In honorarijs. Niſi de eo, quod ad eos peruenit. Paulus in l. Ex quibus. ff.De interdict.

DVODECIMA DIVISIO, *à cauſa finali.*

EXitus litis nunquam certè non damnoſus,præſertim tamen formidabilis eſt,quia ſæpe propter facti deteſtationem,famoſum facit reum, & conſortio bonorũ uirorum prorſus indignum, ſi conuictus & condemnatus fuerit. Quamobrẽ neceſſaria inueſtigatio eſt, ut ſciamus, quænam iudicia, diſcrimine honoris accipiantur: Cum æſtimatio & fama hominis, omnibus pecuniarijs rebus præponenda ſit.l.Si in duabus.ff.De reg.Iur.

Actionũ itaq; nõnullæ infamãt:aliæ uerò non infamãt.

Actiones famoſæ,quæ iuſtam ignominiã irrogant iuſtè condem

condemnatis,ſunt hæ:furti,bonorum raptorum, iniuriarum,de dolo malo: item,tutelæ,mandati,depoſiti,ſcilicet directa non contraria. Item,*pro ſocio,quæ cum utrinque directa ſit,ultrò citroq; damnatum infamia notat.* Et *generaliter omnes publicorum iudiciorum accuſationes.* §. Ex *quibuſdam.* Inſtit.De *pœ.temer. litigan.l.j. ff.* De *his qui notan.infami.*

Reliquæ *actiones omnes, non infamant, quoniã inter famoſas nõ recẽſentur:argumẽto ab enumeratis partibus, ſicut infrà de actionibus bonæfidei,et ſtricti iuris dicetur.*

Fama *autem ſiue æſtimatio hominis ſic diffinitur ſecũdum* Calliſtratum: *Aeſtimatio eſt dignitatis illæſæ ſtatus,* Legibus *ac moribus comprobatus,quæ ex delicto noſtro, autoritate* Legum *aut minuitur aut conſumitur.l. penul. ff.*De *uari.& extraord. cognitio.*

I*nfamia autem duplex eſt:*Iuris *& facti.*

I*nfamia iuris,ſola autoritate* Legis *nominatim infligi tur.* Vnde *ex prædictis actionibus condemnatus iuſtam contrahit nominis maculam.*

I*nfamia facti,ex ipſa rei indignitate, ſecundũ cenſurã bonorũ uirorũ eſt.l.ij.ff.*De *obſeq.à liber.et libert. paren. & patro. præſtan.*Licet *enim (inquit* Paulus*) uerbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipſa & opinione hominum,non effugiunt infamiæ notam.*

T*alis autem eſt, ex condictione furtiua, ex interdicto unde ui, ex interdicto quod ui aut clam, atque ex alijs id genus factis improbioribus.*

Sic interlocutio Iudicis *uel admonitio ad meliorem uitæ frugem alicui facta,grauat quidem æſtimationẽ obnoxij,ſed non planè maculat,ſicut nec pronunciatio arbitri.l.*Verbum.Et l. Interlocutio. C.Ex *quib. cauſ. in-*

ſami.irrogat.l. Quid ergo. §. Ex compromiſſo.ff. eod.tit. Quantum ad infamiam pertinet (inquit Vlpianus) multũ intereſt, an in cauſa quæ agebatur, cauſa cognita aliquid pronunciatum ſit, an quædam extrinſecus ſint elocuta. Nam ex his infamia non irrogatur.

Improbata quoq; uita, ignominiam facti irrogat apud bonos uiros. l. ij. C. De dignitat. lib. XII. Neque famoſis (inquit Iuſtinianus) & notatis, & quos ſcelus uitæ aut turpido inquinat, & quos infamia ab honeſtorum cœtu ſegregat, dignitatis portæ patebunt. Apoſtolus Epheſi. v. Etiam profligate (inquit) iſtum, qui malus eſt ex uobis.

DIFFERENTIAE.

I. *Actiones ex maleficijs famoſæ, ſemper irrogant maculam, etiã paciſcentibus cum aduerſario. Niſi fortè precibus impetrauerint delinquentes, ne actores proſequantur iudicium, ut aliqua ſit humanitatis ratio. l. Furti. §. Pactus'ue. ff. De his qui notan. infam.*

Ex contractibus uerò perſecutiones famoſæ, licet damnatos ignominia notẽt, attamẽ pactus nõ notatur. Quoniam ex his cauſis non tam turpis eſt pactio, quàm ex ſuperioribus, dicente Paulo in l. In actionibus. ff. eod. tit.

Cæterũ quòd ex quatuor dũtaxat cõtrahẽdi ſpeciebus, iuſta cõſtituitur infamia, ideo eſt, quia in his totos nos cõtracta fiducia, uelut amiciſsimorũ fidei cõmittimus. In reliquis uero commercijs, tametſi fidem alienam ſequimur, unde creditores dicti ſunt, iuxta l. j. ff. Si cert. petat. non tamen ex amicitia trahunt cauſas. Ergo idcirco (in quit Cicero in oratiõe pro Roſcio Amerino) turpis hæc culpa eſt, quòd duas res ſanctiſsimas uiolat: Amicitiã, & fidem.

Vtinam hæc meditemur cẽſendo potius quàm argutè diſputando.

II. Nulla

II. *Nulla actio in factum ex interdictis infamat. Vlpianus in l. Neq;. ff. De ui & ui armat. Cum tamen aliæ quædam (ut dictum eſt) famoſæ ſint.*

III. *Actiones famoſæ nunquam in rem ſunt, ſed ſemper in perſonam. Quia factum inciuile & à communi hominum ſocietate abhorrens, propter quod conſtituitur pœna infamiæ, inhæret perſonæ, non rei. Neq; enim res delinquunt, ſed homines, inquit alicubi Iuſtinianus.*

DECIMATERTIA DIVISIO, EOdem & ad officium iudicis pertinens.

Officium Iudicis quoq;, quod actionibus in omni iudicij parte deſeruit, tandemq; poſt cognitionem, legitimum finem imponit, prætereundum nullo modo, fuit. Vt appareat, quatenus aliquando in finiendis controuerſijs ſupplere poßit, quod deeſſe uidetur intentioni agentium, aut non poßit. Quò pertineat iſta diuiſio.

Nonnullæ actiones bonæfidei ſunt: Reliquæ uero ſtricti iuris. §. Actionum autem. Inſtit. De actionib.

Bonæfidei (inquit Iuſtinianus) ſunt hæ: Ex empto, uẽdito, locato, cõducto, negotiorũ geſtorum, mãdati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, cõmodati, pignoratitia, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, præſcriptis uerbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea quæ ex permutatione cõpetit, & hæreditatis petitio, & actio ex ſtipulatu pro dote. l. ult. C. De peti. hæred. l. j. in prin. C. De rei uxor. acti. ac. b. f.

Bonæfidei autem actiones ſunt remißioris Iuris, & ex æquitate pendentes. Non quòd ulla ſit actio malæfidei, quoniã in omnibus negocijs exigitur bona fides, cũ nemini certè ex nequitia ſua actionem dandam eſſe Lex permittat. l. Bonam fidem. C. De actio. & obligat. Sed ideo, quòd Iudex in cognitione poteſt habere rationem earum

quoq;

quoq; rerum, quarum inter contrahentes nulla mentio facta eſt, ſcilicet, ſi animaduertat litigatores inuicem, alterum alteri ex æquo & bono præſtare aliquid oportere. §. In bonæfidei. Inſtit. De action. Iulianus in l. Conſenſu. in fin. ff. De actioni. & obliga.

Stricti iuris actiones dicuntur reliquæ omnes, argumento ab enumeratione ſufficienti. Nihil enim amplius in his cognoſcit & pronunciat Iudex, quàm quod nominatim inter contrahentes conuentum eſt. l. Quia tantundem. ff. De negot. geſt. Quia tantundem (inquit Paulus) in bonæfidei iudicijs officium Iudicis ualet, quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interrogatio. Loquitur autem de negociorum geſtore, cui Iudex poteſt remittere uſuras pecuniæ, quam à ſeipſo non exegerit.

Rurſus inter actiones ſtricti iuris, quædam ſunt arbitrariæ, hoc eſt ex arbitrio Iudicis pendentes, in quibus permittitur Iudici ex bono & æquo, non tam ſecundum perſequentis intentionem, quàm ſecundum naturam rei de qua agitur æſtimare, quẽadmodum ei ſatisfieri oporteat, ut infrà latius dicemus.

Arbitrarias autẽ præcipuè facit, Si quid certo loco dare promiſſum fuerit. Vlpianus in l. ij. §. j. ff. De eo quod cert. loc. Hæc autem actio (inquit) ex illa ſtipulatione uenit, Vbi ſtipulatus ſum à te decem Epheſi dari.

DIFFERENTIAE.

I. *Obſcura magis quàm fructuoſa diſputatio eſt Iuriſperitorum noſtrorũ, quid referat inter actiones bonæfidei & arbitrarias? Ioannes Fabri, præceptorem hac in re deſiderat, & merito. Abſurda enim uidebat ab omnibus eſſe tradita.*

Breuiter, Iudex in omnibus perſecutionum iudicijs,

aduerſus non obtemperantes arbitratur quid facto ſit opus. Præcipuè uerò in actionibus bonæfidei habet liberam poteſtatem æſtimandi & arbitrandi ex æquo & bono, quantũ actori reſtitui debeat, etiam ut rationẽ compenſationis habeat. Quòd ſi nõ reſtituat reus, per fraudẽ, uel culpã, æſtimat quatenus deferendũ ſit actori iuramentum in litem, aut quanti ſit æſtimandũ id quod eius intereſſe dicit, & cætera id genus incidentia cognoſcẽdo Iudex rectè diſpenſat. Et tamen actiones bonæfidei propterea nõ dicũtur arbitrariæ. Sed quare? Quia habent ſuam appellationẽ à bona fide, quæ ad ſignificandã huiuſmodi iudicis poteſtatẽ ſufficit: imò qua nullo modo ſignificantius depingi earũ natura poterat. Nam qui bonã fidẽ dicit, abſolutã illam iuſtitiæ medullã complectitur, quæ plerunq; aliquid dandũ aut faciendum exigit, quod in conuentione nominatim cautum non eſt. Et ſanè quod ſic ex æquo & bono debetur, inter omnes magis cenſendum eſt deberi, quàm ſi nominatim conuentũ eſſet inter aliquos, ut ſentit Iuſti. in §. In bonæfidei. Inſtit. De actio. Sic & Vlpianus arbitriũ bonæfidei Iudicis eleganter uocat, quod per iuſtam & in commune utilem interpretationem latius extenditur, in l. Videamus. §. Iurare autẽ. ff. De in lit. iurand. An igitur (inquit) qui poßit iuſiurandum deferre, idem poßit & taxationem iuriiurãdo adijcere, quæritur? Arbitrio tamen bonæfidei Iudicis etiam hoc congruit. b.f.

Cum igitur habeãt actiones bonæfidei appoſitißimũ nomen, non eſt cur alia ſuperuacanea appellatione deſignarentur à Legislatoribus.

In actionibus uerò ſtricti Iuris, regulariter nihil aliud uenit iudicandum, quàm quòd expreſſe cautum eſt inter cõtrouertentes. Et tamẽ in quibuſdã id genus perſecutionibus ex

nibus ex cauſa oportet reſtitutionẽ, uel ſatisfactionẽ fieri planè ſecundũ cenſuram Iudicis, non ſecundũ rigorem eorũ quæ dicta aut facta ſunt inter contrahentes. Itẽ ſi non ſic reſtituant, rurſus æſtimandum eſt à Iudice, quatenus ob eam contumaciam fraude uel culpa admiſſam, denuo condemnandi ſint. Non quidem paſſim nec ſemper, ſed ubi ratio boni & æqui poſtulauerit.

Igitur hæ actiones cum ad appellationem bonæfidei pertinere non poſſent, adeoq; ex diametro illis opponãtur, quoniã bonæfidei non congruit de apicibus Iuris diſputare. l. Fideiuſſor. §. Quædam. ff. Mandat. factum eſt, ut propter officium Iudicis arbitrariæ appellarentur, ſitq; hæc adiectio ſolennis actionibus ſtricti Iuris, quò magis ab alijs eiuſdẽ ordinis perſecutionibus, in quibus etiã cenſura Iudicis fit, ad amuſſim diſcernerentur, cum ſit commodiſſimum, quòd ſingulæ res in iure (quoad fieri poteſt) ſingulis appellationibus diſtinguantur.

Cæterũ ſi quis paulò curioſius miretur, quare huiuſmodi ſtricti iuris actiones, non æquè dici poſſint bonæfidei, quandoquidem in his non minus exerceatur ex bono & æquo Iudicis æſtimatio, & libera poteſtas in condẽnando, quàm in actionibus bonæfidei: Quinimò, & utraſque actiones eiſdem penè uerbis à Iuſtiniano deſcriptas eſſe cõſtat, in §. In bonæfidei. & §. Præterea. Inſti. De actio. Huic reſpondeo, cauſas ex quibus proficiſcuntur actiones, lõge diuerſas eſſe. Ergo actiones quoq; uelut effectus & executiones neceſſariò differre & diuerſis nominibus nuncupari. Sicut enim ex ſtrictioribus contractibus, ſtrictiores obligationes producuntur. §. ult. Inſtit. De obligationi. ex conſen. Ita rurſus, ex ſtrictioribus laxioribusq; obligationibus, cauſantur ſtrictiores & laxiores actionũ

ſpecies,ſicut ex ſequentibus differentijs intelligemus.

Vnde etiã fit,quòd in illis ipſis actionibus arbitrarijs, non tam perpetuò locum habeat Iudicis cenſura, ſicut in perſecutionibus bonæfidei.Paulus in l.Arbitrio.in princ. ff.De dolo mal. Non tamen (inquit) ſemper in hoc iudicio,arbitrium Iudicis dandum eſt.Quid enim ſi manifeſtũ ſit,rem reſtitui non poſſe? ueluti, ſi ſeruus dolo malo traditus,defunctus ſit. Ideoq; protinus condemnari debet in id quod interſit actoris. Et infrà: Dolo cuius(inquit)effectum eſt, ut lis temporibus legitimis tranſactis pereat. Trebatius ait de dolo dandum iudiciũ,non ut arbitrio Iudicis res reſtituatur,ſed ut tantum actor conſequatur,quãti eius interfuit id non eſſe factum. ne aliter obſeruantibus,Lex circumſcribatur.Circumſcribitur autem,ſi propterea condemnari debeat,quòd non reſtituit rem impoſſibilẽ,puta litem peremptam,ſicut paulò ſuperius ſeruum defunctum reſtitui non poſſe,dictum eſt.

Arbitraria itaq; actio utriuſq; utilitatem continet,tum actoris quàm rei. Quòd ſi rei intereſt, minoris fiet pecuniæ condemnatio quàm intentatum eſt:aut ſi actoris, maioris pecuniæ fiet. Vlpianus in l.ij.in prin.ff. De eo quod cert. loc. Quinimò, interdum Iudex abſoluere reum debet ex legitima cauſa. Planè enim æquitatem ante oculos habere debet huic actioni addictus. Vlpianus in l. Quod ſi Epheſi.§.Interdum.ff.De eo quod cert.loc. arſ.

II. *In actionibus bonæfidei,iuratur in litem,ſcilicet ob dolum & contumaciam non reſtituentis. Martianus in l. In actionibus.ff.De in lit. iuran. Culpam autem Iudex æſtimat.Vlpianus in l.Videamus.§.ulti.ff.eod.tit.*

In actionibus uerò ſtricti Iuris,regulariter nõ iuratur in litẽ. Niſi ex legitima cauſa,utpote,ſi Iudex rẽ non extantem

tantem aliter æſtimare non poßit, ut apparet ex d. l. In actionibus: Planè (inquit Martianus) interdum & in actione ſtricti iudicij in litem iurādum eſt. Veluti, ſi promiſſor Stichi moram fecerit, & Stichus deceſſerit. Quia Iudex æſtimare ſine relatione Iuriſiurandi non poteſt rem, quæ non extat.

In litem autē iurare, eſt per religionē iuriſiurandi declarare, quanti æſtimetur tota res controuerſa ab actore. Sequitur enim Iudex in hoc iuramento affectum actoris, ſecundum quem definiat totam litem, ut ſic creſcat condemnatio, etiam ultra uerum rei pretium, ad puniendam fraudem & contumaciam non reſtituentis. Vlpianus in l. j. Paulus in l. ij. ff. De in lit. iurand.

Qua in ratione aliàs appellatur in litem, aliàs affectionis iuramentum, in quo non hoc reſpicitur, utrum in ueritate tanti interſit actoris, ſed an actor tanti rem æſtimauerit. Vlpianus in l. Si per alium. §. j. ff. Ne quis eum qui in ius uocat. eſt. In eum autē (inquit) qui ui exemerit, iudiciū datur, quo non id continetur, quod in ueritate eſt, ſed quāti ea res eſt ab actore æſtimata, de qua cōtrouerſia eſt.

Et quanquam ex natura huius iuramenti, in infinitum fieri poßit æſtimatio, ſi tamen Iudex nimis uehementem actoris affectum deprehenderit, poteſt & debet modum iuriſiurando ſtatuere, ut intra certam quātitatem iuretur, ne abrepta occaſione, in immēſum iuretur. Aut ſi hoc magis expedire exiſtimet, poteſt conceptæ per actorem æſtimationi anteaquam iuret, taxationem adijcere: Aut etiam poſt iuſiurandum taxare, iuxta l. Arbitrio. in princip. ff. De dol. mal. Sed officio Iudicis (inquit Paulus) debet in utraq; actione taxatione Iudicis iuſiurandum refrænari. Quinimò, poteſtatem habet delatum à ſe iuramentum in

litem, &

litem, & iam præſtitum, non ſequi, ſed uel prorſus abſoluere reum conuentum, uel etiam minoris condemnare, quàm iuratum eſt ex magna cauſa & poſteà repertis probationibus. Cæterum, ſolus Iudex tale iuſiurandum deferre poteſt, itidemq́; ſi ex re uiſum fuerit, denegare. Vlpianus in l. Videamus. §. Deferre. cum l. ſeq. Marcellus in l. In actionibus. in princip. ff. De in lit. iurand.

Ex diuerſo, Iuſiurandum quod Iudex cognita cauſa defert actori ad ſupplendam probationem eius, quod reuera debetur, ueritatis appellatur, nec præſtitum ſemel, taxari poteſt à Iudice. Quia non de affectione iurantis, quæ plerunq; ueram æſtimationem excedere poteſt, ſed de ueritate diſceptatur, in qua uerſatur diſcrimē periurij. Auct. Poſt iuſiurand. C. de iudic. iur. sup.

Illud generaliter in omnium actionum ordine notandum eſt, Quòd Iuramentum in litem maximè habet locū, ubi de reſtituenda, exhibenda, uel tradenda re tractatur, uel etiam de præſtanda, cum idem effectus ſit tradendæ ac præſtandæ rei, iuxta l. Si rem tradi. Et l. Si fundum præſtari. ff. De uerbo. obligationi. Verum, ubi de danda, uel ſoluenda re condemnatus non obtemperat, non æquè deferendum eſt iuſiurandum in litem. Nam is qui non reſtituit rem alterius, longè plus delinquit, & uiolat naturalem hominum ſocietatem, quàm qui non ſoluit aliquid ex ſuis bonis. Vlpia. in l. j. ff. De in lit. iurand. Non enim (inquit) res pluris fit per hoc, ſed ex contumacia æſtimabitur ultra eius pretiū. Idem in l. Ei apud quē. in princi. ff. Depoſit. In quo iudicio (inquit) meritò in litem non iuratur. Non enim de fide rupta agitur, ſed de indemnitate eius, qui depoſitum ſuſcepit. Paulus in l. ſeq. Siue noſtrum (ait) petamus, ſiue ad exhibendum agatur.

III. In bonæ fidei Iudicijs, cum nondum dies præſtandæ pecuniæ uenit, ſi quis agat ad interponendam cautionem ex iuſta cauſa, rectè cōdemnabitur debitor. l. In omnibus. ff. De iudic. Quæ autē ſit iuſta cauſa, iudicis arbitrio relinquitur cenſendum. Veluti, ſi perſona debitoris interim ſuſpecta fiat, & periculum ſit eum die ueniente non ſoluturum. l. Si fideiuſſor. §. ult. ff. Qui ſatiſda. cogant.

In actionibus uerò ſtricti Iuris regulariter ante diem, uel cōditionem, nō rectè poſtulatur cautio. l. Dedi tibi. in prin. ff. De condicti. cauſ. dat. Exceptis tamen aliquot caſibus, iuxta l. Si cū exceptione. §. Quod ſi homo. ff. Quod met. cauſ. l. Si à bonæ fidei. ff. De Rei uendicat. l. Si pecuniam. §. Item ſi quis. ff. De condicti. cauſ. dat. l. Grege. §. Si ſub conditione. ff. De pigno. l. Prætor. ff. De damn. infect.

IIII. In actionibus bonæ fidei quotieſcunq; cauendum eſt, non aliter exigi poteſt ſufficiens cautio, hoc eſt, fideiuſſoria, uel pignoratitia, quàm ſi aduerſarius non difficulter eam præſtare poßit. Alioqui, ſimplex promißio, uel ſaltem iuratoria ſufficiet.

In perſecutionibus uerò ſtricti Iuris, cum cauendum fuerit, ſemper requiritur ſufficiens cautio, ut docet Barto. in l. ij. ff. Solut. matrimo.

V. In iudicijs bonæ fidei ſemper ueniunt fructus à tempore moræ. In actionibus autē ſtricti Iuris diſtinguitur, Vtrum petam id quod aliquando fuit, uel nūc eſt meum: Vt ſic ex mora accedāt fructus rei petitæ. An uerò perſequar id quod nunquam fuit meum: tunc enim non niſi à tempore litis conteſtationis ueniunt fructus, iuxta diſtinctionem Pauli in l. Videamus. ff. De uſur.

VI. Actiones bonæ fidei non extinguuntur re deteriore

reſtituta,

reſtituta, aduerſus debitorem, quia de damno cōueniri poteſt. l. Sed mihi uidetur. §. Si reddita. ff. Commodat. l. j. §. Si res depoſita. ff. Depoſit. Si res depoſita (inquit Vlpianus) deterior reddatur, quaſi nō reddatur, agi depoſiti poteſt. Cum enim deterior redditur, poteſt dici dolo malo redditam non eſſe.

Actiones uerò ſtricti Iuris deſinūt reſtituta re etiā deteriore, quia debitor liberatur ſummo Iure, obnoxius tamen actioni de dolo, uel de eo quod intereſt. l. Elegāter. §. Nō ſolum. ff. De do. mal. l. Exhibitionis. C. Ad exhibend.

Ex quibus omnibus apparet, quòd doctrina illa in hac materia uulgata, Quòd in actiōibus bonæfidei, ſit officiū Iudicis ſecundum naturam: in actionibus uerò ſtricti Iuris, ſit præter naturam earum, impertinens cenſeatur & erronea. Quoniam nullius actionis naturam repudiat officium Iudicis. Sed illa eſt ratio, ut ex diuerſis cauſis, diſtinguerentur diuerſæ appellationes in effectibus. Quare & illud eſt: Quòd ſi ex empto, uel uendito, uel depoſito cōueniat aliquid certo loco præſtari: bonæfidei actio cenſeatur, & locum habeat, nō arbitraria. Paulus in l. In bonæfidei. ff. De eo quod cert. loc.

DECIMAQVARTA DIVISIO GEneraliter ad omnes locos pertinens.

Finis omnium actionum eſt, ut unicuiq; Ius ſuum tribuatur. Et huc tandem omnes Leges tendūt, quarum executio & poſtrema pars, eſt actio.

Sed hic occurrit quæſtio: an ſemper æquum ſit, unumquenq; debitum ſuum ſic conſequi, ut aduerſario totum quod habet extorqueatur? Num aliqui ſint caſus, in quibus humanitatis rationem habere oporteat, ne ſummum ius perſequendi fiat ſumma iniuria? Vlpianus reſpiciens

cauſam finalem, appellat eam, Exitum actionis, in l. Ait Prætor. §. Si cum mulier. ff. Quæ in fraud. credito. Vnde neceſſaria fuit hæc diuiſio, per quam exitus & finis actionum temperatur hoc modo.

Actionibus de quibus ſuprà dictum eſt, Aliâs ſolidum debitũ, Alias minus adſequimur. §. Sunt præterea. Inſtit. De actioni.

Solidũ debitũ, regulariter omnes actionũ ſpecies præſtant. Minus autem perſequimur in effectu, aduerſus eas perſonas, quæ condemnantur in id duntaxat quod facere poſſunt, habita ratione ut nõ perducantur ad nimiam egeſtatẽ. Videamus itaq; has perſonas, intellecturi ſimul etiã quandò actiones in ſolidum non dentur. Vt ſunt,

I. *Maritus & uxor, ſi de dote, aut alia cauſa mutuo ſeſe conueniant. §. Item ſi de dote. Inſtit. De actioni. Paulus in l. Ex diuerſo. §. j. ff. Solut. matrimo. Modeſtinus in l. Non tantum dotis. ff. De re iudicat.*

II. *Filij, hæredes patris, aduerſus quos mater agat de dote. Pomponius in l. Etiam. in princip. ff. Solut. matrimo.*

III. *Socer, hoc eſt, pater mariti, ſi nurus, id eſt, uxor filij, promiſſam dotem exigat. Paulus in l. Rei iudicatæ. §. ult. ff. Solut. matrimo. Quia parentis locum obtinet. Pomponius in l. Quia. ff. eod. tit.*

IIII. *Socer, hoc eſt, pater uxoris, ſi conſtante adhuc matrimonio, de dote promiſſa conueniatur à marito. Nam ſoluto eo, in ſolidum tenetur. Paulus in l. Sicut autem. Pomponius in l. ſeq. ff. De re iudicat. Sic intelligi uult Paulus in l. Ex diuerſo. in prin. ff. Solut. matri.*

V. *Omnes parẽtes & liberi utriuſq; ſexus. Itẽ patronus & patrona, liberiq; ſi mutuo ſeſe cõueniant. §. Sed & ſi qs. De actio. Vlpia. in l. Sũt qui. & in l. ſeq. De re iudicat.*

VI. Fra-

VI. *Fratres germani inuicem agentes, quoniam alimenta ſibi debent. l. j. C. De alen. liber. Omnium enim prædictarum perſonarum una hæc ratio eſt, quòd quibus naturali ratione alimēta debētur, cum ad inopiā peruenerint, iſs citra dolum malum non poteſt totum quod habent extorqueri, iuxta l. In condemnatione. §. ulti. ff. De regul. Iur. Dolo facit (inquit Vlpianus) qui petit quod reſtituturus eſt. Sed omnes quorū mentio facta eſt, alimenta ſibi debent. l. Si quis à liberis. §. Si uel parēs. l. Alimenta. in prin. ff. De liber. agnoſcen. Ergo dolus actoris ſtrēdus non eſt, qui totum uoluerit extorquere, ſed habenda eſt ratio conuentorum ne egeāt, etiam fratrum & ſororum: quicquid nonnulli diſputent.*

VII. *Socij uniuerſorum bonorum, uel etiam unius rei tantum. d. §. Sed & ſi quis. Vlpianus in l. Verum eſt, in princ. ff. Pro ſoci. Hoc enim (inquit) ſummā rationem habet, cum ſocietas ius quodammodo fraternitatis in ſe habeat. Quis igitur de ueris fratribus dubitauerit, ſi hoc in ſocijs?*

VIII. *Is qui ex donatione ſua cōuenitur. d. §. Sed & ſi quis. Paulus in l. Inter eos. Pomponius in l. Cum ex cauſa. ff. De re iudicat. Et quidem is ſolus cenſetur poſſe deducto ære alieno, hoc eſt, quod alijs debet. Rationem tractantes Paulus & Triphonius, Pinguius enim (inquiunt) donatori ſuccurrere debemus, quàm ei qui uerum debitum perſoluere compellitur. Ne liberalitate ſua, inops fieri periclitetur. l. Et exhæredatum. cum l. ſeq. ff. eod. tit.*

IX. *Cedens bonis, ſi poſteà aliquid acquirat, quatenus facere poteſt, damnabitur. Inhumanum enim eſt ſpoliatū fortunis ſuis, in ſolidum damnari. §. Cum eo quoq;. Inſti. De actioni. Vlpianus in l. iiij. ff. De ceßio. bonor. Ceßio*

autem bonorum ſit, cum debitor profitetur ſe uelle cedere omnibus bonis, ſiue in iudicio, ſiue extra iudicium, coràm, aut per nuncium uel epiſtolam. Martianus in l. ulti. ff. eod. tit.

Is qui bellorum, incendij, naufragij calamitate, uel ſimili, bonis ſuis exutus eſt, ſi denuo aliquid acquiſierit, inſolidum non tenebitur. Nam cum cedenti bonis ſubueniatur, cur non æquè miſereri oporteat oppreßis inopinato caſu? Et hoc rectè probat Ioannes Fabri in §. ult. Inſtit. De actioni.

XI. *Milites qui ſub armata militia ſtipendia meruerunt. Modeſtinus in l. Miles. Vlpianus in l. Item miles. ff. De re iudica. Huc referunt, Doctores bonarum literarum, & ſacerdotes, per l. Medicos. C. De profeſſori. & medic. libro x.*

XII. *Iudices cum ob culpã leuiorem, conueniuntur, iuxta l. Non ſimiliter. ff. De Magiſtra. conuenien. Ob dolũ uerò uel latiorem culpam, quæ dolo proxima eſt, conuenti ac uicti, in ſolidum damnabuntur ac punientur, ut tractatur in l. Si filiusfamiliâs. ff. De iudic. l. ult. ff. De uari. & extraordi. cogni. l. ult. C. De pœn. iud. qui malè iudica. Et Inſti. De obligat. quæ ex quaſ. delict. naſc. in princ.*

XIII. *Filiusfamiliâs in poteſtate contrahens ſine iuſſu parentis, ſi poſtea ſui iuris factus conueniatur à creditoribus, nõ tenebitur in ſolidum. Vlpianus in l. ij. ff. Quod cũ eo qui in alien. poteſt. eſt.*

XIIII. *Debitor debitoris alicuius in fraudem creditorũ liberatus, ſi particeps doli non fuerit, tenebitur quidem intra annum creditoribus, ſed tantum in id quod facere poteſt. l. ult. C. De his quæ in fraud. creditor.*

Prædicti omnes, conueniri quidem in ſolidum poſſunt,

ſed

ſed habent exceptionem quam ante uel poſt litem conteſtatam, adeoq; poſt ſententiam opponere poſſunt, qua ſe tueantur, ne pluris condemnentur quàm facere poſſunt, ex æquo & bono. Paulus in l. Ex diuerſo. §. ult. ff. Solut. matrimo.

Hanc tamen exceptionẽ, magis temporalem quàm perpetuam probant, ut quæ ceſſet adueniente meliore fortuna, exemplo l. Cura extruendi. §. j. ff. De muneri. & honori. Deficientium facultatibus (inquit Vlpianus) ad munera uel ad honores qui indicuntur, excuſatio non perpetua, ſed tẽporalis eſt. Nam ſi ex uoto honeſtis rationibus patrimonium, incremẽtum acceperit, ſuo tempore, an idoneus ſit aliquis ad ea ad quæ creatus fuerit, æſtimabitur.

Sed quomodo æſtimabitur quantum quis facere poſſit, quidq; ei ad uſum uitæ neceſſarium unde alatur, relinquẽdum ſit? Reſpondeo, Tribus modis potiſſimum id colligitur, uidelicet, Ex perſona, ex rebus, & ex tempore.

Perſonæ cognitio in hoc uerſatur, utrum plebeius ſit, an dignitate clarus, iuxta l. Tutor ſecundum dignitatem. ff. De adminiſt. tutor. In plebeio rurſus multa ſunt expendenda, uidelicet, induſtria, ualetudo, qualitas opificij. l. Si quis à liberis. §. Denique idem Diuus. ff. De liber. agnoſc. l. Interdum. ff. De oper. liberto. l. Si non ſortem. §. Libertus. ff. De condict. indebit. Nam plerunq; (inquit Vlpianus) robur hominis, ætas, temporiſq; oportunitas, naturalem cauſam operarum mutat. Adhibẽda quoq; ſunt exempla aliarum perſonarum eiuſdem ordinis, ut collatis his omnibus, appareat quãtum reo conuento ad alimenta, itẽ ad exhibitionem neceſſariam ſufficere debeat, ut in reliquum condemnetur. Quia non cibaria tantũ, ſed etiam ueſtitus & habitatio, appellatione alimentorũ continentur,

quandoquidem ſine his ali corpus non poteſt. l. Cum alimenta. Et *l.* Legatis *alimentis.ff.* De *alimen. & cibari. legat. Conſuetudo etiam regionis in qua degit condemnandus, ſpectanda fuerit. l.* Si *ſeruus plurium. §.* Si *numerus. ff.* De *legat. j. l.* Semper. *ff.* De *regul.* Iur.

Rerum *autem cenſura hæc eſt, ut æſtimatio facultatum fiat, non ad ualorem proprietatis, ſed fructuum qui percipiuntur ex bonis.* Eatenus *enim dicetur quis poſſe facere, quatenus ex fructibus ſupereſt, deductis alimentis. l.* Qui *bonis. ff.* De *ceßio. bono.* Nec *enim (inquit* Vlpianus*) fraudandus eſt alimentis quotidianis. l.* Imperator. *ff.* Ad Sena*tuſcon.* Trebellia. Et *utrobique rectè tradit* Bartolus: Omnes Leges *quæ decernunt alimenta, intelligi oportere de acceßionibus, non de proprietate bonorum: mendacio tamen eius, qui dolo malo celat quicquam, per officiũ* Iu*dicis puniendo. l.* Ius *alimentorum. in princ. ff.* Vbi *pupil. educa. uel mora. debe. Cæterum æs alienum, hoc eſt, quod alijs debet reus conuentus, non deducitur huic æſtimationi, præterquam donatori, & ſocio aduerſus ſocium. l.* Maritus. *ff.* Solut. *matri. l.* Verum *eſt. §.* Id *quod ſocius. ff.* Pro *ſoc.*

Temporis *denique ratio ſic initur, ut ex ætate condemnandi conijciatur quot annis ueriſimile ſit eum uicturum, ſecundum formam l.* Hæreditatum. *ff.* Ad Leg. Falci*di.* Nam *inde poteſt ſtatui, quanta pecunia ſufficiat in ſingulos annos ad alimenta. Deinde, ut bona debitoris æſtimentur, nõ quanta fuerint tempore litis cõteſtationis, ſed quæ tunc ſint cum dicitur ſententia. l.* Rei *iudicatæ. ff.* So*lut. matri. l.* Verum *eſt. §.* Tempus. *ff.* Pro *ſoci.* Tempus *autem (inquit* Vlpianus*) ſpectamus quantum ſocius facere poßit, rei iudicandæ.*

EXCIPIENDI SVNT.

I. Hi *qui dolo malo facultatibus ſuis in hoc abutuntur, ne ſolitum debitum ſoluant.l.j.* §.Cum *autem.*C. De *rei uxori.actio.l.*Si *quis dolo.ff.*De *re iudic. l.*V*erum eſt.* §. Tempus*.ff.*Pro *ſoci.*Hoc quoq; (inquit V*lpianus*) *quis facere poſſe uidetur,quod dolo fecit quo minus poßit.* Nec *enim æquum eſt,dolum ſuum quenquam releuare.* Q*uod & in cæteris,qui in id quod facere poſſunt conueniũtur, accipiendum eſt.* Si *tamen non dolo, ſed culpa ſua facere poſſe deſijt, dicendum eſt condemnari eum non debere.* Conſtat *igitur,hanc exceptionẽ non rectè opponi actionibus ex delicto,iuxta l.*Si *rerum amotarum.ff.*De *re* I*udica.*V*bi* Tri*phonius, loquens de marito inſolidum ob res amotas condemnando:*Q*uoniam(ait) ex malo contractu & delicto oritur.*Paulus *in l.* Si *quis dolo.ff.eod.tit.*Venuleius *in l.ulti.*§.*ulti.ff.*Q*uæ in fraud.credit.*

II. Ingratitudinis *conuicti, non habent hanc exceptionem,ſicut nec alimentis digni ſunt.l.* Alimenta*.*Et *l. ulti.* C.De *alien.lib.*

III. Non *porrigitur hoc beneficiũ ad actiones in rem, quod duntaxat in perſonam conuentis conceditur.* Nam *is qui rem alienam à ſe poſſeſſam non uult reſtituere, eſt in dolo.l.*In *bonæfidei.ff.*De *peculi.* Sed *paulò antè probatum eſt, dolum non mereri hoc aut aliud beneficium:* Ergo *in rem actione conuentus, in ſolidum condemnandus eſt.* Verum *is à quo debitum exigitur, plerunq; bona fide poteſt dicere, non habere ſe unde ſoluat, ut illi parcatur.*

IIII. Fideiuſſores *hæredes, cæteriq; ſucceſſores, excepto filio in cauſa dotis,non utuntur hac exceptione ex aliorum perſona.l.*Etſi *fideiuſſor.& l.*Sciendum*. ff.*De *re*

iudic.l.Verũ eſt.§.Videndum.ff.Pro ſoci.l. Etiã. in prin. Et l.Quia.ff.Solu.matri. Quia(inquit Paulus)tale beneficium perſonale eſt,& cum perſona extinguitur.

Procuratores tamen ac defenſores eorum qui habent hanc exceptionem,utiliter eam opponũt. Vlpianus in d. l. Verum eſt:Sed ſi (inquit) hic fideiuſſor, quaſi defenſor ſocij iudicium ſuſceperit, proderit ſibi. Nanq; Iulianus ſcribit libro quarto Digeſtorũ,defenſorẽ ſocij,in id quod ſocius facere poteſt,condemnari oportere. Idemq́; in patroni defenſore accipere debere ait. Et utiq; idem erit in omnibus,qui in id quod facere poſſunt,conueniuntur.Idẽ Vlpia.in l. Alia cauſa. in prin.ff.Solut.matri.Et l.Si cum procuratore.ff.De re iudicat.

Inde colligunt Doctores conſiliũ, ut fideiuſſores taliũ perſonarum,ſi conueniãtur in iudicio,nunquã ſuſcipiant litem proprio nomine,ſed quod denuncient principali debitori,ſi forte ipſe uoluerit defendere cauſam, aut ſi id recuſauerit,ut ipſi procuratorio nomine opponant hãc exceptionem,iuxta l.Idemq́;.§.Generaliter.ff.Mandat.

V. *Cum ipſi quoq; actores egeſtate premuntur,reus conuentus ſolidum debitum præſtabit,etiamſi ad inopiam redigatur ſoluẽdo. Nam durum eſt & crudelitati proximũ, in neceßitate quem debitis ſuis priuari, quibus nutriatur alter,argu.l.Præſes.C.De ſeruituti.& aq.Vlpianus in l. Si quis à liberis.§.penul.ff.De liber.agnoſcen.De alimẽtis(inquit)patroni,arbiter ſolet dari, arbitraturus quantum ſit in facultatibus, ut perinde poßint alimenta moderari,quæ tam diu præſtabuntur,quandiu liberto ſupereſt, patrono deſit.Apprime autem hoc conuenit cum ſentẽtia Pauli Apoſtoli II. Corinth.VIII.*

VI. *Qui ſe negat talem qualis eſt,uel contrà qui ſimulat*

ſe talem qualis non eſt, imponens Iudici, is utroq; menda=cio perdit hanc defenſionem, & in ſolidum cōdemnatur. Pomponius in l. Sed hoc ita. ff. De re iudicat. Quod autem (inquit) de ſocijs dictum eſt, ut hi inquantum facere poßint condemnentur, cauſa cognita ſe facturum Prætor edicit. Cauſæ autem cognitio in hoc erit, ut negante ſe ſo cium eſſe, aut ex doli clauſula obligato, non ſuccurratur. Vlpianus quoq; uerbis Marcelli probat filiumfamiliâs mentientem ſe patremfamiliâs ut contraheretur cum eo, in ſolidum teneri propter mendaciū, in l. Sed ſi ex parte. §. interdum. ff. Quod cum eo qui in alie. poteſta. eſt.

Itaq; uiderint illi, qui hoc ſeculo larua magis ac ſimula tione quadam ſeſe uenditant populo, quàm quòd ullum in Republica uerè præſtent officium. l. Teſtamenta eorū. ff. De mili. teſta. Vlpia. in l. Si quis à liberis. ff. De lib. ag. Me minißе autem (inquit) oportet, & ſi pronunciauerit ali oportere, attamen eam rem præiudicium nō facere ueritati: Idem Vlpia. in l. penul. ff. de his qui ſunt ſui uel alie. iu. Veritas enim præferenda eſt hominum ſententijs.

Ex quibus omnibus apparet, quàm bona ratione ali=quando minus debito cōſequamur actionibus, ut aliorum quoq; ratio habeatur, ne egeant.

Quòd ſi plures, quibus huiuſmodi defenſio competit, inuicem agant, melior eſt conditio rei conuenti, quoniam prior occupauit iſtam exceptionē ad uitæ ſubſidiū, ſicut in minoribus xxv. annis eſt petentibus reſtitutionē. Vlpia. in l. Verum. §. ul. ff. De minorib. xxv. ann. Paulus in l. Inter eos. ff. De re iudicat. mel·ſ· 9d·r·

Adeò autem naturali ratione debetur pleriſq; hæc ex=ceptio, ſi facere poßint, ut etiam uolentibus renunciare, non liceat. Vlpianus loquens de marito paciſcente, atque

etiam

etiam iurante,ut Accurſius rectè exaudit: Eleganter(inquit)quærit Pomponius libro decimoſexto ex Sabino: Si paciſcatur maritus,ne in id quod facere poßit condemnetur,ſed in ſolidum,an hoc pactum ſeruandum ſit? Et negat ſeruari oportere: quod quidem & mihi uerum uidetur. Nanq; contra bonos mores id pactum,melius eſt dicere. Quippe cum contra receptam reuerentiam quæ marito exhibenda ſit, id eſſe appareat.l.Alia cauſa eſt.§.j. ff. Solut.matri.

Itaq; ſicut per actiones non poſſunt prædictæ perſonæ ad extremam inopiam redigi:ita multò minus detrudi poſſunt propter debitū ciuile in carcerem, ut ſic eis quod habent,extorqueatur. Nec quicquam aduerſus hæc ualet ſtatutum,aut conſuetudo admittens debitores donec ſoluant,retineri publica cuſtodia,quia ſecundum naturalem rationem ea uerba ſunt interpretanda ex Iure Ciuili Romanorum communi,ut prædicti excipiantur,iuxta l.ij.C. De noxali.acti. Mulieres quoq;, propter debitum ciuile, publicum uel priuatum,non poſſunt mancipari carceribus. Non,quòd hanc exceptionem omnes habeant:ſed ne occaſio detur uiolādæ caſtitatis,ut eſt conſtitutū in Auct. Vt nul.Iudic.lice.habe.loc.ſeruato.§.Neceßitatem uerò. Et hactenus de his qui non maioris ſummæ condemnātur, quàm facere poßunt.

DE COMPENSATIONIBVS.

Compenſationes quoq; faciunt,ut minus conſequatur actor quàm perſecutio continet.§. Compēſationes. Inſtit.De actio. Eſt enim compenſatio, debiti & crediti inter ſe contributio.l.j.ff.De compenſat.Ideo autem(inquit Pomponius)compenſatio neceſſaria eſt,quia intereſt noſtra potius non ſoluere,quàm ſolutum repetere.Et Iu=

ſtinianus

ſtinianus dicit,ex bono et æquo habita ratione eius quod inuicem actorem ex eadem cauſa præſtare oportet, in reliquum eum cum quo actum eſt, condemnari.d.§. Compenſationes.

Requiritur tamen quòd debitum cōpenſandum ſit purum & liquidum.Paulus in l.Quod in diem.Iabolenus in l. Quæcunq; ff.De compenſatio.Quæcunq; (inquit)per exceptionem perimi poſſunt, in compenſatione non ueniunt.Quare & in paribus delictis, admittitur compenſatio. Vlpianus in l.Si ambo.ff.eod.tit.l.Si duo.ff.De dol. malo. ſpa. d. ad. 9

Fideiuſſori quoq; conuento ius eſt eligendi,utrū quod ſibi,an quod principali debetur,compēſare maluerit. Sed & ſi utrunq; uelit compenſare, audidus eſt. Paulus in l.Si quid à fideiuſſore.ff. De compenſat. In iudicio tamen depoſiti,nullà compenſatio poteſt opponi.Sed noſtra Conſtitutio(inquit Iuſtinianus)eaſdem compenſationes,quæ aperto iure nituntur,latius introduxit,ut actiones ipſo iure minuant,ſiue in rem,ſiue in perſonam,ſiue alias quaſcunq;:excepta depoſiti actione,cui aliquid compenſationis nomine apponi,ſatis impiū eſſe credimus, ne ſub prætextu compēſationis,depoſitarum rerum quis actione defraudetur.

Præterea ſi aduerſus patrem uel dominum,ex contractu filiorum ſeruorum'ue agatur, quamuis ipſo iure nō teneātur, utpote qui neq; iuſſerint, neq; ratum habuerint, neq; in rem ſuām uerſum perceperint, æquum eſt tamē peculiotenus eos condemnari,hoc eſt,quatenus eſt in peculio,ut ſi minus in eo fuerit quàm quod perſequimur,minoris condemnentur.Igitur in his ſpeciebus,actiones totum debitum non tribuunt.Peculium autem eſt,uelut puſillum

patrimonium

patrimonium liberorum ſeruorumq́;, quod uoluntate parentum ac dominorum eis permittitur. §. actiones autem. Et §. Sunt præterea. Inſtit. De actio. Vlpianus in l. Depoſiti. §. ulti. ff. De peculi.

Eſt tamen inter hoc perſequendi genus, & ſuperiorem exceptionem, præcipua differentia. Quia prædictæ perſonæ, quarum ſuprà mentio facta eſt, in ſolidum quidem conueniri poſſunt, ſed per exceptionem ſe defendunt, ne maioris ſummæ condemnentur, quàm facere poſſunt. Parẽtes autem & domini, de peculio liberorũ ſeruorumúe, nõ in ſolidũ, ſed hac adiectione, Quatenus in peculio eſt, & conueniri & condẽnari poſſunt. Paulus in l. Quotiẽs. §. j. & in l. Eo tempore. in prin. ff. De peculi. Vbi loquẽs de domino latitante, cum nihil eſſet in peculio, non grauãdo per immißionem: Quia (inquit) non fraudationis cauſa latitat, qui ſi iudicium acciperet, abſolui deberet. Quod diligenter notandũ eſt, propter formam petendi utrobiq; concipiendam, admonente Barto. in l. ſunt qui. ff. De re iudicat.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

NOxales deniq; actiones, in ſolidum non competunt. Igitur pertinent ad hanc diuiſionem. Appellantur autem noxales actiones, quæ non ex contractu, ſed ex noxia atq; maleficio ſeruorum, quod pœnam ultimi ſupplicij non habet, aduerſus dominos inſtituũtur. Veluti, ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut iniuriam commiſerint, uel damnum dederint. Quarum actionum uis & poteſtas hæc eſt, ut ſi damnati fuerint, liceat eis deditione ipſius corporis quod deliquerit, euitare litis æſtimationẽ. Niſi fortè iuſſu dominorum, aut cum poſſent non prohibentibus eis, ſerui deliquerint, quo caſu inſolidum tenentur.

tur, Inſtit. De noxa. actio. in princ. Caius in l. j. Vlpianus in l. ij. & iij. ff. eod. titu.

Cæterũ, noxalis actio ſemper caput ſequitur, hoc eſt, aduerſus eum exercetur in cuius poteſtate eſt ſeruus qui noxam admiſit. Quòd ſi manumiſſus interim fuerit, ipſe directò tenetur, & extinguitur noxæ deditio. §. Omnis autem. Inſti. eod. tit.

Noxa uerò ſignificat in iure pœnam, ex facto fraudulento imponendam, utiq; non capitali: Vt cum noxam dicimus, uideamur ſimul & damnum fraudulentum, & pœnam pro eo uindictæ nomine infligendam, innuere Iuris intellectu. Quemadmodum Pœna quoq; non eſt ſine fraude. unde noxæ dedere, pro eo eſt, quaſi dicamus pœnæ tradere, propter uindictam admiſſi delicti. Et ſolutum eſſe noxa, cum quis ſatisfecerit, uel liberatus ſit à delicti uindicta. Item iudicium in quo ſic dedere liceat, noxale nuncupatur. Vlpianus in l. Quis ſit fugitiuus. §. Quod aiunt. ff. De Aedili. edict. Quod aiunt (inquit) Aediles, Noxa ſolutus non ſit: ſic intelligendum eſt, ut non hoc debeat pronũciari, nullam eum noxam commiſiſſe: ſed illud, noxa ſolutum eſſe, hoc eſt noxali iudicio ſubiectum eſſe. Ergo ſi noxam commiſit, nec permanet, noxa ſolutus uidetur. Noxas accipere debemus priuatas, hoc eſt, ea quæcunq; committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudicijs noxalibus. no.

Noxia tamen, ipſum duntaxat delictum denotat, non etiam pœnam, perinde ſicut noxa utrunq; refert. Idem ius de fraude & pœna tradit. Vlpianus in l. Aliud. ff. De uerborum ſignificatione. Aliud (inquiens) eſt fraus, aliud pœna. Fraus enim ſine pœna eſſe poteſt: pœna ſine fraude eſſe nõ poteſt. Pœna eſt noxæ uindicta, fraus et ipſa noxa dicitur,

dicitur, & quaſi pœnæ quædam præparatio. Aliás autē noxa pro ſolo damno accipitur, apud Suetonium in Cæſare, Spurinamq́; (inquit) irridens, & ut falſum arguens, quòd ſine ulla noxa ſua Idus Martiæ adeſſent, quanquam is ueniſſe quidem diceret, ſed non præterijſſe.

Hinc ſatis apparet, quàm longe errauerit Tribonianus in Iuſtinianis Inſtitutionibus, dict. Tit. De noxali. actio. in prin. cum dicit: Noxa autē eſt ipſum corpus quod nocuit, id eſt, ſeruus. Et iterum in l. ij. C. eod. tit. Si noxali actione conueniantur, ita condemnari debeant, ut aut noxam dedere, aut condemnationes ſufferre, habeant in ſua poteſtate. Trib.

Optima autē ratione permiſſum eſt noxale iudicium, cum ſanè iniquum eſſet, nequitiam ſeruorum, ultra ipſorum corpora dominis innocentibus damnoſam eſſe, ut rectè dictum eſt Inſtit. eod. tit. in princi.

DE PRAEIVDICIALIBVS *actionibus.*

OPeræpretium eſt hunc locum nō præterire, cuius Iuſtinianus quoq; meminit in §. Præiudiciales. Inſtit. De actioni. Nam & Iudicis, & litigatorum cum primis intereſt ſcire, quo ordine quæq; perſecutio tractanda ſit in iudicio.

Itaq; præiudiciū à præ & iudico, dicitur res quæ cum ſtatuta fuerit, affert iudicaturis exemplū quod ſequātur, autore Aſconio Pædiano. Vnde Leges Romanas, uelut exempla ſecundum quæ nunc quoq; oportet omnes factorum ſpecies diffiniri, rectiſsimè dixerimus præiudicia.

Quocirca nō ab re illud dici ſolet: Non parū multum referre quid in huiuſmodi præiudicijs ſtatuatur, & quàm diligens deliberatio adhibeatur. Nam graue præiudiciū eſt,

eſt, quod iudicium non habet. Quintilianus quoq; multa de præiudicijs tractat.

In Iure autem Ciuili, quod non uerborum duntaxat, uerumetiam rerum ſignificationem, ac illam quidem cum primis, expēdit, aliquantò craßius accipimus præiudicia: Videlicet pro cognitionibus cauſarum, quas ob legitimas rationes præcedere oporteat, ſi fortè cū alijs concurrant. Vt non admodum referat ob quā cauſam præcedant, modò ſic exigat iuris autoritas, propter iudiciorū ordinem.

Hinc actiones præiudiciales appellantur, quarum diffinitio, aliâs ſit allatura prorſus finem, aliâs certam datura formam ſequentibus controuerſijs, aut ſi qua alia ſit legitima ratio, quare præ cæteris perſecutionibus etiam diuerſis à propoſito facto, expediri debeant. Nam & tunc præiudiciales uocātur, uidelicet, quia anteà de ijs iudicandum ſit, quàm ullæ aliæ actiones ab eodem, aduerſus eundem, intendantur apud Iudicem.

Tametſi enim regula ſit, neminem prohiberi pluribus actionibus uti in eodem iudicio aduerſus debitorem ſuum. Item licere aduerſario reconuenire actorem, ut compendio litis una ſententia, unicuiq; ius ſuum tribuatur: Aliquādo tamen ceſſat hoc ius. Nec mirum, quoniam in præiudicijs, aut maior dirimendarum litium utilitas, aut certè ineuitabilis neceßitas uerſatur, quæ non ſinit prædictam regulam habere locū: imò, quæ diſpendij plus quàm compendij fuerit allatura.

Interim admonendi ſumus, quòd præiudiciorum ratio habetur, non ſolum cum agēdo aliquid perſequimur, ſed etiam cum excipiendo defendimus, aut replicando, aut duplicando. Nihil enim refert quomodocunque in iudicium fuerit deductum aliquid, quod iudex animaduertat tale

eſſe, ut debeat primo loco definiri, nec ſit cum alia cauſarum cognitione miſcendum. Enimuerò ueriſsima eſt in genere præiudiciorum regula: Etiam eum uideri agere, qui exceptiōe utitur, ut dicit Vlpianus in l.j.ff.De exceptio. Et hoc eſt quod idem Vlpianus in l. Generaliter. ff. eod. tit. Generaliter (inquit) in præiudicijs, actoris partes ſuſtinet, qui habet intentionem, ſecundum in quod intēdit. Habere intentionem dicitur, qui ius habet præferendum in iudicando, modo probauerit id quod intendit & allegat, ſiue ſit actor, ſiue reus conuentus. Vnde Vlpianus in l. Sed & hæ. §. Non ſolum autem. ff. De procurat. uidetur diſtinguere præiudicium ab actione.

Vt ecce, Si quis uendicet fundum aut domum, ſimul etiam petat uiam ad eundem fundum, uel ſeruitutē aliquam domus: certè præcedet cognitio proprietatis, allatura prorſus finem ſequentibus ſeruitum controuerſijs. Quia non aliter mihi uiam probaturus ſim, quàm ſi prius probauerim fundum Titianum meum eſſe, ut cui ſeruitus debeatur. l. Fundum. Et l. Fundi. ff. De exceptioni.

Eadem ratione, Si quis intendat quancunq; actionem, & reus conuentus alleget dolo malo eum petere, aut metus cauſa promiſſum eſſe quod exigit actor, aut conuentū fuiſſe inter controuertentes, ne unquam ea res peteretur. Hæ nanq; ſunt exceptiones præiudiciales, allaturæ totius litis finem ſi probatæ fuerint. Igitur primo loco tractandæ ſunt, quæ aliâs uocantur peremptoriæ, à perimenda cauſa in iudicium deducta: aliâs perpetuæ, quia ſemper locum habent nec euitari poſſunt. l. iij. ff. De exceptioni. §. Appellantur. Inſtit. eod. tit.

Item, Si quis agendo uel excipiendo controuertat de ſtatu aduerſarij, utpote, ſi aſſeratur aut negetur ſeruus, libertus,

bertus, uel filius. Ante omnes bonorum quæſtiones, quæ tum fortè in iudicio uerſantur, huiuſmodi perſonarum Iura diſcutienda ſunt, ſecundum quæ reliquis diſceptationibus datur forma iudicandi. De his actionibus loquitur §. Præiudiciales. Inſtit. De actioni. Replicationis *uerò exempla ſunt in l.* Præſes. C. Ad Leg. *Faui. de plagia.* Et *in l.* Quoniam Alexandrum. C. Ad Leg. Iuli. *de adulteri.* Vbi *Alexander accuſatus de adulterio, oppoſuit aduerſus accuſatorem exceptionem de lenocinio, hoc eſt, quòd uxorem ſuam poſt comprehenſum adulterium retinuiſſet.* Replicauit *accuſator, Alexandrum eſſe ſeruum, qui in tanto crimine obijciendo non eſſet audiendus.* Hæc replicatio *præiudicialis eſt, uariatura totam cauſam.*

Denique *inter multas actiones ſi una aliqua ſit longè maxima, eam ſanè præferri oportet. Commodius enim eſt magnas res quæ multum lædere poſſunt, nõ miſceri leuioribus, ſed ſeorſum tractari, iuxta regulam l.* Per minorem. *ff.* De iudic. Per *minorem cauſam (inquit* Paulus*) maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet.* Maior *enim quæſtio, minorem cauſam ad ſe trahit.* Vnde *petitio hæreditatis præfertur alijs cauſis ſpecialibus. l. ulti.* C. De *petitio. hæredita.* Et *cauſa criminalis, præcedit ciuilem, ſicut etiam matrimonij, reliquas bonorum quæſtiones. l. ult.* C. De *ordin. cognitio.* Niſi *tamen ex cauſa criminali agatur ciuiliter, hoc eſt, de re familiari.* Nam *interim criminalis illa ab eodem actore aduerſus eundem reum criminaliter exerceri non poteſt. l.* Interdum. *ff.* De *public.* Iudici. Interdum *(inquit* Paulus*) euenit ut præiudicium in publico iudicio fiat, ſicut in actione legis* Aquiliæ, *& furti & ui bonorum raptorum, & interdicto unde ui, & de tabulis teſtamenti exhibendis.* Nam *ex his cauſis*

& ciuiliter, & criminaliter poteſt agi. Humanius autem eſt Ciuilem præferri.

Sic & Neratius in l. Rei maioris. ff. De exceptioni. Rei maioris (inquit) præiudicium fieri uidetur, cum ea quæſtio in iudicium deducitur, quæ uel tota, uel ex aliqua parte communis eſt quæſtioni de re maiori. Itaq; ſi partē fundi petas, ego de proprietate totius fundi excipiā: Certe mea exceptio maior eſt actione, adeoq; rē petitam com plectitur totam. Ergo rectè præiudicialis cenſetur. l. Fundum. ff. eod. tit.

Quorſum igitur pertinent præiudicia? Reſpondeo: Huc ſpectant, quò & cumulationes actionum & mutuæ conuentiones, deniq; & totius iudicij ordo, uidelicet ad dirimendas celeriter lites hominum, Vt tractatur in tit. C. De ordi. cognitio. Quomodo enim commodius ac citius diffiniantur controuerſiæ, quàm ſi ordo ſeruetur? Quî au tem melius ſeruabitur ordo, quàm ſi euitetur concurſus earum cauſarum quarum altera alteram confunderet?

Quamobrem ſi abſolutam maximeq; compendioſam doctrinam uolueris de cumulandis actionibus colligere, hæc fuerit: Vbicunq; non obſtiterint præiudicia, ibi regu lariter nihil uetat plures actiones uno iudicio diffiniri.

Require autem de cumulatione latius apud Bar. in l. Edita. C. De edend. Vbi dicit, Cumulationem eſſe unius actionis ad aliam coadunationem. Et in l. Naturaliter. §. Nihil commune. ff. De acquiren. poſſeſſio. l. Non eſt nouum. ff. De actionib. empt. l. Diximus. ff. De excuſati. tuto. Et l. Cum plures. ff. De legat. ij. Dynus tractat in c. Nullus pluribus. De regul. iur. lib. VI.

Generaliter igitur ſic dicendum eſt: Siue actiones mul tæ ſint, ſiue una tantum, ſiue cōtingant ſeſe (ut uocant) in

facto,

facto, ſiue non ſe cõtingãt, ſiue ſint allaturæ alij cauſæ formam, ſiue non ſint: quæ diſtinctiones Doctorũ non admodum utiles ſunt: ſemper cenſenda eſt actio præiudicialis, quæcunq; ex iuris præſcripto præferri debet in cognitione. Vnde Papirius in l. Imperatores. ff. De priuilegi. credito. ipſam Rei uendicationẽ uocat præiudiciũ: Nimirũ, quod in replicatione per quã actor dicit alienationẽ bonorum ſuorum inualidam eſſe, naturam induit Præiudicialis.

Cæterum, ubi fit mentio in iure præiudiciorum abſolutè, nulla addita ſpecificatione: tunc regulariter propter eminentiam, ſunt intelligendæ tres illæ actiones de ſtatu perſonarum, ut in §. Præiudiciales. Inſtit. De actioni. l. Sed & hæ. §. Non ſolum. ff. De procur. Et l. j. §. j. ff. De Rei uendica.

Poſtremo, non eſt ignorandum, Quòd huius uerbi ſignificatio latius porrigitur ſimilitudine quadam, ut præiudicium dicatur pro omni grauamine, quod adferre poſſit præcedens iudicium, ut in l. Sæpe. ff. De re iudica. l. j. C. Res inter ali. act. alibi ſæpe. Inde dicimus præiudicari, pro damno adfici.

QVIS SIT VSVS HORVM LOcorum in actionibus exercendis.

EPILOGVS.

VEre olim de Athenienſibus dictum fuit, habuiſſe quidem eos magnas diuitias, ſed nõ rectè uſos fuiſſe unquam. Quod & Ciceroni in philoſophis eorum magnopere diſplicuiſſe, non uno in loco monumentorũ eius uidere licet. Quandoquidẽ ſibi magis quàm alijs philoſopharentur, nihilq; diſputationes eorum in forum & Ciuilem uſum conferrent. Idem certe nuper euenit in formulis actionum, & toto prorſus Iure. Multi enim multa ſcripſerunt

runt in titulum de actionibus, quem omnes difficilimum pronunciant. Nemo autem uerum & Ciuilem uſum fori oſtendit. Sunt qui terminos actionum uocant has diuiſiones, quaſi in ſolis uerbis uerſentur. Quod ridiculū eſt auditu. Proinde, ſic breuiter accipe. Nulla actio in forum rectè producitur, quæ non prius ad hos locos communes diligentiſsime fuerit exacta, quantum ad generalem cognitionem attinet. Vt inde uideas quid ſpecialiter ſtatuat Lex, in hiſce eiſdem locis de unaquaque actione, quam intendis.

Primum igitur, uerte cogitationem ad autoritatem Iuris: ut ſcias te ſalua conſcientia habere actionem, quam Iudex quoq; in foro repudiare non poſsit. Ad hoc tibi deſeruiet diuiſio I. & II. *Vtraque enim indicabit generaliter, quo Magiſtratu quæq; actio fuerit producta.*

Deinde, ut ſcias utrum actio, quam intendis, tibi competat, an alij magis. Item, an aduerſus eum quem conueniendum putas: uſui erunt diuiſio III. & IIII. V. & VI. *Nunquam enim rectè adibis Iudicem, niſi cauſam tui iuris, hoc eſt, quod tibi debetur, & aduerſarij perſonā, prius apud te conſtitueris quodam ueluti præiudicio.*

Rurſus, moriuntur ſæpe principales debitores, quare ſi fueris anxius, an hæredes debitoris defuncti conuenire tibi liceat: Aut ſi tu ipſe carnis debitum perſoluas Deo, ſi tui hæredes dubitauerint, an'ne agere poſsint aduerſus debitorem, aut cœptum Iudicium proſequi, adeunda eſt diuiſio VII.

Præterea, Cum iam actionem habes, & inueniſti aduerſarium, deliberandum eſt quî ab eo petere oporteat. Huc pertinent diuiſio VIII. IX. X. & XI.

Deniq; de fide & exitu cogitandum eſt diligenter, &

cum

cum primis, quanquam in executione ſit ultimus. Quid autẽ generaliter in hoc de omnibus actionibus, & in ſpeciem ex diffinitionibus Legum de ſingulis requirendum ſit, reliquæ diuiſiones commonſtrabunt.

Itaque cum ſic omnes actionum ſpecies per hos locos, quales ſint, rectè dijudicaueris, utq; ſemper pro uſu rerũ obuiæ ſint, in claſſes eas digeſſeris, tum ne dubites te tertiam & potiſsimam totius Iuris partem, rectè tenere.

Porrò, omne ius quo utimur, ſcriptum & non ſcriptũ, aut ad perſonas, aut ad res, aut ad actiones pertinet. §. ult. Inſtit. De *iur. natura.* Genti. & Ciuil. *l. j. ff.* De *ſtat. homi.*

Semper autem memento in hoc præiudicio quod de actionibus feceris, Vt nuſquam putes te naturã cuiuslibet actionis probe tenere, niſi totam eius formulam ad omnes hoſce locos, uelut ad prædicamenta quædam ad amuſsim exegeris. Quod ſæpe fefellit Doctores, *cum de actione nõ uiſa tota* Lege *(ut dixit ille) pronunciarent, ut cum docerent in dijudicandis actionibus perſonã actoris reſpiciendam eſſe, iuxta l. j. §. j. ff. Si pars hæredita. petat. Quia hoc aliquo caſu uerũ eſſe poteſt, ſæpe tamen nõ obtinet.* Nam *aliàs rei perſona inſpicitur. l. j.* C. De *alie. iudi. mutan. cauſa fact.*

Quare ne latius digrediar, cum tutiſsimam cenſuram de omni actione facere uolueris, totam eius formulam per omnes locos expende, & tum de natura eius ſtatue.

DE FORMVLA LIBELLI PER QVEM EDItur actio.

QVOTVPLEX SIT VSVS HVius uocabuli.

NON poteſt actio in forum perduci apud Iudicem, niſi formula quadam uerborum ex ſcripto aut non ſcripto, quam hodie quoq; diligentiſsimè obſeruandam eſſe, ſuprà probauimus. Itaque ad cauſam formalem neceſſariò pertinet, ut libellorum quoq; præceptiones abſoluamus.

Qua in re, cum priſcas libellorum formulas non habeamus, & mirum dictu, quàm uſus in iudicijs multa uariauerit, pleraq; etiam corruperit circa libellos: nos cõmunes Doctorũ ſententias, iure tamen probatas, & ſelectiſsimas (quoad poſſumus) Legũ conſequẽtias ſequemur, adhibentes conſuetudinẽ non errore, ſed ratione comprobatam.

Vſus autem uocabuli huius eſt multiplex: qua de re primum omnium diſpicere oportet.

I. Libellus pro tabella fideicommiſſaria, hoc eſt, in qua fideicommiſſum ſcribit teſtator, accipitur in l.j.in prin.ff. De tabu.exhibend. Itẽ ſi libellus (inquit) aliud'ue quid relictum eſſe dicetur, decreto comprehendam. Et in l. Et in epiſtola. C.De fideicommiſſ. Et in epiſtola (dicit Imperator) uel breui libello, uel ſine ſcriptura, imò etiam nutu, fideicommiſſum relinqui poſſe, adhibitis teſtibus, nulla dubitatio eſt.

II. Libellus, appellatur commẽtarius in ſacras literas, in c.ij.in princ.De ſumm. trini.& fid. catholic. Damnamus

ergo

ergo(inquit Innocẽtius)& reprobamus libellum ſeu tra-ctatum,quem Abbas Ioachim edidit.

III. *Scheda ſupplex, quam uulgo ſupplicationem dici-mus,qua populares poſtulata ſua principibus exponere ſolent,appellatur libellus,in Tit.C.Quan.libell.princi.dat. litis conteſta.faci. Et in l.Non diſtinguemus.§.cum qui-dam.ff.De arbit.Libello(inquit) cuiuſdam id quærentis, Antoninus ſubſcripſit.* ſcſ.

Hinc fit,quòd hi qui in huiuſmodi libellorum negocio ſubſeruiunt,à libellis uocantur.l.Reſcriptum.ff.De diſtra ctio.pigno.Reſcriptum eſt(ait)ab imperatore,libellos a-gente Papiniano.Erat autem Seuerus Pertinax, cui Papi nianus aderat à libellis, quem filius eiuſdem Imperatoris tyrannica ſæuitia interfecit.Hac ſignificatione Iuriſcon ſultus in l. Nec quicquam.§.Vbi decretum.ff. De offici. Proconſu.& lega.& in l.Omnia.ff.De regul.Iur.ſic tra dit:Quòd omnia quæcũq; cauſæ cognitionem deſiderãt, per libellum expediri non poſſunt,hoc eſt,per ſolam ſup-plicationem præſtari nequeunt, non audita parte aduer-ſa.Quas Leges alioqui non obſcuras,Accurſius inuoluit ignorantia huius ſignificationis.Adde l.Semper.§.Demõ ſtratur.ff.De iur.immunita. à lib. Acc.

IIII. *Libellus pro aſſertoria epiſtola accipitur,quã uul-go credentiam uel certificationem uocamus,cum ſuperior Magiſtratus fidem facit pro ſubdito, uel etiam pro alio. l.Si publicanus.§.De rebus.ff.De publi.& uectig. De rebus(inquit)quas in uſus aduehendas ſibi mandant præſi-des, Diuus Adrianus præſidibus reſcripſit: Vt quoties quis in uſus,aut eorum qui prouincijs exercitibusq; præ-ſunt,aut procuratorum ſuorum,aut uſus ſui cauſa mittet quendam empturum,ſignificet ipſi libello manu ſua ſub-* as. ep.

 ſcripto.

ſcripto, eumq́; ad publicanum mittat, ut ſi quid amplius quàm mandatum eſt transferret, id municipum ſit.

Hanc aſſertoriam epiſtolam ab E*piſcopo clerici habe re ſolēt.l.*Si *qua per calumniam.§.Præterea iubemus.* C. De *epiſ.& cleri.*Et *in l.j.*C.De *mandat.prin.*Omnes*(inquit)ſciant, nemini quicquam, niſi quod ſcriptis probauerit, eſſe credendum.*

V. *Libellus dicitur qui* I*udicis recuſandi cauſa porrigitur à litigatoribus.l.*Apertiſſimi.C. De *iudi.*Liceat *(inquit)ei, qui ſuſpectum* I*udicē putat, antequam lis inchoëtur, eum recuſare, ut ad alium recurratur, libello recuſationis ei porrecto.*

VI. *Libelli appellatorij uocantur porrecti à litigatoribus, in l.j.§.ul.ff.* De *appella.* Libelli*(inquit) qui dantur appellatorij, ita ſunt concipiendi, ut habeant ſcriptum, et à quo dati ſunt, hoc eſt, quis appellet, & aduerſus quem, & à qua ſententia.*Et *alibi ſæpe in eodem titulo, ſic dicuntur libelli.*

VII. *Literæ dimiſſoriæ ſiue apoſtoli, uocantur libelli, in* Tit.*ff.*De *libell.dimiſſo.*Poſt *appellationē enim interpoſitam, literæ dandæ ſunt ab eo à quo appellatum eſt, ad eum qui de appellatione cogniturus eſt, quarum ſenſus talis eſt: appellaſſe puta Lucium* T*itium à ſententia illius, quæ inter illos dicta eſt.l.j.ff.dict.tit.*

VIII. *Libellus appellatur quem maritus uxori, aut contrà uxor marito repudij cauſa mittit, cuius fit mentio in l.* Si *pœnituit.ff.*De *diuorti.his uerbis:*Si *pœnituit eum qui libellum tradendum diuortij dedit.*Et Chriſtus *Matthæi* v.Quicunq́; *(inquit) repudiauerit uxorem ſuam, det illi libellum diuortij.*

IX. *Scripturæ famoſæ, hoc eſt, in contumeliam alterius editæ,*

editæ,libelli famoſi dicuntur,in Tit.ff.& C.De Famoſ. libell.

X. *Libellus appellatur ſcheda intimatoria,uidelicet,quæ in foro aut ualuis eccleſiarum proponitur: inueniſſe puta Sempronium annulum aureum,eiq́; cuius eſt redditurum, ut dicit* l.Falſus.§.Pleriq;.ff.de furt.

XI. *Oratio conſultoria,qua boni Imperatores olim cõm plecti ſolebãt ea,quæ de rebus arduis ad Senatum Romanum cenſenda referebant,libellus dicitur,in l.item ueniũt. §.Præter hæc.ff.De petit.hæred.Pridie Idus Martias(inquit) Quintus Iulius Balbus, & Publius Iubentius Celſus,Titius Eufidius,Onerius Seuerianus Conſules,uerba fecere de his,quæ Imperator Cæſar Traiani Perthici filius, Diui Neruæ nepos, Adrianus Auguſtus Imperator maximusq́; princeps,propoſuit quinto nonas Martij,quæ proximæ fuerunt,libello complexus eſt quid fieri placeat. De qua re ita cenſuerunt. Huius orationis in eo ti. fit mentio.l.Illud quoq;.in prin.Illud quoq;(ait)quod in oratione Diui Adriani eſt.*

XII. *Speculator in Tit. De libello.cõcepti.§. Quot autem modis.citat l.Iudices.C. De epiſco. audienti. Iudices (inquit)dominicis diebus productos reos de cuſtodia carcerali uideant,& interrogent, ne his humanitas clauſis per corruptos carcerum cuſtodes negetur. Victualem ſubſtantiam non habentibus faciant miniſtrari, libellis duobus aut tribus diurnis. Sed certè de libellis illis,nihil ad rẽ propoſitam,& errat tota uia,hallucinatus in ſimilitudine terminationum.*

Libellis autem,eo loci(ut hoc obiter dicamus)eſt numerus pluralis à libella,pro libra:ut ſit menſura tritici, quæ uno die ſufficere poßit ad uictum. Sic & apud Græcos

chœnix,

f. 176. *choenix, erat ſeſquilibra, pertinens ad æſtimationem uictus diurni, ſicut Alciatus annotauit.*

XIII. *Libellus dicitur ſcriptum continens intentionem actoris aduerſus reum cõuentum in iudicio. De hoc libello hic fuerit tractandum.*

QVID SIT LIBELLVS.

R*Ecte diffinias libellũ hoc modo: Eſt formula ſcripti, complectens actionem & futuræ litis ſpeciem in iudicio. l. j. C. De eden. Neq; uerò tam curioſe laborandum hic eſt, ut pleriq; faciunt. Nam libellus nihil aliud facit, quàm quòd ius illud perſequendi exhibet Iudici cogituro de cauſa. Siquidem non poteſt cognoſcere, niſi intelligat actionem. Et intelligere non poteſt, niſi aut dicatur, aut ſcribatur. Ex ſcripto, conſtat libellus: Ex non ſcripto, cauſæ nudis uerbis controuertentium tractantur.*

Eſt autem libellus duplex: Conuentionalis, & accuſationis ſeu inſcriptionis. De libello cõuentionis, loquitur l. j. ff. De edend. Et l. j. C. eo. tit. De inſcriptione uerò tractatur in l. Libellorum. ff. De accuſatio.

Optima autem ratione Doctores iuris tradunt, libellũ hunc nihil aliud eſſe quàm Syllogiſmum. Vt ecce, cum ita dicimus: Iure ſtatutum eſt, poſſeſſorem iuſtum rei alienæ teneri ad reſtitutionem eius, domino rectè uendicanti. Sed Titius poßidet me inuito & iniuſte rem meam, nec uult reſtituere: Quare peto Titium condemnari, & compelli ut mihi eandem rem reſtituat. Hic uides maiorem propoſitionem, minorem, & concluſionem. Vides item nomen rei uendicationis ſatis expreſſum.

Porrò hac ſimplicitate in edẽda actione olim uſos fuiſſe ueteres, multa rerum argumenta ſunt. Et inde cauſam habet illa diſputatio, Vtrum etiam hodie ſit exprimendũ

in libello

in libello nomen actionis. Nam ſi nominatim explicanda ſit actio, non poteſt id commodius fieri quàm in maiore propoſitione,ut quidam Doctores optimo iure probant, etiam nunc idem faciendum eſſe,quod olim uidelicet,ut Iudici & aduerſario ſtatim à fronte ſcripti declaremus,quo iure perueniamus ad iudicium.

Sed poſterioris ſeculi uſus, imò ſi uerũ fateri uelimus, ignauia eorum, qui plerunq; neſciuerunt quam actionis ſpeciem intenderent,rem eô perduxit,ut pro Syllogiſmo, utamur nũc Enthymemate,hoc eſt, mutilato Syllogiſmo, cuius prior pars dicitur antecedens: poſterior uero conſequens. Narratur enim planè factum, deinde infertur petitio,quam concluſionem uulgò dicunt. Multum autem refert quid petatur,iuxta legem l.ulti. C.De fideicommiſ.libertat. ut inferius dicetur.

Mirum autem dictu eſt,quàm ex his exiguis initijs res excreuerit in immenſum. Quo fit, ut & nos cogamur de libellis prolixius tractare, ut recepto uſui deſeruiamus,ſimul etiam ut indicemus quàm multa poßint ad mediocritatem quandam reduci magno Reipublicæ commodo.

QVAE REQVIRANTVR AD *iuſtam libelli formam.*

PRimo loco Iudex titulo ſuo deſignandus,atq; reuerẽter ſalutandus eſt.Plerunq; enim ex officio Magiſtratus certior fit demonſtratio, quàm ex nomine uel etiam cognomine:quandoquidem Magiſtratus,ſolet hominem facere notum,etiam ijs qui nomen eius ignorant,argumẽ. l.Qui habebant.ff.De reb.dub.Quod latius tractat Barto.in l.demonſtratio. ff.De condi. & demonſtratio. Quò pertinet quòd Iuriſconſultus in l.Si in Iudicis.ff.De iudici.probat non ideo minus ualere iudicium, quòd in Iudicis

cis.ff.De iudici. probat non ideo minus ualere iudicium, quòd in Iudicis nomine,uel prænomine erratum eſt,modo de perſona eius conueniat inter litigantes. Accedit l.Si in rem.ad fi.ff.De rei uendica.Et §.Si quidem in nomine.In ſtit.De legat. Si quidem(inquit) in nomine, cognomine, prænomine,agnomine legatarij teſtator errauerit:cum de perſona conſtat, nihilominus ualet legatum. Sic error in nomine contractus non nocet,ſi alioqui per alias demonſtrationes ſatis appareat,ut multis exemplis probat Bar. in l.j.§.Quibus autem.ff.Quod cuiuſ.uniuerſi.nomi.Si ergo prætermittatur nomen proprium Iudicis de quo non poteſt recte dubitari,ualet quidem libellus.Et ita in multis locis officia tantum deſignantur.

De nomine autem actoris non eſſe neceſſarium fieri mentionem in libello, Doctores poſt Baldum exiſtimant in l.Edita.C.De edend.Nam actor certus eſt: cum ſemper is intelligatur qui porrigit libellum nomine ſuo & petit aliquid. Quod probabile eſt,ſi quis ſuo nomine libellum exhibeat.Procurator uerò, nomen ſui principalis adijcere debet.

Sed quid ſi imperſonaliter dicat hoc modo,Præſens libellus exhibetur? Etiam hunc libellum ualere aſſerit,in d. l.Edita.argumento ſtipulationis,quæ (quantum ad ſtipulantem attinet)imperſonaliter poteſt concipi. l.ij. C.De conſtit.pecu.Idē ſentit Bart.in l.Competit.§.In ſumma. ff.Quod ui aut clam.Communis tamē iudiciorum uſus habet, Quòd libelli & reliquæ ſcripturæ in tertia perſona, quæ nomen exigit,concipiātur hoc modo:Magnifice domine iudex:Lucius Titius exhibet hūc libellum, exēplo l.Libellorum.ff.De accuſ. Apud illum(inquit)Prætorem uel Proconſulem Lucius Titius profeſſus eſt ſe Meuiā Le

ge Iulia de adulterijs ream deferre. Vtram autem formulã ſequi malueris, liberum tibi eſt, ut in prima, uel in tertia perſona ſcribas libellum, quẽadmodum in l. Proxime.*ff.* De *his quæ in teſta. delent.* Rogo *domine* Imperator (*inquit* Iunius Zeno *legatarius) audias me patienter de legatis quid ſtatues.*

Illud autem diſtinguendum eſt, utrum proprio, an procuratorio nomine quis libellum porrigat, & num in rem ſuam, an alterius agat, & cuius procurator ſit. Hæc *enim ut ſciat, intereſt rei conuenti. l.* Pomponius *ſcribit.* §.*rati habitionis autem. cum* §.*ſeq. ff.* De *procurato. l.* Exigẽdi. C. Mandat.

De *nomine deniq; rei conuenti ſic diſtinguunt in d. l.* Edita. *Siquidem in iudicio contradictorio, cum agitur aduerſus certam perſonam, nomen rei conuenti oportet libello complecti, iuncto cognomine, & ſi qua opus eſt certiore demonſtratione, ut ceſſet omnis ambiguitas. l.* De *unoquoq;. ff.* De *re iudicat.* Idem *iuris eſt, ſi aduerſus plures agatur, quorum cauſa communis eſt ex communi contractu, unde naſcitur obligatio multorũ reorum, de qua tractatur in tit. ff. &.* C. De *duob. re. & in l. j.* C. De *fideiuſſ. tut. uel cura.* Quocirca *dicit eleganter* Bart. *in l.* Si *pluribus. in prin. ff.* De *lega. ij.* Quòd *libellus rectè cõplectitur plures reos etiam in ſolidum, modo adijciat actor ſe non niſi unam debiti ſolutionem exigere.*

Ad *hæc, ſi cauſa ex communi delicto eſt communis, nihil prohibet in plerisque caſibus, multos reos facere. l.* Nihil. §.Cum *alterum. ff. ad leg.* Iul. De *adulte.* Non *tamen (inquit) prohibetur accuſator ſimul cum adultero uel adultera, eum quoque accuſare, qui domum præbuit, uel conſilio fuit ut crimen redimeretur.* His *ergo caſibus*

ſicut

ſicut plures cõueniri poſſunt.l.j.C.Si plur.un.ſenten.condem. ſint.ita omnium nomina,cognomina,& cætera demonſtrationes,ad formam libelli pertinent.

Cæterum,ſi agatur in iudicio aduerſus incertam perſonam,quo nomine libellus porrigitur, uel iure ſcripto, uel conſuetudine:hoc caſu nõ eſt opus quempiam nominare. Auct.Si omnes.C.Si ut ſe ab hæredi.abſtine.l.Si pupillus. §.Proſcribere.ff.De inſtitut.actio.cap.ulti.De electioni. lib.VI.

Deniq; & hoc ſcire debemus: quòd ſi quis uniuerſitatem,puta ciuitatis,conuenire uelit,non eſt neceſſarium omnia ciuium nomina in libello comprehendere: ſed ſufficit præſidentium ſeu Magiſtratuum officia exprimere, hoc modo:Magnifice domine iudex:ego Sẽpronius exhibeo hunc libellum aduerſus conſules totum'que decurionum ſeu Senatus ordinem talis ciuitatis. Ita pulchre tractat Bar.in l.j.C.De iur.reipublic.li.XI. Adde,quòd principalium tãtum reorum facienda eſt mentio,non aliorum ex neceſsitate.l.Si ſuſpecta,in prin.ff.De inoffic.teſtamen. Auct. Nunc ſi hæres.C.De litigio.

Sed quid de Syndico dicemus? Reſpondeo, debet uniuerſitatis nomine libellum concipere,ſicut de Econòmo et quouis alio ius publicum,uel uniuerſitatis, aut eccleſiaſticum perſequente,notatur in Auct.Sed hodie. C.De epiſc. & cleric.Actiones(inquit)cõtra eccleſias propoſitas, Economis ſuſcipientibus.Et in c.Literæ tuæ. De dilationi. Idem(ait) Archipreſbyter contra nobiles uiros A.et G. libellum,eccleſiæ ſuæ nomine obtulit.

Syndicus autem dicitur defenſor Reipublicæ uel uniuerſitatis,ſicut is qui agit, Græcis dicitur Ecdicus,quem uulgo procuratorem fiſci dicunt, cuius mentionem facit

Cicero

Cicero lib.epiſtol.XIII.ad Thermũ Proconſulẽ: Legatos (inquit) audio miſſos eſſe, ſed non Ecclicos, ut aliquid cõfici poßit. Arcadius quoq; in l.ult.ff. De muneri. & honorib.appellat Syndicos, defenſores: ſicut & Conſtantinus in l. Nullus.C.De decurio. lib.x. Et ideo Iuſtinianus de his inſcripſit tit.in Auct.De defenſ.Ciuitatum.

SECVNDO, Ad formam libelli cum primis pertinet, ut factum exponatur tale, quod ſi probatum fuerit, conſtet actorem iure experiri aduerſus reum conuentum. Ex facto enim ius oritur.l.Si ex plagis.§.In cliuo.ff. Ad leg. Aquili. Et diuerſitas rerum uel perſonarum, uarietatem iuris inducit.l.Iuſiurandum & ad pecunias.§.Non ſemper autem.ff. De iureiurand.Proinde ſi caſum ſeu factum ſummatim complectaris uno orationis contextu, fit abſolutus libellus. Sin autem ſingulis articulis ſingulas cauſæ circunſtantias in ſpeciẽ deſcribas, fit articulatus libellus, ut infrà dicemus.

Vtroq; autem modo curandum eſt actori, ut edat libellum aptis uerbis, argu.l.Sed & ſi pupillus.§. Proſcribere.ff. De inſtit.action. & ut in explicando facto utatur uocabulis cauſæ deſeruientibus minimeq; ſuperuacaneis, ſemper ueritate coniuncta, argumen. l.ulti.C. De donationi.Item l.ult.§.In refutatorijs.C. De appellation. Et eſt exemplum naturale in l. Veteres.ff. De itine. actuq. priuat. Quorſum enim attinet uerboſis ſcriptis animum Iudicis & cauſam totam implicare? l.ij.§. Per contrariũ. C.De ueter.iur.enuclean.

Præterea cũ actori regulariter probanda ſint omnia in libellum congeſta.l. Actor.C.De probati.l.Qui accuſare.C.De edend.cum ſimilibus, quid ſtultius eſt quàm citra neceßitatem multis ſeſe probandi oneribus ſubijcere?

 Et ſane

Et ſanè quemadmodum ſatius eſt paucos bonos, quàm multos malos habere miniſtros.c.penult.De ætat.& qualitat. Ita longè utilius fuerit pauca ad cauſam ſcribere, quàm multa extra rem congerere.

Superuacanea ſunt quæ ſic dici ſolent: facit, exhibet & proponit. Item, tẽtus, habitus, æſtimatus, ac reputatus, & ſimilia quibus ſcripta quadruplicantur. Sed uis ſcire cauſam huius erroris? Dicam breuiter. Videntur ignorare pleriq; cauſidici (exceptis ſemper grauibus & eruditis cauſarum patronis) ſingulas res ſingulis appellationibus deſignare. Multa igitur congerunt, ut ſaltem uno rectè uſi fuiſſe uideantur. Quemadmodum cæcus incedens huc atq; illuc diuertit, ſemper timens ne impingat.

Libellus itaq; qui legitimam agendi cauſam, hoc eſt, talem facti ſeriem continet, ex qua iure ſcripto uel conſuetudine ſit prodita actio, per Iudicem admitti ſolet. Alioqui ſi nullum in eo ius perſequendi appareat, ineptus & citra ſpem emendandi inutilis, nullo modo recipiẽdus eſt, etiam ſi aduerſarius nihil opponat.l.j.ff.De offici.aſſeſſo. Officium aſſeſſorum in dijudicandis quoq; libellis uerſatur.l.ult.in fi.C. Vt priua. titu. prædi. ſuis uel alien. Vbi loquens Imperator de non accuſandis his qui permiſſu legis titulos temere impoſitos deponũt uel frangunt: Decernentes (inquit) Iudices, eorumq; officia tricenis libris auri mulctari, ſi talem accuſationem uel admittant, uel depoſitam ſcribi concedant. Accedit pulchrè textus in l. Cæteræ. §.j.ff. Famili. erciſcũd. Sed Iudex omnino interponere ſe in his non debet. Boni enim & innocentis uiri officio cũ fungi oportet. Tantundẽ faciet in libris improbatæ lectionis, magicis fortè uel his ſimilibus. Hæc enim cuncta ſtatim corrumpenda ſunt. Adde l.Si extraneus. in

fi.ff.De

fi.ff.De iu.dot. Nec enim quiſquam Iudex,&c.

Sunt & rationes ad manum. Quia nemo ſine actione poteſt experiri. l. Non omnis. & l.Pecuniam. ff. Si cert. peta.l.Decem.ff.De uer.obli. Nec igitur in poteſtate Iudicis eſt talem admittere libellum.Præterea cum ſententia debeat eſſe conformis libello.l. Vt fundus. ff. Commu. diuid. l. ult. C. De fideicommiſ. libert. Sequeretur neceſſario ex inepto libello, inepta ſententia. Bar. in l.Si præſes. in fi. ff. De pœ. Et hinc eſt quòd doctores in c. Examinata. De iudi.probant,exceptionem inepti libelli poſſe etiam poſt ſententiam opponi. Citant inter alia c.Cum delicti.De empt. & uend.Et extat de eadem re conſi.Angel. ccxiiij. incipiens, Quòd exceptio. Innocentius in c. j.De offici.uica.dicit,Quòd quando manifeſtum eſt actorem non habere ius agendi, quanquam libellum ſecũdum formam iuris effinxerit:non tamen eſſe admittendum. Cui ſubſcribit Bald. in l.ij.§. Sed quia ueremur. C. De iuramen.calum.exiſtimans Iudicis officio incumbere, ut lites ſine calumnia procedant, etiam nemine poſtulante. Et propterea calũnioſum actorem(ubi hoc conſtiterit) citra ullã exceptionẽ à limine iudicij repellẽdum eſſe,arg.l.j.§. Et hoc edictũ.ff.Si muli.uent.nomi.in poſſeſ.calum.cauſ. eſſe dicat.Et l.iij.§.Quòd ſi libelli.ff.De accuſa.

Prædicta autem omnia, de exceptione rei conuenti repetenda ſunt,l. iij.§.Ibidem.ff. Ad exhib. Ibidem(ait) ſubiungi Iudicem per arbitriũ ſibi ex hac actione commiſſum etiam exceptiones æſtimare quas poſſeſſor obijcit. Et ſi qua tam euidens ſit exceptio, ut facile repellat agẽtem,debere poſſeſſorem abſolui.Si obſcurior, uel quæ habet altiorem quæſtionem, differendam in directum iudicium,re exhiberi iuſſa.

TERTIO, In cauſis criminalibus neceſſarium in libello adijcere locum & tempus admißi criminis, nec ſine his ullo modo poteſt ualere, etiam reo nihil excipiente, hoc eſt, ipſo iure non ualet, ut ſecundum Bar. Iaſon cum alijs probat in l. Edita. C. De eden. per l. Libellorum. in prin. Dum dicit, conſul & dies. Et in §. Quòd ſi libelli. ff. De accuſ. Cum enim utatur uerbo præſentis temporis, quale eſt (aboletur) ſignificat libellum ſine loco & tempore ipſo iure nullius momenti eſſe. Et hæc uera ſunt ubi criminaliter agitur.

Quid autem ſi de crimine ciuiliter intentetur actio? Reſpõdeo, Duplex hæc eſt quæſtio: Altera, num & in libellis actionũ ex delicto quolibet oporteat inſerere tempus & locum? in quo articulo Doctores cum Bar. ſentiũt utrunq; exprimendũ eſſe. Nam & in ciuilibus actionibus quæ infamãt de iure uel de facto, idem obſeruandum eſſe, Bart. pulchrè probat in l. Prætor edixit. ff. De iniur. Altera uerò quæſtio eſt, an libellus in hac ſpecie ſine loco & tempore, ita ſit ipſo iure nullus, ut etiam ſine exceptione aduerſarij ſit repudiãdus? De hoc inter Doctores nõ ſatis cõuenit. Iaſon tamen ſecundũ Fulgoſi. & Franciſc. Areti. in l. Edita. C. De edend. mitiorẽ amplectitur partẽ, uidelicet, quòd ope exceptionis elidẽdus ſit libellus per aduerſarium. Sed in hoc plus poteſt ſolius uiri boni, & Iudicis arbitrium, quàm omnes Doctorum diſputationes.

Deniq; uidendum eſt utrum libellus ex defectu temporis & loci inualidus, poßit ſuppleri & (ut ita dicam) redintegrari ex ſequentibus probationibus? Pone enim accuſationem ſine his inſtitutam eſſe: deinde teſtes dixiſſe tempus & locum admißi criminis, referetur'ne hæc teſtificatio ad ſuſtinendum libellum? Iaſon in d. l. Edita. ſecundum

cundum Bal. probat libellum ipſo iure non ualere, nec iuuari per ſequētes probationes, niſi ſola confeßione accuſati. c. j. De accuſat. lib. VI. Cui ſententiæ ſubſcribit Angel. in l. Claudius. ff. Qui potio. in pigno. habean. dicens, quòd ubi ex cauſa iniuſta conceptus eſt libellus utcunque tamen admiſſus, tametſi ex probationibus apparet actio, debet tamen Iudex reum abſoluere, actori ſcilicet denuo legitime agendi reſeruata facultate, per tex. in l. Bebius Marcellus. ff. De pact. dotal. Et hactenus de libello accuſationis, ſeu inſcriptionis.

Illud autem expeditum eſt, in libellis conuentionalibus actionum ciuilium, quæ non infamant, citra neceßitatem tempus & locum contractus adijci, quanquam cuiq; liberum eſt, & aliquando non inconſultum de his mentionem facere.

QVARTO, Ad formam libelli pertinet concluſio, per quam poſt explicationē facti ſeu caſus, oſtēditur quid actor à reo conuento petat, ut eſt communis Doctorum ſententia in l. j. ff. De edend. Vnde ſunt qui exiſtimant petitionem ad reum, non ad Iudicem referendam eſſe, hoc modo: Quare Titius prædictus agēs cum Sempronio reo, petit ſibi rem ſuperius deſignatam reſtitui.

Nunc tamen uſus obtinuit, ut petitio dirigatur ad Iudicem, nec refert quo tempore iudicij, modò ante ſententiam fiat, ſicut de expenſis tractant Doctores in l. Terminato. C. De fruct. & liti. expenſ. Sic & executionis, quæ poſt decem dies lata ſententia locum habet, in libello fit mentio, uidelicet ut reus compellatur legitimis remedijs. Hac ratione ego arbitror ita concipiendam eſſe libelli concluſionem, ut tam ad reum conuentum, quàm ad Iudicem cōmode referatur, & ceſſabit diſputatio iſta hoc

 modo:

DE FORMVLA LIBELLI PER QVEM EDItur actio.

QVOTVPLEX SIT VSVS HVius uocabuli.

NON poteſt actio in forum perduci apud Iudicem, niſi formula quadam uerborum ex ſcripto aut non ſcripto, quam hodie quoq; diligentiſsime obſeruandam eſſe, ſuprà probauimus. Itaque ad cauſam formalem neceſſariò pertinet, ut libellorum quoq; præceptiones abſoluamus.

Qua in re, cum priſcas libellorum formulas non habeamus, & mirum dictu, quàm uſus in iudicijs multa uariauerit, pleraq; etiam corruperit circa libellos: nos cõmunes Doctorũ ſententias, iure tamen probatas, & ſelectiſsimas (quoad poſſumus) Legũ conſequẽtias ſequemur, adhibentes conſuetudinẽ non errore, ſed ratione comprobatam.

Vſus autem uocabuli huius eſt multiplex: qua de re primum omnium diſpicere oportet.

I. Libellus pro tabella fideicommiſſaria, hoc eſt, in qua fideicommiſſum ſcribit teſtator, accipitur in l. j. in prin. ff. De tabu. exhibend. Itẽ ſi libellus (inquit) aliud'ue quid relictum eſſe dicetur, decreto comprehendam. Et in l. Et in epiſtola. C. De fideicommiſſ. Et in epiſtola (dicit Imperator) uel breui libello, uel ſine ſcriptura, imò etiam nutu, fideicommiſſum relinqui poſſe, adhibitis teſtibus, nulla dubitatio eſt.

II. Libellus, appellatur commẽtarius in ſacras literas, in c. ij. in princ. De ſumm. trini. & fid. catholic. Damnamus

ergo

ergo(inquit Innocẽtius) & reprobamus libellum ſeu tractatum, quem Abbas Ioachim edidit.

III. Scheda ſupplex, quam uulgo ſupplicationem dicimus, qua populares poſtulata ſua principibus exponere ſolent, appellatur libellus, in Tit. C. Quan. libell. princi. dat. litis conteſta. faci. Et in l. Non diſtinguemus. §. cum quidam. ff. De arbit. Libello(inquit) cuiuſdam id quærentis, Antoninus ſubſcripſit. ſcſ.

Hinc fit, quòd hi qui in huiuſmodi libellorum negocio ſubſeruiunt, à libellis uocantur. l. Reſcriptum. ff. De diſtractio. pigno. Reſcriptum eſt(ait) ab imperatore, libellos agente Papiniano. Erat autem Seuerus Pertinax, cui Papinianus aderat à libellis, quem filius eiuſdem Imperatoris tyrannica ſæuitia interfecit. Hac ſignificatione Iuriſconſultus in l. Nec quicquam. §. Vbi decretum. ff. De offici. Proconſu. & lega. & in l. Omnia. ff. De regul. Iur. ſic tradit: Quòd omnia quæcũq; cauſæ cognitionem deſiderãt, per libellum expediri non poſſunt, hoc eſt, per ſolam ſupplicationem præſtari nequeunt, non audita parte aduerſa. Quas Leges alioqui non obſcuras, Accurſius inuoluit ignorantia huius ſignificationis. Adde l. Semper. §. Demõſtratur. ff. De iur. immunita. à li.ſ. Acc.

IIII. Libellus pro aſſertoria epiſtola accipitur, quã uulgo credentiam uel certificationem uocamus, cum ſuperior Magiſtratus fidem facit pro ſubdito, uel etiam pro alio. l. Si publicanus. §. De rebus. ff. De publi. & uectig. De rebus(inquit) quas in uſus aduehendas ſibi mandant præſides, Diuus Adrianus præſidibus reſcripſit: Vt quoties quis in uſus, aut eorum qui prouincijs exercitibusq; præſunt, aut procuratorum ſuorum, aut uſus ſui cauſa mittet quendam empturum, ſignificet ipſi libello manu ſua ſubſcripto. as. ep.

 ſcripto.

ſcripto, cumq́; ad publicanum mittat, ut ſi quid amplius quàm mandatum eſt transferret, id municipum ſit.

Hanc aſſertoriam epiſtolam ab Epiſcopo *clerici habere ſolēt.l.*Si *qua per calumniam.§.*Præterea *iubemus.* C. De *epiſ.& cleri.*Et *in l.j.*C.De *mandat.prin.*Omnes*(inquit)ſciant, nemini quicquam, niſi quod ſcriptis probauerit, eſſe credendum.*

V. *Libellus dicitur qui* Iudicis *recuſandi cauſa porrigitur à litigatoribus.l.*Apertiſsimi.C. De *iudi.*Liceat *(inquit)ei, qui ſuſpectum* Iudicē *putat, antequam lis inchoëtur, eum recuſare, ut ad alium recurratur, libello recuſationis ei porrecto.*

VI. *Libelli appellatorij uocantur porrecti à litigatoribus, in l.j.§.ul.ff.* De *appella.* Libelli*(inquit) qui dantur appellatorij, ita ſunt concipiendi, ut habeant ſcriptum, et à quo dati ſunt, hoc eſt, quis appellet, & aduerſus quem, & à qua ſententia.*Et *alibi ſæpe in eodem titulo, ſic dicuntur libelli.*

VII. *Literæ dimiſſoriæ ſiue apoſtoli, uocantur libelli, in* Tit.*ff.*De *libell.dimiſſo.*Poſt *appellationē enim interpoſitam, literæ dandæ ſunt ab eo à quo appellatum eſt, ad eum qui de appellatione cogniturus eſt, quarum ſenſus talis eſt: appellaſſe puta* Lucium Titium *à ſententia illius, quæ inter illos dicta eſt.l.j.ff.dict.tit.*

VIII. *Libellus appellatur quem maritus uxori, aut contrà uxor marito repudij cauſa mittit, cuius fit mentio in l.* Si *pœnituit.ff.*De *diuorti.his uerbis:*Si *pœnituit eum qui libellum tradendum diuortij dedit.*Et *Chriſtus* Matthæi v.Quicunq́;*(inquit)repudiauerit uxorem ſuam, det illi libellum diuortij.*

IX. *Scripturæ famoſæ, hoc eſt, in contumeliam alterius editæ,*

editæ,libelli famoſi dicuntur,in Tit.;*ff.&*.C.De Famoſ. *libell.*

X. *Libellus appellatur ſcheda intimatoria,uidelicet,quæ in foro aut ualuis eccleſiarum proponitur : inueniſſe puta Sempronium annulum aureum,eiq́; cuius eſt redditurum, ut dicit* l.Falſus.§.Pleriq;.*ff.de furt.*

XI. *Oratio conſultoria,qua boni Imperatores olim com plecti ſolebãt ea,quæ de rebus arduis ad Senatum Romanum cenſenda referebant,libellus dicitur,in l.item ueniũt.* §.*Præter hæc.ff.De petit.hæred.Pridie Idus Martias(inquit) Quintus Iulius Balbus, & Publius Iubentius Celſus,Titius Eufidius,Onerius Seuerianus Conſules,uerba fecere de his,quæ Imperator Cæſar Traiani Perthici filius, Diui Neruæ nepos, Adrianus Auguſtus Imperator maximusq́; princeps,propoſuit quinto nonas Martij,quæ proximæ fuerunt,libello complexus eſt quid fieri placeat. De qua re ita cenſuerunt.Huius orationis in eo ti. fit men tio.l.Illud quoq;.in prin.Illud quoq;(ait)quod in oratio ne Diui Adriani eſt.*

XII. *Speculator in* Tit. *De libello.cõcepti.*§. *Quot au tem modis.citat l.Iudices.C.De epiſco. audienti. Iudices (inquit)dominicis diebus productos reos de cuſtodia car cerali uideant,& interrogent, ne his humanitas clauſis per corruptos carcerum cuſtodes negetur.Victualem ſub ſtantiam non habentibus faciant miniſtrari, libellis duo bus aut tribus diurnis.Sed certè de libellis illis,nihil ad rẽ propoſitum,& errat tota uia,hallucinatus in ſimilitudine terminationum.* *Lib.*

Libellis autem,eo loci(ut hoc obiter dicamus)eſt nume rus pluralis à libella,pro libra:ut ſit menſura tritici, quæ uno die ſufficere poſsit ad uictum. Sic & apud Græcos choenix,

f. 176. chœnix,erat ſeſquilibra, pertinens ad æſtimationem uictus diurni,ſicut Alciatus annotauit.

XIII. Libellus dicitur ſcriptum continens intentionem actoris aduerſus reum cōuentum in iudicio.De hoc libello hic fuerit tractandum.

QVID SIT LIBELLVS.

REcte diffinias libellū hoc modo: Eſt formula ſcripti, complectens actionem & futuræ litis ſpeciem in iudicio.l.j.C.De eden.Neq; uerò tam curioſe laborandum hic eſt,ut pleriq; faciunt. Nam libellus nihil aliud facit,quàm quòd ius illud perſequendi exhibet Iudici cognituro de cauſa.Siquidem non poteſt cognoſcere,niſi intelligat actionem. Et intelligere non poteſt,niſi aut dicatur, aut ſcribatur. Ex ſcripto, conſtat libellus: Ex non ſcripto, cauſæ nudis uerbis controuertentium tractantur.

Eſt autem libellus duplex:Conuentionalis,& accuſationis ſeu inſcriptionis.De libello cōuentionis,loquitur l. j.ff.De edend. Et l.j.C.eo.tit.De inſcriptione uerò tractatur in l.Libellorum.ff.De accuſatio.

Optima autem ratione Doctores iuris tradunt,libellū hunc nihil aliud eſſe quàm Syllogiſmum. Vt ecce,cum ita dicimus: Iure ſtatutum eſt,poſſeſſorem iuſtum rei alienæ teneri ad reſtitutionem eius,domino rectè uendicanti.Sed Titius poſsidet me inuito & iniuſte rem meam, nec uult reſtituere:Quare peto Titium condemnari, & compelli ut mihi eandem rem reſtituat.Hic uides maiorem propoſitionem,minorem,& concluſionem.Vides item nomen rei uendicationis ſatis expreſſum.

Porrò hac ſimplicitate in edēda actione olim uſos fuiſſe ueteres, multa rerum argumenta ſunt. Et inde cauſam habet illa diſputatio,Vtrum etiam hodie ſit exprimendū

in libello

in libello nomen actionis. Nam ſi nominatim explicanda ſit actio, non poteſt id commodius fieri quàm in maiore propoſitione, ut quidam Doctores optimo iure probant, etiam nunc idem faciendum eſſe, quod olim uidelicet, ut Iudici & aduerſario ſtatim à fronte ſcripti declaremus, quo iure perueniamus ad iudicium.

Sed poſterioris ſeculi uſus, imò ſi uerũ fateri uelimus, ignauia eorum, qui pleruncꝫ neſciuerunt quam actionis ſpeciem intenderent, rem eò perduxit, ut pro Syllogiſmo, utamur nũc Enthymemate, hoc eſt, mutilato Syllogiſmo, cuius prior pars dicitur antecedens: poſterior uero conſequens. Narratur enim planè factum, deinde infertur petitio, quam concluſionem uulgò dicunt. Multum autem refert quid petatur, iuxta legem l. ulti. C. De fideicommiſ. libertat. ut inferius dicetur.

Mirum autem dictu eſt, quàm ex his exiguis initijs res excreuerit in immenſum. Quo fit, ut & nos cogamur de libellis prolixius tractare, ut recepto uſui deſeruiamus, ſimul etiam ut indicemus quàm multa poßint ad mediocritatem quandam reduci magno Reipublicæ commodo.

QVAE REQVIRANTVR AD *iuſtam libelli formam.*

PRimo loco Iudex titulo ſuo deſignandus, atcꝫ reuerẽter ſalutandus eſt. Pleruncꝫ enim ex officio Magiſtratus certior fit demonſtratio, quàm ex nomine uel etiam cognomine: quandoquidem Magiſtratus, ſolet hominem facere notum, etiam ijs qui nomen eius ignorant, argumẽ. l. Qui habebant. ff. De reb. dub. Quod latius tractat Barto. in l. demonſtratio. ff. De condi. & demonſtratio. Quò pertinet quòd Iuriſconſultus in l. Si in Iudicis. ff. De iudici. probat non ideo minus ualere iudicium, quòd in Iudicis

ge Iulia de adulterijs ream deferre. Vtram autem formulã ſequi malueris, liberum tibi eſt, ut in prima, uel in tertia perſona ſcribas libellum, quẽadmodum in l. Proxime. ff. De his quæ in teſta. delent. Rogo domine Imperator (inquit Iunius Zeno legatarius) audias me patienter de legatis quid ſtatues.

Illud autem diſtinguendum eſt, utrum proprio, an procuratorio nomine quis libellum porrigat, & num in rem ſuam, an alterius agat, & cuius procurator ſit. Hæc enim ut ſciat, intereſt rei conuenti. l. Pomponius ſcribit. §. ratihabitionis autem. cum §. ſeq. ff. De procurato. l. Exigẽdi. C. Mandat.

De nomine deniq; rei conuenti ſic diſtinguunt in d. l. Edita. Siquidem in iudicio contradictorio, cum agitur aduerſus certam perſonam, nomen rei conuenti oportet libello complecti, iuncto cognomine, & ſi qua opus eſt certiore demonſtratione, ut ceſſet omnis ambiguitas. l. De unoquoq;. ff. De re iudicat. Idem iuris eſt, ſi aduerſus plures agatur, quorum cauſa communis eſt ex communi contractu, unde naſcitur obligatio multorũ reorum, de qua tractatur in tit. ff. & C. De duob. re. & in l. j. C. De fideiuſſ. tut. uel cura. Quocirca dicit eleganter Bart. in l. Si pluribus. in prin. ff. De lega. ij. Quòd libellus rectè cõplectitur plures reos etiam in ſolidum, modo adijciat actor ſe non niſi unam debiti ſolutionem exigere.

Ad hæc, ſi cauſa ex communi delicto eſt communis, nihil prohibet in pleriſque caſibus, multos reos facere. l. Nihil. §. Cum alterum. ff. ad leg. Iul. De adulte. Non tamen (inquit) prohibetur accuſator ſimul cum adultero uel adultera, eum quoque accuſare, qui domum præbuit, uel conſilio fuit ut crimen redimeretur. His ergo caſibus

ſicut

ſicut plures cõueniri poſſunt.l.j.C.Si plur.un.ſenten.con dem. ſint.ita omnium nomina,cognomina,& cætera de= monſtrationes,ad formam libelli pertinent.

*Cæterum,ſi agatur in iudicio aduerſus incertam perſo nam,quo nomine libellus porrigitur, uel iure ſcripto, uel conſuetudine:hoc caſu nõ eſt opus quempiam nominare. Auct.Si omnes.C.Si ut ſe ab hæredi.abſtine.l.Si pupillus. §.Proſcribere.ff.De inſtitut.actio.cap.ulti.De electioni. lib.*VI.

*Deniq; & hoc ſcire debemus: quòd ſi quis uniuerſita= tem,puta ciuitatis,conuenire uelit,non eſt neceſſarium o= mnia ciuium nomina in libello comprehendere: ſed ſuffi= cit præſidentium ſeu Magiſtratuum officia exprimere, hoc modo:Magnifice domine iudex:ego Sẽpronius exhi= beo hunc libellum aduerſus conſules totum'que decurio= num ſeu Senatus ordinem talis ciuitatis. Ita pulchre tra= ctat Bar.in l.j.C.De iur.reipublic.li.*XI.*Adde,quòd prin cipalium tãtum reorum facienda eſt mentio,non aliorum ex neceßitate.l.Si ſuſpecta,in prin.ff.De inoffic.teſtamen. Auct. Nunc ſi hæres.C.De litigio.*

Sed quid de Syndico dicemus? Reſpondeo, debet uni= uerſitatis nomine libellum concipere,ſicut de Econòmo et quouis alio ius publicum,uel uniuerſitatis, aut eccleſiaſti cum perſequente,notatur in Auct.Sed hodie. C.De epiſc. & cleric.Actiones(inquit)cõtra eccleſias propoſitas, E= conomis ſuſcipientibus.Et in c.Literæ tuæ. De dilationi. Idem(ait) Archipreſbyter contra nobiles uiros A.et G. libellum,eccleſiæ ſuæ nomine obtulit.

Syndicus autem dicitur defenſor Reipublicæ uel uni= uerſitatis,ſicut is qui agit, Græcis dicitur Ecdicus,quem uulgo procuratorem fiſci dicunt, cuius mentionem facit

Cicero

Cicero lib. epiſtol. XIII. *ad Thermũ Proconſulẽ: Legatos (inquit) audio miſſos eſſe, ſed non Ecclicos, ut aliquid cõfici poßit. Arcadius quoq; in l. ult. ff. De muneri. & honorib. appellat Syndicos, defenſores: ſicut & Conſtantinus in l. Nullus. C. De decurio. lib. x. Et ideo Iuſtinianus de his inſcripſit tit. in Auct. De defenſ. Ciuitatum.*

SECUNDO, *Ad formam libelli cum primis pertinet, ut factum exponatur tale, quod ſi probatum fuerit, conſtet actorem iure experiri aduerſus reum conuentum. Ex facto enim ius oritur. l. Si ex plagis. §. In cliuo. ff. Ad leg. Aquili. Et diuerſitas rerum uel perſonarum, uarietatem iuris inducit. l. Iuſiurandum & ad pecunias. §. Non ſemper autem. ff. De iureiurand. Proinde ſi caſum ſeu factum ſummatim complectaris uno orationis contextu, fit abſolutus libellus. Sin autem ſingulis articulis ſingulas cauſæ circunſtantias in ſpeciẽ deſcribas, fit articulatus libellus, ut infrà dicemus.*

Vtroq; autem modo curandum eſt actori, ut edat libellum aptis uerbis, argu. l. Sed & ſi pupillus. §. Proſcribere. ff. De inſtit. action. & ut in explicando facto utatur uocabulis cauſæ deſeruientibus minimeq; ſuperuacaneis, ſemper ueritate coniuncta, argumen. l. ulti. C. De donationi. Item l. ult. §. In refutatorijs. C. De appellation. Et eſt exemplum naturale in l. Veteres. ff. De itine. actuq. priuat. Quorſum enim attinet uerboſis ſcriptis animum Iudicis & cauſam totam implicare? l. ij. §. Per contrariũ. C. De ueter. iur. enuclean.

Præterea cũ actori regulariter probanda ſint omnia in libellum congeſta. l. Actor. C. De probati. l. Qui accuſare. C. De edend. cum ſimilibus, quid ſtultius eſt quàm citra neceßitatem multis ſeſe probandi oneribus ſubijcere?

Et ſanè quemadmodum ſatius eſt paucos bonos, quàm multos malos habere miniſtros. c. penult. De ætat. & qualitat. Ita longè utilius fuerit pauca ad cauſam ſcribere, quàm multa extra rem congerere.

Superuacanea ſunt quæ ſic dici ſolent: facit, exhibet & proponit. Item, tētus, habitus, æſtimatus, ac reputatus, & ſimilia quibus ſcripta quadruplicantur. Sed uis ſcire cauſam huius erroris? Dicam breuiter. Videntur ignorare pleriq; cauſidici (exceptis ſemper grauibus & eruditis cauſarum patronis) ſingulas res ſingulis appellationibus deſignare. Multa igitur congerunt, ut ſaltem uno rectè uſi fuiſſe uideantur. Quemadmodum cæcus incedens huc atq; illuc diuertit, ſemper timens ne impingat.

Libellus itaq; qui legitimam agendi cauſam, hoc eſt, talem facti ſeriem continet, ex qua iure ſcripto uel conſuetudine ſit prodita actio, per Iudicem admitti ſolet. Alioqui ſi nullum in eo ius perſequendi appareat, ineptus & citra ſpem emendandi inutilis, nullo modo recipiēdus eſt, etiam ſi aduerſarius nihil opponat. l. j. ff. De offici. aſſeſſo. Officium aſſeſſorum in dijudicandis quoq; libellis uerſatur. l. ult. in fi. C. Vt priua. titu. prædi. ſuis uel alien. Vbi loquens Imperator de non accuſandis his qui permiſſu legis titulos temere impoſitos deponūt uel frangunt: Decernentes (inquit) Iudices, eorumq; officia tricenis libris auri mulctari, ſi talem accuſationem uel admittant, uel depoſitam ſcribi concedant. Accedit pulchrè textus in l. Ceteræ. §. j. ff. Famili. erciſcūd. Sed Iudex omnino interponere ſe in his non debet. Boni enim & innocentis uiri officio cū fungi oportet. Tantundē faciet in libris improbatæ lectionis, magicis fortè uel his ſimilibus. Hæc enim cuncta ſtatim corrumpenda ſunt. Adde l. Si extraneus. in

fi. ff. De

fi.ff.De iu.dot.Nec enim quiſquam Iudex,&c.

Sunt & rationes ad manum. Quia nemo ſine actione poteſt experiri. l. Non omnis. & l.Pecuniam. ff. Si cert. peti.l.Decem.ff.De uer.obli.Nec igitur in poteſtate Iudicis eſt talem admittere libellum.Præterea cum ſententia debeat eſſe conformis libello.l. Vt fundus. ff. Commu. diuid. l. ult. C. De fideicommiſſ. libert. Sequeretur neceſſario ex inepto libello, inepta ſententia. Bar. in l.Si præſes. in fi. ff. De pœ. Et hinc eſt quòd doctores in c. Examinata. De iudi.probant,exceptionem inepti libelli poſſe etiam poſt ſententiam opponi.Citant inter alia c.Cum delicti.De empt. & uend.Et extat de eadem re conſi. Angel. ccxiiij. incipiens, Quòd exceptio. Innocentius in c. j.De offici.uica.dicit,Quòd quando manifeſtum eſt actorem non habere ius agendi, quanquam libellum ſecũdum formam iuris effinxerit:non tamen eſſe admittendum. Cui ſubſcribit Bald. in l.ij.§. Sed quia ueremur. C. De iuramen.calum.exiſtimans Iudicis officio incumbere, ut lites ſine calumnia procedant, etiam nemine poſtulante. Et propterea calũnioſum actorem(ubi hoc conſtiterit) citra ullã exceptionẽ à limine iudicij repellẽdum eſſe,arg.l.j.§. Et hoc edictũ.ff.Si muli.uent.nomi.in poſſeſ.calum.cauſ. eſſe dicat.Et l.iij.§.Quòd ſi libelli.ff.De accuſa.

Prædicta autem omnia, de exceptione rei conuenti repetenda ſunt.l. iij.§.Ibidem.ff. Ad exhib. Ibidem(ait) ſubiungi Iudicem per arbitriũ ſibi ex hac actione commiſſum etiam exceptiones æſtimare quas poſſeſſor obijcit. Et ſi qua tam euidens ſit exceptio, ut facile repellat agẽtem,debere poſſeſſorem abſolui.Si obſcurior, uel quæ habet altiorem quæſtionem, differendam in directum iudicium,re exhiberi iuſſa.

TERTIO, In cauſis criminalibus neceſſarium in libello adijcere locum & tempus admißi criminis, nec ſine his ullo modo poteſt ualere, etiam reo nihil excipiente, hoc eſt, ipſo iure non ualet, ut ſecundum Bar. Iaſon cum alijs probat in l. Edita. C. De eden. per l. Libellorum. in prin. Dum dicit, conſul & dies. Et in §. Quòd ſi libelli. ff. De accuſ. Cum enim utatur uerbo præſentis temporis, quale eſt (aboletur) ſignificat libellum ſine loco & tempore ipſo iure nullius momenti eſſe. Et hæc uera ſunt ubi criminaliter agitur.

Quid autem ſi de crimine ciuiliter intentetur actio? Reſpõdeo, Duplex hæc eſt quæſtio: Altera, num & in libellis actionũ ex delicto quolibet oporteat inſerere tempus & locum? in quo articulo Doctores cum Bar. ſentiũt utrunq; exprimendũ eſſe. Nam & in ciuilibus actionibus quæ infamãt de iure uel de facto, idem obſeruandum eſſe, Bart. pulchrè probat in l. Prætor edixit. ff. De iniur. Altera uerò quæſtio eſt, an libellus in hac ſpecie ſine loco & tempore, ita ſit ipſo iure nullus, ut etiam ſine exceptione aduerſarij ſit repudiãdus? De hoc inter Doctores nõ ſatis cõuenit. Iaſon tamen ſecundũ Fulgoſi. & Franciſc. Areti. in l. Edita. C. De edend. mitiorẽ amplectitur partẽ, uidelicet, quòd ope exceptionis elidẽdus ſit libellus per aduerſarium. Sed in hoc plus poteſt ſolius uiri boni, & Iudicis arbitrium, quàm omnes Doctorum diſputationes.

Deniq; uidendum eſt utrum libellus ex defectu temporis & loci inualidus, poßit ſuppleri & (ut ita dicam) redintegrari ex ſequentibus probationibus? Pone enim accuſationem ſine his inſtitutam eſſe: deinde teſtes dixiſſe tempus & locum admißi criminis, referetur'ne hæc teſtificatio ad ſuſtinendum libellum? Iaſon in d. l. Edita. ſecundum

cundum Bal. probat libellum ipſo iure non ualere, nec iuuari per ſequẽtes probationes, niſi ſola confeßione accuſati. c. j. De accuſat. lib. VI. Cui ſentẽtiæ ſubſcribit Angel. in l. Claudius. ff. Qui potio. in pigno. habean. dicens, quòd ubi ex cauſa iniuſta conceptus eſt libellus utcunque tamen admiſſus, tametſi ex probationibus apparet actio, debet tamen Iudex reum abſoluere, actori ſcilicet denuo legitime agendi reſeruata facultate, per tex. in l. Bebius Marcellus. ff. De pact. dotal. Et hactenus de libello accuſationis, ſeu inſcriptionis.

Illud autem expeditum eſt, in libellis conuentionalibus actionum ciuilium, quæ non infamant, citra neceßitatem tempus & locum contractus adijci, quanquam cuiq; liberum eſt, & aliquando non inconſultum de his mentionem facere.

QVARTO, Ad formam libelli pertinet concluſio, per quam poſt explicationẽ facti ſeu caſus, oſtẽditur quid actor à reo conuento petat, ut eſt communis Doctorum ſententia in l. j. ff. De edend. Vnde ſunt qui exiſtimant petitionem ad reum, non ad Iudicem referendam eſſe, hoc modo: Quare Titius prædictus agẽs cum Sempronio reo, petit ſibi rem ſuperius deſignatam reſtitui.

Nunc tamen uſus obtinuit, ut petitio dirigatur ad Iudicem, nec refert quo tempore iudicij, modò ante ſententiam fiat, ſicut de expenſis tractant Doctores in l. Terminato. C. De fruct. & liti. expenſ. Sic & executionis, quæ poſt decem dies lata ſententia locum habet, in libello fit mentio, uidelicet ut reus compellatur legitimis remedijs. Hac ratione ego arbitror ita concipiendam eſſe libelli concluſionem, ut tam ad reum conuentum, quàm ad Iudicem cõmode referatur, & ceſſabit diſputatio iſta hoc

modo: Quare Titius *agens aduerſus* Sempronium reum ob *prædictam rem*, Petit *illum ad reſtituendam ſibi eandem, ueſtra ſententia diffinitiua condemnari.*

Diligenter *autem perpendendum eſt actori, quonam modo libellum concludat, hoc eſt, quid tandem petat.* Nam *ex concluſione, libellus æſtimatur, etiam ſi factum inepte ſit expoſitum.* Sed *ex diuerſo, ſi ex facti ſerie quantumuis bene narrata, iniquam colligas concluſionem, totus libellus corruit, ut* Iaſon *probat multorum teſtimonijs in l.j.in prin.ff.* De eden. Vnde Iudex *ad ferendam ſententiam non tam quid narratur, quàm quid concludendo petitur, reſpicere debet, ut dicit* Innocentius *in c.* Super *literis.* De reſcript. Concluſio *enim reſtringit ad ſe, & interpretatur ea quæ generaliter præcedunt, argu. l. ij.* C. De *petiti. hæred.* Bar.in l. Aurelius. §. Sticho. *ff.* De *liberati. legat.* Præcipua *ergo uis eſt in concluſione, quãquàm omnium quæ in iudicio tractãtur, rationem habere conuenit, ut ex mente* Pauli *de Caſtro eſt, in conſil. cclix. incipi.* In *cauſa mota.*

Neq; *hæc ſolum in libellis, uerumetiam in reſcriptis uera ſunt, docente* Abbate *in c.* Ex *parte.* De *for. competen.* Similiter *in contractibus poſt multa uerba, quid tandem concludatur, reſpiciendum eſt. l.* Si *uoluntate.* C. De *reſcinden. uenditi.* Denique *in omnibus actibus hominum exitus eſt certiſſima probatio eorum quæ præceſſerunt. l.* Quædam. *ff.* De *reb. dubi.* Quædam *(inquit) ſunt, in quibus res dubia eſt, ſed ex poſt facto retroducitur, & apparet quid actum ſit.* Vbi Accurſius *multas citat* Leges. Huc *nimirum alludit adagium quod nemo non habet in ore,* Euentum *eſſe ſtultorum magiſtrum, adeò finis rei neminem non edocet.*

Sunt

Sunt tamen quidam caſus in quibus ualet libellus ſine concluſione.

I. *Cum agitur de recuperanda poſſeßione amiſſa per uiolentiam.* Nam *in odium uiolenti poſſeſſoris ſatis eſt ipſum factum eſſe expoſitum, etiãſi nihil petatur, ut probant* Doctores *in l. ff.* De *edend. Accedit interpres in c.* Quia *præſulatus.j.q.iiij.*

II. *In præſentia principis ualet libellus ſine concluſione.* Quia *præſentia* Principis *ſupplet omnem defectum & ſolennitatem, argu. l.* Omnium *teſtamentorũ. in princi.* C. De *teſtament. c.* Ad *petitionem.* De *accuſatio.* Vnde *poteſt princeps ex his quoq; ſententiam ferre quæ à litigatoribus allegata non ſunt, quandoquidem nullum hic periculum iniuſtitiæ uertitur, ut eſt exemplum in l.* Emilius Largianus. *ff.* De *minori.* Quo *loco* Iuriſconſultus *refert* Imperatorem Antoninũ, *ad reſtituendam pupillam apud* Prætorem *uictam, fuiſſe motum multis rationibus, quas tamen illius nomine nemo allegaſſet.* Idem *probant* Doctores *in c.j.* De *litis conteſt.*

III. *In cauſis criminalibus concluſio non eſt de neceſſitate libelli, ut eſt tex. in l.j. §.* Calumniatoribus. *ff.* Ad *ſenatuſconſ.* Turpili. Et *quamuis (inquit) nihil de pœna ſubiecerit, tamen legis poteſtas aduerſus eum exercebitur.* Nam *ut* Papinianus *reſpondit, facti quidem quæſtio in arbitrio iudicãtis eſt: pœnæ uero perſecutio non eius uoluntati mandatur, ſed legis autoritati reſeruatur.* Hanc *rationẽ latius explicat* Barto. *in l.* Quid *ergo.* §. Pœna *grauior. ff.* De *his qui notan. infa.* Quia *in iudicijs criminalibus agitur de uindicta publica, ut mali coërceantur. l.* Licitatio. §. Quod *licite. ff.* De *publica.* Sed *hoc caſu,* Iudex *officio ſuo poteſt & debet nemine petẽte procedere,*

 ac male

ac maleficia punire.l. Congruit.*ff.* De offici. *præſi.* Ergo *in his libellis quæ ad perſequendum crimen dantur, non refert an aliquid ſit petitum, uel non ſit.* Multo *minus ſi forte inconcinne petatur, refert.*

Quocirca Doctores *colligunt regulam: quòd ubicunq; Iudex officio ſuo poteſt defectum petitionis ſupplere, ibi prætermiſſa concluſio libellum non uitiat.* Hos *autem caſus require apud* Barto.*in l. iiij.* §. Hoc *autem iudicium. ff.* De *damn. infect.*

IIII. *In cauſis eccleſiaſticis, quibus aliquanto exuberantius dicunt Iudicem officium ſuum impartiri debere, admittitur libellus ſine concluſione. Vt tractant* Doctores *in c. j. De litis conteſta. citantes c. Ad diſſoluendum.* De *deſponſati. impube.*

V. *In exceptionibus non requiritur petitio ſeu concluſio, docente* Barto. *in l. j. ff.* De *exceptionib.*

VI. *In cauſis quæ ſine ſtrepitu & figura iudicij diffiniuntur, libellus ſine concluſione recipitur, ſicut probat* Barto. *in* Extrauagant. *Ad reprimendum. in uerſicu.* Et *figura iudicij.*

In omnibus autē prædictis caſibus & ſiqui ſunt ſimiles, quandoquidē cōcluſio non requiritur, multò minus ſi inutilis adijciatur, nocebit libello, argu. l. j. §. j. C. De *rei uxori. actio. Eſt enim (inquit) conſentaneū nobis, qui cēſemus, ut ubi ſtipulatio ſuppoſita nō eſt, intelligi fuiſſe adhibitam, multò magis etiam ſi inutilis eſt, ualidā eam effici.*

Deniq; nec illud eſt prætereundum, Quòd *procuratorio nomine agens in perſonam domini, concludit hoc modo:* Quare *agēs iure procuratorio aduerſus* Titium, *peto eum ad ſoluenda uiginti* Sempronio *principali condemnari.* Niſi *fortè ſit procurator in rem ſuam, qui ſemper*

petit

petit ſibi dari uel reſtitui. l.Si quis in rem. ff. De procur. Et ibi Bar. notat. Sic & tutores ac curatores utcunque alieno nomine agentes, ſibi petunt ſolutionem. Quia tutor, quantum ad pupillarium bonorum adminiſtrationem attinet, domini loco haberi debet. l. Tutor qui tutelam. ff. De adminiſt. tutor.

QVINTO, *Si pluribus actionibus utamur, quod nonnũquam licet, prouidendũ eſt, ne eas actiones iungamus, quæ uno iudicio intendi non poſſunt. Nam & ex hac cauſa nonnunquam libellus nihil ualet, etiam non excipiente aduerſario, ut eſt exemplum in l. j. C. De furt. ubi loquens de actione mandati & actione furti: Neque enim (inquit) æquitas patitur, ut & criminis cauſam perſequaris, & bonæ fidei contractum impleri poſtules. Tractat hanc materiam cumulationum latè Bart. in locis ſuperius allegatis, probans ex proſecutione actionum quæ electione tolluntur, iudicium ipſo iure plerunq; non ualere. Libellus itaq; aut unam duntaxat actionem, aut plures ſic continere debet, ne repugnantia quadam uitietur. l. Vbi repugnantia. Et l. Nemo ex his. §. Quoties. ff. De regul. Iur. l. Quod in hæredem. §. Eligere. ff. De tribut. action. Nam reſpondens contraria, priuatur quandoque iure ſuo. c. Cum impoſitionibus. De iureiurand. lib. VI. Sic etiam dicuntur contrariæ ſcripturæ fidẽ ſibi inuicẽ derogare. l. Scripturæ. C. De fid. inſtrumẽt. c. Imputari. eod. tit.*

Interim hoc cauendum eſt, Quòd cum inter multas actiones unam oporteat eligere, ut tum rectè eligas commodiorem: quoniam non parum refert hanc uel illam intendere, ut eſt elegans textus in §. Cæterum. Inſtit. Quod cum eo qui in alie. poteſ. Vbi loquens de eo qui iuſſu domini cum ſeruo contraxit: Sed erit (inquit) ſtul-

tiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facilimè ſolidum ex contractu conſequi poßit, ſe ad difficultatem perducat probandi in rem domini uerſum eſſe. & paulò infrà: Prout *ergo expedit, ita quisq; uel hanc actionem uel illam eligere debet.*

Ex *prædictis omnibus apparet: libellum cenſeri ineptum, ſiue inutilem duobus modis:* Altero *propter defectum formæ, cuius maxima pars eſt petitio ſeu concluſio:* Altero, *ob materiam uel cauſam petendi, quæ in narratione uerſatur, nec eſt talis ut producat ius agendi* Et *hoc eſt quòd excipientes aduerſus tenorem libelli, dicunt eum peccare in materia & forma: his quippe uerbis utantur ex uſu magis, quàm quòd res ita habeat plerunq;.*

DE ACCESSORIIS LIBELLOrum *clauſulis quæ utiliores reddunt.*

1. Explicatis *ferè his quæ ad formam neceſſariò pertinent, uideamus de clauſulis quæ utiliorem reddunt.* Principio *in libello articulato, de quo poſtea, multum profuerit ſigillatim ab aduerſario requirere, ut ante omnia litem conteſtetur: deinde poſitionibus reſpondeat, puta hoc modo:* Quatenus *autem libellus cenſebitur, peto primum ab aduerſario legitime reſponderi ac litem conteſtari:* Deinde Quantum *ad poſitiones & articulos in eo deſcriptos, peto illis ab eodem reo per uerbum credit, uel non credit, ſimpliciter reſponderi.*

Ratio *quare utrunq; petēdum eſt, facile apparet, quia non per poſitiones, ſed per petitionem in iure propoſitam, ſi ad eam reſponſio ſequatur, fit litis conteſtatio, ut dicit* Roma. Pontifex *in c.j.* De *litis conteſt.* Pronuncians *inibi proceſſum deficiente litis conteſtatione irritũ.* Et *in*

c. Dudum.

c.Dudum.ij.§.Licet autem.De elect.Primũ ergo lis conteſtanda eſt, negando generaliter quæ in libello articulato propoſita ſunt, petitaq́; fieri non debere. Tum poſtea ſpecialiter reſpondendum eſt poſitionibus & articulis. Sicut enim per ſolam editionem actionis non fit conteſtatio litis. l.j. C. De litis conteſta. ita multò minus ſola reſponſio ad articulos qui factum continent, poteſt cenſeri conteſtatio:cuius uis in eo eſt, quòd litigatores inuicem teſtentur iudicium ſeſe ſubituros, quod non niſi petendo & negando fieri poteſt.d.l.j.Et.l. Rem non nouã. §.Patroni autem.C.de Iudic.

Quid ergo ſi reus conuentus litem conteſtari recuſet? Non eſt meo iudicio inutilis quæſtio uſui quotidiano deſeruiens.Bart. autem poſt Accurſium in Auct. Qui ſemel. C.Quo.& quan.Iud.ſentent.profer.deb. exiſtimat reum directo ad litem conteſtandam compelli non poſſe,ſed mittendum actorem in poſſeßionem ex primo decreto, aut certe mulctandum arbitrio Iudicis.l.j. in fi.ff. Si quis ius dicent.non obtempe. Cæterum Paulus de Caſtro reſpondit, Iudicem poſſe directo compellere aduerſarium ad conteſtandam litem,hoc eſt, ut recuſante eo, pronunciet ſe habere litem pro cõteſtata. Extat conſilium eius ccxv. incipi. In cauſa quæ uertitur in curia domini. Citat l.j.§. Quid ergo. ff. De uent. inſpicien. Vtrumq; pro circunſtantia cauſæ Iudex ſequi poteſt.

Pœna uerò eius qui lite iam conteſtata, ſine legitima cauſa recuſat reſpondere poſitionibus,hæc eſt,ut ipſo iure habeatur pro confeßo, in omnibus quæ aſſeruit actor, ſiue affirmando ſiue negando. Nam pro actore hoc caſu,& cõtra reum fit interpretatio.c.ij.De confeſſ.lib.VI. Tractatur in l.Certum.§.j.ff.De confeſſ.Tametſi poſſet

reus Iu

reus Iure Ciuili, alijs quoq; remedijs ad hoc compelli, ut tractatur in d.l. Certum.

Quocirca notandum eſt, Hanc pœnam confeſſi non habere locum, niſi iuſſu Iudicis præcedēte. Nam ſi notarius, aut quiuis alius requirat ex aduerſario reſpōſionem, pœna non procedit, ſicut nec tunc habetur pro cōfeſſo reus, cum citatur ad reſpondendum articulis, nunquam antea iuſſus à Iudice, ut probant Doctores in c. ij. De confeſſ. lib. VI. Verū tamē eſt, quòd ſi reus ad requiſitionē actoris uel alterius reſponderet, non ideo minus ualere quod agitur. l. Si ſine. ff. De interrogato. actioni.

Huic conſequens eſt, Quòd reus ambiguè reſpondens, ſibijpſi nocet. Nam ſemper cōtra eum fit interpretatio, ut tractatur in l. De ætate. §. Nihil. ff. De interroga. actio.

Quibus autem caſibus dictum eſt aduerſarium haberi pro confeſſo ipſo iure: in his utiq; Iudex debet per ſententiam declarare. l. Eius qui delatis. in princ. ff. De iur. fiſc. Verum (inquit) oportet conſtare prius, & de crimine pronunciare. Bartolus inibi tractat pulchrè. Et Dominicus cum alijs in c. ulti. in fi. De cōfeſſ. lib. VI.

SECVNDO, Non inutile fuerit, ſi qui ſint ſenes, ualetudinarij, aut longius abituri, quorum teſtimonio uti uolueris in cauſa, ut petas in principio libelli ac implores officium iudicis, quo magis etiam ante litem conteſtatam quæ fortè dilationem admittet, examinentur, clauſis eorum dictis uſq; ad tempus iure conſtitutū. Nuſquam enim mora nociuior eſt, quàm in hoc caſu, quippe quòd mortuis uel abeūtibus fortè his teſtibus, probatio tibi difficilis erit, aut impoßibilis. Ceterū, ſi id genus teſtes non habeas hac clauſula nihil opus eſt, quæ (ut dixi) ad ſuccurrendum neceßitati humanæ adijci ſolet. Vt tractatur in l. In lege

lege Aquilia.ff.Ad leg.Aqu.Et in c.Quoniam frequēter, in princ. Vt lit.non cōteſtat.Et hæc receptio teſtiū poſſet etiam ante datum libellum fieri,ſicut ibidem tractatur.

Alia quoq; ſpecies recipiendorum teſtium, minime prætereunda eſt,ſcilicet, cum teſtium receptorū dicta ad æternam rei memoriam publicantur, cuius fit mentio in Auct.De teſti.§.Et hic uerò multoties.Et in c.Significauit.eod.titu.Adde l.Curent.ff.De teſtib.Et l. Laudabile. §.Quotiesq́;.C.De aduocat.diuerſo.Iudic.Et quæ ſit differentia inter hanc teſtium receptionem, & eam cuius pauloantè meminimus,docet gloſ.in d.c.Significauit. Primum enim ad æternam rei memoriam, omnes paßim qui ueritatem negocij ſciunt, admittuntur: Ad iudicia uero dūtaxat ualetudinarij,ſenes,& abſuturi. Deinde in altera, teſtium dicta publicantur in formam inſtrumenti, ad perpetuam ueritatis teſtificationem:in altera autem conſignantur dicta teſtium uſq; ad futurum iudicium,& tūc demum publicantur cum alijs. Item hæc receptio teſtium perpetua,utilis eſt ſemper. l. ult. C. De re iudicat. Iudiciaria autem receptione utendum eſt intra annum. Denique hoc beneficium æternæ memoriæ conceditur ijs, qui de futura lite nihil compertum habent, ſed proſpiciunt ſibi aut hæredibus ſuis.In alio uerò caſu, litigatores iam intendunt controuerſiam & in præſentem litem recipi teſtes petunt aliquanto maturius,ne pereat probatio.

TERTIO, Non caret effectu proteſtatio, qua declaret actor ſe nō uelle adſtringere ad ſuperfluam probationem ,ſed eorum duntaxat quæ neceſſariò in cauſa ſunt probanda. Nam cum multa proponens ſuccumbat, niſi ſingula probet.l.Habebat.ff. De inſtit.act. notante Bartolo: hæc clauſula facit ut actor unum dūtaxat ad intentionem

tionem ſuam neceſſarium probet ac obtineat, teſte eo-dem Bart.*in l.*Diuus Adrianus. *ff.* De re *iudicat.* Et in l. *Actor.*C. De *probat. Speculat. in tit.* De *libello. concepti. §. ult.* Et *in c.* Cum *dilecti.* De *dol. & contumaci.* Quam *opinionem communem eſſe, teſtatur* Iaſon *in §. Omnium.* Inſtit. De *actio.* Vbi *præterea multas libellorum clauſulas tractat.*

Addit autem, prædictam regulam locum non habere, quotieſcunq; aliquid negando proponitur, etiamſi factum eſt in ſe affirmatiuum. Etenim *hoc caſu aſſerens, nunquam uidetur ſe ad onus probandi aſtringere, ut dicit* Bal.*ſecundum Cynum in l.* Cum *te.* C. De *probationi.* Et *hanc proteſtationem ſiue in principio, ſiue in fine libelli adijcias, parum refert.*

Cæterum in his quæ iuris neceßitate ad probationem requiruntur, nihil prodeſt hæc proteſtatio, ſed ſolum in aduentitijs, hoc eſt, quæ ſi non probentur, actio nihilominus locum habere poßit. Adi *Bartolum in l.* Denunciaſſe. *§.*Quid *tamen.ff.* Ad *leg.* Iuli.*de adulteri.* Et *in l.* Non *ſolum.§.Sed ut probari.ff.* De *oper.no.nunci.*

QVARTO, *Quandoquidem cõtingere ſolet nonnunquam, ut ad recenſendum factum, utendum ſit uerbis prima fronte contumeliam indicantibus: ad rem pertinere uidetur, ſi proteſtationẽ faciat actor, ſe non conuitij cauſa, ſed ſecundum ius ſuum & rei ueritatem omnia dicturum in libello & articulis.* Hoc *conſilium tradunt ferè omnes ex l.Si non conuitij.* C. De *iniuri. Specu. in tit.* De *aduocat.§.* Iam *nunc uidendum eſt.* Non *enim iniuriam facit, qui iure ſuo utitur.l.*Illud.*in princ.ff.*De *petit.hæredi. l.*Iniuriarum.*§.*Is *qui.ff.* De *iniuri.c.*Cum *eccleſia* Vulterana.De *electio.* Tractat Bart. *in l.*Quæ *omnia.§.*

Sed &

Sed & ſi aduerſarius. ff. De procuratori. citans l. Qui cum maior. §. Si libertus. ff. De bon. liberto.

Hoc autem certum eſt, quòd ſi actor uel reus, utcunq; de iniuria proteſtatus, obijciat aliquid contumelioſum aduerſario quod uerum non eſt, nec probabile, tenebitur iniuriarum, ut tractat Alexand. in l. ult. ff. Quod quiſq. iur. Probatur in l. Si non es. iuncta l. Si quidem auiam. C. De iniuri. Calumnioſa enim excuſatio, non tollit iniuriam, ut in c. j. De præſump. Cæterum hæc uerba quibus ſæpicule Doctores utuntur, falſum eſt, falſo dicit, iniuriam non habent, dicente Saliceto in l. De tutela. C. De in integ. reſtitu. ubi & Imperator hoc uerbo utitur. Bar. quoq; in l. Si is qui ducenta. §. Vtrum. ff. De reb. dubi. Vſus tamen recens, modeſtiæ cauſa recepit, ut litigatores dicant, ſe non credere, uel rem aliter habere, aut ſimili urbanitate diſſentiant ab aduerſario: ne in lite iudiciali per ſe ſatis acerba, durioribus id genus uerbis, frigida ſuffundatur ad inimicitias perpetuas.

QVINTO, *Vt abſoluamus locum de clauſulis libellorum circa poſteriorem eius partem, hoc eſt, concluſionem: uideamus quænam huc deſeruiunt. Diſputant autem Doctores: Num poſt illa uerba, Peto reum condemnari, addendum ſit, & legitimis remedijs compelli. Bar. in l. j. C. De executio. rei iudicat. exiſtimat hanc particulam eſſe neceſſariam. Alij contrà. Nam petita condemnatione, ſatis etiam uideatur peti executio. Et hanc ſententiam crebriorem teſtatur Iaſon, relatis multis autoribus in §. Omnium. Inſtit. De actioni. Tutius ergo fuerit ut utrunq; coiungas, hoc pacto: Peto aduerſariū condemnari ad reſtituendum, dandum, uel faciendum: ſicq; condemnatum ſecundum ius & æquitatem compelli.* verba i cone

Sexto,

SEXTO, *Sunt qui non ſolum utile, ſed neceſſarium quoq; exiſtimant, expenſarum condemnationem petendam eſſe ſpecialiter.* Nam *uerum eſt,* Iudicem *officio ſuo poſſe uictum aduerſarium condemnare in expenſis, poſt litem conteſtatam factis. l.* Aediles. *§.* Item *ſciendum eſt. ff.* De *æduliti. edict. Cæterum (inquit) poſt iudicium acceptum, tota cauſa ad hominem reſtituendum in iudicio uerſatur, & tam fructus ueniunt, quàm id quod deterior factus eſt, cæteraq; ueniunt.* Iudici *enim ſtatim atque* Iudex *factus eſt, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio uerſantur.* E*a uerò quæ ante iudicium contingunt, non ualde ad eum pertinent, niſi fuerint ei nominatim iniuncta : Attamen nihil imputari poteſt* Iudici, *quòd expenſas non petitas, in ſententia prætermiſerit, nec eo nomine tenetur uictori, ut probat* B*ar. ſecundum* D*ynum in l.* IIII. *§.* Hoc *autem iudiciũ. ff.* De *damn. infect.* Hoc *autem iudicium (ait) certam conditionem habet, ſi poſtulatum eſt. Cæterum qui non poſtulabit, experiri non poteſt. Poſtulare autem hic propriè dicitur, pro tribunali petere.* Idem *admonet* B*ar. in l.* Properandum. *§.* Alterutra. C. De *iudici.* Ne *ergo terminato negotio litigatores non admittantur ad ſuſcitandam litem ex lite, uigilandum eſt in tempore. l.* T*erminato.* C. De *fructi. & lit. expenſ.*

Debentur *autem expenſæ uarijs ex cauſis : Aliàs ex uictoria totius cauſæ, de quibus tractatur in l.* Properandum. *§. Sin autem alterutra.* C. De *iudic.* E*t in c. Calumniã.* De *pœni. Aliàs ex contumacia aduerſarij, quarum fit mentio in l. Sancimus.* C. De *iudici.* E*t in c.* D*ilecti.* De *dol. & cõtumaci. Aliàs ex culpa aduerſarij, qui proceſſum cauſæ differt, ut eſt conſtitutũ in l.* Non *ignoretis.*

C. De *fru*

C.De *fructi.* & *liti.expenſ.*Et in c.Finem *litibus.* De dol. & *contuma.* Aliàs *ex temeritate eius qui alium ſine actione in ius traxerit,ut in* l.Eum *quē temere.in prin.*De iudic.Et c.j.De dol.& *contuma.lib.*vi.Omnes *iſtæ ſpecies comprehenduntur ſub petitione prædicta.*

SEPTIMO, Pleriq; *rectè probant utilem eſſe & hanc clauſulā*, Omni meliore *forma iuris uel æquitatis qua fieri debet & poteſt.*Nam *efficit,ut libellus pro actoris intentione interpretationem recipiat.* Antonius Brutigarius *in* c.Exanimata.De iudici.Baldus *in* l.Vinum.*ff.*Si *cert. petat.*Et Alexand.*conſil.*vj.*incipi.*Circa *proceſſum.*

OCTAVO, Commendatur & *hæc clauſula:*Secundum *formam iuris & ſtatutorum.* Quia *ſi fortè ius commune deficiat, iuuabitur intentio actoris per ſtatuta.*Et *quanquam* Angelus *in* §. Omnium. Inſtit.De *actioni. nonnihil in hoc hæreat,*Iaſon *tamen reiecta eius ſententia,citra dubitationem aſſerit non contemnendam eſſe hanc praxim, iuxta* l.ij.C.Quemad.*teſtament.aperian.*Teſtamenti *tabulas(inquit)ad hoc tibi à patre datas, ut in patriam proferantur,affirmans potes illuc proferre, ut ſecundum leges moresq́; locorum inſinuentur.*Itidem *expreſſe dicit* Bar.*in* l.Rerum *quidem amotarum.*j.*in fi.ff.* De *act. rer. amot.*& l.ij.§.Si *publico.ff.*Ad *leg.*Iuli.*de adulteri.* Baldus *in* Extrauagant. De *pace* Cōſtantiæ.§.In *cauſis appellationum.* Cum *textus dicit:*Et *iuret, quòd bona fide & ſine fraude cauſas examinabit, & diffiniet ſecundum leges et mores ipſius ciuitatis,infra duos mēſes.*Vbi *præterea colligit,*Quòd *boni mores ciuitatis in iudicando reſpiciendi adeoq́; præferendi ſunt ſcriptis legibus.*Idem *in* l.iij.C.De *probat. dicit de eo qui ſecūdum* Statuta *ob hoc accuſatur quòd percuſſerit.*

NONO, *Multum expedit ut hæc quoq; clauſula adda tur, Et peto in prædictis omnibus & ſingulis, mihi ius et iuſtitiam miniſtrari.* Nam *ſic omnis actio quòmodocunq; competens generaliter comprehenditur, ſecundum communem Doctorum ſentẽtiam in c. Cum dilectus. De ordi. cognitio. De quibus (inquit) Iuſtitiam ſibi fieri poſtulabat. Et in c. ij. De offi. ordinar. Sed ſi ille (inquit) cui damnum illatum eſt, petierit Iuſtitiam, poteſt excommunica re autorẽ damni. Iaſon cum Angelo tractat in §. Omniũ. Inſtit. De actioni. Et in l. Petens. C. De pact.*

Sunt autem huius clauſulæ tres non contemnendi effectus: Primus, quòd ſi quis in libello proponat petitorium & poſſeſſorium, in concluſione uerò ſolius petitorij mentionem faciat: tunc ob prædicta uerba de utroque dicetur ſententia, modò actor legitime probauerit utrunq;. Quia omne ius ſuum in iudicium deduxiſſe cenſebitur, dicente Panormita. in d. c. Cum dilectus.

Sequens effectus eſt, Quòd exhibẽti ineptum libellum, parcitur propter hæc uerba, modo ius agendi ex propoſito facto utcunq; colligi poßit, ut in eodẽ c. Cum dilectus, probant omnes. Cæterum ſine actione nemo poteſt experiri, nec ulla uerborum congerie iuuari. Accedit Paulus de Caſt. in concil. clxvj. inci. Quæritur primò utrum hæres. Aliás (inquit) eſſet in poteſtate uniuſcuiuſq; nullam actionem habentis, agere poſſe contra aliquem & obtinere, ſcilicet apponendo illam clauſulam, Quod eſſe non debet. l. Ne in poteſtate. ff. De arbit.

Tertius deniq; effectus eſt, Quòd ſi factum adeò fuerit intricatum, ut non facile diſcernas cuius actionis formula ſit utẽdum, & quid in ſpeciem petas: tunc ne iure tuo defrauderis: narrabis ſimpliciter factum, tandemq; ſic concludes:

cludens : Quare magnifice iudex, agens cum prædicto Sempronio, peto mihi in omnibus & ſingulis iuſtitiã mi niſtrari. Angel. in d. §. Omnium. Inſtitu. De actioni, *quem ſequitur* Iaſon *in* l. Petens. C. De pact. *Sed credo tali licentia hoc corruptiſſimo ſeculo factum eſſe, ut nemo de inueſtiganda actionis forma curioſus eſſet, ſolum congerens utcunq; factum, & petens pro ſuo magis affectu & cæco iudicio, quàm ſecundum* Iuris *& æquitatis regulam, ſcilicet fiducia huius clauſulæ.* Proinde, *ſi rem ſurſum ac deorſum diſputes, ac conferas omnium ſeculorum exẽpla, nulla erit melior iudiciorum reformatio, quàm ſi recipiatur aliquando maiorum autoritate, nullum libellum admitti, in quo non aperte deſcribatur formula actionis, ut infrà latius dicemus.*

DECIMO, *Vulgatiſſima in libellis eſt clauſula,* Saluo *iure addendi, minuendi, corrigendi. Sed certè præter ius commune nihil operatur, & ſuperuacanea cenſetur.* Bar. *in* l. Neſennius. ff. De nego. geſt. Et *in* l. Non ſolũ. §. Morte. ff. De oper. no. nunciatio. *Eiuſdem opinionis eſt* Innocentius *in* c. Inter dilectos. De fid. inſtrument. *ſecundum* gloſſ. *Nam ante litem conteſtatam duntaxat, liberum eſt actori emendare libellum.* Quinimò, *ſi aduerſarius ſtatim dicat ſe huiuſmodi ſcriptum actoris, ſalua exceptione ſua, acceptum habere, adimetur ei & ante litem conteſtatam emendandi poteſtas.* Vnde *conſulunt* Doctores, Quòd *eo modo mox recipiatur libellus ab aduerſario, ne actor utatur his technis & ambagibus emẽdandi.* Calumnioſum *enim ſæpe eſt, quòd pleriq; cauſidici ſolẽt in termino ſtatuto libellum exhibere incorrectum (ut uocant) & ex continente petere terminum ad corrigendum, ſicq; tempus conduplicare.* Baldus, Immola, &

y 2 Cumanus

Cumanus in l. Gallus. §. Quidam rectè. ff. De liber. & poſthu. Cæterum poſt litis conteſtationem nullo modo libellus poteſt emendari aut mutari.

Sunt tamen qui exiſtimant alium eſſe effectum huius particulæ circa probationes faciendas, uidelicet, quòd actor ſic proteſtatus, uideatur diſiunctim non coniunctim agere, nec proinde ad omnia probanda ſe aſtrinxiſſe. Ita probat Bal. in l. Edita. C. De edend. in prin. Et Hoſtienſis in d. c. Inter dilectos. Addit tamen Baldus, neminem in dubio cenſeri ſe aſtringere, niſi quatenus uult agere. l. Scio quæſitum. ff. De appellatio. Cui Iaſon quoq; in eadem l. Edita. in fi. ſubſcribit. Cæterũ, quod adijci ſolet, Saluo mihi arbitrio addendi: nullius effectus eſt. Bal. Paul. de Caſt. cum alijs, in l. j. C. Vt quæ deſ. aduocat.

Illud quoq; prætereundũ non eſt, Quòd actor ubi ſemel emẽdauerit libellũ, non eſt denuo admittẽdus, etiã ante litem conteſtatam. Bal. in c. ij. De libell. oblatio. citans l. Si quis iuſiurãdum. C. De reb. credit. Iaſon in d. l. Edita.

Sed hæc omnia ſunt uera de libellis qui litis conteſtationem inducunt: quid autem dicemus de poſitionibus & articulis, uel unà cum libello, uel ſeorſum exhibitis, an illis aliquid addere liceat? Reſpondeo breuiter ueriorem eſſe ſententiam eorum qui dicunt, ponentem in hoc non facile audiendum eſſe, quia uidetur fateri id quod ponit. Niſi fortè probare poſſet ſe errore ductum: & præcipuè, ſi ex continenti hoc alleget, re adhuc integra, anteaquã reſpondeat aduerſarius, argu. l. Si quis iuſiurandum. C. De reb. credit. Sic & teſtis ex continenti ſe corrigens, à periurio excuſatur. c. Præterea. in fi. De teſtib. cogend. Alioqui confeſſiones in iudicio factæ, non præſumuntur erroneæ, ut notat Dynus in c. Quod ſemel. De reg. Iur. lib. VI.

Deliberandũ ergo maturè eſt actoribus quid ponãt, ſicut & reis quid reſpõdeãt, quorũ æqua in hoc eſt relatio. Specula. in tit. Depoſitio. §. ult. Bal. in l. Edita. C. De edẽd. Et alij Doctores ſecundũ gloſſ. in c. ult. De iureiuran. lib. VI.

Cæterum, quod ad nouos articulos pertinet prioribus addendos, quos etiam additionales uocant: Speculat. in d. tit. De poſition. §. Quarto quæritur, uidetur rectè ſentire: Quòd poſitiones ſemper admittendæ ſint, etiam publicatis iam dictis teſtium. Rationẽ addit, Nã poſitiones uice probationũ ſunt ſequente reſponſione aduerſarij. §. ulti. in Auct. De his qui ingrediun. ad appellan. Illud quoque (inquit) adijcimus, ut ſi quis probationem petierit, quanquàm ſuorum ſermonum aut literarũ. Sed nemo dubitauerit poſt publicationem quoque teſtificationum admitti probationes, quoad renuncietur & concludatur in cauſa. c. Cum dilectus. De fid. inſtrumento. Ergo ſic quoque cenſendum eſt de poſitionibus & articulis. pos. adm. c. à dic. pst.

Quòd ſi hic obijcias: Poſitiones poſt aperta teſtimonia nihil profuturas, quandoquidem negatæ nequeunt poſteà teſtibus probari. §. Quia uerò multi. in Auct. De teſtib. c. Conſtitutis. ij. eod. tit. Reſpondet Specul. Quia poſſunt probari per inſtrumenta, aut confeßiones aduerſarij. c. Statuimus De confeſſ. lib. VI. Statuimus (ait Romanus Pontifex) ut poſitiones negatiuas, quæ probari non poſſunt, niſi per confeßionem aduerſarij, Iudices admittere poßint, ſi æquitate ſuadente uiderint expedire. Num igitur contemnendus eſt effectus, ſi fortè confiteatur aduerſarius articulos? Porrò, Legis mens eſt in iudicijs, ut ampliſſima ſit probandæ ueritatis uia. l. Serui. ff. De teſti. l. Generaliter. in prin. C. De reb. credit. l. Ne quid. §. De his. ff. De incendi. rui. naufra. l. Quo multi. in fin. C. De hæreti.

xiiij. q. ij. c. Quanquam ſacerdotum. Vnde eſt regula in c. j. De confeſſ. lib. vi. Quòd ubicunq; locum habent probationes, ibi admittuntur & poſitiones, quarum confeſſione fortaßis ſequuta, non ſit ulterius laborandum, ſiue ante ſiue poſt litem conteſtatam.

Sed tota hac diſputatione nihil opus fuerit, ſi cauſidici rectè teneant actionum formulas, quæ ſatis oſtendũt, quid in unaquaq; perſecutione ponendum ac probandum ſit, ut iſtis conſarcinatis articulis nihil ſit opus perdere tempus, grauare Iudicem, & cauſam implicare.

DE POSITIONIBVS ET *articulis.*

POſitio à ponendo (quæ Græcis dicitur theſis) eſt alicuius particularis rei ad cauſam pertinentis aſſertio, autore Bartolo in l. ij. Quod obſeruari. C. De iureiurand. propt. calum. dand. Vbi præterea rectè dicit. huius uocabuli uſum adeoq; rem ipſam, conſuetudine magis quàm ſcripto iure receptam eſſe in iudicijs.

Articulus uerò appellatur, quaſi membrum alicuius facti ſeu caſus diminutißimum: uidelicet, cum ſingulæ orationis ſententiæ, interuallis quibuſdam diſtinguuntur, ſicut inferius apparebit exemplis.

Proinde, ſi uno prorſus orationis contextu, factum Iudici ex ſcripto proponas, libellus eſt. Sin autem ſingulas partes & circunſtantias breuißimis pronunciatis complectaris, & nihilominus quæ ad libellum requiruntur adijcias, fit libellus poſitionalis aut (ut dicũt) articulatus. Vtriuſq; exempar infrà deſcribam.

Interim, ùt proſequamur quod paulo antè cœpimus dicere, admonendi ſumus, antiquitatẽ ignoraſſe hanc formulam articulati libelli. Veteres enim ipſam actionis uim & poteſtatem,

poteſtatem, ſimpliciter ſcripto comprehendebant ſolenniter. Cæterum, quatenus ad probationẽ ab aduerſario depromendam attinebat, utebãtur primum interrogatorijs actionibus: Deinde eaſdem interrogationes, officio Iudicis expediebant, donec poſterioris ſeculi autores ad augendas cauſarum probationes, hũc modum paulatim admitterent in iudicijs, & commodum exiſtimarent, quoniam in dies magis magiſq; multiplicabantur lites.

Mihi autem uidetur optimis rationibus, nõ errore (ut fieri ſolet) hanc conſuetudinẽ cœpiſſe, niſi eã nunc in abuſum uerteremus, ſicut omnia præclara. In primis enim, quid magis inſtruat Iudicem de cauſa cogniturum, quàm hæc copulata lectio? Deinde, quid reo conuento cõmodius inſinuet ſpeciem futuræ litis, quàm actionis formula cum tota facti ſerie coniuncta? Quid item litis compendio magis deſeruiat, quàm uno ſcripto omnia proponere, quæ alioqui uelut eadem cantilena ſæpius eſſent repetenda?

Veruntamen tempora præparandi iudicij non confunduntur per hoc. Nam iſta eſt praxis uera: Vt exhibeatur tale ſcriptum loco ſimplicis libelli. Et tum lite conteſtata, rurſus in tempore ad articulandum conſtituto, uel (ſicut appellant) termino repetatur uice articulorũ. Quanquàm & ſicubi diſtincta fiant ſcripta, & diſtincta ſeruẽtur tempora, non poteſt improbari, modo ſine calumnia procedat: uidelicet, ne grauentur litigatores ſumptibus ſuperuacaneis.

Præterea, neq; hoc ignorandum eſt, Quòd poſitiones & articuli, quamuis uerbis aſſertorijs fieri & ſoleant & debeant: habent tamen in ſe uim interrogationis, ut meritò peti poßit aduerſarij reſponſio. Eſt autem ratio euidens, quare aſſerendo & non interrogando concipiendi

ſint articuli. Nam ſicut actor hoc intendit, ut ſi quid conſiteatur reus, uelit ipſe in hoc ab onere probandi ſtatim releuari: ita reo quoque cōuento prodeſſe debet id, quod actor aſſerit, & aſſerendo confitetur. Obſeruanda enim eſt inter actorem & reum æqualitas. c. ij. De mutu. petitioni. c. Non licet. De regul. Iur. lib. VI. Si autem interrogaret ſolum actor, nec aliquid aſſereret, nihil uideretur confiteri. Quid enim fatetur, qui interrogat? Et ita multò durior eſſet rei conuenti conditio, qui ſemper reſpondendo obnoxius eſſet confeſſioni, nũquam aliquid ſimile relaturus ab actore.

Bona igitur interpres & moderatrix in hac parte eſt Conſuetudo: quòd actor ponat & adfirmet, ponendo autem & affirmando nihilo minus tacite interroget aduerſarium. Nulla enim in iudicio commodior eſſe poteſt probatio, quàm propria alicuius confeſſio, ex infallibili conſcientia & animi ratione prodita.

Vnde ſequitur, nihil referre quo nomine dixeris id genus ſcriptum. Nam aliâs appellant poſitiones, aliâs articulos, aliâs aſſertiones, aliâs capitula, aliâs deniq; poſitionales articulos. c. ult. in prin. c. Præſentium. §. Teſtes. De confeſſ. lib. VI. c. Cauſam quæ. ij. Et c. Ex parte. De teſtib.

Videamus itaq; in ſcribendis articulis quid maximè ſequendum, quid'ue ſit euitandum.

PRIMO, itaq; circa poſitionales articulos cauendum eſt cum primis, ne ſuperuacanei ſint ſeu impertinentes, hoc eſt, quorum probatio nihil adiutura ſit intentionem actoris. Vnde Doctores colligunt regulam, Quòd nemo admitti debeat ad probandũ id, quo probato, nihil obtinere poſſit in cauſa, ut in l. Ad probationem. j. C. De probatio. c. Dilecti filij. De exceptioni. l. Hæc ſtipulatio. §. Diuus. ff.

uus.ff.Vt leg.nomi.cauea. Sic Iuſtinianus Imperator ſemel atq; iterum ab emendato Codice ſuo iuſſit reſecari ſuperuacanea,ut eſt uidere in procemio. C.§. Quibus ſpecialiter.Et de Iuſtinia.Codi.confir.§.Tollendis quidem.

Impertinentes autem articulos,Dominicus in c.ul.De confeſ.li.vi.diffinit,eos eſſe, qui ad cauſam prorſus nihil faciunt,aut ſi prima fronte utcunq; aliquid facere uideantur,ad ius tamen relati, nullũ habent probationis effectũ. l.Ampliorem.C.De appell.Veluti, ſi quis mutuum petẽs, ponat ſe aſcendiſſe capitolium. Vel,ſi quis uendicans domum,ponat ſuos fuiſſe nũmos quibus eam Titius ſuo nomine emit. Quo exemplo uſus eſt Imperator in l.Ad probationem.C.De probati.

Plerunq; autem collatio circunſtantiarũ oſtendet utrũ aliquid ſit ſuperuacaneum,ut eſt pulchrum argu.Inſtitu. De lega.in prin.Et probatur in l.Inſtrumenta.C.De probatio.à contrario ſenſu. Inſtrumenta(inquit) domeſtica, ſeu priuata teſtatio,ſeu adnotatio,ſi non alijs quoq; adminiculis adiuuentur, ad probationem ſola non ſufficiunt. Ex his ergo ſatis apparet, ſtultum eſſe actorem qui multos congerit ſuperuacaneos ſeu impertinentes articulos, præbens ſcilicet anſam excipiendi aduerſario.Imperator quoq; uerboſas aſſertiones deteſtatur in l. Ampliorem.§. In refutatorijs.C.De appellatio. Et hæc non ſolum uera ſunt,cum cauſa ex ſcripto tractatur, uerumetiam cum ex non ſcripto cognoſcitur.Accur.in l.Ex ea cauſa.in prin. ff.De poſt. rectè exiſtimat, hominẽ plus æquo uerboſum, prohibendum eſſe pro alio poſtulare.

Articuli igitur ſolum ea continere debent,quæ ad inſtitutam actionem neceſſariò requiruntur,& quibus probatis, conſtet intentionem actoris iure locum habere, ac

reum conuentum eſſe condemnandum. Hoc *autem quo pa ćto fieri oporteat, non aliter intelligi poteſt, quàm ſi natu ram cuiuſq; actionis cõpertam habeas.* Interim *tamen de impertinentibus articulis adi* Bartolum *in l.* Si *duo patro ni.* §. Idem Iulianus. ff. De *iureiuran.*

SECVNDO *oportet ſcribere articulos uerbis minimè obſcuris, ne tam à* Iudice *quàm ab aduerſario poßint repu diari, exemplo l.* Vt *reſponſum.* C. De *tranſact.* Vt *reſpon ſum (inquit) congruum accipere poßis, inſere pacti exem plum.* Et *l.* Donitius. *ff.* De *teſtamẽ.* Aut *(inquit* Celſus*) nõ intelligo quid ſit de quo me cõſulis, aut ualde ſtulta eſt con ſultatio tua.* Accedit. *c.* De *muliere.* De *ſponſali.*

Obſcuritas *autẽ tribus potißimum modis cognoſcetur.*

I. Si *de una re ad aliam mutetur, nec ſatis ſibi conſtet o ratio.* Veluti, *cum quis nunc hoc, nunc illud, alijs atq; a lijs uerbis proponat.* Quam *inconſtantiam ius cenſet ob ſcuram & mendacij ſuſpectam, arg. l.* Nemo. *in fi.* C. De *acqui. poſſeßi.* Huc *alludit uulgatũ prouerbium,* Mẽtien *tem oportet eße diu memorem.* Conſtanter *igitur & inge nuè litigatores factum exponere debent, ut res eſt, nihil aliud appetẽtes quàm quòd iuſtitiã conſequantur.* Quod *niſi fiat, aduerſarius non tenebitur reſpondere huiuſmodi uarijs poſitionibus, quas nec* Iudex *debet admittere, cum obſcuram uarietatem leges damnent, apertam ſimplicitatẽ extollant & amplectantur, in* Auct. De *teſtamen. imperfe. in princ.*

II. Si *actor alternatiuè ponat uſus his dictionibus, uel, aut, ue, & ſimilibus quæ dubiam faciunt orationem.* Vt *ſi quis ponat ſibi ab aduerſario promiſſa decem uel quin decim.* Semper *enim ferè obſcura eſt alternatio. l.* Vbi *au tem.* §. Qui *illud aut illud. ff.* De *uerbo. obligat. l.* Pretor *edixit.*

edixit.§.Quod autem Prætor.ff.De iniuri. Et propterea hoc caſu aduerſarius rectè petet explicatiorē articulum, ut notatur in l.Inter ſtipulantē.§.Si Stichum.ff.De uerb. oblig.Et in l.Si quis intentione.ff.De iudi.

Quod tamen uerum eſt, niſi res alternatim promiſſæ ſint.Nam tunc pro ueritate facti,eodem quoq; modo neceſſariè petuntur.§.Huic autem qui loco.Inſti. De actioni.Vel,niſi Ius talem petitionem ex cauſa præſcribat, ut eſt exemplum in l.ij.§. Apud Labeonem.ff.De aq.plu.arcen.Præterea cum litigatores legitimā dubitandi cauſam habent,rectè utuntur alternationibus.Veluti,ubi incertū eſt utrum res extet, an non:iure petitur res,uel eius æſtimatio,docente Bar.in l.Sancimus.j.C.De ſacroſ.eccle.Et in l.j.§.Quia autem.ff.Quor.legato. Sic & contrahentibus permiſſum eſt, contractum dicere nullum: uel petere reſcindi,ſi quouis modo ualeat.Idē probatur de ſententia autore Bart.in l.ſi expreſſim.ff.De appella.

Ad hanc autem incertitudinis ſpeciem pertinent uerba plus uel minus tribus annis & ultra: cum ſimilibus: quæ præterquam quòd nullius effectus ſunt,obſcurū quoque faciunt articulum. capit.Literæ. De dilation. Tractant Doctores in l. Cum filius. §.Pater cum filia. ff.De legat.ij. Et in l.In actione furti. in principio.ff. De furt. Meminit etiam Bartolus horum uerborum in l. Publia Meuia.§. ultimo. ff. Depoſit. Igitur ubi res ipſa non poſtulauerit, minimè utendum eſt ſententiarum alternatione.

III. Cum litigatores utuntur uerbis ambiguis, quæ ad multa referri poſſunt, nec tamē addunt quid intelligi uelint.Veluti,ſi quis legati mentionem faciat, nō adijciens ſpeciē,ut eſt exemplū in l.Titia cū teſtamento.in prin.ff.

De

*De lega.ij.Aut,ſi quis aſſerat ſibi ab aduerſario promiſ=
ſos fuiſſe decem denarios,prætermittens ſpeciem monetæ.
l.Cum Stichus.ff.De Solutio. Hæc enim generalitas rerũ
quæ his uerbis ſignificãtur, facit obſcuritatem quandam.
l.Ita fidei.ff.De iur.fiſc.Et notatur in l.Veteribus.ff. De
pact.Fugienda igitur eſt quantum fieri poteſt,& ſingu=
læ res,ſingulis appellationibus diſtinguendæ ac in ſpeciẽ
deſignandæ ſunt,iuxta §.Alio autem modo.Inſti. Quib.
mod.teſta.infir.Siquidem Seruius Iuriſcõſultus rectè diffi
niuit,non uideri quenquam dixiſſe,cuius non ſuo nomine
uſus eſt.l.Labeo ait.in fin.ff.De ſupellect.legat.Et eſt ele
gans textus in l.iij.ff.De reb.dubi. Vnde cogendi ſunt li=
tigatores,opponente aduerſario,ut ambiguos ſeu genera
les articulos,ſpeciatim explicẽt, ſecundum diffinitionem
Iuriſconſulti in l.Certum.ff.Si cert.peta.*

*Prædicta uerò omnia,& quæ poſt hæc dicturi ſumus
de obſcuritate libelli,determinãda ſunt aliquot modis.*

*I. Non debet in poteſtate rei cõuenti eſſe, ſemper obſcu
ritatis commento iudicium differre,ac inutilibus diſputa=
tionibus & cauſam inuertere, & tempora cum ſumpti=
bus perdere. Siquidem nunc nemo non habet in ore hanc
exceptionem:Libellus eſt ineptus,obſcurus,uarius, incer-
tus,generalis,peccans in materia & forma, & cætera id
genus:quaſi uero ſine his uerbis ſcriptum exceptionis nõ
uideatur à perito cauſidico editum.Tandem fit,ut iſta de
fenſio ad neceſſitatem permiſſa,conuertatur in defenſionẽ
iniquitatis, ſicut de remedio appellationis conqueritur
Romanus Pontifex in capite.Vt debitus.§.Porrò.De ap
pellatio.*

*Quapropter,cum litigatores huiuſmodi calumnias ſi
bi obijciunt,Iudicis officium eſt,diligẽter æſtimare, num*

oppoſita

oppoſita deformitas digna ſit emendatione. Nam Iudex *ſemper æquum ſe cognitorem utriſq; litigatoribus exhibere debet,ſicut iubet* Imperator *in* Auct. Iuſiuran. *quod præſtat. ab his.* Neq; *enim temere admittet,neq; ſtatim reijciet libellũ impugnatum:ſed pro qualitate cauſæ ſententiam interlocutoriam dicet.* Et *ſi libello reſpondẽdum non eſſe cognouerit,abſoluet reum ab inſtantia illius iudicij:condemnato actore in expenſis.* Cum *autem unius uel alterius articuli quæſtio uertitur, iudiciũ utiq; procedit.* Sed *pronunciandum omnino eſt, quia ſuper libello quem aduerſarius impugnat, nõ eſt ante interlocutionẽ procedendum,dicente* Bart.*in l.ſi in rem.j.ff.*De Rei *uendi.* Et *in l.*Si *mater.§.j.ff.*De *exceptioni.*

In *cognitione autem huius exceptionis meminiſſe debet* Iudex,*quòd ubi non magni momenti uel circa aduentitias clauſulas uerſatur obſcuritas,ibi admittendũ potius eſſe libellum,quàm reijciendum,etiam ſi ſummo iure poſſet reijcere:*Nõ *enim quicquid eius poteſtati permittitur, id ſubijcitur ſtatim iuris neceßitati.l.* Non *quicquid. in prin.ff.*De *iudic.*

Benignius *ergo fecerit,ſi libellũ ob modicam rem non protinus reijciat, utcunq; urgeat aduerſarius differendæ litis fortè cupidus.*Ita *tractat* Barto.*in l.*Si *præſes.in fi.ff.* De *pœni.*Et *in l.*Scire *debemus.in prin.ff.*De *uerbo obliga.ubi probat uerba libelli interpretanda,adeoq; nõnihil à ſua ſignificatione(ſi fieri poßit)trahenda eſſe,ut magis ualeat,quàm pereat,iuxta l.*Quoties.*ij.ff.*De *reb.dub.*Sic *etiã reſpondit* Paul. *de* Caſt.*cõſi.clxxxvij.inci.*Super *primo reperio.*Eſt *argu.in l.* Verbum *uolo.*C. De *fideicommiſ.* Verbum*(inquit)*Volo,*licet deſit,tamẽ quia additum perfectum ſenſum facit, pro adiecto habendum eſt.* Iaſon

in l.

in l.j.ff. De *offic.aſſeſſo.multis utitur teſtimonijs.* Fieri e*nim poteſt in iudicijs,ut ex ſuccedaneis probationibus,emendetur aliquid uel ſuppleatur quod defuit,aut declaretur quod obſcurum uidebatur.* Hoc *probatur in c.* Exami*nata.* De *iudici.ubi ex productis teſtibus dicit* Romanus Pontifex *ſe cognouiſſe intentionem actoris ineptam.* Idē *reſpondit.*Pet.*de* Ancha.*conſi.cclvj.*Incipi. In *cauſa & quæſtione quæ uertitur inter nobilem uirum dominum* Robertum. Accedit Ioannes *de* Ferrarijs *in ti.* De *forma reſponſi.rei comment.*

In *ſumma quotieſcunq; diſputatio ineptitudinis uel obſcuritatis ſuboritur inter litigatores,*Iudex *plus fauere debet actori quàm reo,ut eſt communis ſententia* Docto*rum in l.j.§.j.ff.Si menſ.falſ.mod.dixer.*Et *in c.*Dilecti *filij.*De *iudici.* Quòd *ſi obijciat l.*Fauorabiliores*.ff.*De *regu.iur.& c.*Cum *ſunt.eod.tit.lib.* VI. R*eſpondeo,*In *diffinienda lite fauorabiliores eſſe reos quàm actores, ut in dictis ll.* Cæterum *in his quæ ad ordinandam litem pertinēt, actores plus fauoris habent, docente* Bart.*in l.*De *die.ff.* Qui *ſatiſd.cogāt.* Quanquàm *non uideo quid fauoris ſit adſequuturus reus,ſi reijciatur libellus,quem actor denuò exhibiturus ſit, ut dicit* Romanus Pontifex *in capitulo* Abbate *ſanè.§.Secus autem cum egit.*De *ſenten.& re iudic.lib.* VI.

Et *omnia quæ de libello diximus,ea circa exceptionē repetenda ſunt,nimirum ut & illa,quatenus fieri iure poteſt,potius admittatur quàm reijciatur.* Et *hactenus de prima exceptione à ſuperiore regula.*

II. *Si litigatores nullam mentionem faciant, non debet* Iudex *faciliter ineptitudinis uel obſcuritatis quæſtionem mouere,niſi formula omnino nihil ualeat,aut articuli pla*

nè

nè intelligi non poßint,ut ſuperius ſatis tractatum eſt.Id enim quod in initio non ualet, nunquam poteſt conualeſcere.c.Quod in initio.Et c.Non formatur.De regu.Iur. lib.VI. Alioqui ſufficit ſententiam ex quacunq; parte actorum iudicialium fieri certam.l.in ſumma. §.Amplius. ff.De re iudicat.l.penulti.C.De ſenten.quæ ſi.cert.quāti. prola.eſt. Et eſt crebrior opinio Doctorum in l.Edita,C. De edend.

Hæc uera ſunt in Ciuilibus cauſis:Cæterū in perſequē do crimine,libellus ineptus aut obſcurus,etiam aduerſario non excipiēte,ipſo iure nullus eſt.l.Prætor edixit.in prin ci.ff.De iniuri.l.Libellorum.ff.De accuſatio.

III. *Quantum ad generalitatem attinet, admonendi ſumus:Quòd in cauſa ſpolij admittitur libellus generalis, ſi petantur res,& damnorum æſtimationes,nulla ſpeciali facta deſignatione,ut notāt Doctores in c. Cū dilectus. De ordi.cogniti. Cum dicit: In prædis animalium & alijs damnificare.*

IIII.*Generalitas,nō poteſt opponi filio petenti legitimā ſuā,etiam ſi nullā quantitatē ſeu æſtimationē adijciat, ut probat Bal.in l.ſi quis in ſuo.C.De inoffi.teſtamen.Innocent.in C.Conquerente.De offi.ordinari.*

V. *In cauſa dotis petendæ non poteſt impugnari libellus generalis.Quoniam dos eſt res uniuerſalis.l.Quod dicitur.in prin.ff. De impen.in re.dota.fact. Sed in iudicijs uniuerſalibus non poteſt redargui generalitas.Vt probat Barto. cum alijs in l. ultima .C. De ſentent.quæ ſin. cert. quāti.profer.Et in ti.ff.Solu.mat. Idē recte confirmat Iaſon in l.j.ff. De edē. Sufficit enim in executione deſignare res, quarū generaliter facta eſt mētio in articulis. Huc uidetur accedere Bart. in l.ij.C.De ſent.quæ ſi.cer.quan.*

quamuis

quamuis alibi uariet. In ſumma ubi uel ex facto aduerſarij, uel ex alia iuſta cauſa ignorat actor ſpecies rerũ: ibi generalitas non poteſt apponi.l. Quæ de tota.§.Incertæ partis.ff.De rei uendicat.

VI. *In his quæ acceſſoria ſunt petitæ rei. Veluti,ſi re deſignata, fructuum non ita ad amußim uel etiam nulla fiat deſignatio,non erit facile audiẽdus aduerſarius opponẽs obſcuritatem,ut probat Bart.in l.j.in princ.ff.De edend. per l.Et ex diuerſo.§.j.ff.De rei uendic. Iaſon in eadem l. j.teſtatur Bart.ſententiam crebriorẽ eſſe.c.Inter dilectos. in prin. De fide inſtrument. Hæc omnia(inquit) petebat cum omnibus fructibus inde perceptis. Citat etiam conſilium Alexan.xc. incipi.In cauſa & lite uertente coram arbitro.*

TERTIO, *Curãdum eſt, ut ſimplices articuli ſint,hoc eſt,unius duntaxat rei. Exempli gratia: Pono aduerſariũ mihi uendidiſſe equum.Hic enim articulus,ſimplex eſt,nõ niſi ſolius uenditionis mentionẽ faciens. Cæterũ ſi ſic dicas:Pono aduerſarium uendidiſſe mihi equum decem florenis,multiplex fit articulus:quod incautus aliquis à fronte non diſcerneret. Nam duo continet, quorum alterum poteſt eſſe uerum, alterum falſum. Porrò, ſi equus eſt uenditus, non ſequitur tanti uenditum eſſe, ſed fortè minoris aut pluris. Vtrunque ergo duobus articulis exponendum eſt, hoc modo:Pono talem equum ab aduerſario mihi eſſe uenditum: item, Pono decem florenis uenditum mihi eſſe, & ſic de cæteris. Ratio autem eſt. Nam qui ſimplex & certum reſponſum exigit ſecundum ius.l. Certũ. ff. De confeſ. is uicißim ſimplices articulos edere debet. Primũ,ut eo iure utatur, quod ab alio exigit.l.j.ff. Quod quiſq.iur.in alium ſtat.c.Cum omnes.De conſtitutionib.* art.

Deinde,

Deinde,ut inter actorẽ & reum æqualitas ſeruetur.l.ulti. C.De fructi. & lit. expen. c. Non licet. De regul.Iur. lib.VI.

Præterea,nũquam tutum eſt in his quæ ſigillatim probanda ſunt, uno atq; eodem orationis contextu multa copulatim proferre. Altera enim parte non probata,totus articulus corruit.l.Si is qui ducenta.§.Vtrum.ff.De reb. dubi.Et iij.q.ix.c.Pura.Pura(inquit Ambroſius)et ſimplex teſtimonij ſeries intimanda eſt.Plerunq; teſtis dum ad ſeriem geſtorum aliquid ex ſuo adijcit, totam teſtimonij fidem parte mendacij dedecorat.Nihil igitur quod bonum uidetur,addendum eſt.Hæc ille.

Caueant itaq; litigatores multiplicare articulos.l.ult. C.De ſentent.& interlo.omni.Iudic. Sunt etiam qui putant aduerſarium ad multiplicem poſitionem omnino nõ teneri reſpondere.Sed cũ inde frequentiſſima calumniandi occaſio naſceretur,reiecta eſt horum ſentẽtia, ut teſtes ſunt Innocen.Abbas Hoſtienſis & alij in c. Præſentium. §.Præterea.De teſti.lib.VI.Debet enim aduerſarius multiplicem articulum per partes ſingulas fateri aut negare, niſi fortè intricata ſit materia,ut tunc recte petat diuiſim explicari ab aduerſario.

QVARTO, *Poſitiones & articuli factum alienũ continere non debent, quandoquidem aduerſarius ad eos non eſt cogẽdus reſpondere. l. Marcellus.§.Qui reum.ff.Rer. amota.Iurare autẽ (inquit) tam uir quàm uxor cogetur, pater autem amouentis iurare non cogitur, cum iniquum ſit de alieno facto alium iurare.l.ult.ff.Pro ſuo:Quia(inquit) in alieni facti ignorantia, tolerabilis error eſt. Hæc omnia ſic accipienda ſunt, quòd factum alienum ad cauſam non pertinens,allegari non debeat,propter genera-* quis nõ coge iurar de fa

lem regulam de non admittendis articulis impertinẽtibus. Cæterum, ſi factum alienum ad cauſam de qua agitur ſpectet, ſanè nihil prohibet id inter articulos referri, quibus etiam aduerſarius reſpondere tenetur, & quidem facilè poteſt ſine periculo periurij, quoniam qui id tantum quod credit aut non credit, reſpondet, ut tractant Doctores *ſecundum gloſſ. in c.* Præſentium. De *teſti. lib.* VI. Et *in c. Cum cauſam quæ.* De *iura. calũ.* Probatur *in l. ij. §. Quod obſeruari. C. eod. tit.*

QVINTO, E*uitandi ſunt articuli captioſi, hoc eſt, ita ſcripti, ut ſiue confitearis, ſiue neges, ſemper tibi incommodo ceſſurum ſit.* Veluti, *ſi de his fiant poſitiones, quæ prius per iuſiurãdum ab aduerſario delatum, ſopita ſunt, exemplo l.* Qui *iuraſſe. §. Si pater. ff.* De *iureiurand.* His *igitur articulis reus conuentus non tenetur reſpondere, quoniam nemini laqueus eſt inijciendus. xxvij. q. j.* De *uiduis. ij.* Idem *iuris eſt ſi poſitiones contineant delictum aduerſarij.* Quod *tamen tractat & diſtinguit* Barto. *in l.* Marcellus. *§.* Qui *rerum. ff.* Rerum *amot.* Et Dominicus *in c. ulti. in fi.* De *confeſſ. lib.* VI. Putant *enim de aperto crimine, & poni poſſe ab actore, & reſpondendum eſſe ab aduerſario. c.* Qualiter *& quando. ij.* Et *c.* Inquiſitionis. *in fi.* De *accuſationi.* Cæterum, *occultis criminibus reſpondere non tenetur reus conuentus, iuxta illud* Pauli *ad* Hebræos: Non *tibi dico ut te prodas in publicum, neque apud alios te excuſes.* Vt *refertur de pœniten. diſtincti. j. §.* His *autoritatibus.* Et *ſic intelligenda eſt ſuperior regula: neminem cogendum eſſe, ut propriam turpitudinem confiteatur, uel ad eam reſpondeat in cauſa Ciuili. Sed in criminali reſpondere tenetur, ut probat* Bart. *in ead. l.* Marcellus.

Alio

Alio quoque modo articuli ſunt calumnioſi, cum ſub diuerſo loquendi ſchemate habent aliquid, ad quod ſi in ſpeciẽ reſpõdeas, aut negaturus ſis quod prius affirmaſti, aut contrà, confeſſurus, quod paulo antè negaſti, nõ ſine diſcrimine periurij. Hoc *autem fit, ſi generali aſſertione præmiſſa, quam haud dubiè negaturus ſis, ſubiungat aduerſarius aliâs poſitiones, quibus nonnihil mutatis traducat te incautum ad confitendum præcedentem articulum:* Vt *ſi ſic quis ſcribat,* Pono Titium *fuiſſe procuratorem tuum.* Hunc *articulum fortè non credas eſſe uerum.* Deinde *ſubiungat,* Item *pono, quòd prædictus* Titius *coluit rei conuenti uineam.* Item *quòd collecta uina uendidit.* Item *quòd hæc omnia fecit mãdato eiuſdem.* Hos *tres articulos ſi confitearis, contraria uidebitur tua reſponſio.* Procurator *enim eſt qui aliena negocia mandato domini adminiſtrat. l. j. ff.* De procurator. Si *rurſus neges, ſuberit & hic ſcrupulus, quia fortè uerum eſt,* Titium *coluiſſe uineam tuam, & uina uendidiſſe mandato tuo: non tamen procuratorem fuiſſe ad id quod aduerſarius intendit.* Et *hoc eſt quod dici ſolet: negato eo quod generaliter propoſitum eſt, ſimulatq; negatas eſſe omnes ex eo dependentes ſpecies. l.* Nam *etſi. §.* Rumpendo. *ff.* De *iniuſt. rupt. & irrit. teſtament. l.* Non *dubium.* C. De *legib. l. j.* C. De *codicil.*

His *autem modis captio, calumnia ſeu cauillatio in poſitionibus committitur, ut eleganter tractat* Iuriſconſultus *in l.* Natura *cauillationis.* Et *l.* Si *calumnietur. ff.* De *uerbo. ſignifi. l.* Ea *eſt natura. ff.* De *regul.* Iur. Non *eſt ergo huiuſmodi articulis reſpondendum, ſed ſufficit hoc ipſum dicere quòd incaptioſi ſint, & nullam reſponſionem ſine periculo reſpondentis admittant.*

Cæterum oportet Iudicem hic circunſpectum eſſe, ne ſtatim affectui litigãtium cedat, hoc eſt, ne poſitiones admittat uel reijciat temere: ſed ſummatim cognoſcere debebit, utrum aſſerentis ualde interſit reſponderi ab aduerſario, ſicut dicit iuriſconſultus in l. Si defenſor. §. Illud quæritur. ff. De interrogato. actioni. Cognitionis autem effectus triplex eſt. Nam ſi uiderit articulos omnino impertinentes aut captioſos eſſe, reijciet eos, quandoquidẽ nemo eſt onerandus ſuperuacanea aut contra ius periculoſa reſponſione, ſicut nec inutili cautione. l. Hæc ſtipulatio. §. ulti. ff. Vt legato. ſeu fideicommiſſ. nomi. caueat. Diuus Pius quoque (inquit) reſcripſit, quoties euidens res eſt, ut certum ſit nullo modo fideicõmiſſo locum eſſe, perquàm iniquum eſſe, ſuperuacanea cautione onerari hæredem. Idem probatur in l. Non cogendum. §. ulti. ff. De procurato. Si autem ex diuerſo intelligat articulos non eſſe tales, quales aduerſarius differẽdi fortè iudicij cauſa impugnat, non eſt cur debeat reijcere. Imò cogendus eſt aduerſarius ad reſpondendum, & ex ſua reſponſione quaſi ex cõtractu obligatur. l. De ætate. §. Qui interrogatus. ff. De interrogat. actionib. Si deniq; dubitauerit Iudex, utrum propoſita aduerſus articulos exceptio locum habere debeat, uel nõ: tutius eſt ut poſitiões admittat, argu. c. Nõ æſtimemus. xiij. q. ij. Vbi interpres alia quoq; iura citat ad hoc. Vnde prodita eſt regula Iuris: quòd ſicut prætermiſſio eorũ quæ utilia ſunt, nocet: ita ſuperuacanea in dubio admiſſa, minimè uitiant iudicium uel alium actum. l. Non ſolet. ff. De regul. iur. l. Teſtamentum. C. De teſtament.

SEXTO, A' *poſitionibus Iuris tẽperandum eſt, quibus ideo non tenetur aduerſarius reſpondere, quia ius ſemper eſt certum, nec eget ulla probatione, propter quam inuentus*

tus eſt ponendi modus. Vnde ſi quis reſponderit confiten do aut negando id quod contra ius eſt, nihil præiudicatur uel reſpondenti uel aduerſario.l. Confeßionibus, cum l.ſequen. ff. De interrogat. actioni.l. Ornamentorum.ff. De aur.& argent.legat. Ornamentorum (inquit Paulus) appellatione ueſtem muliebrem non contineri, nec errorē hæredis ſui ius mutaſſe, reſpondent. Idem notatur in l.j.C. De confeſſ.

Simili modo uitandæ ſunt poſitiones, quæ impoßibilem rem continent. Puta, ſi quis aſſerat ſe tertio die ex Colonia profectum fuiſſe Romam. Aut ſi mulier poſt mortem mariti pariens undecimo menſe, ponat filium eſſe mortui mariti. Vel ſi quis xx. annorum adoleſcens dicat ſe filium eſſe illius qui nondum uigeſimum annum attigit. Hæc enim atque id genus alia per rerum naturam fieri non poſſe conſtat.l.Si quis ita inſtitutus.ff.De condit. inſtitu.§. Minorem.Inſti. De adoptioni. Et §. Vnum ſiquidem.in Auct.De reſtitutio.& ea quæ par.unde.menſ. Quia impoßibilium nulla obligatio eſt.l. Impoßibilium. l. Vbi repugnantia. §. Quæ rerum. Et l. Ea quæ ad damnum.ff. De regul.iur.

Olim autem apud iuris interpretes dubitatum fuit, num poſitiones negando fieri poſſent, hoc modo: Pono Lucretiam nihil mihi dotis attuliſſe. uel, Pono Titium, talem rem non uendidiſſe. Conſtitutum autem eſt hodie in c.j.De confeſſ..lib.VI. Negatiuas quoque poſitiones quæ probari non poſſunt, niſi per confeßionem aduerſarij, æquitate ſuadente admittendas eſſe. Hoc cum ita ſit, miror quid in mentem ueniat quibuſdam cauſidicis, qui ad antiquam diſputationem reſpicientes, ſic uertunt articulos, Pono quod eſt & fuit abſque eo quod Lucretia mihi attu pos. neg.

lerit dotem, & ſic de cæteris. Nam ſi hac uerſura res diſfiniri potuit, quid opus erat Pontificia conſtitutione? Et contrà, ſi Legiſlatoris autoritas hanc controuerſiam explicare potuit, quid opus eſt his uerborum inuolucris? Sed uideo nonnullos ea uexari inſania, ut de his quoq; rebus addubitent, quarum controuerſia ſuperiorum autoritate prorſus eſt diffinita. Negatiuarum autem poſitionum differentias, require apud Bar. in l. Actor. C. De probati. Et in l. In illa ſtipulatione, ſi Calend. ff. De uer. oblig.

SEPTIMO, Non eſt faciliter in articulis facienda mentio alicuius inſtrumenti aut priuilegij ſpecialis. Nam aduerſarius non poſſet antea compelli ad conteſtandam litem & reſpondendum, quàm huiuſmodi inſtrumentum uel priuilegium ederetur. Et ea quidem diſputatio ſine dilatione cauſæ non fieret. Ita Doctores in l. j. §. ulti. ff. De edend. teſte Iaſone. Et Innocentius in c. j. De probationibus. Romanus in conſilio xxxiiij. Quod tamen Bartolus in l. Poſtquàm. §. Si dies. ff. Vt leg. nom. cauea. diſtinguit.

Adde, quòd ſi ficiens mentionem inſtrumenti, iuraret ſe ante litem conteſtatam edere non poſſe, dabitur certè locus huic neceſſariæ excuſationi, nec iudicium differetur. Bar. in l. Edita. C. De edend. poſt Innocentium in c. j. De probat.

Sed quid ſi actor nolit edere inſtrumentum ſine legitima ratione? Reſpondeo poſſe ac debere Iudicem ad petitionem eius cuius intereſt, pronunciare, præmiſſa tamen monitione, nunquam de cætero fidem eſſe præſtandam tali inſtrumento uel priuilegio. Barto. quem Iaſon cum alijs ſequitur in d. l. j. §. ulti. ff. De eden. per l. iij. C. De fid. inſtrument.

Pari

Pari cura prouidendum eſt in poſitionibus, ne conſuetudo pro ſtatuto: uel contrà, ſtatutum pro conſuetudine allegetur. Nam ponens conſuetudinem eſſe, & probans ſtatutum, uel ediuerſo, meritò ſuccumbit: quandoquidem diuerſa ſunt ius ſcriptum, quale eſt ſtatutum: & non ſcriptum, hoc eſt, conſuetudo. l. De quibus. ff. De legib. ac ini ibi tractat Bartol.

OCTAVO, Sunt qui exiſtimant in rem actoris eſſe, ſi ponat & probet aduerſarium aliquando apud probos & fide dignos homines, extra iudicium fuiſſe confeſſum aliquid ad cauſam. Et quanquam Angelus Aretinus in §. Omnium. Inſtit. De actioni. contra hanc praxim inſurgat, quaſi ſcilicet hac poſitione inſtruatur aduerſarius de probatione actoris: Iaſon tamen ibidem refutata hac ratione adfert non contemnendum effectum huius poſitionis, teſtimonio Specul. in tit. De teſte. §. j. Et Antonij Butriga. in c. Examinata. De iudi. Quia etiam extraiudicialis confeßio in pleriſque caſibus ſuum adfert robur ad probandam intentionem actoris, ut Barto. cum alijs doctoribus tractat in l. Generaliter. C. De non numerat. pecuni. Imò in l. Ictus fuſtium. ff. De his qui notan. infami.

Quocirca nec illud prætereundum eſt, quòd confeßio geminata, hoc eſt, ſemel atq; iterum facta extra iudicium, perinde cenſetur, ac ſi in iudicio, aut iudicialiter contingeret, dicente Barto. poſt Accurſium in l. Cum ſcimus in princi. C. De agrico. & cenſit. lib. XI. Sic geminata obligatio tollit beneficium Velleiani. l. Si mulier. C. Ad ſenatuſc. Vellei. Sin autem (inquit) poſt bienniū hoc fecerit, ſibi imputet, ſi quod ſæpius cogitare poterat & euitare, nō fecit, ſed ultro firmauit. Sic per binā confeßionē ceſſat

exceptio non numeratæ pecuniæ.l. In *cõtractibus.* §. *Sed quoniam.* C.De *non numera.pecun.* In *illis etiam(ait)ſecuritatibus quæ poſt confectionem dotalium inſtrumentorum de ſoluta dote ex parte uel in ſolidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratæ penitus opponi.* Sic *ſecunda confeßio ſubmouet doli exceptionem, qua debitor ſe aduerſus creditorem plus petentem tueri potuiſſet. l.j.in fi.* C.De *plus petitioni.* Et *generaliter duplex uinculum ſimplice fortius eſt, ut probatur in* Auct. De *cõſang. & uteri.fratri.in fi.* Et *excludant (inquit) duplici utentes* I*ure eos,qui uno ſolo iure uti poſſunt.*

NONO, *Multum ad rem eſt adijcere articulum,* Quòd *aduerſarius ante iudicium ſit ſemel à te ipſo, deinde ab alijs amicis quanta fieri poſſet benignitate, admonitus, ut ſolueret : illum tamen hac admonitione nihil motum fuiſſe, & adhuc negare debitum.* Q*ua de re ſuprà dictum eſt.*

Præter rationem autem æquitatis eſt quoq; non contemnendus huius admonitionis effectus. Nam *ſi nunquam antea requiſitus quis uocetur in ius, et accepto libello confiteatur debitum, is non poteſt ad expenſas damnari & compelli. Secus uero ſi prius admonitus recuſauerit ſolutionem expreſſe uel tacite, hoc eſt, nihil reſpondendo aut etiam promittendo, non tamen ſatis faciens.* I*ta diffinit* Bar. Cepol.*in cautela (ut uocant) lxxxiiij. incipi.* In *libellis ſolent communiter.*

DECIMO, Vulgatus *eſt articulus qui de publica uoce & fama adijci ſolet,ut latè tractat* Barto.*in l.*De *minore* §.Tormenta.*ff.* De *quæſti.* Et Doctores *in c.*Inter *dilectos.*§.Teſtes.De *fid.inſtrumento.* V*bi famæ publicæ fit mentio.*

In *quibus*

IN QVIBVS CAVSIS LIBELLVS *neceſſario non requiritur.*

Modus olim edēdæ actionis, colligitur ex l.j.in prin. & §.Edere.ff.De edē.Qua quiſq; actione, inquit, agere uult, prius eam edere debet. Nam æquiſſimum uidetur, eum qui acturus eſt, edere actionem, ut perinde ſciat reus utrum cedere an contendere debeat. Et ſi contendendum putet, ueniat inſtructus ad agendum cognita actione qua conueniatur. Edere eſt etiam copiam deſcribendi facere, uel in libello complecti & dare uel dictare. Eum quoq; edere Labeo ait, qui producit aduerſarium ſuum ad albū, & demōſtrat quid dictaturus eſt, uel id dicēdo quo uti uelit. §. Sancimus igitur. Tractatur in Auct. De exhiben. reis. Imperatoribus uerò conuenientius uiſum eſt, ne tanta uarietas edendæ actionis eſſet, & ut ſcripto duntaxat libello, tam in ciuilibus quàm in criminalibus cauſis regulariter ius actoris in iudicio proponeretur. Auct. Offeratur. C.De litis conteſt.c.j.De libell.oblatio. Quo loci Doctores unanimi ſententia diffiniunt, libellum pertinere ad formam iudicij. Vnde rurſus ſubſcribunt Bart. in d.Auct. Offeratur, quòd ſicut tacitè & per diſsimulationem non poteſt prætermitti: ſic nec expreſsim quidem conuenire poſſunt litigatores ne edatur actio. Ratio eſt: quia Iudicis quoq; gratia datur, nedum aduerſarij.arg.l. Nemo poteſt.ff.De lega.j.Et l.Ius publicū.ff.De pact.Hinc etiam Bar.in l.In ſacris.iij.C.De proxi.ſacro.ſcrinio.lib. XII. probat non ſatis eſſe quòd actor petitionem ſuam dictauerit notario apud acta deſcribenti. Niſi fortè actor exponēdo cauſam ſuam, apud Iudicem producat inſtrumētum, in quo propoſita petitio contineatur. Nam tum perinde eſt ac ſi libellum dediſſet, ut probat Specula. in tit.De li-

bell.concep.§.Nunc dicendum eſt.

EXCIPE.

emu. q ſi. diffi. poſ. 1. *Cauſas breues ac modicas,& rudium uiliumq; perſonarum,quæ ſine libello diffiniri & ſolent & debent, ut probatur in Auct.*De *mand.prin.§.Sit tibi quoq;.Sit tibi quoq; (inquit) tertium ſtudium lites cum omni æquitate audire,& omnes quidem breuiores & quæcūq; maximè uilium ſunt,ex non ſcripto decidere & iudicare,& liberare homines alterna cōtentione. Accedit textus in Auct.* De Q*uæſto.§.Volumus autem:Et ſi quidem(ait)agricolæ ſint:conſideret,ad quos ex noſtris magiſtratibus illorū pertineant cōtrouerſiæ: et his immineat,quo magis et ſub compendio breuiterq; illos difficultatibus, quas propter huc aduenerunt,liberēt:& obtento iure ſuo,primo quoq; tempore eò remittant,unde uenerunt. Itidem de ſententiis ſtatuitur in Auct. Niſi breues.* C.De *ſenten.ex breuicu. recitan.*

Q*uæ autem cenſendæ ſint modicæ cauſæ & uiles perſonæ,tametſi regulæ quædam ſunt in iure: arbitrio tamen diſcreti Iudicis magis relinquitur, quandoquidem tam uaria facti quæſtio eſt,ut commode diffiniri nō poſſit in ſpeciem,argu.l.Mora.ff.*De *uſur.Diuus quoq; Pius (inquit) Tullio Ballo reſcripſit,an mora facta intelligatur neq; cōſtitutione ulla,neq; iuris autorum quæſtione decidi poſſe, cum ſit magis facti quàm iuris quæſtio. Itidem quanta fides habēda ſit teſtibus,qui, & cuius dignitatis, & cuius æſtimationis ſint,eū qui iudicat magis poſſe ſcire,* Diuus *Adrianus reſcripſit.l.iij.§.Ideoq; Diuus.ff.*De *teſtib. Sic & cauſa,& modus trāſactionis, & perſonarū tranſigentium qualitas,quomodo æſtimanda ſit à iudice, grauiter deſcribit iuriſconſultus in l.Cum hi quibus.§.Vult igitur oratio.ff.*De *tranſactioni.*

Sic ubi pœna non eſt in iure expreſſa, relinquitur arbitrio Iudicis ſecundum qualitatem cauſæ. c. De cauſis. ij. reſpon. De offi. deleg. Et taxatio rerum ablatarum quas ſpoliatus iuramento ſuo declarauit, Iudici arbitranda eſt pro qualitate perſonarum ac negocij. c. ult. in fi. De his qui ui metus. cauſ. Eadem ratione Vlpia. in l. j. in fi. ff. De iur. de liberan. Cum dicit tempus, nec adiecit diem, ſine dubio oſtendit eſſe in ius dicētis poteſtate quem diem præſtituat. Bar. in l. Admonēdi. in fi. ff. De iureiuran. ex qualitate perſonarum dicit cauſam, aliâs modicam, aliâs magnam cenſeri. l. Sed & ſi ſuſceperit. §. Si libertis. ff. De iudi. Idē in l. Cum ex pluribus. ff. De ſolut.

II. *Sicubi fiat ſtatutum, aut ſi per conſuetudinem paulatim recipiatur, ut propter ſumptus uitandos, ex non ſcripto cauſæ regulariter diffiniantur, uiuendum eſt patrijs moribus, argu. l. ult. in prin. C. De priuile. ſchola. lib. XII. cū dicit: Sed pro cōſuetudine uetuſtiſsima & iugiter obſeruata. c. Cum ueniſſent. De eo qui mit. in poſſeſ. Verum (inquit) legatus ipſe cauſam commiſit Iudicibus ſecundū ius & bonam terræ conſuetudinem terminandam.*

Vnde ſuperius probatum eſt, libellum quoq; & articulos, totum deniq; iudiciarium proceſſum, patrijs ritibus conformem eſſe debere, ut Specul. probat in Ti. De teſt. §. Nunc uidendum à nobis eſt, de articulis, citans inter alia diſtinct. xj. in his rebus. Et xij. diſtinc. ca. Scit ſancta. Iniquam uerò conſuetudinem, nihil ualere, certiſsimum eſt. l. ij. C. Quæ ſit long. conſue. c. Quanto. De conſue. Exempla duo ſunt: Alterum in ca. iij. De conſuet. Vbi prohibet ſententiam Iuris, à promiſcua plebe rogari: Alterum in c. ij. De proba. Vbi facilitatē deferendi iuramēti à Chriſto quoq; damnatum reprobat.

Cæterum ut maximè donemus morem audiendarum

cauſarum ex non ſcripto: nequaquam tamẽ recipi poteſt, ut nec à notario quidem excipiatur intentio actoris, cauſam ſuam apud Iudicem per ſe aut procuratorem exponẽtis. Nam hoc pacto locus daretur impoſturis, quibus nihil in iure exoſius: ut tractant Doctores in c. j. De libell. oblatio. Et in Cle. Sæpe. De uerbo. ſignifi.

Quarundam autem ciuitatum Magiſtratus in iudicijs ſuis ſcripturas adeò recuſant, ut contra ius eſſe putent, ſi apud ſe libellus detur in cauſa quantũuis ardua. Vnde fit, ut ſæpe cauſæ ſtatum non percipiant, rixis interim multiplicatis. ſicq́; contra ſtatuti aut conſuetudinis rationem, obolares quoq; cauſas in multos annos differant

III. *Si præcedente denunciatione fiat inquiſitio, non requiritur neceſſariò libellus, ut pleriq; Doctores exiſtimãt: tametſi proculdubio capita delictorum de quibus inquirendum fuerit, ſunt reo exponenda. c. Qualiter & quando. ij. §. Debet igitur. De accuſa. Debet igitur (inquit) eſſe præſens is, contra quem facienda eſt inquiſitio, niſi ſe per contumaciam abſentauerit, & exponenda ſunt ei illa capitula, de quibus fuerit inquirendum, ut facultatẽ habeat defendendi ſeipſum. Et non ſolum dicta, ſed etiam nomina ipſa teſtiũ ſunt ei (ut quid, et à quo ſit dictum appareat) publicanda. Nec non exceptiones & replicationes legitimæ admittendæ, ne per ſuppreßionem nominum, infamãdi: per exceptionum uerò excluſionem, deponẽdi falſum, audacia præbeatur.*

Non tamẽ errauerit Iudex, ſi & hoc caſu libellum articulatum offerat denunciato, quandoquidem non eſt in iure locus, qui probet expreſſe, non eſſe dandum.

IIII. *Cum Epiſcopus inter ſubditos ſuos cognoſcit de cauſis, non exigitur libellus. Auct. Niſi breuis. C. De ſen. ex breuicul. recitan. Et in Auctẽn. Vt cleric. apud propri.*

epiſco.cõuenian.in prin.Prius(inquit) ad Deo amabilem archiepiſcopum pergat,ſub quo conſtitutus eſt,& interpellet eum,& ex non ſcripto iudicium mereatur.

V. Is qui propria temeritate ſine conſenſu Epiſcopi,cõtra ius adminiſtrauerit res eccleſiaſticas,puniẽdus eſt ſimpliciter abſq; dato libello, ut tractatur in c.iij. De inſtit. c.Ad aures.De exceſſ.prala.

VI. Inter religioſos,de his quæ ad religionem ſpectant, non requiritur libellus c.ult.De ſtat.monach.Si autem(inquit) dilapidator inuentus fuerit,uel aliàs merito amouẽdus, per Diœceſanum poſtquam hoc ſibi à uiſitatoribus denunciatum fuerit, amoueatur abſq; iudiciorum ſtrepitu.

VII. In cauſa matrimoniali nõ eſt opus libello, ſicut & ſententia ex non ſcripto lata ualet propter magnum matrimonij fauorem.c.Albericus.De teſtib.

VIII. Tutori uel curatori, qui ad utilitatem pupilli ſeu adulti ſcripturã ab aduerſario productam allegat falſam, remittitur ſolennitas libelli & ſubſcriptionis. Niſi fortè ſuo nomine maluerit accuſationem ex ſcripto ſolenniter proferre. Et hoc eſt quod Imperator in l.ij. C.De his qui accuſ. non poſ. Proprio nomine (inquit) cum non liceat alieno,non prohibentur in crimine falſi ſubſcribere.Sic et tutor aut curator excuſationem ſuam ſine libello proponit.l.Scire oportet.§.Oportet.ff.De accuſa.tuto.Oportet autem(ait)unam teſtari ante tribunal(uel aliter in ſubmemorationibus).Poteſt autem & libellos dare,ut ijdẽ ipſi aiunt Imperatores.

IX. Apoſtatas, hoc eſt, fidei Chriſtianæ renegatores, peſſimos certe homines, abſq; libello licet accuſare propter enormitatem criminis.l.Apoſtatarum.in princ.C.De apoſtat.Apoſtatarum(inquit)ſacrilegum nomen, ſingulorum

rum uox continuæ accuſationis inceſſet, & nullis finita temporibus huiuſmodi criminis arceatur indago.
X. In accuſatione militis, qui neglecta officij ſui conditione ad colonarias conductiones ſe tranſtulit, qualibet delatio ex non ſcripto ſatis eſt.l. ult.in fi.C. De locat.& conduct.Pateat autem(inquit) omnibus huiuſmodi copia apud competentes Iudices accuſationis,ut qui in hac cauſa delator exiſtat, laudandus magis quàm uituperandus intelligatur.
XI. Falſitas inſtrumentorum, ſine libello puniri poteſt. l.penul.C.De probat.Idem iuris eſt de mendacio teſtis.l. Nullum.C.De teſtib.Vbi poſt derogata teſtibus priuilegia:Data(inquit)cunctis Iudicibus abſq; ullo præſcriptionis obſtaculo,ſic(ut ſæpe dictum eſt)in teſtes quorum uoces falſitate uel fraude non carere proſpexerint,pro qualitate uidelicet delicti,animaduertendi licentia.
XII. Poſtulatio ſuſpecti tutoris, ad quam mulieres etiã admittuntur,non exigit libellum.§.Conſequens.Inſtitu. De ſuſpect.tut.l.iij.§.Præterea.ff.eo.Tit. Præterea (inquit)uidẽdum eſt,an & ſine accuſatione poßit ſuſpectus repelli? Et magis eſt ut repelli debeat, ſi Prætori liqueat ex apertißimis rerum argumentis, ſuſpectum eum eſſe. Quod fauore pupillorũ accipiendum eſt.
XIII. Cum duo contendunt ſe eandem rem poßidere,et propterea neuter eorum uult libellum offerre, ne uel hoc ipſo aduerſarium uideatur agnoſcere poſſeſſorem: in hac controuerſia,poteſt,imò uerò debet prudens Iudex recipere probationes utriuſq; litigatoris ſine libello, ne ex hac contentione tandem ad arma proſiliant.ar.l. Aequiſſimum.in fi.ff.De uſufruct.Cur enim(inquit Iulianus)ad arma & rixam procedere patiatur Prætor,quos poteſt iuriſdictione ſua compeſcere?Et uter iſtorum de iure poſ
ſeßionis

ſeßionis melius probauerit, is obtinebit. Interim *neutri cõ cedendus, adeoq; ſub pœna interdicẽdus eſt huiuſmodi rei uſus.* Cæterum *ſi cõtra hanc prohibitionem Iudicis, alter eorum occupauerit ſeu inuaſerit rem: tum ad reuocandã iſtam temeritatem & inuaſionem aduerſarij, opus eſt libello, aliàs ſententia ferenda nõ ualeret.l.*Prolatam.C.De *ſentent. & interlo.omni.iudic.*

XIIII. *Cum agitur ex ſententia, uel ex tranſactione: nõ requiritur libellus.* Ratio *eſt duplex.* Primum *enim ſententia legitima habet executionem paratam .l.* Minor *uiginti quinq; annis cui fideicommiſſum.ff.*De *minori.l.*Si *cauſam.*C.De *executio.rei iudic.* Sed *per ſolennitatem offerẽdi libelli, executio multum differetur.* Ergo *nihil aliud requirendum eſt* Iudici, *quàm utrum ſit iudicatum uel trãſactum.l.*Si *prætor.in prin.ff.*De *iudic.* Præterea *iniquum eſſet admiſſo nouo libello & proceſſu, litem ex lite renaſci.l.ulti.in fi.*C.De *fid.inſtru.l.* Terminato.C. De *fructi. & liti. expen.* Poſt *abſolutum enim (inquit* Imperator) *dimiſſumq; iudicium, nephas eſt litem alteram conſurgere ex litis primæ materia.*

XV. In *cauſis beneficiorum & uſurarum, libelli datio remittitur, quando in his animæ quoq; periculum uertitur.*Cle.*Diſpendioſam.*De *iudici.* Diſpendioſam *(inquit) prorogationem litium, quam interdum ex ſubtili ordinis iudiciarij obſeruatione, cauſarum docet experientia prouenire, reſtringere in ſubſcriptis caſibus cupientes.*

XVI. *Cauſa* Iudicum, *depoſita adminiſtratione conuentorum, ex non ſcripto agẽda eſt, & infra uiginti dies terminanda.l.j.in fi.*C.Vt *om.iud.tam ciuil.quàm milita.poſt adminiſt. depoſi.*Et *in* Auct. Vt *iudic.ſin.quoq.ſuffra.§.* Neceßitatem.Quæ *ſaluberrimæ conſtitutiones hodie non ſeruantur.*

XVII.

XVII. *Apud Imperatorem cuius præſentia omnem ſolennitatem ſupplet, non eſt opus libello. argu. l.* Omnium, *in prin.* C. De *teſta.* Et *tractant* Doctores *in c.j.* De *libel. oblatio.*

XVIII. In *notorijs criminibus, quæ* Iudices *ex officio ſuo punire & poſſunt & debent, citra ſolennia accuſatio nũ, id eſt, ſine libello & accuſatione proceditur. l.* Ea *quidem.* C. De *accuſatio.* Ideoq́; *rectiſſime dixit* Auguſtinus: Euidentia *patrati ſceleris, non indiget clamore accuſatoris. c.* Euidentia. *eo. tit.* Pulchrè *autem declarat hãc regulã* Bart. *in l. Scriptus hæres. ff.* De *relig. & ſumpti. fune. deſcribens ac diſcernens notorium à manifeſto.*

XIX. *Cum litigatores implorant officium* Iudicis *mercenarium, quod inſtitutæ actioni & inopinato circa eam emergentibus quæſtionibus deſeruit: tunc neceſſarius non eſt libellus: ut* Iudex *contumaciam litigantium captis pignoribus, uel aliter coërceat. Simili modo officiũ* Iudicis *nobile (ut uocant) quod nulla prius mota cõtrouerſia principaliter imploratur, non requirit libellum, quando ſcilicet non magnum ſit præiudicium ei, aduerſus quem inuocatur.* Veluti, *cum parẽtes aut patroni petũt iudiciale ſubſidium ad conſequenda obſequia uel alimenta. l.* Nec *quicquam. §.* De *plano. ff.* De *offi.* Procon. *& legat.*

Præterea, cum officium Iudicis *ſic imploratur, ut nihil aduerſus quenquam ſit faciendũ, ſed nuda duntaxat autoritas quæritur: tunc etiam remittitur neceſſitas dandi libelli, ut ſi partes com muni conſenſu petant decretum aut confirmationem alicuius negocij.*

Cæterum, quãdo uice actionis huiuſmodi iudiciale officium inuocatur, & ne aduerſarius lædatur, plena cognitione opus eſt: tunc omnibus modis requiritur libellus conuentionalis. Vnde Iuriſconſultus *in d. l.* Nec *quicquam.* §.

Vbi

Vbi decretum: Omnia enim(*inquit*) *quæcunq; cauſæ cognitionem deſiderant,per libellum non poſſunt expediri.* Q*uaſi uerò dicat* : Non *ſufficit*, Iudici *expoſitum eſſe negotium,eiuſq; officium imploratum,niſi & aduerſario in ius uocato libellus conuentionalis detur.*

Hæc omnia latius tractat Bart.*in d.l.* Nec *quicquã.* §. Vbi *decretũ.* Addẽs,*quòd ſi quis in omnibus prædictis ca ſib. implorãdi officij nobilis,uoluerit ſua ſpõte dare libel lum,nihil refragatur.l.* Si *finita.* §. Iulian.*ff.* De *dã. infect.*

XX. Vbicunq; Lex *uel ſtatutum dicit cauſam talem de plano,uel ſine figura iudicij, aut ſummariè cognoſcendam:ibi datio libelli tacite remittitur.* Nam *hæc uerba ad ordinem & proceſſum iudiciarium, non ad probationis fidem* Iudici *faciendam,referenda ſunt.* Imò *quantum ad probationes attinet, cauſæ qualitas eſt reſpicienda, ut docet* Bart.*in l.* Nec *quicquam.* §. Vbi *decretum. ff.* De *officij.* Proconſulis. Q*uid autem præter libelli dationem prædicta uerba ex iudiciaria ſolennitate remittant, adi* Cle.Sæpe.De *uerbo.ſignifi.*Et *ibidem gloſſ.* Item Bart.*in extrau.* Ad *reprimendum.*

EXEMPLVM INTERROGATIONIS.

MAgnifice domine Iudex, cum iure permiſſum ſit, ubicunq; poſtulauerit æquitas, præſertim tamen ante iudicium petitorium, interrogari aduerſarium conueniendum de poſſeſsione rei uendicandæ,ne lis fruſtra intendatur : ideo ueſtrum ea in re officium, omnibus quibus iure debet modis decẽter inuocat Titius ciuis Bononiẽſis, ſuo nomine,ut interrogetis Sempronium conciuẽ eius, & interrogatum reſpondere ſub iuramento calumniæ legitime compellatis, de omnibus his quæ ſequuntur. ex. mbr.

I. An idē Sēpronius poſsideat uel teneat quendam fundum in tali loco?

II. Vtrum in ſolidum poſsideat, an pro parte?

III. Si in partem, tum pro quota parte teneat?

IIII. Quo iure & titulo poſsideat?

V. Si non poſsideat uel teneat, tum an ſciuerit hanc controuerſiam ſibi futuram?

VI. Quomodo deſierit poſsidere?

Et quanquam quintæ interrogationi non ſit aduerſarius ſummo Iure cogendus reſpondere, iuxta l. Non *compelli poſſeſſorē.* C. *De peti. hæredita.* Et *l. j.* C. *De confeſſ. Attamē boni uiri ſolent ſemper ingenuè fateri ueritatem & ius ſuum, ne ſuſpecti habeantur. Contrà uerò, improbi lucem fugiunt, læſa ſcilicet cōſcientia timentes rebus ſuis. Igitur poteſt hæc interrogatio fieri, et repudiata etiam non caret aliquo effectu, ut Iudex ſubinde perpendat, cur interrogatus tam prorſus recuſauerit reſpōdere?*

De alijs autem articulis, & iurare, & reſpōdere compellendus eſt aduerſarius. l. Qui petitorio. ff. De *Rei uendica. l. penult. ff.* De *interrogatio. l. ij. §. j.* C. De *iureiurand. propter calum. dan. c. j.* De *iurament. calum.*

EXEMPLVM LIBELLI *ſimplicis.*

MAgnifice domine iudex, (*Hic titulus ad omnem Magiſtratuum conditionem facilè poteſt uariari, adhibita ſemper loci probata conſuetudine*) coram uobis agit in hoc iudicio nomine ſuo Titius ciuis Bononienſis, aduerſus Sēpronium conciuem ſuum, ac a'ium quemcunq;, nomine eius legitime comparentem, deferens, ſimpliciter & ſine ſtricta iuris ſolennitate ad ueſtram cognitionem: quòd idem Sempronius iniuſte tenet & poſsidet quendam

fundum

fundum tot iugerum, in tali loco, qui iure dominij uel quaſi dominij, pertinet ad prædictum actorem legitimis titulis atque cauſis: præterea dicit, quòd Titius aduerſarius annis iam duobus percepit fructus centum aureorum ex eodem fundo. & cum requiſitus eſſet ab actore, ut hunc fundum cũ fructibus reſtitueret, temere hactenus id recuſauit atque recuſat. *Hic uides figuram ſimplicis libelli ex Enthymematis prima parte, quæ eſt antecedens, conſtantem. Sequitur nunc poſterior pars ſeu conſequens, quam concluſionem dicimus. Si maior quoq; propoſitio præcederet, ſicut in formula interrogationis uides, quæ naturã & ſpeciem actionis breuiter depingeret, ut olim haud dubiè ueneranda antiquitas obſeruauit: haberes optimam Syllogiſmi compoſitionem, quam Iudex in cognoſcendo, ſimplici quadam ueritate tutò ſequi poſſet, nec daretur locus calumnioſis diuerticulis et inuolutionibus cauſarum, ut fit.* Quare dictus Sempronius agens aduerſus Titium reum, petit ut ſecundum optimam iuris formam qua fieri poteſt, ueſtra ſententia, diffiniatis & declaretis, deſignatum fundum pertinuiſſe ac nunc quoque pertinere, ad eundem Sempronium iure dominij uel quaſi dominij: ut'que condemnetis Titium eo nomine, ac condemnatum legitimis remedijs compellatis, ad reſtituendum Sempronio talem fundum cum acceſſorijs ſuis & inſtrumentis.

Item, cum fructibus & emolumentis perceptis, & qui percipi potuerunt, ſi extant: alioqui, ut ſoluat æſtimationem centum florenorum. Inſuper, damna & id quod intereſt, præteriti ac futuri temporis; ſimul etiam ſumptus litis factos &

poſthac faciendos,ut in progreſſu cauſæ patebit.

Quorum omniũ petit actor cognitionem ſummariam ex æquo & bono ſimplicem ac planam, ſine ſtricta ſummi iuris ſolennitate, inuocans ueſtrum iudiciale officium, in quibus iure aut conſuetudine fuerit implorandũ,ſaluo permiſſu emẽdandi & alterius actionis intendendæ.

Non aſtringens ſe ad probandum niſi ea, quæ ad obtinendam intentionem actoris ſufficiunt.

Requirit etiã actor, ſæpe dictum Sempronium reum compelli ad reſpondendum huic libello, & litem ſuper eo conteſtandam, iuramentumq́ calumniæ præſtandum.

Deniq́,reuerenter petit ſuper omnibus his iuſtitiam ſibi miniſtrari.

Hoc eſt exemplum ſimplicis libelli, quem per omnes actionum ſpecies uariare non eſt difficile, modò rectè teneas cuiuslibet actionis circunſtantiam.

EXEMPLVM DE TESTIBVS *abfuturis*.

e tes. abſu.

MAgnifice domine iudex, cum optimo legum beneficio permittatur, ubi copia quorundam teſtium non ſit ſemper ad manũ, ut tum per officiũ iudicis huic neceſsitati ſuccurratur, ne ueritatis probatio pereat: ideo Titius ciuis Bononiẽſis actor,ſuo nomine petit, ut Lucium longa peregrinatione abfuturũ, & Seium ſenem admodum: deniq́ Marcum periculoſa ualetudine laborantem, omnes conciues ſuos, in teſtimonium huius cauſæ quam idem Titius intendit Libello nuper edito.) *Aut ſi nondum editus eſt, uariabis, Propediem edendo*) admittatis uocatoq́ Sempronio aduerſario,iu

rio,iu

rio, iuramenta eorundẽ recipiatis, ac ſubinde examinetis, dicta'que eorum clauſa, ad tempus publicationi conueniens conſeruetis. *Multas ob cauſas malui hanc petitionis partẽ ſeorſum deſcribere, præſertim, quòd non ſemper deſeruiat. Proinde, ſi libello uolueris iungere, liberum tibi fuerit.*

EXEMPLA POSITIONVM
& articulorum.

MAgnifice domine iudex, proſequendo cœptum corã uobis iudicium, Titus actor exhibet ſub iuramento calumniæ, nomine ſuo, infrà deſcriptos articulos ſeu poſitiones, quibus petit à Sempronio reo conuento ſimpliciter, pure, ac aperte reſponderi per uerbum, credit, uel non credit. po. et art.

I. Ponit & eſt uerum: quòd quidam Caius ciuis Bononienſis tenuit ac poſſedit fundum tot iugerum in tali loco.

II. Item ponit, quòd poſſedit hunc fundum x. xx. xxx. xl. an.

III. Item, quòd poſſedit eum pro ſuo ex legitimis cauſis.

Hos tres articulos ſi probaueris, obtinebis in principe illa et ſummi iuris actione, quã Rei uendicationẽ appellãt, quæ dominiũ rei exigit. Paulus in l. In rẽ actio. in princi. ff. De Rei uẽdicati. Sinautem non poßis probare, ut ſunt certè magnæ difficultatis, tunc nihilominus obtinebis, modo ſi tuum ius oſtenderis, per temperamentum Publicianæ, quæ contenta eſt probatione quaſi dominij. l. j. ff. De Publicia. Et ideo utraq; actio, hoc libello coniuncta eſt, quod permittitur iure, ne homines bonæfidei ſuæ iacturã patiantur, & eſt communis Doctorum ſententia.

IIII. Item ponit, quòd prædictus Caius uēdidit Sempronio actori eundem fundum.

V. Item, quòd Caius tranſtulit in Sempronium poſſeſsionem talis fundi.

VI. Item ponit, quòd Sempronius numerauit Caio precium fundi empti. *Idem eſt, ſi alio modo ſatisfecit.*

VII. Itē, quòd Caius actor tenuit & poſſedit eūdem fundum à tempore uenditionis.

VIII. Item, quòd pacifice poſſedit, quatenus ad reum conuentum attinet.

IX. Item ponit, quòd præſente ac ſciente Sempronio reo, tanto tempore poſſedit.

X. Item, quòd pro ſuo ſemper uſque ad amiſſam poſſeſsionem fuit eo fundo uſus.

XI. Item ponit, quòd omnia hæc ſunt uera.

XII. Item, quòd de eis eſt publica uox & fama.

Ecce articulorum formula ſic poteſt uariari per omnes actiones faciliter. Iam ſi deſcriptum libelli contextum in hos articulos diſpartias, facies libellum articulatum, redimesq; multiplicationē ſcriptorum, quæ ſæpe ſolent obſtare Iudicibus, ne cauſæ ſtatum uideant & ponderent. Cæterum quoniā multum expedit actione aliqua in factum interdicti, de poſſeſſorio experiri, iuxta l. Is qui deſtinauit. ff. De Rei uendica. *Ideo ſi deiectus fuerit actor ui de poſſeſsione, declarabit hoc paucis articulis: & uariabit libelli concluſionē, ut reſtituendæ tantū poſſeſsionis cū omni damno mentio fiat, non etiam declarandi dominij, iuxta §.* Recuperādæ. *Inſt.* De interd. *l. j. ff.* De ui et ui ar.

EXEMPLVM LIBELLI *articulati.*

MAgnifice domine iudex, core uobis (*Quanquam*

quàm non erraret qui diceret apud uos agit: ſicut ſæpiſſimè iuriſconſulti dicunt aliquid apud Iudicē factum aut non factum eſſe: Attamen uſus recepit, & ſignificātiſſimè utimur his uerbis: quoniā corā Iudice agere dicimur, cùm eo præſēte et intelligēte, cauſam tractamus, iuxta l. Corā. ff. De uerbor. ſignifica.) agit in hoc iudicio Sempronius nomine ſuo, ciuis Bononiēſis, aduerſus Titium conciuem ſuum, ac alium quemcunq;, nomine eius legitime comparentem: proponens ſimpliciter & ſine ſtricta iuris ſolennitate hanc ſequentem cauſam ſingulis articulis comprehenſam.

Petit autem huic ſcripto, ueluti ſummario edēdæ actionis libello, à prædicto aduerſario reſponderi, litem conteſtari, iuſiurandum calumniæ præſtari, cæteraq; ſecundum cognitionis neceſsitatem fieri. Quatenus uero articuli & poſitiones cenſentur: petit eis ab eodem Titio aperte per uerbū, credit, aut nō credit, reſpōderi ſub præſtādo iuramēto. Et ſi quid ab eo negatum fuerit, exhibet ſe actor probaturū, citra onus tamē ſuperfluæ probatiōis.

I. Item dicit idem Sempronius actor, & eſt uerum, quòd inter eum & reum conuentum fuerūt quædam negociationes & mutuæ rationes.

II. Item ponit, quòd ex iſtis negociationibus tandem ſunt natæ controuerſiæ.

III. Item quòd nōnulli boni uiri interceſſerunt, ut hæc cauſa componeretur.

IIII. Item, quòd ſecuta eſt compoſitio, his conuentionibus & pactis ſequentibus.

V. Item ponit, quòd interuentu amicorum pactum fuit, ut actor ſolueret in Italia decē florenos Renenſes nomine rei conuenti.

VI. Item, quòd iſta decem ſolueret Ioanni, filio eiuſdem Titij rei, Bononiæ nunc agenti.

VII. Item dicit conuentum eſſe, quòd reus haberet quandam domum actoris in tali platea, talibus uicinis.

VIII. Item, quòd talem domum haberet pleno iure, nec ullo ære grauatam.

IX. Item ponit, conuentum eſſe, quòd uiciſsim actor haberet pleuo iure quendam agrum rei conuenti, in tali loco.

X. Item eſt uerum, quòd in eadem conuentione, reus promiſit uendere uineam in tali loco.

Semper meminiſſe oportet, ut addas deſignationes rei uenditæ tam certas, ne ulla ſuboriatur dubitatio, ſi fortè plures ſint res ad quas generalis deſignatio porrigi poſſet. Nam non ſequeretur ſententia diffinitiua, multò minus executio, quam certam eſſe oportet, iuxta §. Curare. Inſtitu. De actioni. Paulus in l. Si in rem. ff. De Rei uendica. ac ibi Bartolus tractat.

XI. Item ponit actor, quòd Titius reus ſolenni ſtipulatione prædicta omnia promiſit.

XII. Itē, quòd iuramentū quoq; legitima forma addidit ſe nihil prætermiſſurum ex pactis.

His duobus articulis habes duplex (ut uocant) ueſtimentum tranſactionis. Nam quanquam regulariter ex nuda tranſactione nō naſcatur actio, ſed exceptio, iuxta l. Cum mota. l. Cum proponas. Et l. Siue apud acta. C. De tranſactioni. Tamen ueſtitur quatuor modis, hoc eſt, redditur efficax ad producendam actionem. Videlicet, Stipulatione, Iuramento, Traditione, & Acceptilatione, ut dict. ll. Et l. Vt reſponſum. C. eod. tit.

Si quis ergo contraueniat promiſſæ trāſactioni & iuratæ, is

ratæ, is ſit famoſus ex condemnatione, & nihilominus cō-pellitur obſeruare pacta cōpoſitionis.l. Si quis maior. C. *De tranſactio. Et l.penulti.in fi.C. De dignitat. lib.* XII.

Sed quæ competit actio? Reſpondeo: *Ex ſtipulatione, ſi certum eſt promiſſum: aut ex ſtipulatu, ſi incertū continetur pactis. Quid igitur, ſi nulla interuenit ſtipulatio? Tunc præſcriptis uerbis agendum eſt.l. Si profundo.* C. *De tranſactioni.*

XIII. Item, quòd pœna decem aureorum eſt in conuentione adiecta.

XIIII. Item, quòd talem pœnam ſolueret pacta non ſeruans, & interim tranſactio rata maneret. *Hermogenianus eleganter in l.penulti.ff. De tranſactioni. De purganda autem mora, adi Bartolum in l. Inſulā. ff. De uerbo.obligatio.*

XV. Item ponit, quòd de omnibus prædictis eſt ſcriptum à publico tabellione inſtrumentum. *Solent quoq; alijs ſcriptorum generibus quæ amici compoſitores ſubſcribunt aut ſigillo confirmant, declarari conuentiones tranſactionum. Plerunq; enim & chartæ ſubſcriptis literis ſic ſcinduntur, ut poſſit de fide non faciliter dubitare. Sed quid ſi nullum extet ſcriptum de placitis? Certè non eò minus ualet tranſactio, tametſi probatio ſit difficilior.l. Cum te.* C. *De tranſactio.*

XVI. Itē ponit, quòd actor omnia pacta ex ſua parte impleuit. *Ecce aliud ueſtimentū tranſactionis, quia actor cœpit tradere, quæ traditurū ſe paciſcēdo receperat.*

XVII. Item ponit actor, quòd de omnibus prædictis eſt publica uox & fama.

Quare petit actor prædictus Titiū reum condemnari, ac condēnatum legitimis remedijs compelli, ut prædictis placitis ſecundum promiſsionem